

İstanbul Ünİversİtel Yayınları No. 3318
Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3212

BÜYÜK FRIEDRICH VE OSMANLILAR

— XVIII. Yüzyılda Osmanlı - Prusya Münâzâbeleri —

Dr. Kemal BEYDİLLİ

İstanbul — 1985

BÜYÜK FRIEDRICK
1712 - 1786

BÜYÜK FRIEDRICH VE OSMANLILAR

— XVIII. Yüzyılda Osmanlı - Prusya Münâsebetleri —

Dr. Kemal BEYDİLLİ

GÜRYAY MATBAACILIK

Tel. : 526 32 55

«Rahmetli Anne ve Babam'ın anısına»

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IX — XIII
KISALTMALAR	XV — XVI
KAYNAKLAR	XVII — XXIII

GİRİŞ

İki devlet arasındaki ilk münâsebetler ve temaslar:	1 — 23
---	--------

BİRİNCİ BÖLÜM

İlk Prusya Elçisinin İstanbul'a gönderilişinden 1763 senesine kadar Osmanlı - Prusya Münâsebetleri:	25 — 32
A — Karl Adolf von Rexin'in İstanbul'a ilk yollanışı (1755)	25 — 32
B — Rexin'in İstanbul'a ikinci defa yollanışı: Osmanlı - Prusya Dostluk ve Ticaret Anlaşması ve Osmanlı - Prusya İttifakı meselesi: (1756 - 1763)	33 — 78

İKİNCİ BÖLÜM

Sadırlâzam Ragıb Paşa'nın ölümünden sonraki gelişmeler: (1763 - 1779)	79 — 107
---	----------

A — Ahmed Resmî Efendi'nin Prusya'ya gönderilmesi - Johann Ch. Zegelin'in Elçi olarak İstanbul'a gelişi - 1763/65 Osmanlı - Prusya ittifakı teşebbüsleri	79 — 95
B — 1768 - 1774 Osmanlı - Rus Savaşı esnasında Prusya'nın Tutumu	97 — 107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Aynalı Kavak Tenkîhnâmesi'nden II. Friedrich'in ölümüne kadar Osmanlı - Prusya Münasebetleri : (1779 - 1786)	109 — 148
A — 1779 Osmanlı - Prusya - Rus İttifak Anlaşması Teşebbüsü	109 — 127
B — Kırım'ın ilhâkı karşısında Prusya'nın Tutumu ve Friedrich von Diez'in İstanbul'a gönderilişi, kendisinin ve II. Friedrich'in Osmanlı Devleti hakkındaki görüşleri	129 — 141
C — Yaş Konsolosluğu Meselesi	143 — 148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A — II. Friedrich'in ölümünden sonra Osmanlı - Prusya münasebetlerinin gösterdiği gelişme ve Graf Ewald Friedrich von Hertzberg'in Plânı	149 — 169
B — Barışa Tavassut için Prusya'nın Taleb ettiği «Sened» meselesi	171 — 190
SONUÇ	191 — 197
DİZİN	199 — 211

Ö N S Ö Z

XVIII. Yüzyılın başlarından itibaren kendini gösteren ve bu yüzyılın ikinci yarısından sonra ani bir yoğunluk kazanan ve bu yoğunluğunu III. Selim devrinin ilk senelerine kadar devam ettiren Osmanlı - Prusya münasebetleri, Türkçe literatürde hemen hemen hiç incelenmemiş ve yerini almamış bir konu olarak kalmıştır. II. Friedrich devrinde (1740-1786) Avusturya ve Rusya'ya karşı amansız bir mücadele veren ve zor bir durumda kalan Prusya'nın, bu devletleri arka cephelerinden sıkıştıracak bir kuvvet olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu tabii bir müttefik olarak görmesi ile önem kazanan bu münasebet, giderek her iki devletin müşterek «komşu ve düşmanlarına» karşı ortak bir cephe oluşturması zorunluluğunun açık bir şekilde belirmesine kadar varan bir gelişme çizgisi göstermiştir. Bu gelişme çizgisi içinde yer alan 1761 Dostluk ve Ticâret Anlaşması, 1762 de yapılmasına kesin gözü ile bakılan ittifak teşebbüsü ve 1790 Tecâvuzî ve Tedâfûî İttifak Anlaşması, iki devlet arasındaki münasebetlerde «Doruk noktası» olarak sivrilmektedir. Başlangıçta Prusya için hayati bir zorunluluk haline gelen «Türkler» ile bir ittifak yapmak ve kurtuluşu bir «Türk müdahalesi»nde görmek özleminin; giderek özellikle 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra «Prusya» ile bir ittifak yapmak ve bir «Prusya müdahalesi»ni temin ederek, düşmanlarla başedebilmek amacına dönüşmesi ve böylece münasebetlerdeki karşılıklı menfaat dengesinin yer değiştirmesi, konuya ayrı bir önem kazandırmaktadır. Coğrafi konumu itibarıyla birbirlerinden çok uzak ve ilgisiz gibi görünen bu iki devletin, «müşterek komşu ve düşman» karşısında ortak bir

politik davranış ve mukadderat birliği içinde bulunmaları, etkinliklerini yakın zamanlara kadar sürdürecektir bir gelişmenin ana karakterini oluşturmıştır.

Osmanlı - Prusya münasebetlerinin, Osmanlı arşiv ve kaynaklarına göre hemen hemen hiç araştırılmamış olduğuna değinmiş bulunmaktayız. Bu konuda, Salahaddin Tansel'in «Osmanlı - Prusya münasebetleri hakkında» ünvanlı makalesi küçük ve önemli bir istisna olmakla beraber, II. Friedrich devrinin (1740-1786) çok az bir kısmına ait (1756-1762) Osmanlı arşiv belgelerini sergilemekten öteye geçememektedir. Kezâ, Abdurrahman Şeref'in «Berlin Hazin-i Evrâkında Vesâik-i Kadime-i Osmaniyye» adlı yayını ve Ahmed Refik'in «Osmanlılar ve Büyük Friedrich» adlı çalışması da bazı vesikaları yayınlamaktan öteye geçememektedir. Bu konudaki küçük çalışmalar ve yayınlar (B. S. Baykal, «Koca Râgıb Paşa - Büyük Friedrich», Ankara 1939; A. Refik'in genel anlamda ve aktüel bir çalışması olan, «Prusya Nasıl Yükseldi», İstanbul 1331; yine aynı yazarın «Büyük Friedrich'in Generallerine Talimât-ı Askeriyyesi», İstanbul 1317) ise konumuza herhangi bir katkıda bulunmaktan çok uzaktırlar.

Öte yandan Osmanlı Vak'anüvislerinin ve diğer müverrihlerin eserlerinde de Osmanlı - Prusya münasebetleri ve özellikle Prusya, fakat genel olarak Avrupa ahvali hakkında verilen bilgilerin çok kısıtlı ve yer yer yanlışlıklarla dolu olduğu da görülmektedir. Osmanlı resmî tarih yazıcıları içinde Vâsıf'daki bazı yetersiz kayıtlar bir tarafa bırakılacak olursa, yalnız Cevdet Paşa'nın Tarih'inde konumuz ile ilgili daha geniş bilgiler verilmiş olduğu görülmektedir. Prusya elçileriyle yapılan birçok «Mükâleme Mazbataları»nı da görmüş olduğunu, bunların arşivlerimizde bulunan asıllarıyla karşılaştırmamızdan anladığımız Cevdet Paşa, gerek 1790 İttifak Anlaşması'nı gerekse bundan sonraki Zıştovi'ye (1791) kadar varacak gelişmelerde Prusya'nın oynadığı rolü, malzeme dökümü şeklinde dahi olsa, oldukça geniş bir şekilde aksettirebilmiştir. Ancak, Cevdet Paşa'daki kayıtların incelediğimiz konunun son devirlerine alt olayları kapsadığını (I. Abdülhamid devri sonları ve

III. Selim devri) ve ilk devirler, özellikle II. Friedrich devri hadiseleri ve gelişmelerini ele almadığını da unutmamak lâzımdır.

Osmanlı vak'anüvis ve müverrihlerinin eserlerindeki malzeme kıtlığı yanında, arşivlerimizde Osmanlı -Prüsyâ münasebetleri ile ilgili geniş bir vesika bolluğunun mevcut olduğu görülmektedir. «Başbakanlık Arşivi»nin çeşitli tasniflerinde ve Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulduğumuz vesikalar konuya önemli ölçüde açıklık getirebilecek özelliktedir. Vak'anüvis tarihlerinde -Suphi'deki küçük bir kayıt dışında- pek iz bırakmayan ilk ilişkilerle ilgili kayıtların yetersizliğine, arşiv belgeleri ışığı altında katkıda bulunmak ve böylece Prusya tarihçileri tarafından bile, Osmanlı Devleti ile irtibat kurmak için gönderildiklerine şüphe ile bakılmış olan Sattler (1739) veya Seewald'in (1741) varlıklarına Osmanlı arşiv belgeleri ile kesin kanıtlar getirebilmek imkânı doğmuş bulunmaktadır. Ayrıca II. Friedrich'in yine Prusya tarihçilerinin ileri sürdüklerinin aksine, 1749 senesinden çok evvel Osmanlı Devleti ile münasebet kurma faaliyetleri içinde bulunmuş olduğu, arşiv belgelerimizin yardımıyla tevsik edilebilmiştir.

Yabancı dilde, konumuz itibariyle özellikle Almanca olarak yapılmış bulunan yayınlar içinde ele aldığımız konuyu Prusya arşivlerine göre inceleyen tarihçiler, tek taraflı kaynak kullanmış olsalar bile, en önemli ve tamamlayıcı bilgileri vermektedirler. Özellikle Büyük Friedrich'in kendi «Eserleri» ve «Politik Yazışmaları»nın yayınlanmasından sonra, kendisinin takib ettiği «Şark Politikası»na önemli ölçüde açıklık getirebilme imkânı doğmuştur. Prusya «Gizli Devlet Arşivi» (Geheimes Staatsarchiv) belgeleriyle de zenginleşen bu tür çalışmalar, konumuz için birinci derecede kaynak özelliğini taşımaktadırlar. İki devlet arasındaki ilk temas ve ilişkileri işleyen, A. Dopsch ve H. Benedikt'in makaleleri yanında, özellikle zikredilmeye değer bir eser, R. Porsch'un 1756-1763 seneleri arasındaki II. Friedrich'in Osmanlı Devleti'ni karşı takib ettiği politikayı inceleyen Doktora çalışmasıdır. İki devlet arasında 1763-1765 yılları arasında sürdürülen ittifak çalışmaları ise,

W. Nottebohm tarafından bir makalede ele alınmıştır. Friedrich devrinin tamamını ele alan C. A. Bratter'in yapmış olduğu çalışma, yeni bir şey getirmemekle beraber, konuyu bir bütün olarak ele almakta ve biraz da harb içinde yayınlandığından (1915), Türk-Alman dostluğunu aktüel hale getirmeyi amaçlamaktadır. R. Pätz'in 1763-1774 yıllarında II. Friedrich'in Osmanlı Devleti'ne karşı sürdürdüğü politikayı ele alan Doktora çalışması, E. Peters'in 1779-1786 yılları arasında kalan devri içine alan çalışması, konuya bütünlük kazandıran önemli ve birinci derecede kaynaklara dayanan çalışmalardır. Yine Prusya'nın bu devirde Rusya, Avusturya ve Polonya gibi Osmanlı Devleti'nin de komşusu olan devletlere karşı takib ettiği politikayı işleyen çalışmalar, Osmanlı Devleti ile ilgili gelişmeleri de içerdiklerinden konumuzun vaz geçilmez kaynakları arasında yer almaktadırlar.

Osmanlı Padişahları'nın Prusya Kralları'na 1721-1774 yılları arasında yolladıkları bazı «Nâme»ler ise, H. Scheel tarafından tıpkı basımları ve Almanca tercümeleri ile yayımlanmış bulunmakla beraber, bizim için daha çok 1761 Ticâret Anlaşması metinleri üzerinde yaptığı çalışma itibariyle ilgi çekici görünmektedir. Zirâ, bu çalışmada yer alan «mektupların» metinlerini arşivlerimizde tesbit etmiş bulunmaktayız. 1763-1764 kışında Berlin'e yollanan Ahmed Resmî Efendi'nin sefareti münasebetiyle, «Büyük Friedrich ve Osmanlılar» adını verdiği bir başka makalesi gibi çok güzel bir çalışma kaleme alan G. B. Votz'un yayını ise, Ahmed Resmî Efendi'nin ayrıntıları pek bilinmeyen elçiliği ve özellikle kendisinin II. Friedrich ile olan ilişkilerini, karakteristik çizgileri ve genel politik durumun anlatımı içinde başarı ile aksettirmektedir. Gerek kaynak değeri gerekse hacmi itibariyle, Prusya - Osmanlı münasebetleri için önemli bir kaynak olma vasfı W. Zinkeisen'in büyük eserinde kendini göstermektedir. Prusya kaynaklarına, arşiv ve elçi raporlarına, bunların Berlin ile yapmış oldukları yazışmalara ve kendilerine verilen talimâtlara dayanan eserin konumuzla ilgili uzun bölümlerin yer aldığı V. ve VI. ciltleri, Osmanlı - Prusya münasebetlerinde, özellikle II. Friedrich Wilhelm devri için (1786-1797) birinci derecede kaynaklara dayanan bilgiler verme kıymetini ve bu sahadaki öncülüğünü hâlâ korumaktadır.

Osmanlı kaynakları arasında maalesef göremediğimiz hâtîrât cinsinden eserler ise ayrı bir önem taşımaktadır. II. Friedrich'in bir «Mémoire», Hertberg'in bir «Recueil»i gibi, Abdürrezzâk Efendi veya Râşid Efendi'nin Reisülküttâb olarak, «Hâtîrât» veya «Evrâk-ı Metrûkesi» veya Râgıb Paşa'nın bir «Siyâsî Hâtîrâtı» herhalde konumuzun en önemli kaynakları arasında yer alırdı. Bu sahadaki eksikliğin ise bizim kaynaklarımız yönünde olduğu görülmektedir. Zirâ, ne Râgıb Paşa'nın bilinen eserleri ne de Prusya'ya sefâret ile gönderilen Ahmed Resmî ve Ahmed Azmî Efendilerin «Sefâretnâmeleri» böyle bir içeriğe sahip değildir.

Sunmakta olduğumuz çalışma, herşeyden evvel Osmanlı arşiv malzemeleri ve Prusya kaynaklarına ve bu kaynaklardan istifade edilerek yazılmış eserlere dayanmaktadır. Konumuz hakkında Türkçe eser, makale ve monografilerde görülen büyük eksiklikler, bizi meseleyi ayrıntılarıyla ele almaya zorlamış ve mevcut olmayan bu gibi çalışmalara atıflarda bulunarak bazı meselelere yalnızca değinmekle yetinilmesi imkânını vermemiştir.

Osmanlı - Prusya münasebetlerinde uzun bir devreyi konu olarak alan bu çalışmamızı, Büyük Friedrich'in ölümünün 200. yıldönümünde, bu konudaki mevcut boşluğu bir az olsun doldurabilmek ümidi ile sunarken, çalışmamız için elzem ve burada bulamadığımız pekçok eserin tamamını veya gerekli bölümlerini, çok sayıda makaleleri sayısız fotokopiler halinde temin etmekten yorulmayan Cemil ve Aynur Beydilli'ye (Stuttgart), Dr. B. Moser - Weithmann'a, Dr. H. Reindl, Dr. H. P. Laqueur, Prof. Dr. H. G. Majer, Prof. Dr. K. Kreiser'e (München), arşivlerimizde büyük bir özveri ile vazife gören arşiv mensuplarına ve kitabın basımında samimi gayretlerini gördüğüm «Güryay Matbaacılık»a teşekkürü bir borç bilirim.

K I S A L T M A L A R

BA: Başbakanlık Arşivi.

Bsk: Baskı.

BTT: Belgelerle Türk Tarihi

BVADH: Bericht über das erste Vereinsjahr des akademischen Vereins deutscher Historiker in Wien.

CH: Cevdet Tasnifi - Hariciye.

ED: Ecnebî Defteri.

ESR: European Studies Review

FBPG: Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte.

FFWG: Festschrift des Friedrich Werde'schen Gymnatiums.

GOR: Geschichte des osmanischen Reiches.

HEG: Handbuch der europaeischen Geschichte.

HH: Hatt-ı Hümayûn.

HJB: Hohenzollern Jahrbuch.

HZ: Historische Zeitschrift.

İEH: İbnülemin - Hariciye.

İÜKÜtb. İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi.

JbGE: Jahrbücher für Geschichte Europas.

m: Makale.

MD: Mühimme Defteri.

MKKK: Mitteilungen des k. und k. Kriegsarchivs.

MÖS: Mitteilung des österreichischen Staatsarchivs.

MSOS: Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen.

MZB: Münchner Zeitschrift für Balkankunde.

n: Dipnotu.

ND: Nâme-i Hümayûn Defteri.

Nr: Numara.

s: Sayfa.

OT: Osmanlı Tarihi.

TOEK: Tarih-i Osmanî Encümeni Külliyyâtı.

TOEM: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuâsı.

TSA: Topkapı Sarayı Arşivi.

TSMHKÜtb: Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütübhanesi.

TY: Türkçe Yazma.

v: Varak.

Yay: Yayınlayan.

Not: Teknik zorunluluklardan ötürü transkripsiyon işaretleri tam olarak gösterilememiştir.

KAYNAKLAR VE LİTERATÜR

I — Arşiv Vesikaları (1)

1) Başbakanlık Arşivi (2)

- a — Hatt-ı Hümayûn Tasnifi
- b — İbnülemin Tasnifi - Hariciye
- c — Cevdet Tasnifi - Hariciye
- d — Ali Emiri Tasnifi
- e — Nâme-i Hümayûn Tasnifi
- f — Mühimme Defterleri
- g — Ecnebi Defterleri

2) Topkapı Sarayı Arsivi

II — Yayınlanmış Vesikalar ve Muâhedât Mecmûaları

Abdurrahman Şeref, «Berlin Hazine-i Evrâkında Vesâik-i Kadime-i Osmaniyye», TOEM, 44, İstanbul, Haziran 1333/1914, s. 65-92.

Ahmed Refik, Osmanlılar ve Büyük Friedrik, İstanbul 1333/1914.

Hertzberg, E. F. Comte de, Recueil des Dédutions, Mémoires, Déclarations, Lettres, Traités et autres actes et écrite

1) Arşiv vesikalarının cilt ve numaraları dipnotlarında gösterilmiştir.

2) Kısaltmalar ayrıca gösterilmiştir.

publics, qui ont été rédigés pour le Cour de Pruses, depuis 1756 jusqu'à 1790, par le Ministre d'Etat Comte de Hertzberg, I-III, Berlin 1788-1795.

Martens, Ch. de - Cussy, F. Recueil manuel et pratique de Traités conventions et autres actes diplomatiques, Leipzig 1849.

Martens, G. F. Recueil de Traités d'Alliance, de Paix, de Trêve, de Neutralité ect. Göttingue 1817.

Muahedât-ı Umûmiyye Mecmûası, I. Cilt, İstanbul 1294/1877.

Noradounghian, G. Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman. I. Tome 1300-1789, Paris - Leipzig - Neuchâtel 1879.

Scheel, H. «Die Schreiben der türkischen Sultane an die preussischen Könige in der Zeit von 1721 bis 1774 und die ersten preussischen Kapitulationen vom Jahre 1761», MSOS, XXXIII, Berlin 1930, s. 1-83.

Tasta, I. Baron de, Recoeil des Traités de la Porte Ottoman avec les puissance étrangères depuis le premier Traité conclu, en 1536, entre Suléyman I et François I jusqu'à nos jours. I-III. Paris 1963-1868.

III — Yazma Eserler

Ahmed Cavid, Hadîka-i Vekayi', İÜKütb. TY. Nr. 6037.

Ahmed Vâsîf, Mehâsinü'l-âsâr ve hakaikü'l-ahbâr, TSMHKütb. TY. Nr. 1406.

Sadullah Enveri, Tarih. İÜKütb. TY. Nr. 5994.

IV — Basılmış Eserler - İncelemeler - Makaleler

Ahmed Cevdet, Tarih-i Cevdet, I-XII, İstanbul 1309/1891.

Ahmed Vâsîf, Mehâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr, I-II, İstanbul 1246/1830.

Ahmed Vâsîf, Mehâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr, Yay. M. İlgürel, İstanbul 1979.

Askenazy, Simon, Die letzte polnische Königswahl, Göttingen 1894.

Eaillieu, Paul, «Der Ursprung des deutschen Fürstenbundes», HZ, 41, München 1879, s. 410-433.

Baillieu, Paul, «Graf Hertzberg», HZ, 42, München 1879, s. 442-490.

Benedikt, Heinrich, «Die europäische Politik der Pforte vor Beginn und während des österreichischen Erbfolgekrieges» MÖS, Band 1, Heft 1, Wien 1948, s. 137-192.

Benedikt, Heinrich, Der Pascha-Graf Alexander von Bonnevall 1675-1747. Gratz-Köln 1959.

Beydilli, Kemal, «İlk Prusya - Osmanlı münâsebetleri hakkında bazı kayıtlar ve düzeltmeler. Jurgowsky - Sattler - Seewald», MZB, Sonderband I, München 1981, s. 219-231.

Beydilli, Kemal, 1790 Osmanlı - Prusya İttifakı, Meydana geliş - Tahli - Tatbiki, İstanbul 1984.

Bratter, C. A., Preussisch-türkische Bündnispolitik Friedrichs des Grossen, Weimar 1915.

Catt, Henri de, Unterhaltungen mit Friedrich dem Grossen, Tagebücher des Henri de Catt, 1758-1760. Weimar 1915.

Danışmend, İ. H., İzâhlî Osmanlı Tarihi Kronolojisi, V, Osmanlı Devlet Erkânı, İstanbul 1971.

Diez, Heinrich Friedrich von, Wesentliche Betrachtungen oder Geschichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768 bis 1774. Aus dem türkischen übersetzt und mit einem Vorbericht über Sultan Mustafa III. und Resmî Ahmed Efendi versehen, Halle-Berlin 1813.

Dopsch - Alfons, «Zur Orientpolitik Friedrichs des Grossen vor Beginn und beim Ausbruch des siebenjaehrigen Krieges», BVADH, Wien 1890, s. 9-38.

Driault, Edouard, La question d'orient depuis ses origines jusqu'à nos jours, Paris 1898, (Şart Mes'elesi. Bidâyet-i zühûrundan zamanımıza kadar. Mütercimi, Nâfiz, İstanbul 1328/1910).

Frédéric la Grand, Mémoire de Frédéric II Roi de Prusse. Tome I-II. «Histoire de mon Temps», «Histoire de la Guerre de sept Ans», Paris 1866. Almanca tercümesi: Die Werke Friedrichs des Grossen. Yay. Albert Ritter, Bd. I-II. «Geschichte meiner Zeit», «Geschichte des siebenjaehrigen Krieges», Berlin 1915.

Freund, Michael, Deutsche Geschichte. Berlin - Wien - München 1973.

Gittermann, Valentin, Geschichte Russlands. I-III, Frankfurt 1965.

Gooch, P. G. - Ward, A. W., The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1914, I-III, Cambridge 1922/13.

Görtz, Johann Eustach Grafen von, Historische und politische Denkwürdigkeiten, Stuttgart-Tübingen 1827.

Grabe, A. «Die preussische Bosniaken», SAP, 45, Königsberg 1890, 102-119.

Grünwald von Constantin, Friedrich der Grosse, Portraet des Genius. Band 6. Mit einem Essay von Constantin von Grünwald. Hamburg 1967.

Hammer - Purgstall, J. von, Geschichte des osmanischen Reiches. I-X, 1. Bsk. Pesth 1827/35; I. Bsk. I-IV, Pesth 1835/36; Fransızca tercümesi, J. J. Hellert, I-XVIII, Paris 1835/38.

Haeusser, Ludwig, Deutsche Geschichte vom Tode Friedrichs des Grossen bis zur Gründung des deutschen Bundes, I, Leipzig 1854.

Hösch, Edgar, «Das sogenannte 'Griechische Projek' Katharinas II.», JbGE, XII, München 1964, s. 106-168.

Hölzle, Erwin, Russland und Amerika, München 1953.

Immich, Max, Geschichte des europaeischen Staatensystems 1660-1789. Darmstadt 1967.

Izzî, Tarih, Istanbul 1198/1784.

Jorga, N, Geschichte des osmanischen Reiches, I-V, Gothe 1908/13.

Karamuk, Gümeç, Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeugnis des osmanischen Machtverfalls und der beginnenden Reformaera unter Selim III. Frankfurt 1975.

Karatay, E. F, Topkapı Sarayı Müzesi Kütübhânesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, I-II, Istanbul 1961.

Kienast, Andreas, «König Friedrich II. von Prussen und die Ungarn», MKKK, IX, Wien 1895, s. 301-315.

Kljutschewski, J. W. O, Russische Geschichte von Peter dem Grossen bis Nicolaus I., I-II, Zürich 1945.

Kugler, Franz, Geschichte Friedrichs des Grossen. Leipzig 1936.

Küntzel, Georg, «Friedrich der Grosse am Ausgang des siebenjaehrigen Krieges und sein Bündnis mit Russland», FBPG, 13. Band, Leipzig 1900, s. 75-122.

Kütükoğlu, Mübahat, «XVIII. Yüzyılda İngiliz ve Fransız korsanlık hareketlerinin Akdeniz ticareti üzerinde etkileri», BTT, XII, Istanbul 1968, s. 57-71.

Kütükoğlu Mübahat, Osmanlı - İngiliz İktisadî Münâsebetleri, I (1580-1838), Ankara 1974.

Lodge, R, Great Britain and Prussia in the Eighteenth Century, Oxford 1923.

Marsangy, Louis Bonneville de, Le Chevalier de Vergennes, son Ambassade a Constantinople, Paris 1894.

Mehmed Şem'î, İlâveli Esmârû't-tevârîh, Istanbul 1295/1877.

Mittelzwei, Ingrid, Friedrich II. von Preussen, Köln 1980.

Mundt, Theodor, Krim-Girei, ein Bundesgenosse Friedrichs des Grossen. Berlin 1855.

Nottebohm, Wilhelm, «Die preussisch-türkische Defensivallianz 1763/65. Ein Beitrag zu Friedrichs des Grossen orientalischer Politik». FFWG, Berlin 1881, s. 132-157.

Paetz, Rudolf, Die Beziehungen Friedrichs des Grossen zur Türkei vom Hubertusburger Frieden bis zum Frieden von Kütschük-Kainardsche, 1763-1774. Hamburg 1929.

Peters, Erwin, Die Orientpolitik Friedrichs des Grossen nach dem Frieden von Teschen. Halle 1914.

Porsch, Rudolf, Die Beziehungen Friedrichs des Grossen zur Türkei bis zum Beginn und während des siebenjaehrigen Krieges. Marburg 1897.

Ranke, Leopold von, Die deutschen Mächte und der Fürstenbund. Deutsche Geschichte von 1780 bis 1790, I-II, Leipzig 1871/72.

Reiner, Ludwig, Friedrich. dtv, Biographie München 1980.

Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Laender seit dem westfaellischen Frieden. I-III, Gratz-köln-Berlin 1965.

Rhode, G., Kleine Geschichte Polens, Darmstadt 1965.

Roos, Hans, «Polen von 1668 bis 1795», HEG, IV, Stuttgart 1968, s. 690-752.

Scott, H. H., «Frederick II, the Ottoman Empire and the origins of Russo-Prussian Alliance of April 1764», ESR, VII, Bailrigg-Lancaster 1977, s. 153-175.

Ségur, Louis Philippe Comte de, Geschichte der vorzüglichsten Begebenheiten unter der Regierung Friedrich Wilhelm II, Königs von Preussen und politisches Gemaelde von Europa von 1786 bis zum Ende des Jahres 1795, Paris 1801.

Sorel, Albert, La question d'Orient au XVIIIe siècle, Paris 1902.

Soukop, Kurt, Die Beziehungen Österreich zur Türkei von 1770-1775 und die Taetigkeit des Freiherrn von Thuot. Wien 1955.

Soysal, İsmail, Fransız İhtilâli ve Türk - Fransız Diploması Münasebetleri 1789-1802, Ankara 1964.

Stadtmüller, Georg, Geschichtliche Ostkunde. I, Stuttgart - München 1963.

Stæhlin, Karl, Geschichte Russlands von den Anfaengen bis zur Gegenwart, I-IV, Stuttgart 1923.

Stribny, W., Die Russland Politik Friedrichs des Grossen 1764/86, Würzburg 1966.

Suphi, Tarih, İstanbul 1198/1783.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman, Mür'it-tevârih, Yay. M. Aktepe, I-II A, İstanbul 1976.

Tansel, Selâhaddin, «Büyük Frederik devrinde Osmanlı - Prusya münasebetleri hakkında», Belleten X/37, Ankara, Ocak 1964, s. 133-165; X/38, Ankara, Nisan 1964, s. 271-292.

Uzunçarlı, İ. H., Osmanlı Tarihi, IV. cilt, 1. Bölüm, Ankara 1978; IV. cilt 2. Bölüm, Ankara-1983².

Übersberger, Hans, Russlands Orientpolitik in den letzten zwei Jahrhunderten, Stuttgart 1913.

Votz, Gustav Berthold, «Eine türkische Gesandtschaft am Hofe Friedrichs des Grossen im Winter 1763/64», HJB., Berlin-Leipzig 1907, s. 17-54.

Votz, Gustav Berthold, «Friedrich der Grosse und die Osmanen», BJB., Berlin-Leipzig, s. 81-105.

Wittichen, Paul, Preussens polnische Politik 1788/89. Göttingen 1890.

Zernack, Klaus, «Die skandinavischen Reiche von 1754 bis 1772. Schweden», HEG, IV, Stuttgart 1968, s. 511-548.

Zetterteén, K. V., Türkische, tatarische und persische Urkunden im Schwedischen Reichsarchiv, Uppsala 1945.

Zinkeisen, J. W., Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, I-VII, Gotha, 1854-1863.

G İ R İ Ş

Osmanlı-Prusya münasebetlerinin başlangıcı hakkında araştırmalar tam ve kesin bir tarihleme getirememiş bulunmaktadır. II. Friedrich'ten evvel iki devlet arasındaki ilişkilerin başlangıcına dair en eski tarih 1718 senesi başları olarak gösterilmektedir (1). Buna göre Pasarofça Barışı görüşmeleri esnasında Avrupa devletleri ile girişilen diplomatik yakınlaşma teşebbüsleri çerçevesinde, diğer devletlerin yanında ve Rakoci Ferenc'in teşvikiyle Prusya kralı I. Friedrich Wilhelm'e (1713-1740) de iki devlet arasında dostluk tesisini arzu eden bir mektup yollanmıştır (2). Fransa aracılığı ile iletildiği anlaşılan bu mektup Ocak 1718 tarihli olup, Sadrazam Nişancı Mehmet Paşa'nın imzâsını taşımaktaydı (3). Bu ilk ilişkiyi tevsik edebilecek başka bir vesika —araştırmalarımıza rağmen— sunamamakla beraber, Hammer'ın verdiği bu bilginin, Pasarofça Barışı arafelerinde ve bu barış akabinde girişilen

1) J. Hammer von Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches*, I-X; I. Bsk. Pesth 1827-35, VII, 246; II. Bsk. I-IV, Pesth 1835-36, IV, 172; (Fran. Ed.), I-XVIII, Paris 1835-48, XIV, 12-13.

2) Hammer, GOR, aynı yerler; W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, I-VII, Gotha, 1854-1863, V, 885; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanî Tarihî*, IV. Cilt, 1. Bölüm, Ankara 1978, s. 151.

3) Aynı yerler. Hammer, GOR, (Fran. Ed.) XIV, 13, dipnotu 1 de Almanca nüshadan farklı olarak bu mektuptan küçük bir iktibas yapmaktadır: «Le roi François Rachocy, venu de France auprès de nous, nous ayant témoigné votre amitié pour nous, nous avons jugé a propos de la demander par la présente». Lettre écrite par le Grand-Vizir Mahomet au Ministre de Prusse. Janvier 1718.

diplomatik açılmanın (4) göz önüne alınması ile doğru ve mesnetsiz olamayacağını kabul etmemiz gerekmektedir. Zaten Prusya kralının 7 Eylül 1720 tarihinde kaleme aldığı, Padişaha ve Sadriâzama yönelik mektuplarında (5) açığa çıkacak olan münasebetlerdeki gelişme de bunu doğrular mahiyettedir.

1721 başlarında I. Friedrich Wilhelm'in «Ahır Kethüdası» (6) (Stallmeister) Johannes Jurgowsky'yi İstanbul'a yolladığını görmekteyiz. Kralın kendisine verdiği mektuplardan yollanış sebebi «at satın alma» olarak gösterilmektedir (7). İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Stanyan vasıtasıyla takdim kılınan (8) bu mektuplardan Prusya kralının, Osmanlı Devletine karşı dostluk hisleri beslediği ve bu hislere riayeten yollanan adamına yardımcı olunmasını dilediğini anlamaktayız. Bazı tarihçiler, kralın mektubunda yer alan «...bu hayr-hâhları sâir dostlarınızın zümresine ilhâk ve zâm buyurulması» (9) rica eder cümlesinden ve Padişahın cevabî mektubundaki «...ve hânedân-ı Devlet-i Aliyyemiz dostluğuna izhâr-ı meyl ü ragbet ve arz-ı hulûs ü meveddet ile sâir dostları-

4) Uzunçarşılı, OT, IV-I, 148-151.

5) BA. ND. VI, 495-496. Prusya Kralı'ndan gelen mektupların tercümeleri. A. Refik, Osmanlılar ve Büyük Fredrik, İstanbul 1333, s: 9-12.

6) BA. ND. VI, 500. «Taraflı Hümâyûndan Prusya Kralı'na Nâme-i Hümâyûn Süreti», A. Refik, a.g.e, s. 12-15; H. Scheel, «Die Schreiben der türkischen Sultane an die preussischen Könige in der Zeit von 1721 bis 1774 und die ersten preussischen Kapitulationen vom Jahre 1761», MSOS, XXXIII, Berlin 1930, 27-28; BA. ND, 501. Sadriâzam tarafından Prusya Kralı'na yollanan cevabî mektub süreti. Ayrıca Bkz. A. Refik, a.g.e, s. 12-15; Scheel, a.g.m, s. 58-59.

7) «... Cenâb-ı hümâyûnlarının memâlik-i vüs'alarında hasıl olan atlar hüner ve hüsn-i bahadırılıkta meşhûr-i âlem ve cümleye müreccah olduklarından nâşi kendü ahûr-i evvelimize bu makûle bahadır ve nâm-dâ: atlar tedarikiyle ferr ü ziynet ve fahr-ı şöhrat vermeğe arzu ve heves eylediğimizden nâşi ahûrlarımız kethüdalarından Johannes Jurgowsky nâm kimesneyi kendimize mahsus birkaç re's atların iştirası için ol tarafa firistâde kıldığımız ecelden...» BA. ND. VI, 495-496, Padişaha Prusya Kralından gelen mektup tercümesi; kezâ Prusya kralından sadriâzama gelen mektup tercümesi, BA. ND. VI, 496.

8) BA. ND. VI, 501.

9) BA. ND. VI, 496.

mız zümresine idhâl olunmanız matlûb ve mergûbumuz olduğ-u» (10) kayıtlarından, Prusya Kral'ının «at satın alma» bahanesi ile Osmanlı Devleti ile bir ahid-nâme (Kapitülasyon) yapmak istediğini istidlâl etmektedirler (11). Bu görüşün istinâd noktası, Osmanlı diplomasî lisanında «dost» tâbirinin ancak Osmanlı Devleti ile bir ahid-nâme yapmış olan veya böyle bir ahid-nâme yapmak için teşebbüslerde bulunan devletler için kullanılmış olduğudur (12). Zannımızca bu genel kaideyi burada tatbik etmek mümkün olamayacağı gibi, «dost» lâfzını bu anlamda yorumlamak da hatalıdır. Zaten mes'elenin karşılıklı bir dostluk izhârından fazla bir yoruma müsait olamayacağı da yine aynı mektuplarda görülmektedir. Padişahın cevabî cevabî mektubunda yer alan şu satırlar bunu teyid etmektedir: «...İşbu nâme-i hümayûn...irsâl olundu. İde-i vusûl mâ-beyn-de müceddeden temhîd ve binâ olunan bu dostluk ve muvâne-set tarafımızdan, hıfz ü hırsaset ve şerâitine riâyet ve hürmet olundukça, Devlet-i Aliyyem cânibinden dahi himâyet ve siyânet olunacağı...» (13). Görüldüğü gibi bu mektuplardan iki hükûmdârın karşılıklı dostluk teminâtından başka bir anlam çıkartmaya imkân yoktur. Hattâ gerçek olan bu at satın alma mes'elesinde Prusya kralına, her ne kadar kendisine bir «esb-i cevât» hediye olarak takdim edilmişse de (14), o kadar iyi davranılmadığıdır. Arada mutavassıt olan İngiliz elçisi Abraham Stanyan'ın Berlin ile olan yazışmalarından anlaşıldığına göre, hazırlanan atlar en iyi kaliteden olanlar arasından seçilmemiş olduklarından, kendisi bunların kabulünü reddetmişti. Ancak Stanyan'ın yaptığı itirazlardan sonradır ki, kendisine daha üstün evsafa atlar temin edilmiş bulunuyordu (15).

Bununla beraber Prusya'nın bu «at satın alma» bahanesi ile Osmanlı Devleti ile direk olarak irtibata geçmek istemiş

10) BA. ND. VI, 499-500.

11) Scheel, a.g.m, s. 6.

12) Scheel, aynı yer.

13) BA. ND. VI, 500.

14) BA. ND. VI, 501; Kezâ, Ahmet Refik, a.g.e, s. 3.

15) Scheel, aynı yer. Dip not 1. İngiliz elçisinin yazışmaları.

olduğunu düşünebiliriz. Bu konuda İngiliz elçisi Stanyan'ın tavassutu ise, aşağıda vereceğimiz açıklamaların ışığı altında, bu görüşü kuvvetlendirici mahiyettedir. Zaten «at satın alma» bu gibi teşebbüslerde kullanıldığına ileride de şahit olacağımız bir paravana idi. Nitekim II. Friedrich devrinde de bu böyle olmuştur (16). Netice olarak Osmanlı Devleti ile girişilecek irtibattan sonra bir ticarî anlaşma yapabilmenin yollarını aramak hedefinin gözden uzak tutulmadığını dikkate almak zorundayız. Zira Prusya'nın daha I. Friedrich (1688-1713) zamanında Osmanlı Devleti ile direk ticarî ilişkiler kurmayı plânladığı bilinmektedir. Hattâ Prusya'nın Viyana'daki elçisi Bartholdi bu konuda teferrüatlı tekliflerini hâvî bir raporunu 23 Nisan 1701 de Berlin'e sunmuş bulunuyordu (17). Aslında Osmanlı Devleti ile direk ticarî ilişkilere girişme fikri İngiltere tarafından oluşturulmuştu. İngiltere, Fransa ile girişeceği bir savaşta, «Doğu Ticareti» için deniz yolu ile yaptığı mal sevkiyatını inkıtâyâ uğratabilecek durumların doğabileceği endişesi içindeydi. Bu durumda İngiliz mallarının Doğu'ya kara yolu ile sevk edilmesi gerekecekti ve İngiltere bunun imkânlarını araştırmaktaydı (18). İstanbul'daki İngiliz elçisi Sutton bu sebepten mes'eleye çözüm getireceğini sandığı bir plân geliştirmişti. Buna göre İngiliz malları, İngiltere'den Hamburg Limanına çıkartıldıktan sonra, Elbe-Spree-Oder-Tuna nehirleri bağlantıları ile Kara Deniz'e ulaştırılacaktı. Bu plân I. Friedrich tarafından hemen tas-

16) A. Dopsch, «Zur Orientpolitik Friedrich des Grossen vor Beginn und beim Ausbruch des siebenjährigen Krieges», BVADH, Wien, 1890, s. 15; R. Porsch, Die Beziehungen Friedrichs des Grossen zur Türkei bis zum Beginn und während des siebenjährigen Krieges, Marburg 1897, s. 25; C. A. Bratter, Preussisch-türkische Bündnispolitik Friedrich des Grossen, Weimar 1915, s. 45.

17) Scheel, aynı yer.

18) Nitekim 1702-1713 seneleri arasında devam etmiş bulunan İngiliz-Fransız mücadelesinin şark ticaret sahalarına yaptığı olumsuz etkiler ve hattâ bu iki hasım devlet gemilerinin Osmanlı karasuları içinde ve Osmanlı limanları önünde dahi savaşmaktan çekinmedikleri ve Akdeniz'deki İngiliz ticaretinin karşılaştığı zorluklar bilinmektedir. Bkz. M. Kütükoğlu, «XVIII. Yüzyılda İngiliz ve Fransız korsanlık hareketlerinin Akdeniz ticareti üzerinde etkileri», BTT, XII (İstanbul, 1968) 57-71; kezâ, Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri, I (1580-1838), Ankara 1974, s. 56 vd.

dik edilmiş ve bu konuda uzun görüşmeler yapılmıştır. Hattâ Oder ve Morowa nehrinin bir kolu olan Tobitsche suyu arasındaki 2,5 millik kara yolundan sarf-ı nazar edilmesi için burada bir kanal açılması dahi düşünülmüş bulunuyordu (19). Görüşmelerden bir netice çıkmamış olmakla beraber uzun zamanlar gündemde kalmaya devam etmiştir. Prusya'nın bu ilgisinin 1721 lerde de devam ettiği anlaşılmaktadır (20). Ayrıca İsveç de Prusya arazisi üzerinden gelişecek bir direk ticarî bağlantıya karşı alâka duymakta ve bu yönde Prusya'yı teşvik etmekteydi (21). Fakat bununla beraber, Osmanlı Devleti'nin de Prusya'ya karşı tamamen ilgisiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Bonneval, İsveç ile geliştirilen dostluğa Prusya'nın da dahil edilmesi için yoğun bir faaliyet göstermekteydi (22). İki devlet arasındaki irtibatı sağlamak amacı ile Sadri-âzam Hekimoğlu Ali Paşa, 1737 de Kral I. Friedrich Wilhelm'e bir mektup yollamış ve kendisinden, Türkler'e karşı girilecek herhangi bir mücadelede Prusya kuvvetlerinin İmperatorluk ordularında yer almamasının temini ve imparatorluk camiasındaki diğer hükümdarların da aynı tutuma sevk edilmesi için etkili olmasını rica etmişti. Bu mektubun yerine ulaştırılmasını İstanbul'daki İsveç temsilcileri Höpkin ve Karlson üstlenmiş, ancak herhangi bir cevap gelmemesi üzerine, mektubun yerine ulaşip ulaşmadığı hususunun Berlin'e sorulması Bâbıâli tarafından Boğdan Voyvodası Gregor Ghika'ya havale edilmiştir. Ghika bu amaçla mutemedlerinden Georg Hauer'i bir iti-

19) Scheel, aynı yer.

20) Scheel, a.g.m, 8. Bu sıralarda Prusya'nın bir Doğu Ticaret Kumpanyası kurmak istediği bilinmektedir. Bununla beraber böyle bir kumpanya ancak 1765 senesinde, yani 1761 Osmanlı-Prusya ticaret anlaşmasından sonra mümkün olabilmiştir.

21) Scheel, a.g.m, 7. İsveç'in bu ilgisi Osmanlı-İsveç ticaret anlaşması (Ocak 1737) ve sonradan gerçekleşecek ittifak anlaşması sebebiyle daha da artmış bulunmaktaydı. (BA. ND. VII, 584). Bu ittifak anlaşması 22 Aralık 1739 da İsveç kralı ve 18 Şubat 1740 da (BA. ND. VII, 586) Padişah tarafından tasdik edilmiştir.

22) H. Benedikt, Der Pascha-Graf Alexander von Bonneval, 1675-1747. Gratz-Köln 1959, s. 170. Kezâ aynı müellif, «Die europäische Politik der Pforte vor Beginn und während des österreichischen Erbfolgekrieges», MÖS, Band I, Heft 1 (Wien 1948), s. 162.

madnâme ve sözlü-talimât ile donatılmış olarak Danzig'deki Prusya temsilcisi ile irtibat kurmak üzere yola çıkartmıştır. Hauer, Prusya temsilcisi ile irtibata geçmiş olmakla beraber, Ruslar tarafından 'para' gücü ile elde edilmiş olduğundan, vazifesinden umulan netice elde edilememiştir (23).

1739 senesi başlarında yollanan Teğmen Sattler'in de Prusya Kralı tarafından Osmanlı Devleti ile gizli irtibat kurma amacı ile gönderilmiş olduğu kesinlik kazanmaktadır.

Sattler'in Polonya üzerinden (Kiev Voyvodalığı tarikiyle) Hotin'e gelişine dair kroniklerde görülen en önemli kayıt Suphi Tarihinde yer almaktadır (24). Buna göre Sattler, yanında iki hizmetkârı ve bir tercüman olduğu halde Hotin'e gelmiş, Hotin muhafızı İlyas Paşa kendisini Bender Seraskeri (Veli Paşa) tarafına yollamıştır. Ne için geldiği ve ne gibi bir mektup getirdiği kendisinden sorulduktan, Kırım Hanı'na (Mengli Giray) bir mektubu olduğu, bu mektupta «Devlet-i Aliyye ile dostluk da'iyesi ve akçalarıyla bir miktar at ve esir (25) mübayaasına müsaade emniyesinde» olduğu anlaşılmıştır (26). Prusya hükümdarları eskiden beri Alman İmparatoruna yardım ederken son iki senedir bu dayanışmanın gösterilmediği ve «Devlet-i Aliyye ile sâir dost olan devletler misüllü akd-ı müsâfât ve melâlik-i mahrûseye tüccarı gelüp gitmek üzere tekîd-i mevalât ve

23) Benedikt, a.g.e. s. 170.

24) Suphi Tarihi, İstanbul 1198/1783, II, 149-150; Buradan naklen Hammer, GOR, 2. Bsk. IV, 356.

25) Sattler'in tedarik etmek istediği Potsdam Hassa Muhafız Alayı için (Potsdamer Garde) gerekli askerlerdir. Hammer'deki kayda nazaran Sattler Berlin'e döndüğünde beraberinde ancak böyle bir poslu iki kişi getirebilmişti. (GOR, II. Bsk. IV, 356; I. Bsk. VII, 525) Zinkeisen ise bunların normal boyda olduklarını yazmaktadır. (Zinkeisen, GOR, V, 886). Potsdamer Garde özellikle I. Friedrich (1688-1713) tarafından itina görmüş ve efradının iri yarı, böyle bir poslu askerlerden (Die Langen Kerls) teşkil edilmesine çalışılmıştır. Bunlar özellikle II. Friedrich zamanında (1740 - 1786) yapılan harplerde büyük kahramanlıklar gösterdiklerinden geniş bir üne kavuşmuşlardır. II. Friedrich ordusundaki «Bosnalılar» (Preussische Bosniaken) için bkz. s. 62.

26) Suphi Tarihi, aynı yer.

kağıt irsâli (27) niyazında olduğu (28) meydana çıkmıştır. Vidin Seraskeri durumu İstanbul'a bildirmiş, Han'a gelen mektup da Bucak Seraskeri Islâm Giray Sultan vasıtasıyla Kırım'a yollanmıştır. Sattler'e tâyinât ve konak tahsis edildiği gibi muhafazası için bir de «orta» vazifelendirilmiştir. İstanbul'dan gelen cevap, Sattler'in ağırlanması ve işin iç yüzünün Han'dan gelecek mektuptan anlaşılabacağı şeklinde idi (29).

Sattler hakkındaki bilgiler görüldüğü gibi yalnızca sunduğumuz vesika ve Suphi Tarihi'ndeki kayıtlara ve Suphi'deki bu kayıtları nakleden Hammer'e istinad etmektedir. Bununla beraber gönderilen bu şahsın ismi yalnız Hammer tarafından zikredilmiş bulunmaktadır (30). Scheel, Prusya Gizli Devlet Arşivinde (31) yaptığı incelemelerde, yollanan bu şahsın ismi hakkında herhangi bir iz ve kayda raslanmamış olduğunu beyanla, bu şahsın ismine dair Hammer'de görülen ve diğer araştırmacılar tarafından da tekrarlanan kaydı tereddüd ile karşılamakta ve böyle bir şahsın gönderilmiş olabileceğinden şüphe duyulmaktadır (32). Bulduğumuz ve sunmak istediğimiz bir vesika ise bu durumu kesinlikle aydınlatacak karakterdedir: Sattler Vidin'e varıp Bender'e yollandığında, görüldüğü gibi orada ikâmete mecbur edilmiş, kendisine ve hizmetkârlarına yevmiye tahsis edilmişti. Bender Defterdârı Mustafa Efendi tara-

27) Sattler'in krala yollamak istediği mektuplar. Bu konuya açıklama getiren vesika için bkz. BA. CH. Nr. 7184.

28) Suphi Tarihi, aynı yer. Suphi'deki bu kayda mesned teşkil eden vesika için bkz. BA. CH. Nr. 7184.

29) Suphi Tarihi, aynı yer. İstanbul'dan gelen, Sadriâzam Hacı İvaz Mehmet Paşa'nın (22 Mart-1739. - 23 Haz. 1740) Bender Seraskeri Elhac Veli Paşa'ya yazdığı 15 Re l. 1152 (22 Haz. 1739) tarihli bir mektup bu konuda Suphi'nin verdiği malûmâtı teyid etmekte ve olayı belgelemektedir. Prusya-Osmanlı münasebetlerinin karanlık devrindeki ilk vesikalar arasında yer alması sebebiyle, Başbakanlık Arşivi Cevdet Hariciye tasnifi (Nr. 7184) belgeleri arasında bulduğumuz bu mektup aynen yayınlanmıştır. Bkz. Kemal Beydilli, «İlk Prusya-Osmanlı Münasebetleri Hakkında Bazı Kayıtlar ve Düzeltmeler», MZB, Sonderband I, München 1981, s. 226-228.

30) Hammer, GOR, I. Bsk. VII, 526; II. Bsk. IV, 356.

31) Preussische Geheim-Staatsarchiv.

32) Scheel, a.g.m. 7, Dipnot, 2.

fından verildiğini tesbit ettiğimiz bu yevmiyelere karşılık, kendisinden her ay için birer «temessük» alınmış bulunmaktadır. Bu temessüklerin altını mühürleyip imzâlayan ve kendisini «Bende-i Elçi-i Prus» olarak tanıtan bu şahsın tam adının Prusya Kraliyet Teğmeni Johann de Sattler (Johann de Sattler Königlich Preussischer Lieutenant) olduğu açıkça görülmektedir (33). Böylece Prusya elçisinin ismi ve varlığı hakkındaki tereddüdler ortadan kalmakta, hattâ kendisinin Kasım 1739 sonuna kadar Bender de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Sattler'in bu gizli misyonunun Avusturya tarafından da takip edildiği ve buna dair bilgi ve belgelerin Viyana arşivlerinde yapılan daha sonraki bir araştırmada gün ışığına çıkarılmış olduğu görülmektedir (34).

Sattler'in gönderilişi ile Prusya'nın daha I. Friedrich Wilhelm zamanında (1713-1740) Osmanlı Devleti ile bir dostluk ve ticaret anlaşması yapmayı arzuladığı anlaşılmaktadır (35). Prusya-Osmanlı münasebetlerindeki bu küçük gelişmeler 31 Mayıs 1740 da II. Friedrich'in tahta çıkışı ile giderek büyük gelişmeler haline dönüşmeye başlayacaktır. Özellikle Avusturya'ya karşı giriştiği mücadelede ve bu mücadele esnasında karşılaştığı büyük güçlükler yeni kralı Osmanlı Devletinden kendi plânları doğrultusunda istifade etmek fikrine yaklaştıracak ve Prusya'nın büyük devlet olma yolunda verdiği mücadelede Osmanlı Devleti önemli bir yer işgal edecektir. II. Friedrich ile beraber Prusya ile Osmanlı Devleti arasında yakınlaşma sağlanmasında İstanbul'daki İsveç elçisi Karlson, devleti Avusturya'ya karşı harekete geçirmeye çalışan ve Avusturya'ya karşı derin bir husumet besleyen Bonneval ve Bogdan Voyvodası Gregor Ghika'nın faal bir rol oynadıklarını görmekteyiz (36).

33) BA. CH. Nr. 7163. Dört adet olan bu temessük belgeleri metin ve fotokopiler halinde yayınlanmıştır. Bkz. Kemal Beydilli, a.g.m, s. 228-229.

34) Benedikt, a.g.m, s. 162 ve a.g.e, s. 170.

35) Benedikt, a.g.m, s. 162.

36) Benedikt, a.g.m, s. 161, 162, 165, 177. Kezâ aynı müellif, a.g.e, s. 170 vd.

II. Friedrich tahta çıkışının ilk senelerinden itibaren bu amaçla Bogdan Voyvodası Ghika ile yazışmakta ve bu yazışmalarda Kiev Voyvodası (Palatini) Joseph Potocki'nin mutavassıt olarak yardımlarını görmekteydi (37). II. Friedrich 8 Kasım 1740 tarihli bir mektup ile tahta çıkışını Ghika'ya bildirmiş ve Sattler'in iyi bir şekilde kabul edilmiş olmasından ötürü teşekkür etmiştir. Bununla beraber, kral bu mektubunda 1737 de babasına gönderilen ve cevabsız kalan mektuptan söz etmemektedir. Ghika bu mektubu Bâbüli'ye ileterek talimat istemiş ve bizât kendisi de II. Friedrich'e uzun bir başsağlığı mektubu yollamıştır. Ghika bu mektupta ayrıca 1737 de yollanan mektubun akıbetini de sormuş ve iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesi için hizmete hazır olduğunu bildirmiştir. Öte yandan Bâbüli de İngiliz elçisinin vasıtasıyla II. Friedrich'e bir mektup yollayarak başsağlığı dileğinde bulunmuştur (38). II. Friedrich Ocak 1741 de Graf Joseph Seewald adında bir mutemedini gizli mektuplaşma amacı ile Kiev'e yollamış, Ghika da aynı amaçla tercüman Marini Pazegna'yı Kiev'e göndermişti (39). 24 Temmuz 1741 tarihiyle Ghika'ya yazdığı mektupta II. Friedrich, başsağlığı için teşekkür etmiş ve Sadriâzam Hekimoğlu Ali Paşa'nın daha önce babasına yollamış olduğu, fakat cevapsız bırakılmış bulunan mektuba değinerek, kendisinin bu mektubu görmemiş olduğunu, fakat babasının bunu aldığına dair bir belgenin Karlson'un elinde bulunduğunu ifade etmiştir (40). Mektup teâtisi işlerinde kullanılmak üzere Yaş'a gönderildiği ve orada faaliyet gösterdiği belirtilen bir başkası da Pressburg'la Ghisen adında birisi olup (41), kendisi Yaş'a vardıktan bir müddet sonra aniden ölmüş veya zehirlenerek öldürülmüştür

37) Benedikt, a.g.m, s. 162-163; Hammer, GOR, I. Bsk. VIII, 45; II. Bsk. IV, 397.

38) Benedikt, a.g.m, s. 162 ve a.g.e, s. 172.

39) Marini bu gizli görüşmelere ait bilgileri para karşılığında Avusturya elçisi Penkler'e satmaktaydı. Benedikt, a.g.m, s. 165 ve a.g.e, s. 173.

40) Hammer, GOR, I. Bsk. VIII, 45; II. Bsk. IV, 397; Benedikt, a.g.m, s. 162 vd.

41) Hammer, aynı yer; Benedikt, a.g.m, s. 166.

(42). Bunun ölümü ve Boğdan Voyvodası Ghika'nın 13 Eylül 1741 de vuku' bulan azli ile bu mektuplaşmaların bir netice vermeden kesilmiş olduğunu anlamaktayız (43). 1740-1745 arasında Prusya kralı adına faaliyet gösterenlerin arasında 1744 başlarından beri İstanbul'da bazı işler çevirmek isteyen ve adı kaynaklarda belirtilmeyen bir «Rum» dan da bahsolunmaktadır (44). II. Friedrich'in Avusturya'yı iki cephe arasında sıkıştırmak istemesiyle ilgili olarak bu 'ajanın' Reis Efendi'ye yazılı olarak yaptığı söylenen, teklife göre, Prusya kralının Macaristan üzerinde tıpkı Osmanlı Devleti gibi bazı hak ve talepleri bulunmaktaydı ve her iki devlet bu yüzden Maria Theresia'ya karşı müştereken hareket etmek zorundaydılar. Fakat bu teklif bazı taraftarân bulmakla beraber politik nedenlerle kabul edilmemişti (45). Hattâ bu durum o zaman Venedik ve Avusturya'nın İstanbuldaki elçileri tarafından hükümetlerine bildirilmiş bulunmaktaydı (46).

Bütün bunlar II. Friedrich'in Avusturya ile giriştiği mücadele esnasında Türkler ile işbirliği yapmak istediği şeklindeki söylentilerin çoğalmasına ve dolayısı ile Petersburg ve Viyana'da endişelerin artmasına yol açmaktaydı. II. Friedrich ise yoğunlaşan bu söylentiler ve Rusya'nın bu konudaki müracaatı üzerine gerginleşen ortalığı yatıştırmak için, bu söylentilerin «gülünç Arap Masalları» olmaktan ileri gitmediğini ve Türklerle ne itibatta bulunduğunu ne de yazıştığını ve ileride de böyle bir şeyi istemeyeceğini ifade ile söylentileri tekzip ve Rusya'yı teskin etmek zorunda kalmaktaydı (47). Öte yandan Prusya

42) Hammer, aynı yer; Benedikt, a.g.m, s. 167. Avusturya elçisi Penkler'in Rus meslekdaşından öğrendiğine göre, Ghisen Ruslar tarafından zehirlenmiş ve yamndaki yazışma ve belgelere el konulmuştur. Benedikt, aynı yer. Ayrıca Ghisen'nin de gizli görüşmelere ait bilgileri Penkler'e satmakta olduğu anlaşılmaktadır. Benedikt, a.g.m, s. 166, 167 ve a.g.e., s. 174.

43) Bkz. s. 12.

44) Benedikt, a.g.m, s. 169; A. Kienast, «König Friedrich II. von Preussen und die Ungarn», MKKK, IX, Wien 1895, s. 302-303.

45) Benedikt, a.g.m, s. 168 ve a.g.e, s. 176; Kienast, a.g.m. s. 303; Porsch, a.g.e, s. 7.

46) Benedikt, a.g.m, s. 168; Porsch, a.g.e, s. 7.

47) Kienast, a.g.m, s. 303; Benedikt, a.g.m, s. 180-181.

Devlet Arşivlerinde 1749 senesinden önce bu tip teşebbüsleri tevsik edebilecek herhangi bir vesika bulunmadığından (48) ve II. Friedrich «Yedi Sene Savaşı» adlı eserinde bu gibi faaliyetlerden hiç bahsetmediğinden (49) Prusya tarihçileri 1740-45 arası faaliyet gösteren gerek bu ajanların gerekse Seewald'ın varlığını kabüle yanaşmamakta (50) ve 1749 senesine kadar II. Friedrich'in Türkler'le herhangi bir ilişkide bulunduğunu red etmektedirler (51). II. Friedrich'in II. Şilezya savaşına (1744-45) diplomatik yönden ne kadar iyi bir şekilde hazırlanmış olduğu hakkındaki yargıları (52) göz önüne alırsak, kendisinin 1744 Mart'ında başlayan bu harbe diplomasi yönünden hazırlanışında Osmanlı Devletini hesaba katmamış olabileceğini kabul etmek pek mümkün değildir. Nitekim 1745 başlarında Türkler'in Macaristan'a saldırılarının gerçekleştirilmesi halinde Prusya'nın bundan sağlayacağı faydaları tekrar ve tekrar düşündüğünü bilmekteyiz (53). Başbakanlık Arşivinde bulup burada sunmak istediğimiz önemli bir vesika ise hem II. Friedrich'in 1749 dan evvel Osmanlı Devleti ile —yukarıdaki görüşlerin aksine— bir ilişki kurmaya çalıştığını hem de 1741 de Kiev'e gelip Boğdan Voyvodası ile yazışmalarda bulunduğuna değindiğimiz Seewald'ın varlığındaki esrar perdesini aralayıp, II. Friedrich'in tahta çıkar çıkmaz Osmanlı Devleti ile irtibata geçmeği plânladığını tevsik eder mahiyettedir.

İsveç elçisi Karlson'un 16 Aralık 1745 tarihli bir takriri olan bu belgeden anlaşıldığına göre II. Friedrich Os-

48) M. Immich, *Geschichte des europäischen Staatensystems 1660-1789*, Darmstadt 1967, s. 325; Benedikt, a.g.m, s. 163; Porsch, a.g.e, s. 6.

49) Dopsch, a.g.m, s. 35.

50) Oysa Hammer (GÖR, II. Bsk. IV, 397) ve zamanın Avusturya elçisi Penkler'in raporları (Benedikt, a.g.m, s. 163 ve a.g.e, s. 170 vd.) Seewald'ın varlığını teyid etmektedir. Öte yandan II. Friedrich'in Seewald'e yazdıkları bazı mektupları da bilinmektedir. Bununla beraber bunların sahte oldukları ileri sürülmüştür. Porsch, a.g.e, s. 7.

51) Porsch, a.g.e, s. 6; W. Nottebohm, «Die preussisch-türkische Defensivallianz 1763/65. Ein Beitrag zu Friedrichs des Grossen orientalischer Politik» FFWG, Berlin 1881, s. 125-126.

52) Kienast, a.g.m, s. 303.

53) Kienast, a.g.m, s. 304.

manlı Devleti ile «dostâne muhabere ve müraseleye mûsaade» olunmasını rica etmekte ve dört sene önce, yani 1741 de Kiew canibine mutemetlerinden birini yolladığını (yani Seewald) ve Boğdan Voyvodası Gregor Ghika vaşitasıyla bu dostâne ilişki hususunda Devlet-i Aliyye'nin nabzını yokladığını, Ghika'nın böyle işlerde istidât ve sadakatı bulunduğundan bu işe girişmiş olduğunu, ancak Ghika'nın azli ile yerine gelen Voyvodanın (54) bu mes'eledede yardımcı olmaması yüzünden muhaberenin kesilmiş olduğunu ifade etmekteydi. II. Friedrich Boğdan'ın Prusya'ya yakınlığına değinerek, orada «umûra âşinâ» ve «mu'temed» bir voyvodanın tayini ile bu gibi işlerin yürütüleceğini ve «tecdid-i mürâselâta irâde-i seniyye buyurulur ise mukteza-yı vakt-i hâle göre» vakit geçirilmeden Boğdan taraflarından kendisine haber verilmesini rica etmekteydi (55). Bu husus ise, Viyana arşivlerindeki belgelerle biraz daha aydınlanabilmektedir. Zira Seewald'in Ghika'ile yaptığı yazışmalardan anlaşıldığına göre, Prusya Kralı Osmanlı Devleti ile bir ittifağa gitmeği plânlamakta ve kendisi bu konuda sürdürülecek görüşmeleri üstlenmek üzere yollanmış bulunmaktaydı. Kral ayrıca Sırbistan ve Memleketeyn'den «Husar» alayları için paralı asker toplamak istemekteydi ve Bâbiâli'den bu işe izin vermesini ve yardımcı olmasını rica etmekteydi. Ghika 15 Eylül 1741 de Seewald'e yazdığı mektupta, Bâbiâli'nin kralın plânlarını memnuniyetle karşıladığını ve ittifak fikrini paylaştığını, kendisine ise bu konudaki görüşmeleri sürdürmek üzere salahiyet verdiğini bildirmiş ve anlaşmaya esas teşkil edecek önşartların tesbiti ve gereken salahiyetle donatılmış bir temsilcinin yollanmasını istemiştir. Aynı mektubun sonunda Ghika, kendisinin Voyvodalıktan ayrıldığını ve İstanbul'a çağırılmış olduğunu, ancak Prusya ile ilgili konularla vazifelendirilmiş ol-

54) Gregor Ghika, Divan-ı Hümâyûn tercümanlarından Alexander Ghika'nın kardeşi olup, bunun idamı üzerine voyvodalıktan azledilmiştir. 13 Eylül 1741. Yerine Boğdan voyvodası olarak Constantin Mavrokordato tayin edilmiştir. Suphi Târihi, s. 388; Hammer, GOR, II, Bsk. IV, 325; N. Jorga, Geschichte des osmanische Reiches, I-IV, Gotha 1908-1913, IV, 452.

55) BA. CH, Nr. 6959 Leff I. Vesikanın tam metni ve fotokopileri yayınlanmıştır. Bkz: K. Beydilli, a.g.m, s. 230-231.

duğunu ve bu yüzden görüşmelerin artık İstanbul'da yapılması gerekeceğini ifade etmiştir. Seewald ise kraldan gerekli salahiyeti alarak geri döneceğini bildirmiş olduğundan, Ghika kralın cevabının Aralık 1732 de İstanbul'a varacağını ummaktaydı (56).

Böylece II. Friedrich'in 1744 de resmen yalanladığına değindiğimiz ve kendisinin «gülünç arap masalları» şeklinde yorumladığı, Türkler'le irtibatla olmadığı, yazışmalarda bulunmadığı ve istikbalde dahi bulunmak istemediğine dair tekbizinin politik bir manevradan öteye gitmediği, ancak gizliden gizliye bu hedefi gözden uzak tutmadığı ve resmî vesikalara da aksettirmemeye gayret sarfettiğinden bu konuda herhangi bir ize raslanmadığı anlaşılmış bulunmaktadır. İsveç elçisi vasıtasıyla sürdürülen bu irtibat kurma teşebbüsleri ise 1755 senesine, ilk Prusya elçisinin gönderilişine kadar devam edecektir (57).

56) Benedikt, a.g.m, s. 164 ve a.g.e, s. 172 vd. Avusturya elçisi Penkler bu yazışmaların kopyalarını Marini'den elde etmekteydi. Bkz. a.g.m, s. 165.

57) İsveç ve Prusya hükümdar aileleri arasındaki sihiyyetin de bu konuda yardımcı bir unsur olduğu açıktır. Zira II. Friedrich'in kızkardeşi olan Prenses Ulrike Luise 1744'den beri, sonradan İsveç Kralı olacak olan veliahd Prens Adolf Friedrich (1751-1771) ile evliydi. (Immich, a.g.e, s. 317, 343; K. Zernack, «Die skandinavischen Reiche von 1754 bis 1772. Schweden». HEG, IV, Stuttgart 1968, s. 531). Bu evlilik o zaman İsveç Kralı tarafından resmen Bâbüâli'ye bildirilmiş bulunuyordu. (BA. ND. VIII 148-149. İsveç Kralı'nın mektubu. 18. VIII. 1744. Kezâ, BA. CH. Nr. 6955). Prusya'yı Osmanlı-İsveç yakınlığına daha kuvvetle çekebilecek olan bu evlilik, o zaman büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve bu haberi getiren İsveç temsilcisi Karlson'a alışılmışın dışında kıymetli bir samur kürk hediye edilmişti ki, bu da bu konuya verilen önemin bir delili sayılmaktaydı (Benedikt, a.g.m, s. 171-172 ve a.g.e, s. 180; Sadriâzam Hasan Paşa'nın evlenme münasebetiyle İsveç Kralı'na yolladığı tebrik mektubu için bkz K. V. Zetterstéen, Türkische, tatarische und persische Urkunden im Schwedischen Reichsarchiv, Uppsala 1945, s. 42). Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin Kuzey Devletleri'ne (İsveç-Prusya) yaklaşmasına çalışan Bonnevall'in başını çektiği ve Avusturya'yı desteklediği söylenen Şeyhülislâm Pirî-zâde Mehmet Efendi'nin rakibi sayılan Rumeli Kazaskeri Es'at Efendi'nin de dahil olduğu grup, Protestanların Katoliklerden daha az fanatik olduklarını ve Katoliklere karşı Türkler gibi amansız bir mücadele için ye-

II. Friedrich'in Türklerle irtibatta olduğuna dair etrafta dolaşan bu dedikodular, kendisinin düşmanlarını huzursuz etmekteydi. Zira Osmanlı Devletinin 1736-39 savaşlarında Rusya ve Avusturya'ya karşı gösterdiği başarılar ve Avrupa'da devam eden savaşlar, devletin durumunu kuvvetlendirmekte ve takınacağı tavrı diğer devletler dikkatle izlemekteydiler. O sıralarda Osmanlılar ile irtibatta bulunmak devletlerarası politikada büyük bir önem taşımaktaydı (58). Bâbüâlî 1745 Mart'ında Avrupa'da savaşan devletlere barış için tavassutta bulunmayı teklif ettiğinde (59). Petersburg'taki Prusya aleyhtarları bu teklifin II. Friedrich'in teşvikiyle meydana geldiğini ile-

minli oldukları tezini işleyerek, Bâbüâlîyi İsveç ve Prusya ile ortak bir politikada tutmak için faaliyet göstermekteydiler. Bizzat Es'at Efendi, İsveç elçisi Karlson'a Prusya kralının da, kızkardeşinin İsveç veliahdı ile evlenmiş olduğunu, İsveç kralının yaptığı gibi Bâbüâlî'ye resmen bildirmesini teklif etmiş bulunuyordu. (Avusturya elçisi Penkler'in raporuna istinaden Hammer, GOR, II. Bsk. IV, 407). İsveç'in ise bu sıralarda 1740 ittifakını «tecdid ve te'kid» etmeye gayret sarfettiği anlaşılmaktadır. Bkz. (. Humbaracı Ahmet Paşa kullarına İsveç kralının başvekili olan Kont Gyllenborg'dan gelen mektubun tercümesidir. BA. CH, Nr. 681. Bu konularda daha geniş bilgiler için bkz. Benedikt, a.g.m, s. 151-161 ve a.g.e, s. 170-183 ve 134-143.

58) Porsch, a.g.e, s. 9.

59) Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman, Mür'it-tevârih. (Yay. M. Aktepe), C. I-II A, İstanbul 1976, I, 115. Sadriâzam Esseyyid Hasan Paşa İsveç Elçisi vasıtasıyla Prusya kralına da bir tavassut mektubu yollamıştır. (BA. CH. Nr. 6959 2. Lef. «İsveç elçisi dâîlerinin takriridir... İsveç Devleti vesâletiyle Prusya Kralına tahrir buyurulan mektub-i Sadr-ı a'zamîleri ke-zâlik mahallerine vâsıl ve anın dahi bu günlerde iktizâ eden cevâbı irsâl olunmak üzere olduğu bu def'a devletim tarafından vurûd eden tahrirât-ta işâret olunmuştur»). Prusya başvekili Podewils 10 Haziran 1745 tarihli bir mektupla (BA. AE (I. Mahmud), Nr. 5935) Sadriâzama teşekkür etmiş ve iki devlet arasında şimdiye kadar mektup teâtisi vâkî' olmadığından gönderilen bu mektuptan duyulan memnuniyeti dile getirmiştir. Avrupa'da devam eden II. Şilezya harpleri yüzünden meydana gelen çatışmaların Prusya açısından uzun uzadıya anlatıcılığı bu maktupta, II. Friedrich'in kazandığı galibiyetlere rağmen barışa taraftar olduğu, «hakk ü adl üzere tavassut murâd edenlerin pend ü nasihatlarına mûmâşât etmekten imtinâ' eylemiyeceği» ifâde edilmekteydi. (Ahmet Refik, a.g.e, 15-19. Sahife 15, dipnot 2'deki açıklama II. Şilezya harbi olarak düzeltilmelidir).

ri sürerek bunu Çariçe'ye inandırmaya çalışmışlardı (60). Bonneval'in önderliğini yaptığı grubun faaliyetleri ile İsveç-Prusya ve Osmanlı Devleti arasında üçlü bir ittifak yapılacağı hakkında dolaşan söylentiler ise Prusya'nın düşmanlarına yeni yeni malzemeler sağlamaktaydı (61). II. Friedrich'in bütün teklifleri ise devletlerin bu endişelerini gidermeye yetmemektedir. Rusya'da, Prusya-Fransa İsveç ve Osmanlı Devleti arasında oluşan ve yakın zamanda Rusya'ya saldırıyı hedef alan bir ittifakın yapılmak üzere olduğu hakkındaki şüpheli görüşe sıkıca sarınılmış bulunulmaktaydı (62). Aslında Osmanlı Devleti'nin tarafları barışa çağırmasında Fransa'nın teşviki büyük bir rol oynamıştır. Fransa böylece bu teklifin Avusturya'ca reddi halinde Osmanlı Devleti'ni Macaristan'a doğru saldırtmak için harekete geçirmeyi plânlamıştı. Fakat II. Friedrich böyle bir plânın başarıya ulaşacağından şüphe duymaktaydı. Zira Türkler kendi kendileri ile meşguldüler (63). Fakat kısa bir zaman sonra bizzat kendisi bu fıkirden medet umacaktır. Zira cep-helerde sıkışmakta ve kendisiyle harb yükünü paylaşacak yeni faktörler aramaya başlayacaktır (64). Bu zorluklar II. Friedrich'i 1745 Mayıs'ında harekete geçirtmiş ve Türkler'in Macaristan'a saldırılarının sağlayacağı faydaları düşünmeye başlatmıştır. Kendisine göre Osmanlı Devleti Macaristan'ın tamamen zayıf olan halinden iyice haberdâr edilse, Avusturya'dan bu memleketi geri almak için en uygun fırsatın geldiğini idrak edecekti. Şimdi içinde bulunduğu tehlikeli ve kritik durumda yalnızca Türkler'in yapacağı bir müdahalenin Maria Theresia'ya öldürücü bir darbe vurabilirdi (65). Bununla beraber II. Friedrich'in resmen bir elçi yollayarak Bâbiâî ile müzakerelere girişmeye henüz hazır olmadığını görmekteyiz. 1745 yazında İstanbul'daki İsveç elçisi Carlson vasıtasıyla Başbakan Podewils'e Bonneval'in iki devlet arasında yakın ilişkiler tesisini is-

60) Porsch, a.g.e. s. 9; Immich, a.g.e. s. 324-325.

61) Porsch, aynı yer.

62) Porsch, a.g.e. s. 10.

63) Zinkeisen, GOR, V, 856.

64) Immich, a.g.e. s. 325-326.

65) Bratter, a.g.e. s. 24-25.

teyen bir mektubu kendisine iletildiğinde, her ikisi de buna cevap vermeye pek taraftar görünmemişlerdir. Bunda Osmanlı-Iran savaşı devam ettiği müddetce, Bâbîâlî'nin Prusya lehine bir müdahalede bulunamayacağına olan inanç da etken olmuştu (66).

Osmanlı-Iran savaşı 4 Eylül 1746 da son bulduğunda II. Friedrich de 1745 noel'inde yaptığı Dresden Barışı ile Avusturya ile olan mücadelesine şimdilik bir son vermiş bulunuyordu (67). Bununla beraber şimdi Doğu'da susan silahlardan ileride Prusya için ne gibi faydalar sağlayabileceğinin hesabını yapmaktan da geri durmamaktaydı. Fransa ile Avusturya arasındaki savaş 1747 senesinde de devam edecek gibi görünmekteydi ve Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki Belgrad Barışı 1748 de sona ermekteydi. Avusturya Prusya ile tekrar savaşa girmeden önce birçok mes'elelerini halletmek zorundaydı. Osmanlı-Iran barış görüşmelerinin başlaması ve bu cephe de Osmanlı Devleti'nin barışı gerçekleştirdikten sonra, elleri serbest olarak Batı'ya dönebileceği, Viyana ve Petersburg hükümetlerini aralarındaki Petersburg İttifak Anlaşması'na (68) 1746 senesi Temmuz'unda gizli bir madde ile Osmanlı Devleti'ne karşı tedbir almak zorunluluğunda bıraktırmıştı (69). Zira barışla beraber Kırım Tatarları'nın İran'la beraber Rusya'ya karşı savaşıacakları, diğer taraftan Türklerin Banat ve Erdel'i geri isteyecekleri şayialar halinde yayılmaktaydı (70). II. Friedrich bu havadisleri ve Rusya ve Avusturya'da buna karşı alınan askeri tedbirler hakkındaki bilgileri büyük bir dikkatle takibetmekle beraber, henüz Avusturya ile yeni bir mücadeleye girişmeyi düşünmediğinden, kendisi üzerinde ne bu gelişmeler ne de Petersburg'daki Fransız elçisi vasıtasıyla Bâbîâlî'nin kendisine bir elçi yollamayı düşündüğüne dair gelen asılsız haber pek fazla etkili olmamıştı. Böyle bir elçinin gelişi kendisini an-

66) Porsch, a.g.e, s. 11.

67) Immich, a.g.e, s. 327.

68) 22 Mayıs - 2 Haziran 1746, Immich, a.g.e, 2. 332.

69) Porsch, a.g.e, s. 11.

70) Porsch, a.g.e, s. 12.

çok büyük bir şaşkınlığa düşürebilirdi ve bu yalnızca Avusturya ve Rusya'nın aleyhine bir Türk savaşı ateşlemek istediği şeklindeki şüphelere kuvvet verebilirdi. Böyle bir elçinin gönderilmesi yerine Türkler'in Macaristan'a saldırılarını sağlamak daha faydalı bir yol olmalıydı (71). Bizzat kendisi Avusturya ile savaş halinde bulunan Fransa ise Türkler'i Macaristan'a karşı harekete geçirmek için faaliyet göstermekteydi (72). Fransız plânlarının gerçekleşmesinde yardımları umulan Bonneval için ise Fransa'ya serbestçe dönüş vaâdedilmiş bulunuyordu (73). Hattâ Prusya'nın böyle bir hareketi desteklediği Bâbü'lî'ye iletilmişti (74). Bütün bu gelişmeler o sıralarda İstanbul'da esen barışçı hava nedeniyle akim kalmıştı. Neticede Osmanlı Devleti Maria Theresia'nın ısrarlı ricalarına uyarak Avusturya ile sona eren Belgrad Barış'ını Temmuz 1747 de yenilemiştir (75).

30 Nisan 1748 de yapılan Aachen Barış'ı bütün Avrupa'ya genel bir barış getirmiştir (76). Bu anlaşmadan evvel Türklerle açık ve resmî bir ilişki kurmaktan kaçınan II Friedrich, bu anlaşmadan sonra da tutumunu değiştirmemiştir. 1748 de kız kardeşi olan ve İsveç veliahdi Adolf Friedrich ile evli bulunan Ulrike'nin İsveç'de monarşik bir zihniyet ile yapmak istediği anayasa reformunun gerçekleşmesinde Fransa'nın yanında Osmanlı Devleti'nin de yardımlarını plânladığında, Friedrich Türkler'in bütün Avrupa'nın barışa kavuştuğu şu anda Avusturya'ya veya Rusyaya karşı bir savaşa girişebileceklerini sanmadığını büyük bir isabetle ifade etmekteydi (77).

71) Porsch, aynı yer.

72) Şem'dânî-zâde, a.g.e, I, 108.

73) İstanbul'daki Fransız elçisi Desalleurs'dan Bonneval'a, Ignace Baron de Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères depuis le premier Traité conclu, en 1536, entre Suléyman I et François I jusqu'à nos jours*, Tome I-III, Paris 1864/68, II, 171; Hammer, *GOR* I. Bsk. VIII, 488; Porsch, a.g.e, s. 13.

74) Porsch, aynı yer.

75) İzzî Tarihi, İstanbul 1199/1784, v. 114-121.

76) Immich, a.g.e, s. 336.

77) Porsch, a.g.e, s. 13.

1749 senesinde gelişen olaylar, özellikle İsveç ve Polonya mes'eleleri, II. Friedrich'in şimdiye kadar takibettiği politikaya artık arşivlerde de iz bırakabilecek açık ve resmi boyutlar kazandıracaktır. 1749 senesi Rus-İsveç münasebetlerinde bazı önemli gelişmelere sahne olmuştur. İsveç veliahdi Adolf Friedrich ve özellikle karısı Ulrike, İsveç'de Rus nüfuzunu kırmak için faaliyet göstermekteydiler. Rus başvekili Bestushew bu yüzden Adolf Friedrich'in İsveç tahtını tevarüs etmesini önlemeye çalışmaktaydı (78). Bu gayenin husulünde yardımını umduğu yegane devlet ise Avusturya idi. Ancak Avusturya, Rusya ile İsveç'e karşı müşterek sürdürülecek bir savaşta Osmanlı Devleti'nin müdahalesinden çekinmekteydi. Avusturya Osmanlı Devleti ile aralarındaki barışın elden geldikince muhafaza edilmesini dış politikasında vazgeçilmez bir unsur olarak görmek istemekteydi (79). Avusturya başbakanı Kaunitz, Osmanlı Devletine karşı daima tetikte durmayı ve hiç olmazsa Avusturya tarafından harbe sebep olabilecek herşeyden kaçınılmasını politikasının esası olarak benimsemişti (80). Maria Theresa'da İstanbul'daki elçisinin yatıştırıcı haberlerinin tesiri altında kalmadan, Türkler'le olan barışa rağmen çok sayıda garnizonların sınır boylarından çekilmelerinin doğurabileceği durumları sakıncalı bulmaktaydı (81).

Rusya'nın İsveç'e müdahaleleri II. Friedrich için bazı olumlu sonuçlar verebilecek bir gelişme çizgisi göstermiş, herşeyden evvel bu durum kendisinin Fransa ile olan, fakat Dresden Barışı'ndan sonra gevşeme temayülü gösteren ittifak bağlarının kuvvetlenmesine yol açmıştı. Avusturya ile muhtemel bir savaş tehlikesini daima gözönünde tutan II. Friedrich, bu yönde aldığı tedbirlere, Rusya'nın İsveç politikası ile gelebilecek tehlikeleri de katmak zorunda kalıyor ve Avusturya-Rus-

78) Karl Stählin, Geschichte Russlands von Anfängen bis zur Gegenwart, I-IV, Stuttgart 1976, II, 329; Zernack, a.g.m, 531-532; Immich, a.g.e, s. 341.

79) Porsch, a.g.e. s. 14.

80) Porsch, aynı yer.

81) Porsch, a.g.e, s. 15.

ya-İngiltere koalisyonu karşısına bir başka «karşı koalisyon» ile çıkmayı düşünüyordu (82). Fransa 1747 senesinde olduğu gibi bu sefer de Türkler'le, Avusturya ve Rusya'ya karşı işleyebilecek ilişkileri peyda etmesini teklif ettiğinde II. Friedrich, artık böyle bir karşı koalisyon için Fransa ve İsveç'in yanında Osmanlı Devleti'ni de gözüne kestirmiş bulunuyordu (83). Böyle bir işe başlangıç olmak üzere 18 Mayıs 1749 tarihinde İstanbul'daki Fransız elçisi Desalleurs'un Prusya adına Bâbîâlî ile müzâkere edebilmesine ve bir tedafûi ittifak akdedebilmesine mesned olmak üzere bir vekâletnâme taslağı hazırlanmasını emretmiştir (84). Böyle bir ittifak kendilerinden düşmanlık umulan devletlere karşı yöneltilmiş olacaktı (85). Müzâkerelerin şeklini genel olark Fransız elçisinin tensibine bırakmaktaydı. Zira Osmanlı Devleti'nin böyle bir anlaşmaya yanaşıp yanaşmayacağı ve hangi şartlarla böyle bir ittifaka girişebileceği belli olmadığından elçiye belirli bir talimatta bulunulması zor olacaktı (86). II. Friedrich şimdiye kadar takındığı tutumun aksine işe aktif olarak el atmasını, kendisinin bütün düşmanlarının Prusya'nın komşuları ile ittifak yapma gayreti içinde olduklarına işaretle haklı göstermeye çalışırken, Prusya'nın muhtemel bir Osmanlı ittifakı karşısında, Hristiyan devletlere ve Kutsal Roma İmparatorluğuna karşı «gavurlarla» işbirliği yapma durumuna düşebileceğinden de endişeleniyordu (87). Bu işlerde uzun bir tecrübesi bulunan Fransa ise, Avusturya'nın «mu'tezil Ruslar müslüman ve put-perest olan Kalmükler'le yaptığı işbirliğini ve İtalya ve Papa'yı tehdid eden Barbareks-

82) Porsch, aynı yer.

83) «Menfaatlarım ve hâl-i hazırda durum Fransızlar'ın teklifini muhakkak kabul etmemi taleb etmektedir» Friedrich'ten başvekil Podewills'e 18 Mayıs 1749, Porsch, a.g.e, s. 15.

84) Porsch, aynı yer.

85) Porsch, a.g.e, s. 15.

86) II. Friedrich'ten Fransız elçisi Desalleurs'e, 24 Mayıs 1749 Porsch, aynı yer.

87) Prusya ile ileride yapılacak ittifak teşebbüsünde aynı hassasiyetin Osmanlı Devleti tarafından da gösterilmiş olduğu, 1740 İsveç-Osmanlı ittifakının İsveç'de de bu gibi kaygulara ve huzursuzluklara sebebiyet verdiği bilinmektedir. Bkz. Zinkeisen, GOR, VI, 241.

ler'le ittifak ettiğini göstererek», Prusya'nın bu husustaki hassasiyetinin gereksizliğini kanıtlamaya çalışıyordu (88).

Olayın bundan sonraki gelişmesi tamamen Osmanlı Devleti'nin tutumuna bağlı kalmaktaydı. Fakat Osmanlı Devleti'nin bir İsveç-Rus savaşında, Fransa'nın arzu ettiği gibi Rusya'yı tehdit etmesi gerçekleşmemiştir. Bilakis Osmanlı Devleti barışın muhafazasına taraftar olduğunu ifade etmiş ve Sadriâzam Seyyid Abdullah Paşa, Rus elçisi Neplujew'e bu tutumu açıklamıştır (89). Fransız elçisinin Sadriâzam'la yaptığı görüşmelerden de bir netice çıkmamıştır. Bu başarısız girişim üzerine Fransa II. Friedrich'e mes'eleyi bizzat takib etmek üzere İstanbul'a bir elçi yollamasını tavsiye etmişse de, Osmanlı Devleti'nin barışı bozmaya niyeti olmadığını açıklaması, II. Friedrich'e bu işin faydasızlığına inandırmaya yetmişti. (90).

1750 senesi Prusya-Rusya ilişkilerindeki ciddi çekişmelerin kuvvetlenerek devam ettiği bir yıl olmuştur. Bunda İsveç-Rus gerginliği kadar, o sene Berlin'e gelen Mustafa Ağa başkanlığında bir Tatar elçilik heyetinin de rolü büyük olmuştur (91). Kırım Han'ının bu elçisi Prusya'ya, Rusya'ya karşı dayanışma ve yardım teklifi getirmekteydi (92). Anlaşıldığına göre İstanbul'da olduğu gibi Tatarlar arasında da II. Friedrich'in savaşlarda kazandığı başarılar, kendisine yaygın bir şöhret sağlamıştı. II. Friedrich bazı çevreleri endişeye düşürmek istediğinden bu elçinin gelişinden memnun kalmış ve Mustafa Ağa-

88) Kienast, a.g.a, s. 304; Porsch, a.g.e, s. 16.

89) Porsch, aynı yer.

90) II. Friedrich'ten Podewils'e, 30 Ocak 1750, Porsch, a.g.e, s. 17.

91) Bu elçilik heyetinde sonradan Kırım Hanı olacak olan ve o sırada Buçak Seraskeri bulunan Kırım Giray da bulunmaktaydı. (Th. Mundt, Krim Girai, ein Bundesgenossen Friedrich des Grossen. Berlin 1855, s. 7-8). Kırım Giray, Ekim 1761'de yine Mustafa adını taşıyan ve kendisini Han'ın «Berberi» olarak tanıtan bir elçisini II. Friedrich'e yollayacak ve Prusya ile yakın ilişkilere girecektir. Bkz. Mundt, a.g.e, s. 8 vd.; Frédéric la Grand, Mémoire, I-II, Paris 1866, II, 216. Almanca tercümesi: A. Ritter, Die Werke Friedrichs des Grossen, I-I, Berlin 1915, I, 443. Krş. s. 63.

92) Porsch, a.g.e, s. 18.

yı bir saate yakın huzurunda tutmuş, hattâ Fransız ve İsveç elçilerinin kendisine birer ziyafet vermelerini dahi sağlamıştır (93). II. Friedrich elçiye dönüşte çömertçe hediyeler vermiş ve Kırım Han'ın yolladığı mektupta, Osmanlı Devleti ile yakın dostluk ilişkileri kurmayı arzuladığını da ilâve etmiştir (94). Kırım elçisinin göze çarpıcı bir şekilde kabûl edilişi ve kendisine gösterilen yakın ilgi özellikle Rusya'da huzursuzluklara yol açmış bulunuyordu (95).

Diğer taraftan Polonya'da gelişen olaylar ve Polonya tahtı için Prens Karl von Lothringen'in desteklenmesi (96), Prusya ve Fransa için endişe kaynağı olmaktaydı. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin Habsburg hanedanının nüfuz sahasını genişletmesi demek olan bu girişimin akamete uğratılması için kazanılması kaçınılmaz olmaktaydı. 1752 senesi Temmuz'unda İstanbul'da görülen huzursuzluklar, Sadrîâzam Divitdâr Mehmet Paşa'nın azli, Kızlar Ağası Beşir Ağa'nın idamı (97), Padişahın tahtının sarsılmakta olduğu ve kardeşi savaş taraftarı olarak tanıtılan Süleyman'ın halef tayin edilmesine dair dolaşan şayiaların yayılması (98), II. Friedrich'te bu iç huzursuzluğun Avusturya'ya karşı girişilecek bir sefer ile ortadan kaldırılması ve Avusturya'nın Polonya plânlarının akamete uğratılması için istifade edilmesi fikrini uyandırmaktaydı. Prusya'nın menfaati için Osmanlı tahtında bir «Süleyman» görmeyi arzu eden Friedrich (99) plânlarının tahakkukunu Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile bir savaşa girişmesinde görmekteydi (100). «Düşmanlarımız Türkler'le bir savaştan korkmaktadırlar, öyleyse biz böyle bir savaşa sebebiyet vermeliyiz» (101).

93) Porsch, aynı yer.

94) Porsch, aynı yer.

95) Porsch, aynı yer.

96) Immich, a.g.e., s. 342.

97) Şem'dâne, a.g.e., I, 163 vd.

98) Hammer, GOR, II. Bsk. VIII, 149 vd.; Zinkeisen, GOR, V, 846.

99) G. B. Votz, «Friedrich der Grosse und die Osmanen», HJb. 1915 Berlin-Leipzig, s. 83.

100) Porsch, a.g.e., s. 20.

101) II. Friedrich'ten Fransa Kralı XV. Lui'ye, 9 Ekim 1752, Porsch, a.g.e., s. 20; Votz, Fried u. Osmanen, s. 82.

Gerçekten o sıralarda ortaya çıkan diğer bir mesele de Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devleti ile işi bir çatışmaya vurdurmaktan ne kadar çekindiklerini gözler önüne sermiş bulunmaktaydı. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında, Rusya'nın Ukrayna'da yapmakta oldukları bazı istihkâmlar yüzünden oluşan sürtüşmeler son zamanlarda had safhaya varmış bulunuyordu (102). Ruslar'ın bu bölgede Elizabeth Petrowna (103) adlı bir kale inşa etmeleri Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasını açarken, «Nova Serbia» (104) diye anılan bu bölgenin Avusturya'ya tâbi köylüler tarafından, Viyana'nın izni olmaksızın mezkûn hâle getirilmeye çalışılması da iki devlet arasında belirli bir soğukluğun meydana gelmesine sebebiyet vermişti (105). Avusturya, Rusya ile arasındaki ittifaka (106) rağmen, bu istihkâm yüzünden Rusya ile Osmanlı Devleti arasında çıkacak bir savaşta, üstüne düşen vecibeleri yerine getiremeyeceğini, yani savaşın çıkış sebebini (Caus foederis) tanımayacağını açıklamış bulunuyordu (107). Avusturya'nın bu tutumu İngiltere tarafından da desteklenmiş ve Osmanlı Devleti'nin sıkıştırmaları üzerine de bu inşâattan vaz geçilmesi zarûreti hâsil olmuştu (108).

102) Hammer, GOR, II. Bsk. VIII, 159; Zinkeisen, GOR, V, 900.

103) B., HH. Nr. 274. «Havâli-i hudûd-i İslâmiyede

چونقول انكل

nâm mahâl civarında Elizabeth Petrowna

اليسوت پترونة

ismiyle 1167

senesi Cümâde'l-âhiresinin on birinci gününde (4 Nisan 1754) bir kal'a binâsı tasmin olduğu haberleri bazı mahallerden vurûd ve keyfiyet-i mezkûre Kapu Kethûdası dostumuza irâd ve iş'âr olunmuştur.»

104) Bug ve Kiew arasında kalan bölge, Jorga, GOR, IV, 463.

105) Stählin, a.g.e. II, 357; Immich, a.g.e, s. 344.

106) 1746'dan beri devam eden bu ittifak anlaşması 16 Haziran 1753'de yenilenmiştir. Bkz. Sahife, 16.

107) Porsch, a.g.e, s. 22.

108) Rus Kapu Kethûdası Obreskow'a yapılmakta olan istihkâmlar hakkında yöneltilen soru üzerine gelen cevapta (7 Ocak 1755, BA. HH. Nr. 274 - B) bu kalenin Rus toprakları içiride ve Osmanlı sınırlarından çok uzakta olduğu belirtilmekte, fakat buna rağmen iki devlet arasındaki dostluğa riâyeten ve bu konu etrafında ilkâ olu-

II. Friedrich Rusya'nın bu gerllemesinde Türkler'in açıkça ifade ettikleri harb tehdidinin nâfız olduğu kanısındaydı (109). Fakat bu tehdidin yanında Rus arşivlerinin gösterdiği Rusya'nın bir Prusya-Osmanlı yakınlaşmasından da çekinmiş olduğudur (110). İstanbul'daki Rus temsilçisi Osreskow «Yeni Sirbistan»daki bu inşâatın devamındaki ısrarın Türkier'i kolaylıkla Fransa veya Prusya tarafına itebileceğini belirtmişti. Rus başvekili Bestushew ise, Türkler'in Prusya ile ittifaklarının olabileceğlerin en kötüsü olarak telâkki etmekteydi. II. Friedrich böyle bir şey için senelerdir entrika çevirmekteydi ve şimdi Rusya kendi tutumu ile bu işin gerçekleşmesine alet olmamalıydı (111).

Avusturya ve Rusya üzerinde Osmanlı Devleti'nin ne kadar etken olabileceğinin tesbiti II. Friedrich'e Yedi Sene Savaşları'nın arafesinde ve bu savaş için giriştiği diplomatik hazırlık çerçevesinde Osmanlı Devleti ile direk, açık ve resmî bir ilişki kurmak fikrini tamamen benimsetmiş ve Fransa tarafından bu yönde tekrar bir teklif geldiğinde mu'temedlerinden birini artık İstanbul'a yollamaya kesin olarak karar vermiş bulunuyordu.

nan meşkûk haberleri izâle ve aradaki güvensizliğin ortadan kaldırılması için, bu kale inşâatından vaz geçildiği beyân olunmaktaydı. Bu durumun araştırılması için Hotin Muhafızına yazılmış ve kalenin mevkii, sınırdan uzaklığı, inşâatın ne derecede ilerlemiş olduğu ve inşâatın gerçekten durdurulup durdurulmadığının tahkiki emredilmiştir. (BA. HH. Nr. 274-A).

109) Dopsch, a.g.m, s. 13-14; Porsch, a.g.e, s. 22; Georg Küntzel, «Friedrich der Grosse am Ausgang des siebenjährigen Krieges und sein Bündnis mit Russland», Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte, 13. Band, Leipzig 1900, s. 78-79.

110) Osreskow'un Petersburg'a yolladığı rapor, 26 Haziran 1754; Porsch, aynı yer.

111) Porsch, a.g.e, s. 22.

BİRİNCİ BÖLÜM

İlk Prusya Elçisinin İstanbul'a gönderilmesinden 1763 senesine kadar Osmanlı-Prusya münasebetler :

A— Karl Adolf von Rexin'in İstanbul'a ilk yollanışı (1755).

13 Aralık 1754 de Sultan I. Mahmud öldüğünde ümitlerini tahta çıkacak olan yeni padişahın takib edeceği politifaya bağlamış olanlar harekete geçmiş bulunuyorlardı. Padişahın ölümü Prusya'da duyulur duyulmaz, II. Friedrich herşeyi göze alarak adamlarından birinin İstanbul'a yollanması için hazırlıklara girişmiştir. Yollanacak olan temsilcisi herşeyden önce İstanbul'da zemini yoklayacak ve herhangi bir ittifak yapabilme imkânlarının bulunup bulunmadığını araştıracaktı. Bu teşebbüs başarısızlığa mahkûm olsa bile, böylece hiç olmazsa hangi plân için bir Türk yardımının sağlanabileceği hesaplanmış olabilecekti (1). II. Friedrich bu iş için Şilezya'lı Gottfried Fabian Hau-de'yi seçmiş bulunuyordu (2). Kralın kendisine verdiği 14 ve

1) II. Friedrich'ten Podewils'e, 8 Ocak 1755, Porsch, a.g.e, s. 23.

2) Dopsch, a.g.m, s. 14; Nottebohm, a.g.m, s. 127; Porsch, a.g.e, s. 24. Gottfried Fabian Hau-de, Avusturya-Orient Ticaret Şirketinin İstanbul'daki temsilcisi Friedrich Hübsch'ün (Hübsch 1712'de İstanbul'a gelmiştir, Porsch, a.g.e, s. 24 dipnot, 4; Hammer, GOR, I. Bsk. VIII, 45; II. Bsk. IV, 493; Scheel, a.g.m, s. 10; Zinkeisen, GOR, V, 888) yanında bir müddet çalışmış, daha sonra Avusturya hizmetinde bir süvari alayında 'bayraktar' olarak 1736-39 harblerinde Türkler'e karşı savaşmış ve esir düşerek İstanbul'a getirilmiştir. Şilezya'nın Prusya'nın eline geçmesi üzerine

18 Ocak 1755 tarihli talimâtlara göre başlıca vazifeleri şunlardan ibaret olacaktı: Osmanlı Devletindeki durum hakkında tam ve doğru bir fikir edinmek. Devletin anayasal düzeni, ordu ve donanmasının teşkilât ve müesseselerinin işlerliğinin ve bu-ralarda hüküm süren disiplinin, donanmanın kuvvetinin Tatar-lar'ın ve Yeniçeriler'in hükümet üzerindeki tesirlerinin incelen-mesi. Yeni Padişahın Avrupa mes'elelerine duyduğu ilgi ve fikirlerinin neler olduğunun öğrenilmesi. Türk devlet adamları ve sarayla irtibatı bulunan yabancı elçilerin tesbit edilmesi. Özellikle Türkler'in Prusya Kralı hakkında müsait fikirler taşı-yıp taşımadıklarının ve bir dostluk anlaşmasının yapılmasına meyyal olup olmadıklarının veya hangi şekil ve vasıta ile böy-le böyle bir ittifakın gerçekleştirilebileceğinin araştırılması (3).

II. Friedrich, Haude için biri ticaret diğeri de dostluk an-laşması olmak üzere iki anlaşma taslağı hazırlatmıştır. Dost-luk anlaşması ancak Türkler'in böyle bir anlaşmayı bizzat tek-lif etmeleri halinde ortaya çıkartılacak, ticaret anlaşması ise Prusya ile Osmanlı Devleti arasında serbest ticaret seyrinin dayanacağı temeli oluşturacaktı. Bu anlaşma Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle yapmış olduğu anlaşmalar gibi olacaktı. Prusya tüccarlarının Akdeniz'deki korsanlara karşı korunması için de tedbirlere yer verilecek olan bu anlaşmada, ayrıca Garb

(1740), bütün Şilezya doğumluların iadesi temin edilmiş olduğundan Haude memleketine dönme imkânını bulmuş ve Prusya hizmetine girmiştir. Kendisi İstanbul'da bulunduğu sıralarda biraz Türkçe öğrenmiş ve İstanbul'daki durum hakkında da az çok bilgi sahibi olmuştu. Bu durumu kendisinin İs-tanbul'a gönderilmek üzere seçilmesinde esas etken olmuştur. Bununla be-raber Türkçe'si kifayetsiz ve diplomatik tecrübesi tamamen yetersizdi. Türk-ler'le olan ilişkisinde de gerekli inceliği gösteremiyecektir. Haude hakkın-da bazı kaynaklarda görülen, «İstanbul'da uzun müddet oturmuş, Türk âdet ve geleneklerine tamamiyle vâkıf olmuş» kayıtları (Tansel., Büyük Friedrich devrinde Osmanlı-Prusya münasebetleri hakkında, Belleten, X/37, Ankara 1964, s. 136; Ahmet Refik, a.g.e., s. 91) gerçeği biraz abartır niteliktedir. Zaten bunun böyle olduğu İsveç elçisi Celsing'in raporları ile de sabıttır. (Bkz. Sahife 28) Haude'nin İstanbul'a gönderilmesine karar verildikten sonra, eski geçmişi ile tanınmaması için adı değiştirilmiş ve kendisine Pomeranya'lı Karl Adolf von Rexin kimliği verilmiştir. (Porsch, a.g.e., s. 25.).

Ocakları ile de ticaret anlaşmaları yapma hakkı mahfûz tutulacaktı. Ayrıca tüccarlar için depo ve iskele merkezleri kurulacak ve konsolosluklar açma hakkının da sağlanmasına çalışılacaktı (4). Dostluk ve tedafûi ittifak anlaşmasında ise şu maddelerin yer alınması ön görülmekteydi : İlk iki madde dostluk izhârı ve yapılacak anlaşmanın tedafûi karakterini vurgulamaktaydı. Fakat «Osmanlı Devleti'ne ve aynı zamanda Prusya'ya komşu olan devletler (5) barışı bozarak, ittifak eden devletlerden birinin sahib olduğu topraklara saldıracak olursa veya her ne şekilde olursa olsun huzûru bozacak davranışlarda bulunursa, ittifak eden iki devlet müstereken yapacakları barışı koruma teşebbüslerinin akamete uğramasından sonra, çıkacak savaşta birbirlerini karşılıklı olarak ve bütün güçleri ile destekleyeceklerdi (Madde III-IV). Fakat iki devlet arasında büyük bir mesafe mevcut olduğundan, komşu devletlerin bir savaşı halinde, saldırıya uğramayan taraf saldıran devletin üzerine hücum ederek, onun kuvvetlerinin bölünmesine yol açacaktı. Bu «diversion» saldırıya uğrayan tarafın tam olarak memnun edilmesine kadar devam edecekti (Madde V). Çıkacak harbin idaresi her iki tarafın tam bir mutabakatı ile yürütülecekti ve taraflar tek başına münferiden harbtan çekilip barış yapamayacaklardı (Madde VI). Arzu eden diğer Hristiyan devletlerin de bu anlaşmaya katılmalarına müsaade edilecekti (Madde VII) (6).

Haude anlaşma imzalamaya salâhiyetli olmadığından, ittifak anlaşması için Türkler'in yapacakları teklifleri krala bildirecek ve kral bu teklifleri gözden geçirdikten sonra daha geniş salâhiyetlerle bir başka temsilcisini İstanbul'a yollayacaktı.

3) Haude'ye verilen talimât, Porsch, a.g.e, s. 24.

4) Traité de commerce, 5 madde halinde, Dopsch, a.g.m, s. 17. Porsch, a.g.e, s. 25; Bratter, a.g.e, s. 47.

5) Açık olarak adlandırılmamakla beraber bunlar Avusturya ve Rusya devletleriydi.

6) Traité d'amitié et d'alliance défensive. 7 madde halinde. Porsch, a.g.e, s. 25; Bratter, a.g.e, s. 47-48; Zinkeisen, GOR, V, 889. Rexin 1757 senesinde ikinci defa İstanbul'a yollandığında bu anlaşma taslağı az bir değişiklikle kendisine aynen verilecektir. Bkz. Sahife, 35.

çaktı. Pomeranya'lı Kral Adolf von Rexin adını taşıyacak olan Haude, kendisini kralın «umûr-ı ticâret müsteşarı ve mesâlih-i mahsûsa mahremi» (7) olarak tanıttı.

Rexin 24 Ocak 1755 de yanında iki refakatçisi olduğu halde «at satın almaya giden» bir tüccar kimliğinde Berlin'den yola çıkmış ve aynı senenin Mart sonunda İstanbul'a varmıştır. Kendisi itimadnâmesini kralın talimatına uygun olarak İsveç elçisi Gustav de Celsing'e vermiştir (8). Kral, Celsing'e yazdığı mektupta, Rexin'in gönderiliş sebebi olarak Avusturya'nın Şilezya ticaretini zorlaştırmaya çalıştığından, Şilezya tüccarlarının ketenli mamûllerine bir pazar sağlamak için Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması yapılmasına çalışılacağını yazmış bulunuyordu (9). Rexin de gönderilişinin esas gayesinden biri olan Osmanlı Devleti ile bir ittifak anlaşması yapılması hususunu kendisinden saklamıştır. Celsing Rexin'in Bâbîâlî ile irtibata geçmesinde birinci derecede rol oynamış ve Prusya temsilcisinin ölçüsüz ve kaba kişiliğinde, davranışlarda daha fazla mülâyemet ve rikkat bekleyen bir milletin memnûn edilemeyeceğini gördüğünden bu işe bizzat kendisi dört elle sarılmıştı (10).

O sıralarda değerli ve Avrupa ahvâline vâkıf bir vezir olan Hekim-oğlu Ali Paşa'nın sadarette bulunması (11), Prusya'nın lehine bir nokta idi. İsveç başbakanı, eski İstanbul elçisi Höpken, Sadrîazamın II. Friedrich'e hayranlık duyduğunu söylemekte (12) ve onu Avusturya muhalifi olarak tanıtmaktaydı (13). Ali Paşa bu mes'ele ile yakından ilgilenmiş ve böylece Rexin

7) BA. ND. VIII, 335-336. II. Friedrich'in cûlûs tebriği, 18 Ocak 1755.

8) Dopsch, a.g.m, s. 21. Porsch, a.g.e, s. 25; Nottebohm, a.g.m, s. 127; Bratter, a.g.e, s. 50. Celsing 19 Şubat 1750'de İsveç Kralı tarafından Orta Elçi tayin edilmiştir. BA. ND. VIII, 301-302.

9) Porsch, a.g.e, s. 26.

10) Celsing'in raporu, 2 Nisan 1755, Porsch, aynı yer.

11) Hekim-oğlu Ali Paşa'nın bu üçüncü sadareti yalnızca 53 gün sürmüştür. (27.III.-19.V. 1755), Şem'dâni-zâde, a.g.e, I, 179.

12) Porsch, a.g.e, s. 22, 26.

13) Dopsch, a.g.m, s. 22.

müvasalatından az bir zaman sonra itimâdnâmesini Bâbîâlî'ye ulaştırabilmiştir (14). Ali Paşa'nın 18 Mayıs 1755 de azledilmiş olması bu işi sürümcemede bırakacak sonuçların meydana gelmesine sebebiyet vermemiş, bunda belki de Ali Paşa'nın daha önce bu konuda padişah üzerinde hâsıl ettiği fikir oluşumu önemli bir etken olmuştu. Regin'e bir müddet sonra Sadriâzam Abdullah Paşa tarafından, fakat Celsing eliyle bir cevap verilmiştir. Bunda Celsing'in faaliyetlerinin de önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Celsing, II. Friedrich'ten gelen mektubu, Çırağan Yalısı'nda vuku' bulan bir mülâkatta Reisülküttâb Mühürdâr Abdi Efendi'ye ilettikten başka, verdiği bir takrir ile ve şifâhî olarak yaptığı açıklamalarla mes'eleyi ter-vic etmiştir (15). Bu görüşmede Prusya Kralı'nın Osmanlı Devleti ile «akd-ı muvâlâta» arzulu olduğu ve bu hususa müsaâde edilecek olunursa, Prusya ile İsveç arasındaki dostluk ve akrabalığa binâen kendisinin bu işin hallini ve taraflara bildirilmesini derûhte edeceğini ifade etmiştir. Celsing bu mülâkattan sonra da tercümanını birkaç kez «kapuya» yollayarak, keyfiyetin husûlû için ısrarlı girişimlerde bulunmuştur (16). Bunun üzerine Reis Efendi, Şeyhülislâm Damad-zâde Feyzullah Efendi ile vaki' olan görüşmelerinde bu mes'eleyi birlikte müzâkere etmişler ve İsveç elçisine verilecek cevâb üzerinde görüşmüşlerdir. Varılan mutabakatta, İsveç Devleti'nin dostluğuna ve Prusya ile İsveç arasındaki yakınlığa ve akrabalığa riâyeten, «Devlet-i Aliyye'nin İsveç Devleti'nin akd-ı muvâlâtına müsaâde eylediği gibi Prusya Kralı ile dahi icrâ-yı musâfâta buyurulacağının mukarrer olduğunun Celsing'e bildirilmesi ve elçinin bu durumu hem Prusya Kralı'na hem de kendi devletine iletmesi ve «kâğıdları gelir ise iktizâsına göre amel ve hareket olunacağı»nın ifadesi kararlaştırılmış ve bu karar Sadriâzamin tensibine ve Padişah'ın onayına sunulmak üzere işle-

14) Zinkeisen, GOR, V, 887. Bununla beraber Regin'in getirdiği mektupların resmen kabûlü Ali Paşa'nın halefi Nâilî Abdullah Paşa (20. V.-24.VIII.1755) tarafından olmuştur. Bkz. BA. ND. VIII, 336-337; Hammer, GOR, I. Bkz. VIII, 587.; Schell, a.g.m, s. 11.

15) BA. CH. Nr. 5552,

16) BA. CH. Aynı vesika.

me sokulmuştur (17). Bu karar üzerine bazı değişiklikler yapılarak daha açık bir şekilde formüle edilmiş olarak Celsing'e verilmiştir. Celsing'e verilen cevâbta, İsveç Devleti'nin iltimas ettiği Prusya ile Osmanlı Devleti arasında bir ticaret ve dostluk anlaşması yapılması prensip olarak kabul edilmekte, fakat böyle bir anlaşmanın yapılmasına müsait bir zamanda başlanacağını düşünül­düğü diplomatik bir inceliğe ifade edilmek­teydi (18). Prusya Kralı için hazırlanan ve cülûs tebrigine teşekkür­en kaleme alınan nâmede, Regin'in getirdiği mektubların Sadriâzam Abdullah Paşa tarafından alındığı ve İsveç elçisinin girişimlerine değinilmekte ve Regin'e «dost-âne lâzım gelen cevâbın» yine İsveç elçisi ile ifade olunduğu belirtil­mekteydi (19). Padişahın cevâbı mektubu konuya tam bir açıklık getirmemekle beraber, Celsing'e verilen takrirden mes'elenin şimdilik kibarca reddedildiği anlaşılmaktadır. Viyana Arşivinde bulunan (Haus-Hof und Staatsarchiv) ve Celsing'e yöneltil­diği anlaşılan diğer bir belgede de bu durumu tekrar tesbit etmek mümkün olmuştur. Önce Hammer tarafından zikredilen (20) bu belge Scheel tarafından yayınlanmış olup (21), bizim yukarıda sunduğumuz vesika ile aynı meâlde ve birbirlerini tamamlayan karakterdedir.

17) BA. CH. Aynı vesika.

18) BA. CH. Nr. 2680: «Tebrik-i cülûs-ı meymenet-men'ûs-ı Hazret-i Şeyhinsâhiyi mutezâmmın Haşmetlü Prusya Kralı dostumuzun bu def'a vesâdet-i dost-âneniz ile vürûd eden nâme-i musâdakat âlâmeleri ve taraf-ı Sadr-ı âzamiye dahi mektûb-ı muhâleset üslûbları tarafınızdan gelen bir kî'ta takririniz ile ma'an ba'de't-tercûme ka'ide-i müstâhsene-i saltanat-ı seniyye üze mübârek rikâb-ı mustatâb-ı cihân-dâriye arz ve telhis ve man-zûr-ı hümayûn-ı mülûk-âne buyuruldukta Kral-ı Müşârûn-ileyh tarafından izhâr olunan merâsim ve dostluk ve mevedded ve icrâ-yı levâzım-ı hulûs-ı tavîyyetten hazzolunub, Kral-ı müşârûn-ileyhin İsveç Devleti ile olan râbîta-i musâfât ve zâbîta-i muvâlâtından nâsi devlet-i aliyye-i ebed-müdde-din dahi hulûs-kâr dostlarından ma'dûd olmağla iltimas eylediği akd-ı mevadd-ı ticaret ve musâfât ve temhîr-i muvâsât ve muvâlât mukaddemâtına müsaâde-i vakt ile temşiyet husûlû musammem olduğu işbi takrir-i dost-ânemizden riâyetlü İsveç elçisi dostumuzun ma'lûmu olur».

19) BA. ND. VIII, 336-337; Ahmet Refik, a.g.e, s. 21; Hammer, GOR, I. Bsk. VIII, 513; Scheel, a.g.m, s. 11.

20) Hammer, GOR, I. Bsk. VIII, 190 dipnot.

21) Scheel, a.g.m, s. 11-12, «Prusya Kralının irâde-i dost-ânesi olan

Celsing Bâbîâî'nin verdiği cevabı gayet müsait bulmuş ve yakın bir gelecekte görüşmelerin tekrar başlayabileceği

emr-i ticâret husûsü mukaddemâtının bu âna değin tehir olduğu adem-i muâmele olunmayub musâfât üzere olan dostlarımız gibi müşârün-ileyh dahi devlet-i aliyye-i daimü'l-kararın indinde sâir dostân-ı sadakat şîârları a'dâdından ma'dûd olduğu İsveç Devleti dostumuzun meczûmu olmağıla İn-şâ'-Allahü-teâlâ bundan böyle bir şeref-i sâl-i meymenet-istimâle intizâren kavâid-i dirin-i Devlet-i Aliyye'ye ve kavânin-i müstedime-i Saltanat-ı Seniyye üzere kral-ı müşârün-ileyh ile ahd-ı muvâlât ve teşyid-i musâlât mucib olur akd-i madde-i ticarete mübaderet olunacağı ma'lûmu olmak üzere taraflarından bu def'a me'mûren gelen Bey-zâdesine ifhâm ve dostluğa lâ-yika mevâd-nâmesiyle îade ettirileceğini ifâde eyliyesiz».

Scheel, «... Bey-zâdesine ifhâm ve dostluğa lâ-yika mevâdnâmesiyle îade ettirileceğini ifâde eyliyesiz», cümlesini «... und ihm ferner mitteilen, dass er mit dem für eine Aufnahme freundschaftlicher Beziehungen geeigneten Vertragsentwurf zurückgesandt werden wird» şeklinde Almanca'ya çevirmiş olup, «mevâd» ve «nâme» kelimelerini bir arada «anlaşma taslağı = Vertragsentwurf» şeklinde tercüme etmiştir. Böylece cümle elçinin «dostluğa lâ-yık bir anlaşma taslağı ile geriye gönderildiği» şeklinde bir anlam kazanmaktadır. Gerçekte «mevâd-nâme» kelimesinin «anlaşma taslağı» veya «anlaşma metni» anlamına gelebileceği diğer bazı önemli vesikalarda görülmektedir. Sadriâzam Ragıp Paşa Padişaha sunduğu bir taktirde, Prusya Kralı'na tasdik için yollanan 1761 ticaret Anlaşması metnine atıfta bulunarak, bu anlaşmadan «mevâd kâğıdı» olarak bahsetmektedir. («... Zikr olunan ticârete müteallik olan mevâd kâğıdı Kral-ı müşârün-ileyhe vâsıl olup... BA. HH. Nr. 321, kezâ, «Devlet-i Aliyye'den gönderilen mevâd kâğıdı ile taktirin birer sûretleri ateb-i ülyâya irsâl olundu», BA. HH. Nr. 238-A; «Bundan akdém rikâb-ı hümayûnlarına ba'de'l-arz Prusya Kralı'na mevâd kâğıdıyla gönderilen tahrirdir ki bu def'a Kral-ı müşârün-ileyhden cevâbı gelmiştir». Başk. Arş. HH. Nr. 313) Bununla beraber Rexin'e şimdilik herhangi bir anlaşma yapılamıyacağı bildirilmiş olduğuna göre, «dostluğa lâ-yika mevâd-nâme» cümlesinin ancak Padişahın cevâbî nâmesinde yer alan «dost-âne lâzım gelen cevâb» cümlesini karşılamakta olduğu açıktır. Bulduğumuz diğer bir vesika da bunun böyle olduğunu kesin bir şekilde açıklamaktadır: «Prusya Kralı'nın irâde-i dost-ânesi olan emr-i ticâret husus mukaddemâtının va-beste-i tehir olması adem-i hüsn-i muâmeleyle âz ü nisbet olunmayub musâfât üzere olan dostlarımız gibi müşârün-ileyh dahi Devlet-i Aliyye-i daimü'l-kararın indinde sâir dostân-ı sadakat şîârları a'dâdından ma'dûd olduğu İsveç Devleti dostumuzun meczûmu olmağıla İn-şâ'-Allahü-teâlâ bundan böyle dahi kavâid-i dirine-i Devlet-i Aliyye ve kavâid-i müstedime-i Saltanat-ı Seniyye üzere müsaâde-i vakt ü zamana tâtbiken temdid-i muvâlât ve teşdid-i musâfâtı mucib olur esbâb ü hâlâta mübaderet olunacağı kralın ma'lûmu olmak üzere bu def'a me'mûren gelen mu'temed Bey-zâdesine ifhâm ve dostluğa lâ-yık cevâb-nâmesiyle karibên îade edileceği matlûbdur». BA. İEH. Nr. 1442.

Ümidini mahfûz tuttuğunu ifade etmiştir. Bu durumda Regin'in İstanbul'da bulunmasının artık bir sebebi kalmamaktaydı. Kendisinin İstanbul'daki varlığı diğer devletlerin de dikkatini çektiği gibi Avusturya elçisi Schwachheim ve Fransız elçisi Vergennes (22)'in giriştikleri karşı faaliyetler, yapılan bu teşebbüsün tam bir başarıya u rayamamasında etken olmuştur (23). Zaten o sıralarda İstanbul'da durum oldukça istikrarsızdı. III. Osman 1755 senesi içinde beş def'a sadriâzam de iştirmişti. Kendisi hakkında söylenen ise h k md rl  ının sadriâzam değiştirmek ve kılık kıyafetlerle uğraşmak oldu uydu (24). Bu vaziyette Regin 16 Haziran 1755 de İstanbul'dan ayrıldı (25). Kasım başında Potsdam'a vardığında İstanbul'a bu ilk yollanışı böylece sona ermiş bulunuyordu.

22) Daha evvelki Fransız elçisi Graf Desalleurs Kasım 1754 de ölmüş ve yerine Vergennes atanmıştı. Bkz. BA. ND. VIII, 337-338.

23) Zinkeisen, GOR, V, 889-890; Fr d ric II (M moires), Hist. de la guerre sept ans, II, 50-51.

24) Hammer, GOR, I. Bsk. VIII, 193.

25) Hammer, GOR, I. Bsk. VIII, 190, Dipnot C; Scheel, a.g.m, s. 12; Porsch, a.g.e, s. 27. Regin'in İstanbul'dan ayrılış tarihi 11 Temmuz olarak g ster nler bulunmakla beraber (Hammer ve Scheel), İsveç elçisi Celsing'in raporu ile kendisinin 16 Haziran'da İstanbul'dan ayrıldığı kesindir. Zaten kendisine verilen Nâme-i Hümayûn da ev sıtı Şevval (21.V.-I.VI.1755) tarihini taşıtmaktadır. A. Dopsch'un ayrılış tarihini 28 Eylül olarak göstermesi herhalde yanlıştır. Bkz. Dopsch, a.g.m, s. 23.

**B— Regin'in İstanbul'a ikinci def'a yollanışı : Osmanlı-Prusya
Dostluk ve Ticaret Anlaşması ve Osmanlı-Prusya ittifakı
mes'elesi : 1756-1763**

Celsing, Regin vasıtasıyla II. Friedrich'e kısa zamanda yeni bir yetkili temsilcinin yollanmasını ve bunun İzmir'de, İstanbul'a durumun Prusya için daha müsait olabilecek bir ana kadar beklemesini tavsiye etmişti. Regin'in dönüşünden iki hafta sonra II. Friedrich bu tavsiyeye uyarak yaverlerinden Yüzbaşı Albert Friedrich Marquis de Varenne'i, kendisine gerektiğinde anlaşmalar yapabilmek için bir vekâletnâme de vererek yola çıkarttı. Ayrıca yeni bir cülûs ihtimaline karşı ayrı bir itimadnâme ve tebrik mektubu hazırlatmış bulunuyordu (26). 1755 yılı Aralık ayının ilk haftasında yola çıkan Varenne, Marsilya üzerinden gemi ile İzmir'e geldi. Ancak kendisinin bu gönderilişi hiçbir netice vermemiştir. Celsing hükümetinden talimat almadığını ileri sürerek Varenne ile temas kurmayı kabul etmemiş (27), Fransız elçisinden de bu konuda herhangi bir yar-

26) Dopsch, a.g.m, s. 25-26; Porsch, a.g.e, s. 29; Nottebohm, a.g.m, s. 127; Bratter, a.g.e, s. 55-56.

27) İsveç Başvekili Höpken, Regin'in İstanbul'a yollanışının kendisine sonradan haber verilmiş olmasından kırıgın olarak, Prusya'nın İstanbul'da bir ticaret anlaşmasından daha başka şeyler peşinde koştuğuna emindi. Bir Prusya-Osmanlı ittifakının sebep olacağı harbe İsveç'in de sürüklenebileceği tehlikesini sezmekte olan Höpken, Regin'in yollanışını Rusya'ya bildirmiş ve yapılan girişimde İsveç'in hiçbir dahil olmadığını temin etmişti. Bu durum Prusya ile İsveç'in arasını açmış ve II. Friedrich 1756 senesinde başlayan Yedi Sene Harblerine kadar İsveç ile münasebetlerini soğuk tutmuştur. Porsch, a.e.g, s. 28; Dopsch, a.g.m, s. 23; Bratter, a.g.e, s. 51-52.

dım görülememişti. Zira 1756 senesi uzun zamanlardır ittifak içinde bulunan devletlerin tarihsel gruplaşmalarında önemli değişikliklere gebe idi. Özellikle şimdiye kadar daima iki karşı cephe de yer almış bulunan Bourbon ve Habsburg hanedanları 1 Mayıs 1756 Versailles Anlaşması (28) ile müşterek bir cephe oluşturmuş bulunuyorlardı. Böylece Avrupa'da eski ittifak sistemi alt üst olmuş ve «bütün ittifaklar yıkılmış» oluyordu (29). Fransa ile Avusturya'nın ittifakına Rusya da katıldığından (30) Prusya'nın politik durumu çok tehlikeli boyutlara ulaşmış iş Prusya topraklarının kağıt üzerinde paylaşılmasına kadar varmıştı (31). II. Friedrich 16 Ocak 1756 da İngiltere ile Westminster Anlaşmasını yapmış (32) düşmanlarının plânlarını öğrenince de, onların hazırlanıp kendisine saldırımlarına meydan vermeden harekete geçmişti (33). Böylece Avrupa'da Yedi Sene Harbleri başlamış oluyordu. Avrupa'da değişen bu siyasî durum, şimdiye kadar ezeli düşman olarak kabul edilen Habsburg ve Bourbon'ların bu ittifakı İstanbul'da da ilgi ile karşılanmış bulunuyordu. Fransa'nın Osmanlı Devleti nezdinde giriştiği faaliyetler Prusya'nın şimdiye kadar kazandığı olumlu durumu saracak gibiydi (34). Osmanlı Devleti Avrupa'daki bu gelişmeleri

28) Immich, a.g.e, s. 347; Kezâ, BA. HH. Nr. 257. Eflak Voyvodasının havadis kağıdı.

29) Dopsch, a.g.m, s. 28; Immich, a.g.e, s. 347 vd.; E. Driault, La question d'orient depuis ses origines jusqu'à nos jours. Paris 1898, Mütr. Nâfiz, Şark meselesi. Bidâyet-i zuhûrundan zamanımıza kadar. İstanbul 1328/1910, s. 78: «İttifakların feshi».

30) Stählin, a.g.e, II 360-361; V. Gitterman, Geschichte Russlands. I-III, Frankfurt 1965, II, 185.

31) A. Sorel, La question d'orient au XVIIIe siècle, Paris 1902, s. 1-2; Immich, a.g.e, s. 348.

32) Gooch, P. H. - Ward, A. W. The Cambridge History of British Foreign Policy 1782-1914. I-III, Cambridge 1922/23, I, 108-109 vd.; R. Lodge, Great Britain and Prussia in the Eighteenth Century, Oxford 1923, s. 84; Die Werke Friedrichs, I, 247.

33) Immich, a.g.e; s. 349.

34) TSA, Nr. E-5175. Fransa elçisinin tahriri tercümesi, 26 Haziran 1757. «... Fransa devleti Prusya Kralı hakkında eyyâm-ı sülhda ve hin-i cîdâde icrâ-yı dostluk eyledikçe Prusya Kralı teşekkür yerine Fransalunun dostluğunu terk eylediği mahall-i istigrâb değildir. Zira şurût-ı ittifakına adem-i riâyet ile celb-i menfaat-ı mahsûsa için dostunu ve mütefikini feda etmek Prusya Kralı'nın âdet-i müstemeresidir.»

yakından takib etmekte, yapılan yeni ittifakların anlaşma metinlerini temin etmekte ve siyasetini yeni şartlara göre ayarlamaya çalışmaktaydı (35). Prusya'nın Fransa ile olan ittifakına son vermiş olması ve İngiltere ile anlaşması Varenne'e İngiliz elçisi Porter'e yönelme imkânı verdiyse de, Porter Bâbıâlf ile ittifak amacı güden herhangi bir görüşmeye başlamak için zamanın henüz müsait olmadığını haklı olarak ileri sürmekteydi (36). Bu durumda Varrene hiçbir şey yapamadan geri dönme zorunda kalıyordu. Zaten 1756 senesinin değişen politikası II. Friedrich'i kendisini çağırmak zorunda bıraktırmıştı (37). Varrene Ocak 1757 sonlarında Fransa üzerinden memleketine dönmeye hazırlanırken, II. Friedrich tarafından ikinci def'a İstanbul'a yollanan ve İzmir'e vâsil olmuş bulunan Rexin ile de görüşme imkânını bulmuştu (38).

Rexin 28 Eylül 1756 da İstanbul'a doğru tekrar yola çıkarırken, kendisine 1755 deki ilk gönderilişinde verilen tedafûl ittifak anlaşması tasarısı biraz değiştirilerek verilmiş bulunuyordu (39). Bir ticaret anlaşması yapılması ile Prusya'nın giriştiği büyük mücadele içinde artık ikinci derecedeki bir hedef olarak görülüyordu. Yapılacak ittifak anlaşması Avusturya ve Rusya'yı hedef almaktaydı. Buna göre anlaşma Avusturya'nın kuvvetlenmesine bir sed çekmeli, Prusya'nın ezilmesine ise mani olmalı ve toprak bütünlüğünü korumalıydı (Madde II-III). Osmanlı Devleti, Rusya'nın Prusya'ya saldırması halinde, Prusya'ya her türlü yardımı yapacaktı. Prusya'da Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya ve Rusya'nın yapacağı herhangi bir saldırı-

35) BA. HH. Nr. 257. Ayrıca bkz. F. E. Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katoloğu, I-II, İstanbul 1961, I, 506 da yer alan «Risâle-i Siyâsiyye». Bu risâlede 1169 (1755/56) senesindeki bu gelişmeler ve akd olunan yeni ittifaklar ele alınmaktadır. Yeni ittifaklar karşısında duyulan endişeler için Bkz. Dopsch, a.g.m, s. 30-31.

36) İngiliz elçisi Porter'den Varenne'e, İstanbul 28 Ekim 1756, Forsch, a.g.e, s. 30; Dopsch, a.g.m, s. 34.

37) Bkz. s. 32.

38) Bratter, a.g.e, s. 62.

39) Projet d'un traité d'alliance défensive entre le roy de Prusse et la Porte ottoman. 7 madde halinde. Forsch, a.g.e, s. 32-33. Türkçe metin, BA. HH. Nr. 307 ve 313.

yâ aynı şekilde mukabele edecekti. Bu yardım aradaki mesafenin büyüklüğü sebebiyle müessir bir diversion şeklinde icra edilecekti. Yapılacak barış her iki tarafın da menfaatlarını tām olarak koruyacak ve taraflar tek başlarına harbten ayrılıp barış yapamayacaklardı (Madde IV-V-VI). Arzu eden başka Hiris-tiyan devletler de bu anlaşmaya katılabileceklerdi (Madde VII). Ayrıca Regin için diğer devlet eicileri gibi İstanbul'da oturma izni talep edilmekteydi (40). 25 Ağustos 1756 tarihinde kendisi için hazırlanan elçilik tasdiknâmesinde (41), iki devlet arasındaki ilişkinin «uhûd-ı ittihâd ve muhâfaza ile tekîd ve teşyîd buyurulması» esas gaye olarak gösterilmekte ve bu gayenin husulü için yollanan temsilcinin devlet ricâli ile müzâkerelerde bulunmasına müsaade edilmesi ricâ olunmaktaydı.

Regin Ocak 1757'de İstanbul'a geldiğinde, Avrupa'da değişen siyasi durum, Fransa, Avusturya ve Rusya'nın bir araya geimelerinin oluşturduğu tedirginlik, Prusya'nın plânları için uygun bir hava yaratmış gibi görünüyordu. Ocak ayı içinde sadrîâzamlığa getirilmiş bulunan Koca Ragıp Paşa (42) şahsında Osmanlı Devleti istikrârli bir politika tâkib edecek bir yola girmiş bulunuyordu. Bu gelişmede herşeyden evvel, vaktini geçce ve gündüz kitaplarla meşgûl olarak geçiren (43) yaşlı sadrîâzâmın itidâlli ve tecrübe dolu devlet adamı kişiliğindeki ağırlığın payı büyük olacaktı. Ragıp Paşa, Osmanlı İmperatorluğu'nun kesin olarak Avrupa'daki savaflara katılmaması gerektiği ve barış içinde bulunmasının İmperatorluk için hayati önem

40) Tam metin için bkz. BA. HH. Nr. 307 ve 313. Geniş özet için bkz. Tarsel, a.g.m. Bellefen 36, 138-139. Bu iki vesikanın başlangıç kısmında görülen «Fredericus Sâlis» ibaresindeki yanlışlık Divan-ı Hümâyûn tercüme odasının bir hatası değildir. (Tansel'de iddia edildiği gibi, aynı yer, s. 138, n. 27). Bu tercümelere ve hattâ 1761 Ticâret Anlaşması metnine esas olan İtalyanca orijinalde de Prusya Kralı'ndan III. Friedrich (Re di Prussia, **Friedrico Terzo**) olarak bahsedildiğine göre, yanlışlığın karşı tarafa yapılmış olduğu açıktır. Ayrıca İtalyanca aslındaki bu yanlışlığa Scheel dikkati çekmiş bulunmaktadır. Scheel, a.g.m, s. 49, n. 1.

41) BA. HH. Nr. 296.

42) Şem'dânî-zâde, a.g.e, II, 11.

43) Regin, Rapor, 18 Şubat 1758, Porsch, a.g.e, s. 43.

taşıdığı görüşündeydi (44). Bu temel görüşten hareketle, diğer devletlerin Osmanlı Devleti'ni kendi yanlarında savaşa istirâk ettirme gayretleri semeresiz kalmaya mahkûmdu (45). 30 Ekim 1757 de tahta çıkan III. Mustafa, yaşlı vezirin ölümüne kadar devlet idaresinde müstakil bir siyaset izlemek arzularının, kendi irâdesine uygun davranıyormuş görüntüsünü vermeye daima özen gösteren sadrîâzâmın, makûl ve usta politik tedbirleri ile daima sınırlandığına şahit olmuş ve devlet idaresinde bir «figurandan» daha fazla rol oynamak arzusu ile kendisine sadrîâzâmın ölüm haberi iletildiğinde, artık tek başına hüküm sürebileceği şeklindeki sözleri sarfetmekten kendini alamamıştır (46). İmperatorluğun selâmetini mutlak surette Avrupa'daki mücadelelerden uzak tutmada gören sadrîâzâmın devlet idaresini elinde bulundurduğu sürece, Prusya için şartların kendi plânları açısından pek müsait olamayacağı açık olmakla beraber, devletin menfaatlarına en uygun davranışın da, birçok devletlere karşı başarılı bir mücadele veren ve İstanbul'da da geniş bir hayranlık akisleri yaratmış bulunan Prusya Kralı'nın (47) yapacağı tekliflerin daha baştan kesin olarak reddedilip, böyle bir devletin «tamamen me'yûs» edilmemesi olacağı kavranmış bulunuyordu (48). Bu politik davranışa uygun olarak Regin'in cûlûs münasebetiyle takdim ettiği tebriknâmesi-

44) H. F. Diez, Wesentliche Betrachtungen oder Geschichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768 bis 1774. Aus dem türkischen übersetzt und mit einem Vorbericht über Sultan Mustafa III. und Rêsmî Ahmed Efendi versehen. Halle-Berlin 1813, s. 6 vd.; Zinkeisen, GOR, V, 852.

45) Diez, a.g.e, s. 6.

46) Diez, a.g.e, s. 8; Bratter, a.g.e, s. 67.

47) 15 Temmuz 1758 tarihli raporunda Regin İstanbul halkının Prusya Kralı'na karşı duyduğu hayranlığı dile getirmekte ve İstanbul'un yollarında, kahve-hânelerinde hep «Brandenburg, Brandenburg» sözlerinin işitilmekte olduğunu yazmaktadır. Bratter, a.g.e, s. 75; Porsch, a.g.e, s. 36.

48) BA. HH. Nr. 321, «... Böyle bir kaviü'l-iktidâr ve birkaç devlet-i azimeye galebe ile şöret şî'âr olan devlet tâlib-i akd-i mevâid-i dosti oldukta, rû-yi istid'asına havale-i pençe-i reddolunup küllîyen me'yûs etmek lede'l-ukalâ' bir türlü münâsib olmayıb...».

ne ve sadrîâzam Ragıp Paşa'ya sunduğu mektuba (49) dostça cevaplar verilmiş, izhâr edilen dostluğa ve cülûs münâsebeti ile yapılan kutlamaya teşekkür edilmiştir (50). Porotokol dolu olan bu mektuplarda politik bir anlam taşıyan yegâne cümle Ragıp Paşa'nın mektubundaki, «iki devlet arasındaki dostluk ilişkisinin geliştirileceğini ve «iktizâ-yı vakt-ı hâle göre hüsn-ı nizâm ve temşiyetine ihtimam» gösterileceği kayıtlarıdır (51). Bir müddet sonra Rexin'e İstanbul'da bulunmasının sebebi sorulduktan, buna yazılı olarak cevap vermiş ve III. Osman tarafından, 1755 yılında Prusya Kralı'na yapılmış olan, bir münâsib zamanda iki devletin işbirliği yapabileceğine dair olan vaâda istinaden, her iki devletin müşterek komşu ve düşmanı olan devletlere karşı bir ittifak yapmalarındaki fayda ve zarûreti açıklamıştır (52). Ayrıca böyle bir ittifak için görüşmelere yetkili olduğuna dair kendisine verilen murahhaslık senedini de takdim etmiştir (53).

49) Prusya Kralının III. Mustafa'ya cülûs tebriğini hâvi 14 Şubat 1758 tarihli Lâtince mektup: BA. HH. Nr. 298-C; Türkçe terc. HH. Nr. 298; Sadrîâzama yollanan mektup, Lâtince aslı, HH. Nr. 298-A; Türkçe terc. HH. Nr. 245-A.

50) III. Mustafa'nın cevâbî mektubu, BA. HH. Nr. 298-B; Ragıp Paşa'nın cevâbî mektubu, BA. HH. Nr. 298-H, Kezâ, A. Şeref, «Berlin Hazine-i evrâkında vesâik-i kadîme-i Osmaniyye», TOEM, 44 (1333), s. 86.

51) BA. HH. Nr. 298-H.

52) «Prusya Kralı tarafından gelen murahhasın cevâb tercümesidir: Devlet-i Aliyye tarafından hüdâvendigâr-ı sâbık merhûm... Sultan Osman Han... zamanında irsâl buyurulan mektub... mefhûmunda bu idiki, Devlet-i Aliyye benim efendim Prusya Kralı ile muâhede-i ittifâk etmeğe bir münâsib fırsata müntazırdır. Buna binâen zikrolunan ittifâktan Devlet-i Aliyye'ye hâsıl olacak fevâid'in ümidiyle eğer Devlet-i Aliyye tarafından avk ü tehir etmeden ânin ile şöyle bir ittifâk ederse ki, tarafeyne düşmanlarından hâsıl olacak zararı men' ve def'ine ve hem düşmanlarının sû-i kasdları ibtâlîne ittifâk ve ahd-ı misâk etmeğe Devlet-i Aliyye'nin murâdı var ise inâ-yeten Sultanımızdan niyâz olunurki bu dâ'îlerine ifâde buyurulur ise Kral efendime ihbâr oluna, Emr-i fermân devletlü inâyetlü Sultanım Hazretleri nindir», BA. HH. Nr. 246. Terc. tarihi, 9 Şubat 1759.

53) BA. HH. Nr. 245. Tercüme Tarihi, 4 Şubat 1759. Berlin'de yazılış tarihi, 14 Şubat 1758.

Avrupa'da başlayan genel savaş karşısında Prusya elçisi-
nin müsaait karşılanması, özellikle Padişahın bir Osmanlı-Prus-
ya ittifakına ilgi duyduğunun anlaşılması (54), Berlin'de böy-
le bir ittifakın gerçekleşebileceği ümidini canlı tutmaktaydı.
Hattâ bu ihtimal II. Friedrich'in politik ve askerî plânlarında da
kendisini hissettirmektedir. Bu sebepten kendisine yapılan ba-
zı barış tekliflerini geri çevirmiş (55) ve düşüncesini muhtemel
bir Türk müdahalesi ile düşmanlarının nasıl ber-taraf edileceği
noktasına teksifetmişti. Osmanlı Devletinin harbe iştiraki ile
düşman ordularının sevk ve idaresinde büyük değişikliklerin
meydana geleceği aşikârdı. Bu ise II. Friedrich için harbi ka-
zanmak kadar değerli birşey olarak yorumlanmaktaydı (56).
Türkler'in bazı hazırlıkları, Padişahın ordu ve donanmayı tef-
tişi ve Edirne'ye gitmek istemesi (57), Eflak ve Boğdan Voyvo-
dalarına yollanan mühimmat depolanması hakkındaki emirler
(58), alınan diğer askerî tedbirler, 1750 de bir Kırım elçilik he-
yeti ile Berlin'e gittiğine değindiğimiz, Rus düşmanı olarak bi-
linen Kırım Giray'ın Kırım'a Han olarak tayini (59), Friedrich'e
bu yönde büyük ümitler vermekte (60) ve kral, içinde bulundu-
ğu sıkışık durumda Türkler'in harekete geçtiklerine dair gele-
cek bir haberi, «suların çekilip karaların meydana çıktığını müj-
delemek için salıverdiği güvercinin dönüşünü gözleyen Nuh gi-
bi» sabırsızlıkla beklemekteydi (61).

Rexin bu faaliyetlerin Hac yollarının eşkiya tasallutundan
temizlenmesi (62) maskesi altında sürdürüldüğünü tahmin et-

54) Tansel, a.g.m, Belleten, 37, s. 140.

55) Porsch, a.g.e, s. 37.

56) Henri de Gatt, Unterhaltungen mit Friedrich dem Grossen. Tage-
bücher des Henri de Gatt 1758-1760. Weimar 1915, s. 93.

57) Prusya Kralı, bu arzudan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.
Bkz. BA. HH. Nr. 296-A.

58) Rexin Rapor, 15 Temmuz 1758. Porsch, a.g.e, s. 36.

59) Şem'dâni-zâde, a.g.e, II, 19; A. Vâsıf, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakai-
kü'l-ahbâr, I-II, İstanbul 1246/1830, I, 151; Hammer, GÖR, II, Bsk. IV,
514; Porsch, a.g.e, s. 41.

60) Friedrich'ten Rexin'e, 4 Nisan 1758. Porsch, a.g.e, s. 35.

61) Votz, Fried. u. Osmanen, 84.

62) İzzî Tarihi, v. 197-199; Hammer, GÖR, II, Bsk. IV, 451-452.

mekteydi. Kendisine göre çatışmalar 1759 baharında başlıyabilirdi (63).

Öte yandan Avusturya, Rusya ve Fransa elçileri gece gündüz buluşmakta ve Bâbîâlî üzerinde müessir olabilmek için teşebbüslerde bulunmakta ve harbin gelişmelerini kendi zaferlerini dile getirici bir tarzda Osmanlı Devleti'ne aksettirmekteydiler (64). Bâbîâlî de kendi istihbaratı ile olanları yakından tâkib etmekteydi (65). Gerçekten Osmanlılar'ın harekete geçebilecekleri ihtimali düşman cephelerinde telâşa mucib olmaktaydı. Avusturya Generali Daun, kuvvetlerini Saksonya'dan geriye kaydırmakta, hattâ ordugâhta Türkler'den bahsedencilere dayak cezası verdiği haberleri etrafta dolaşmaktaydı (66). Avusturya Osmanlı sınırlarındaki kuvvetlerini Prusya üzerine sevketmiş olduğundan, bu sınırlar boyunca yer alan kalelerin garnizonlarında zayıflık meydana getirmişti. II. Friedrich bu noktayı ileri sürerek Tımeşvar'ın yalnızca Belgrad'taki Osmanlı kuvvetleri ile bile kısa bir zamanda ele geçirileceğini hattâ Varadin ve Budin'in de kolaylıkla zapt edilebileceğini (67) ve dolayısıyla Macaristan'ın tekrar fethinin mümkün olduğunu haber vermektedir (68).

Öte yandan yapılan ittifak teklifinin özellikle Padişah tarafından ilgi ile ele alınması ve Bâbîâlî'de incelemekte olması Berlin'de memnuniyetle karşılanmıştı (69). Peşpeşe

63) Rexin, Rapor, 6 Ocak 1758. Porsch, a.g.e, s. 36.

64) BA. HH. Nr. 258.

65) BA. HH. Nr. 243, 310, 241, 259, 239; BA. CH. Nr. 725.

66) BA. HH. Nr. 296-A; Porsch, a.g.e, s. 40.

67) BA. HH. Nr. 296-A. Hattâ «Sırb-ı Cedid teslimi olunan memlekette müceddeden binâ olunan kal'alar ile Ukrayna Memleketinin fethi mukarrer olduğu...» BA. HH. Nr. 298-L.

68) BA. HH. Nr. 300.

69) 1758 senesi boyunca gelişen ve aynı senenin sonlarına doğru cephelerdeki sıkışıklıklara muvâzi olarak yükselen bir 'Türk ümidi' Prusya'da genel efkârı da etkilemekteydi. Hattâ bu durum, Türkler'in harbe girecekleri, Prusyanın yardımına koşacakları ve düşmanlara iyi bir ders verecekleri, Osmanlı Padişahı'nın Friedrich'in «koruyucu Tanrısı» olduğu şeklinde halk şarkılarında da ifadesini bulmuştu. Bu şarkıların birinde Osmanlı

verilen takrirler ile Friedrich hem kendi sıkışık durumunu ve bu durumun Osmanlı Devleti için doğurabileceği tehlikeleri dile getirmekte hem de politikasını Osmanlı Devleti'nin takınacağı tavra göre ayarlayabileceğini ve müşterek bir cephe oluşturma'nın zarûretini aksettirmektedir (70). Osmanlı Devleti'nin kararını kesin olarak belirtmesi Prusya için hayati bir önem taşımaktaydı. Bâbiâlî savaşı'nın devamını mı istemekteydi, yoksa savaşan tarafların barış yapmalarını mı tercih etmekteydi. Ancak bu her iki hâlde de Osmanlı Devleti'nin harekete geçme ve aktif bir rol oynama zarûreti ortaya çıkmaktaydı (71). Osmanlı Devleti kendisine teklif edilen ittifak anlaşmasını kabul edinceye kadar hiç çılmazsa iki devletin yekdiğerini muhafaza ve müdâfaa şıklarını hâvi ayrı bir anlaşmayı iki devlet arasında «sır» tutulması kaydı ile hemen akdetmeli ve böylece bu sıkışık durumda Prusya Kralı'na «takviye-i kalb» verilmeliydi (72).

Padişahı kendi ağzından Avusturya ve Rusya hükümdârlarına, ne kadar kudretli olduğunu, memleket ve halkının muhteşemliğini anlatmakla ve ilki düşman hükümdâra hitâben şöyle seslenmektedir: «Sizier Friedrich'i küçültmek(topraklarını parçalamak) istiyorsunuz - Fakat bunda haksızsınız - O size galiben gülecektir - Baksanıza bir defa O'nun koruyucu Tanrısına!» Votz, «Eine türkische Gesandtschaft am Hofe Friedrichs des Grossen im Winter 1763/64», HJB, Berlin-Leipzig 1907, s. 24. Berlin'de duyulan memnuniyetin ifadesi için bkz. BA. HH. Nr. 302. Bu durumu II. Friedrich'in Yedi Sene Savaşları esnasında yazdığı çeşitli şiirlerde de tesbit etmek mümkündür, 1761 senesinin en sıkışık günlerinde yazdığı bir şiirde II. Friedrich, Avrupa'da kendisine yardım edecek kimşenin bulunmadığını, bütün ümidini, «baskı altında olanların dostu, mazlûmun kırıpacı» olan «şarkın zafere aşına çocuklarına» bağladığını dile getirmekte ve yer yer şöyle devam etmektedir: «Ey ces'ur Yeniçeri bu tarafa yetiş - serî zafe-rinle yakala ve yen düşmanı - kazan harb meydanında yeni zafer çelenkleri

Daha şimdiden düşmana korkun basıyor - Çekiyor ayakların altında kötülüklerinin cezasını - Zaferinle zilletimiz sona eriyor - Talihin asil cesaretini mükâfatlandırırsın - hilâl Tuna'yı eğemenliği altına alsın - Yetiş, yetiş ve korkusuz elinle - Avrupa'nın günahlarını Asya'nın faziletlerine kurban et!». R. Pätz, Die Beziehungen Friedrichs des Grossen zur Türkei vom Hubertusbürger Frieden bis zum Frieden von Kütschük - Kainardsche (1763-1774), Hamburg 1929, s. 5-6.

70) BA. HH. Nr. 305. Kezâ, «umûrumuzu Devlet-i Aliyye'nin umûrundan mefrûk ve ayru tutmayup hayatımızın son nefesine değin her bâr ifâ-yı merâsim-i teşekkür birle...» BA. HH. Nr. 249:

71) BA. HH. Nr. 305.

72) BA. HH. Nr. 302.

Hattâ böyle bir anlaşma şartlarının «ahidnâme-i Hümâyûn derûnunda açık ve beyaz kalması» (73) ve «başka evrâklarda terkîm ve temhîd olunması» (74) dahi teklif ediliyordu.

2 Nisan 1759 da Regin nihayet sadrîâzam tarafından gizlice kabul edildiğinde, Prusya ile yakın ilişkilere girişmeye meyyal bir hava esmişti. Ancak devletin geleceğini barışın muhafazasında temîn edilmiş gören esas politikasının ışığı altında sadrîâzamin işi sürümcemede bırakmak amacı ile bazı talebelerle neticeyi tehir etmek yolundan ayrılmaya niyetli olmadığı da anlaşılmaktaydı. Regin ile yaptığı bu görüşmede, Osmanlı Devleti'nin Banat üzerindeki eskiden beri bazı hakları bulunduğu işaret etmiş olan Ragıp Paşa, Prusya ile bir ittifaka —muhtemelen Padişahın arzusuna uygun davranmak politikası içinde— arzulu görünmüş, fakat böyle bir ittifak için, Prusya'nın müttefiki olan İngiltere'nin de ya Osmanlı-Prusya ittifakına katılmasını veya böyle bir ittifakın garantörü olmasını talep etmiştir (75). İngiltere'nin böyle bir ittifaka katılması, Prus-

73) BA. HH. Nr. 302.

74) BA. HH. Nr. Anlaşmanın «ahidnâme-i hümâyûn'un derûnunda» yer almaması yani anlaşmanın «ahidnâme» şeklinde olmaması hakkındaki bu teklif, böyle bir «ahidnâme» verilmesinde ortaya çıkan şer'i mahzûrun vakit kaybettirici mülâhazalarının giderilmesi amacını güttüğü anlaşılmaktadır. Zirâ Müslüman bir devletin Müslüman olmayan bir devlete «ahidnâme» vermesinin şer'îen câiz olmadığı bilinmektedir. Böyle bir kaygunun var olduğu Ragıp Paşa'nın şu satırlarından da anlaşılmaktadır: «Ezmine-i sâlifede hasbe'z-zarûre şer'î şerife muvâfakatı olmiyan ba'zı maddeleri selâtin-i mâziye ... hazârâtı ahidnâmelerine idhâl ile nizâm-ı mülki tahsil eylemişler hattâ muâhede husûsu ehl-i zimmete mahsûs olup, harbî tâife ile şer'îen musâlahâ ve mütârekeden gayrı cevaz yoğiken ezmine-i sâlifede muâhede olunub mevâdd-ı mün'akideyi müstemel olan senede **ahidnâme** lâfzı itlâk olunmuş ve yirmi sene mukadderi Devlet-i Aliyye'nin İsveç Devleti'yle hasbe'z-zarûre akd-i mevâdd-ı ittifâk eylemesi ve harbî ile müebbeden musâlahaya cevâz-ı şer'î yoğiken Moskov Devleti'yle musâlahâ-i müebbete akdolunup ol vecihle **ahidnâme** verilmesi bil-cümle nizâm-ı umûr-ı mülkiye için rey-i ulâu'l-êmr ile nizâm bulmuş keyfiyâtandır». BA. HH. Nr. 321. Bkz. Sahife, 73.

75) Prusya Devleti tarafına gönderilen takrir, «... Devleteyn beyninde akd ü rabtı dermeyân kılınan musâfat ve ittifâk maddesine İngiltere Devleti tarafından tavassut olunduktan sonra mevâdd-ı musâfata ve şurût-ı tahaffûz-ı ittifâkiye mahzûr-ı şer'î ve akleden âri olur vecihle bil-müşâkere nizâm verilmek husûsu havass-ı vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin meşveretlerinde karar-yâb olduğu beyân ve tahrîr olunmuştur». BA. HH. Nr. 298-J.

ya ile Osmanlı Devleti arasındaki mesafenin büyüklüğünden ötürü, bu iki devletin oluşturacakları ittifakın tam olarak işleyebilmesinde diğer bir devletin tavassutuna duyulan ihtiyactan neş'et ettiği gibi (76). Sadriâzâmın böylece Avusturya-Rusya cephesinde yer alan Fransa karşısında da, böyle bir ittifak akdinden sonra gelişmesi doğal olabilecek düşmanca münasebetleri ve muhtemel çatışmaları İngiltere ile dengelemek istemiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Bu sıkıkn gerçekleşmesi ile yapılması düşünülen ittifakın «aklı» mahzûru ortadan kalkmış olacak ve ittifak Avrupa'daki kuvvet dağılımını dengelemiş olacaktı. Sadriâzâmın İngiltere'nin de yapılacak olan bu ittifakta yer almasına dair olan talebi üzerine, II. Friedrich hemen harekete geçmiş ve İngiliz hükûmetine, karşısındaki düşmanların üstünlüğü cihetiyle bir Türk müdahalesi olmadan savaşı başarı ile bitirmeye imkân olmadığını bildirmiştir (77). İngiltere ise, Prusya'nın bu teklifinin kabûlü halinde Rusya ile olan ticarî münasebetlerinin zedeleneyeceğinin endişesi içindeydi (78). Zira Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ile mücadelenin yalnızca Avusturya cephesinde değil fakat Kırım vasıtasıyla Rusya yönünden de gelişebileceği Mitchell tarafından İngiliz hariciyesine bildirilmiş bulunuyordu (79). Netice olarak İngiltere arzu edilen garantinin ancak Osmanlı-Prusya ittifak anlaşması taslağında yer alan, her iki devletin ayrı ve tekbaşına müstakil bir barış yapamayacağını öngören VI. maddesinin (80) ortadan kaldırılmasıyla verebileceğini açıklamıştır. Zira bu maddenin kabûlü halinde İngiltere, Prusya-Osmanlı devletleri arasındaki mesafenin büyüklüğünden ötürü haberleşmenin zor

76) «... Devlet-i Aliyye-i ebedü'l-istimrâr ile Prusya Devleti beyninde min-cihetü'l-hüddud bu'ud-ı mesafe olmak hasabıyla ittifak maddesinin tarafeynden riâyet-i levâzımı karîn-i istihkâm olmak bir devlet-i uhrânın tavassutuna muhtac olduğu vâzih ve aşikâr...» BA. HH. Nr. 298-J; Tansel, a.g.m. Belleten 37, 149, 156.

77) II. Friedrich'in İngiliz elçisi Sir Andrew Mitchell ile görüşmesi, 19 Mayıs 1759, Porsch, a.g.e, s. 43; Bratter, a.g.e, s. 79-80; Tansel, a.g.m. Belleten 37, 153.

78) The Cambridge History of British foreign Policy, I, 113.

79) Porsch, a.g.e, s. 44; Bratter, a.g.e, s. 80-81.

80) Bkz. s. 36.

ve uzun zaman isteyen bir iş olduğu noktasından hareketle, uygun barış anlarının bu uzaklık nedeniyle kaçırılabilceğinden endişelenmekte, fakat herşeyden evvel bu maddenin kendi aleyhinde de işleyebileceğine ve ellerini bağlayabileceğine kani' bulunmaktaydı. Çünkü Prusya ile arasındaki 1756 Westminster anlaşmasına göre, her iki devlet tek başına ve müşterek olmayan bir barışa yanaşmıyacaktı. Kezâ Prusya-Osmanlı ittifak taslağındaki bu madde ile de Prusya'nın Osmanlı Devleti'nin iştiraki olmadan barış yapamıyacağı, bu üç devleti ayrı ayrı ve tek başlarına barış yapamıyacakları ortak noktasında birleştirmiş olacaktı (81).

Bu nokta Avrupa'daki olayları yakından takip eden sadrı-âzâmın da gözünden kaçmış olamazdı. İngiltere'den gelen cevap zaten böyle bir teklifte bulunmakla Osmanlı Devleti'nin Prusya ile ittifakı ciddi olarak düşünmediği ve işi yokuşa sürmek istediği zannını açığa vurmaktaydı (82). İngiltere'nin garantörlüğü ve Osmanlı-Prusya ittifakına katılamıyacağının sebepleri olarak ise, böyle bir teklifin parlamentoda görüşülme zarûreti ve dolayısıyla mes'elenin bütün devletlerce duyulacağı, İngiltere'nin Rusya ile olan büyük ilişkilerinin zedeleneceği ve bunun büyük huzûrsuzluklara ve mumnûniyetsizliklere yol açacağı tebarüz ettirilmekteydi (83). Bununla beraber iki devlet arasında bir ittifak husûle gelecek olursa, İngiltere'nin buna «memnûn ve mahzûz olacağı» ifâde olunmaktaydı (84). İngiltere'nin bu olumsuz tutumu üzerine II. Friedrich bir yandan anlaşmanın İngiltere olmadan da gerçekleşmesi için ısrarlarına devam etmiş, öte yandan 12 Ağustos 1759 da Kunersdorf'ta uğradığı hezimetin de etkisiyle barışa mütemayil bir duruma girmiş bulunuyordu (85). Nitekim İstanbul'daki faaliyetlerinin yanısıra düşmanlarının İngiltere ile birlikte Haag'a barış

81) Bratter, a.g.e, s. 80; Porsch, a.g.e, s. 44.

82) BA. HH. Nr. 315; HH. Nr. 298-J.

83) Aynı vesikalar; Tanşef, a.g.m, Belleten 37. 153-154.

84) Aynı vesikalar ve BA. HH. Nr. 301.

85) Porsch, a.g.e, s. 44; Bratter, a.g.e, s. 83; Immich, a.g.e, s. 364-

görüşmelerine da'vet etmek zorunda kalmıştı (86). Bir barış için şartlar oldukça müsait görünmekteydi. Zira taraflar savaş yorgunluğu içindeydiler. Rusya dayanılmaz harb masrafları altında çok sıkışık bir durumdaydı (87). Türkler'in muhtemel bir müdahalesi savaşın daha zor şartlar altında uzayıp gitmesine sebep olacağı gibi, böyle bir durumda savaş başarı ile bitirmek şansı da çok zayıflamış olacaktı. Avusturya da muhtemel bir Türk müdahalesinden fevkalâde tedirgin olarak Bannat'ta bazı askerî tedbirler almak mecbûriyetini hissetmiş bulunuyordu. 1760 senesi başlarında barış teşebbüsleri akamete uğradığında II. Friedrich bu teşebbüsü yüzünden İstanbul'daki durumunda meydana gelen tereddüdleri de silmek zorunda kalmıyordu. Zira, II. Friedrich barış teşebbüslerinde bulunup görüşmeler yaparken Rexin'in Osmanlı Devleti'ni Prusya yanında savaşa ve ittifaka teşvik etmek olması herhalde tuhaf bir davranıştı. Teşebbüs ettiği barış görüşmelerini düşmanlarının, Prusya-Osmanlı ittifakını önlemek amacı ile uydurdukları bir yalan olarak tekzip eden ve savaşın devam ettiğini bildiren Friedrich (88) sadriâzâmin, bu hususun İngiltere ve Prusya devletleri tarafından yazılı olarak resmen tekzip edilmesi halinde bir tedafûî anlaşmanın yapılabilme olanağının bulunduğu hakkındaki talebi ile karşı karşıya kalmıştır (89).

86) Osmanlı Devleti bu durumu hem Boğdan Voyvodası'nın yolladığı havadis kağıtlarından (BA. HH. Nr. 299) hem de Fransız elçisinin bu konuda mahremâne olarak sunduğu bir takrirden öğrenmiş bulunuyordu. (BA. HH. Nr. 247).

87) Rusya mâliyesi bu savaşlar esnasında fevkalâde sarsılmış bulunuyordu. Meselâ Paris'teki Rus elçiliğine iki senedir maaş verilemiyordu. Barışa olan meyil Çariçe Elizabeth'in şahsında büyük bir direniş bulmaktaydı. Çariçe mâliyeye katkıda bulunmak için mücevherlerini ve içinde 15 bin tuvalet bulunan gardorobunu dahi satmayı göze almıştı. Stählin, a.g.e, II, 395, kezâ, 1761 de harb giderleri genel bütçenin 3/2 sini bulmaktaydı, Stählin, a.g.e, II, 416.

88) BA. HH. Nr. 298-L; HH. Nr. 249: II. Friedrich'in Ragıp Paşa'ya mektubu 30 Mart 1760; HH. Nr. 301: II. Friedrich'in Padişaha mektubu. Bu mektubun Lâtince aslı: HH. Nr. 298-F.

89) Rexin, Rapor, Ragıp Paşa ile görüşmesi, Ocak sonu, 12 Şubat 1760: Porsch, a.g.e, s. 46; Bratter, a.g.e, s. 83-84.

II. Friedrich yolladığı cevabta, barış görüşmelerini tekzip ve savaşın devamına işaretle, Divan'ın en geç 1760 Mayısı veya Haziran'ına kadar hareket geçmesini ısrarla rica ederken (90), düşmanlarının kuvvetlerini kendi üzerine sevkettiklerinden, askerî yönden zayıf bir durumda bulunan Macaristan ve «Yeni Sırbistan»daki yeniden inşa edilen kalelerin ve Ukrayna'nın fet-hinin kolayca gerçekleştirilebileceğine tekrar dikkatleri çekmek-teydi (91). Barış yapabilecek bir durum zuhûr ettiğinde bu Os-manlı Devleti'ne bildirileceği gibi, Osmanlı Devleti'nin dahil olmayacağı bir barışın da yapılabilmesi düşünülmemeliydi (92). Öte yandan Rexin'e yolladığı mektupta ise Friedrich, teşebbüs edilen barış görüşmelerinin başarısızlıkla neticelendiğini ha-ber vermektedir (93). İngiltere'nin de barış teşebbüslerini sad-rîâzâmın istediği gibi yalanlaması için Londra'daki elçisi Knyphausen'e talimat vermiş bulunan Friedrich, ancak böyle bir açıklamanın Kral'dan istenip istenemeyeceğini elçisinin takdi-rine bırakmıştı (94).

Ragıp Paşa anlaşmanın yapılmasını İngiltere'nin vereceği garantiye bağlamak isterken, Padişah'ın da bu konu ile yakın-dan ilgilenmekte olduğunu görmektedir. Kendisinin emri ile başta, Rexin'in Prusya ile ittifaka taraftar olduğunu bildirdiği (95) Şeyhülislâm Çelebî-zâde İsmail Asım Efendi olduğu halde, sadrîâzâmın sarayında toplanan bir «meşveret meclisi» bu it-tifakın mahzûrlu ve akdinin şer'î câiz olup olmadığını araş-tıracaktı. Bu emrin üzerine toplanan ve Şeyhülislâm'dan başka «da'vetleri fermân-ı hümayûn buyurulan» «sâbıkâ Sadr-ı Rûm Veliyüddin Efendi, sâbıkâ Sadr-ı Rûm Ahmed Efendi, hâlâ Sadr-ı Anadolu Osman Efendi ve Anadolu pâyesi olan Reisü'l-etiubbâ Mehmed Refî Efendi ve Abbas Efendi» den ibaret bu-

90) BA. HH. Nr. 298-L.

91) BA. HH. Nr. 289-L; HH. Nr. 249.

92) BA. HH. Nr. 249; HH. Nr. 301.

93) Friedrich'ten Rexin'e, 24 Şubat 1760, Porsch, a.g.e, s. 45; Brat-ter, a.g.e, s. 84.

94) Friedrich'ten Knyphausen'e, 3 Mart 1760, Porsch, a.g.e, s. 45. Kezâ, BA. HH. Nr. 298-L.

95) Bkz. Sahife, 67.

lunan bu meclis «mahfice» bu hususu görüşmüştür. Bu mecliste, sâbık Sadr-ı Rûm Veliyüddin Efendi'nin hastalığına binâen hâzır bulunmadığı anlaşılmaktadır (96). Sadriâzam mes'eleyi anlatmış ve Prusya Kralı'nın İstanbul'da «ihtifâ» üzere olan mu-rahhası ile sunduğu «ittifâk-ı tahaffûzî ve müdafaayı müşîr mevâd-kâğıdı tercümesi» incelenmiştir (97). Görüşmede kralın böyle bir ittifak tâlebi ile kendisini düşmanlarının «mazârâtından» korumaya çalıştığı ve bunun Prusya için çok faydalı olacağı gibi Osmanlı Devleti'ne dahi bazı önemli faydalar getirebileceği düşünülmüştür (98). Yapılan görüşmede şu mülâhazalar öne sürülmüştür: Önce Osmanlı Devletine sunulan ittifak anlaşması taslağında yer alan VI. maddeye bir atıfta bulunularak, bu maddedeki «Osmanlı Devleti'nin rızası olmadan Prusya Kralı düşmanları ile tek başına musâlaha akdodemiyeceği» kaydı üzerinde durulmuştur. Prusya-Osmanlı ittifakından sonra düşmanların barış istemek zorunda kalacakları tabii idi. Bu vaziyette Osmanlı Devleti barış yapılmasına, bu maddeye dayanarak, ancak Avusturya'nın daha önce ele geçirdiği Tımeşvar veya Budin'i îade etmesi şartı ile müsaâde edebilirdi. Prusya Kralı da yapılacak anlaşmaya riâyeten Avusturya'yı bu husûsun kabûlüne zorlayabilirdi. Böylece «Memâlik-i Islâmiye'ye bir kal'a ve vâfir memleket münzâm olmak menfaâtî melhûz» oluyordu (99). Faydalı mülâhaza edilen diğer bir noktada, anlaşma taslağının IV. maddesindeki karşılıklı müdahale ve yardım (diversion) öngören kaydında müşâhade edilmekteydi. Yapılacak ittifaktan sonra Avusturya ve Rusya'nın aradaki barışı bozup, Osmanlı Devleti'ne saldırmaları halide, saldıran taraf Prusya Kralı'nın mükabil müdahaleleri (diversion) ile karşılaşacaktı ve böylece bu devletlere «za'f» geleceğinden pek birşey yapamıyacaklardı. Eğer Prusya ile ittifak yapılmazsa ve düşmanlar Prusya'yı hezimete uğratıp topraklarını ellerine geçirirlerse, bu Osmanlı Devleti'ne, düşmanların daha da kuvvet kazanmış olmaları yüzünden büyük tehlikeler arzedebilecekti.

96) BA. HH. Nr. 317.

97) BA. HH. Nr. 317.

98) BA. HH. Aynı vesika.

99) BA. HH. Nr. 128.

Bununla beraber düşmanların Prusya Kralı'nı istedikleri gibi bir hezimete uğratamamaları ve kendisiyle anlaşmaları halinde de Osmanlı Devleti için bazı sakıncaların çıkması muhtemeldi. Çünkü Avusturya ve Rusya Devletleri'nden biri veya ikisi birden Osmanlı Devleti'ne saldırarak olur ve Prusya da bu devletlerin safında yer alacak olursa, o zaman Osmanlı Devleti'nin düşmanları bir kat daha kuvvetlenmiş ve daha tehlikeli hâle gelmiş olacaktı. 1711 tarihinde Prut'ta Rus Çarı mağlûben anlaşma yaptığı hâlde, bu anlaşmaya riâyet etmemiş ve üzerine tekrar bir sefer yapılması külfeti hâsıl olmuştu. 1740 da İsveç ile yapılan tahaffûzî ittifak anlaşması ve Rusya'nın taraflardan birine saldırması halinde, saldırıya uğrayan tarafın yardımı koşması şartının yürürlüğe girmesi, 1739 Belgrad Sahrası'nda yapılan anlaşmanın kusursuz olarak işlemesine ve Rusya'nın galip bir durumda olmasına rağmen eline geçirdiği Özü ve Hotin kaleleri ile esirleri hadisesizce îade etmesine ve Azak kalesini yıktırmasına müncer olmuştur. Bu işin kolaylıkla başınılması yapılan bu İsveç ittifakı sayesinde olduğu gibi, 1711 de Rus Çarı'nın mağlûb olduğu halde anlaşma şartlarını yerine getirmemesi de, o zaman böyle bir ittifakın yapılmamış olmasındandı. Bu mülâhazalarla anlaşmanın büyük menfaâtlar getireceği aşikârdı. Böyle bir ittifakın yapılmasında düşünülen yegâne mahzûr, devletin harbê hâzır olmadığıydı. Avusturya ve Rusya ile barış içinde bulunulduğundan «asker tertibi» eksikti. Serhâdlerdeki kalelerin hazırlanması ve harb masraflarının nasıl temin olunacağı iyice düşünülmesi gereken husûslar içinde yer almaktaydı. Eğer Prusya Kralı'na yapılacak yardım ile kral galib gelecek olursa, bundan yapılan masraflara eşit belki de bu masraflara «fâik» bir «menfaât» elde edilmesi mümkün olabilecekti. Ancak aksi hâlde doğacak «mazârât» dahi göze alınmalıydı (100).

Bu mülâhazalardan sonra işin şer'î yönü tartışılmış ve ittifak anlaşmasının akdinde «şer'an ve aklen hiçbir hicnet ve mahzûr» bulunmadığı «ittifâkla» karar altına alınmıştır (101).

100) BA. HH. Nr. 128.

101) BA. HH. Nr. 317. Bu vesika Tansel tarafından 1762. baharında yapılmasına ramak kalan Prusya-Osmanlı ittifak anlaşmasının şer'î gerek-

Öte yandan sadrîâzâmin istediği tahahhüd-nâmenin vusû-
lünden sonra Osmanlı Devleti ile bir anlaşmanın imzalanabile-

cesi olmak üzere yanlış yerde kullanılmış ve gösterilmiştir. (Bkz. Tansel, a.g.m. Belleten 38, 283-284). Bu vesika açıkça bir tarih taşıyamamakla beraber, 1760 Şubat'ının 1 ve 17. günleri arasındaki bir zaman içinde tarihlenmesi gerekmektedir. Zirâ; 1) Görüldüğü gibi Sadr-ı Rûm Velîyüddin Efendi hasta olduğundan bu toplantıya katılamamıştır. Kendisinin Şeyhlislâm İsmâîl Asım Efendi'nin ölümü üzerine 17 Şubatta Şeyhlislâm olduğunu ve hattâ «ferve-i beyzâ»yı istisnâi olarak hasta yatağında kabul ettiğini bildiğimize göre (Şem'dânî-zâde, a.g.e. II, 37; İ. H. Danişment, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1971, V, 142) vesikada zikrolunan hastalık bize böyle bir tarihleme imkânı vermektedir. 2) Regin'in İstanbul'da kimliği ni gizlediği ve «mahfice» bulunduğu ve ancak 1761 Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nın akdinden sonra resmen ve alenen ortaya çıktığı bilinmektedir. (Temmuz 1761. Kezâ, Şem'dânî-zâde, a.g.e. II, 38). Vesikada henüz kendisinden «Asitâne-i Saâdette ihtifâ üzre bulunan» diye bahsedildiğine göre, tarihleme yalnızca bu ifadeye istinaden 1762 baharına denk düşürülemez. 3) Vesikada «hâlâ Sadr-ı Rûm Osman Efendi» olarak geçen, Kara Bekir Efendi-zâde Osman Efendi, 1173 senesinde (25. V/II. 1759-13. VIII. 1760) bu makamdan azlolunmuş olduğu da ayrıca tesbit edilebilmektedir. (Mehmet Şem'i, İlâveli Esmâr-ı tevârih, İstanbul 1295, s. 186). 4) Bu meşveret meclisi aynı zamanda gümüş paranın islâmî mes'elesini ve «cizye maddesini» de görüşmüş bulunmaktaydı. Vesikadaki şu kayıt bizi ayrıca kesin bir tarihlendirmeye yaklaştırmaktadır. «... Cizye maddesi dahi dermeyân olunub işbu binyüzyetmişdört senesi Muharremi'nden cibâyeti iktizâ eden cizye-i şer'iyenin...» Böylece kesin bir sene tesbitinin 1760 (Muharrem: 13 Ağustos - 11 Eylül) olarak belirlenmesi tekrar mümkün olabilmektedir. Vesikada Muharrem ayında yapılacak cizye cibâyetine işaret olundüğundan, meşveretin o ay içinde yapılmadığı da anlaşılmaktadır. Prusya ittifakı ise 28 Temmuz 1762'de, resmen akamete uğramıştı. Bu durumda, vesikada sâbık Sadr-ı Rûm olarak geçen Velîyüddin Efendi (kendisi 28 Nisan 1758 - 3 Ağustos 1758 tarihleri arasında bu vazifede bulunmuştur. Uzunçarşılı, OT, IV-II, 489), 17 Şubatta hasta olduğu halde Şeyhlislâm olduğuna ve kendisi Şeyhlislâmîlik tebşir edildiğinde «onbeş günden beri» hasta olduğunu ifade ettiğine, Padişah'ın emri ile hastalığından sonra vazifesine başlaması tensib buyurulup, «ferve-i beyzâ» evine yollanmış olduğuna göre (Uzunçarşılı, OT, IV-II, 489), vesikanın ay olarak tarihlenmesi, kendisinin Şeyhlislâm olarak nasbindan 15 gün evvele kadar gitmektedir. Olayların takibi ve Regin'in raporlarındaki tarihlemelerde bizi teyid eder mahiyette olup, bu meşveretin, Velîyüddin Efendi'nin hasta olduğu 1 ve 17 Şubat 1760 tarihleri arasında herhangi bir günde yapıldığı kesinleşmektedir. Bu sonuca göre, bu vesikanın tarihini 1757 senesi olarak göstererek kullanılan Uzunçarşılı'daki kaydın da düzeltilmesi gerekmektedir. (Bkz. Uzunçarşılı, OT, IV-I, 346 dipnot 1).

ceğinden emin bulunan Friedrich, kendi yönünden çeşitli tedbirlerle harbin sevk ve idaresini muhtemel bir Türk müdahalesinin değiştireceği duruma göre ayarlarken (102), Regin'e de Türk harekâtı hakkında Bâbiâli'ye iletilmek üzere bazı tavsiyeler yollamaktaydı. Türkler'in uzun zaman Batı'da sefere çıkmamış olmaları sebebiyle, harb idaresinde Avusturya kadar başarılı olamayacaklarına duyduğu inancı yüzünden Friedrich, Osmanlı kuvvetlerinin Avusturya ordusu ile açık bir meydan savaşını vermelerinden kaçınmalarını tavsiye etmekteydi (103). Türk kuvvetleri Avusturya'nın mühimmat depolarının bulunduğu yerlerin imhasına çalışmalı ve vakit kaybetmeden Timeşvar'ın tekrar ele geçirilmesine bakmalıydılar. Zira Avusturya burasını muhtemel bir Türk fethinden evvel garnizon ve mühimmat ile takviye edebilirdi. Timeşvar'ın zabtından sonra Budin'e kadar ilerlemek ve Avusturya içlerine akın yapmak kolay bir iş olacaktı. Friedrich bu esnada Moravya'ya hücum etmeği ve orada dört beş bin kişilik bir Tatar kuvvetiyle buluşmayı plânlamaktaydı. Bu kuvvetler kendi »Droga« ve »Husa« ları ile birlikte ilerliyecek ve Avusturya topraklarında deşet salacaklardı. Başarının kusursuz olabilmesi için bu plânın her iki tarafca tam olark ve bir uyum içinde uygulanması şarttı. Regin, sadriâzama bu plânı açıkça anlatmalı ve durumu bir Macaristan haritası üzerinde göstererek izâh etmeliydi (104).

Ote yandan İngiltere, sadriâzaman istediğine değindiğimiz 'yazılı' taahhüdü İstanbul elçisi Porter vasıtasıyla 'sözlü' olarak vermek istemiş (105) ve İngiltere'nin, tarafların münferiden barış yapamamalarına âmir anlaşma taslağındaki maddeye olan itirazı, bu maddenin sağlayacağı »menfaâtı« daha önce

102) *Idée sur les Projets de l'ennemi et sur nos opération*. Nisan 1760, Porsch, a.g.e, s. 47.

103) Aynı kaygudan doğan benzeri bir tavsiye II. Friedrich Wilhelm tarafından da yapılacaktır. Bkz. s. 160.

104) Friedrich'ten Regin'e, 23 Nisan 1760, Porsch, a.g.e, s. 37-48; Kienast, a.g.m, s. 309.

105) İngiltere Başbakanı Pitt'ten Porter'e, 25 Nisan 1760, Porsch, a.g.e, s. 48.

bir meşveret meclisinde mülâhaza ettiğine değindiğimiz sad-riâzâmın muhalefetine yol açmıştır. Bu durumda Friedrich'in yapabileceği, ittifak anlaşmasının buna rağmen gerçekleşmesi için Regin'e tahsis ettiği meblâğı bir milyon Taler'e yükseltmek ve bu para ile anlaşmayı satın almaya çalışmaktan başka bir şey kalmıyordu. Seferin başlaması halinde Ordu-yu Hümâyûn'a yetenekli bir subayın gözlemci olarak yollanmasını da düşünen Friedrich, Türkler'in Prusya ile ittifak yapmak istediklerinin düşmanlar tarafından da duyulduğunu ve atılan bu adımdan artık geri dönülmemesi gerektiğini, zira Prusya'nın saf dışı edilmesi halinde, bunların sonradan Osmanlı Devletine saldıracaklarını sadriâzama ileltirmektedir (106).

İstanbul'dan gelecek olumlu bir haberin bekleyişi içinde Friedrich, cephelelerdeki sıkışıklığın Türklerin birkaç aya kadar harbe iştirakleri ile ortadan kalkacağına kuvvetle inanmakta ve bu yönde kumandanlarına emirler yağdırmakta, Türkler harekete geçene kadar atıl bir durumda beklemeyi ve kuvvetlerini harcamamayı kararlaştırmaktaydı. Bu arada İstanbul'dan kendisine gelen habere göre anlaşma gerçekleşmek üzere idi. Regin 26 Nisan'da anlaşmanın Bâbiâli'de imzalanmak üzere beklediğini yazmaktaydı. Ancak Ramazan ayının geçmesi beklenmekteydi. Bayramda ise anlaşmanın imzalanacağından emindi (107). Anlaşmanın imzalanmasına kadar askerî hiçbir harekâta girişmemeyi uygun bulan Friedrich'in, bir Türk müdahalesinin arafesinde bulunduğunun ferahlatıcı hissi altında, düşman kuvvetlerinin faaliyet ve niyetlerini tam olarak takip etmekte ve gereken tedbirleri almakta kusurlu davranmış, böylece General Fouqué'a gerekli takviye kuvvetlerini tam zamanında yollayamamış, bu ise Prusya kuvvetlerinin Avusturya generali Laudon tarafından kuşatılması ve büyük bir hezimetin meydana gelmesinde etken olmuştu. 23 Haziran 1760 da Prusya ordusu ces'ur bir mücadeleden sonra Landeshut'ta Avusturya kuvvetlerine teslim olmak zorunda kalmıştı (108). Bu olay

106) Friedrich'ten Regin'e, 10 Mayıs 1760, Porsch, a.g.e, s. 49.

107) Regin, Rapor, 26 Nisan ve 8 Mayıs 1760, Porsch, a.g.e, s. 51.

108) Porsch, a.g.e, s. 52; Frédéric, Memoire, II, 105.

büyük bir üzüntüye yol açtığı gibi. İstanbul'da da geniş akisler yaratmış ve anlaşmanın imzalanmamasında da oldukça etkili olmuştu. 15 Ağustos'ta Liegnitz'de Avusturya galibiyetine parlak bir zaferle mukabele etmesini bilen Friedrich (109), Rus ve Avusturya kuvvetlerinin Prusya cephesinde gösterdikleri etkinlikten İstanbul'da işlerin beklendiği gibi gitmediği izlenimini edinmiş bulunuyordu.

Gerçekten Ağustos'un son günlerde Rexin'den tekrar bir cevap geldiğinde anlaşmanın imzalanmasının tehir edildiği kendisine bildiriliyordu. Buna sebep olarak Rexin çeşitli unsurları sıralamaktaydı: Önce Şeyhülislâm İsmail Asım Efendi ölmüştü. Yerine geçen Veliyüddin Efendi ise Prusya ittifakına muhalif bulunmaktaydı. Sadrîâzam ise İngiltere elçisinin şifâhî garantisine yanaşmamakta ve böyle bir garantinin bizzât kral tarafından yazılı olarak yapılmasında ısrar etmekteydi. Ragıp Paşa bu belgenin gelmesi halinde anlaşmanın muhakkak imzalanacağını kendisine bildirmiş bulunuyordu. Bütün rüşvet teşebbüsleri de akim kalmıştı. General Fouqué'un uğradığı ağır mağlûbiyet ise çok olumsuz akisler yaratmış ve Avusturya elçisi bunu istismar etmişti. Eğer İngiltere'den arzu edilen yönde bir garanti gelmezse bütün gayretler boşa gitmiş demek olacaktı (110). II. Friedrich, anlaşmanın akıbetini İngiltere'nin kararına bağlı görmek istememekle beraber, yeni İngiltere Kralı III. Georg'un tahta çıkış münasebetiyle (25 Ekim 1760) tekrar yeni bir müracâatta bulunmuş, fakat bundan uygun bir cevap çıkacağından da ümidini kesmiş bulunuyordu. Bu durumda II. Friedrich Türkler'in hiç olmazsa bazı askerî faaliyetler ve sınırlarda girişecekleri kıtaât hareketleriyle düşmanlarına san'ki harbe iştirâk edeceklermiş veya memleketlerine akın edeceklermiş hissini vermelerinde ve Edirne'ye doğru yola çıkmalarında faydalar mülâhaza etmekte ve böylece daha iyi şart-

109) II. Friedrich bu zaferini kendi el yazısı ile ayrıntılı olarak Osmanlı Devleti'ne bildirmiş ve bir evveki mağlûbiyetinin izlerini silmeye çalışmıştır. Bkz. BA. HH. Nr. 304, Krş. HH. Nr. 306.

110) Rexin, Rapor, 28 Temmuz 1760, Varış Tarihi, 28 Ağustos, Porsch. a.g.e, s. 53.

larla bir barış yapma imkânının doğabileceği ümidini beslemekteydi (111). Rexin bu konuda artık kesin bir çözüme ulaşmalı ve eğer başarı şansı kalmamışsa geri dönmeliydi (112).

İstanbul'daki görüşmelerin böyle olumsuz bir sonuca varmış olmasında, Prusya ile yapılacak anlaşmaya İngiltere'nin katılmak istememesinin en önemli etken olduğu anlaşılmaktadır. (113). Gösterilen gerekçede Prusya ile aradaki büyük mesafeden ötürü yapılacak anlaşmaya tam olarak riâyet olunabilmesi için başka bir devletin tavassutunun elzem olduğu yine yer almaktaydı. (114). İngiltere'nin —Prusya'nın müttefiki olarak— böyle bir anlaşmayı garantiye yanaşmaması, «vükeîâ-yı Devlet-i Aliyye'ye ba'is-i tereddüd ve iştibâh» olmuştu (115). Bu yüzden «şimdilik madde-i ittifâkın karâr-yâb-ı nizâm olması hulûl-i vakt-i mukadderine tevfiğ olunması» karar altına alınmıştı (116). Öte yandan yeni Şeyhü'l-İslâm Veliyüddin Efendi'nin —Rexin'in bildirdiği gibi— vefât eden İsmail Asım Efendi'nin aksine Prusya ile yapılacak olan ittifaka taraftar olmasının da bu olumsuz sonuca varılmasında etken olduğu anlaşılmaktadır. Müslüman olmayan bir devletle ittifak yapılmasındaki şer'î mahzûr bu konuda lehte ve aleyhte bazı görüşlerin ortaya çıkmasına, «şer'î» ve «aklî» delillerle mes'elenin

111) Friedrich'in Rexin'e, 29 Ağustos, Porsch, aynı yer; Kezâ, BA. HH. Nr. 244.

112) Friedrich'ten Rexin'e, Porsch, a.g.e, s. 54; Kezâ, BA. HH. Nr. 304.

113) «Prusya Kralı cânibine gönderilen taktirde, devleteyn beyinde akd ü rabtı dermeyân kılınan musâfat ve ittifâk maddesine İngiltere Devleti tarafından tavassut olunduktan sonra mevâdd-ı musâfat ve şurûti tahaffûz-ı ittifâkiye mahzûr-ı şer'î ve akliden âri olur vecihle bil-müzâkere nizâm verilmek husûsu havass-ı vukelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin meşveretlerinde karâr-yâb olduğu tahrir ve beyan olmuştu...» BA. HH. Nr. 298-J, kezâ, HH. Nr. 321.

114) Osmanlı ve «Prusya Devleti beyinde min-cihetü'l-hudûd bu'd-ı mesâfe olmak hasabıyla ittifak maddesinin tarafeynden riâyet-i levâzım-ı karîn-i istihkâm olmak bir devlet-i ührânın tavassutuna muhtac olduğu vâzih ve âşikâr»dır. BA. H. Nr. 298-J.

115) BA. HH. aynı vesika.

116) BA. HH. Nr. 298-J; HH. Nr. 321.

muzâkere edilmesine yol açmıştır. İngiltere'nin ittifakı garanti etmesi, Prusya ile yapılacak anlaşmayı mükemmel bir hâle getirecekti ve sağlam bir devlet politikası yönünden böylece herhangi bir mahzûr da söz konusu olamayacaktı. Ancak işin şer'î yönünde görüşler birbirini tezkib eder mahiyetteydi. Bu konuda getirilen deliller ve sardedilen görüşler, müslüman olmayan bir devletle yapılacak işbirliğine cevâz verir veya men' eder karakterdeydiler (117).

Bu gelişme işin «şer'î» yönüne kesin bir açıklık getirmezken (118), Avusturya ve Rusya tarafından girilen karşı faaliyetler ve verildiği söylenen büyük rüşvetlerin de bu ojuumsuz sonuçta etkili bir tesir icrâ ettikleri nazar-ı dikkate alınmalıdır (119). Ragıp Paşa'nın bu noktaya kadar Prusya ile yapılması düşünülen ittifaka İngiltere'nin garantisi ile meyyal görüldüğü ve Padişah'ın da bu mes'eleyi baştan beri terviç ettiği görülmektedir. Gerçekte İngiltere'nin iştiraki ile ittifakın, Fransa -

117) BA. HH. Nr. 319; HH. Nr. 319-A.

«Sultan-ı müslimin hazretleri... harbilerin cümlesi yahûd bir tâfisiyle terk-i kıtâl üzre muâhede etmek murâd buyursalar ve muvâdaa müslimin için menfaâtli olsa işbu muvâdaada beis yoktur.»

«Küffâr ile bir müddet-i muayenede terk-i cihâd üzerine ahd etmek câizdir. Müddet-i kalîle olsun kesire olsun. Velew müslümandan küffâr câ nibine yahûd küffâr câ nibinden müslimin tarafına mal ile olursa dahi câiz olur. Eğer sülh-ı mezbûrda hayr ü nâfi var ise.» Başk. Arş. HH. Nr. 319.

«Müsliminden bir kavm dâr-ı harbde müste'men olsalar ol dâr-ı harbin ehli olan harbilere âhir tâlifeden olan harbler igare eyleseler ya'nî yağma eyleseler zıkr olunan müslümanlar müste'men oldukları ehl-i harbe tabiliyyet ve nusret idüb garret iden tâife ile mukatele eylemek helâl olmaz. Küffâra iânet câiz olmadığı için küffâra iâneti terk farz-ı ayndır. Her müslim terk etmek gerekdir. Küffâr ile mukatele etmek farz-ı kifâyedir ya'nî bazı müslümanlar cihâd eyleseler cihâd itmeyenlerin üzerlerinden sâkit olub âsâm olmazlar. Pes farz-ı aynı ityân etmek farz-ı kifâyeyi ityân etmekden evlâdır.» BA. HH. Nr. 319-A.

«Küffârdan tâife-i uhrâya tâbî' ve nâsir olduğu hâlde ya'nî küffârdan bir tâife yine küffârdan tâife-i ahîr ile mukatele ederlerken birine tâbî' olub nusret itmek câiz olmaz.» BA. HH. Nr. 319-A.

118) III. Mustafa'nın «işin şer'isini dahi mülâhaza edelim» ifâdesinde de belirlendiği gibi, Bkz. Tansel, a.g.m. Belleten 37, 157.

119) Tansel, aynı yer.

Avusturya-Rusya ittifakı karşısında dengeli ve hattâ Prusya Kralı'nın üstün askerî başarıları muvacehesinde, bu ittifaktan üstün olabileceği dahi düşünülebilirdi. Ancak İngiltere'nin iştirak etmesinin böyle bir ittifakın yapılabilmesinde «vaz geçilmez şart» olarak kabul edilmesi, sağlam bir devlet politikası açısından, bu akıl mahzûrun giderilmesini izem kılmakta idi. İngiltere tarafından verilemeyeceği, talebi akabinde belli olan bu garantiye «sağlam devlet politikası» yönünden sıkı sıkıya sarılmış bulunan sadrîâzâmın bu garantideki ısrârı, kendisinin bir Osmanlı-Prusya ittifakına taraftar olmadığı şeklindeki bir yargının kuvvet bulmasına yol açmıştır. Anlaşıldığı kadarı ile Ragıp Paşa, İngiltere tarafından böyle bir garantinin verilemeyeceğinden emîn olarak, kendi barışçı politikasını tâkib etmiş olsa dahi, tutumu itibariyle genel olarak böyle bir ittifaka değil, ama bu ittifakın sağlam temellere istinâd ettirilmeden yapılmasına ve devletin şırf Prusya'nın ısrârı ile ve yalnızca Prusya'ya faydalar getirebilecek ve devleti müşkil duruma sokabilecek bir târzdâ savaşa iştirak ettirilmesine karşıydı. Ayrıca değinilen «meşveret meclisinde» bahsi geçen mahzûrun, devletin harbe hâzır olmadığını mahzûrunun da zihinleri kurcalamış olması gerekmektedir. Bu «aklî» mahzûrun giderilememiş olması ve «şer'î» mahzûrun da münâkaşa mevzuu olması, ittifakın ilk hamlede reddolunmasına yol açtığı kesindir.

Ancak Prusya gibi «bir kavîü'l-iktidâr ve birkaç devlet-i azîmeye galebe ile şöhret-şîâr olan devlet, tâlib-i akd-i mevâdd-ı dostî oldukta, rû-yi istid'asına havâle-i pençe-i reddolunub külliyyen me'yûs etmek lede'l-vükelâ bir türlü menâsib olmayub, kanun-ı cezm-i ihtiyata riâyet ve zavâbıt-ı hıfz-ı avâkibe nazar-ı dikkat içün» (120) Prusya Kralı'nın arzusundan bazısının yerine getirilmesi ve başka bir devletin tavassutuna lüzûm göstermeyecek bir anlaşmanın akdi, Şeyhü'l-islâm ile müzâkere olunduktan sonra (121) teklif edilmesine karar verilmiştir (122). Diğer devletlerle de yapılmış olduğu gibi, kara-

120) BA. HH. Nr. 321; HH. Nr. 298-J.

121) BA. HH. Nr. 238-A.

122) BA. HH. Nr. 321; HH. Nr. 298-J.

dan ve denizden tüccar ve ziyaretçilerin gelip gitmelerine ve haklarının korunmalarına dair tertib edilen bir dostluk ve ticaret anlaşması taslağı hazırlanmış ve yine Şeyhü'l-İslâm'ın onayından geçtikten sonra (123) Prusya elçisine teslim edilmiştir (124). Prusya Kralı'nın Rexin'e, «eğer Devlet-i Aliyye tarafından ittifâka râğbet olunmazsa, kalkış gelesün» (125) şeklindeki tenbihinin, Rexin tarafından Bâbîâlî'ye iletilmesi ve Rexin'in bu konuda ısrârlı tâlebi üzerine (126), Prusya Kralı'na yollanacak 7 maddeden ibaret olan (127) Dostluk ve Ticaret Anlaşması taslağına bir madde ilâve edilerek, «bundan sonra tarafeyne hayırlı olan ba'zı mevâddın mahzûrdan ârî bir vecihle idrâc ve ilhâkî câiz ola» (128) şekliyle 8 madde haline getirilmiştir (129). Böylece ittifak mes'elesinin sonraya bırakılmış olduğu (130) Prusya Kralı'na «telmih» ve «işâret» edilmiş bulunuyordu (131).

Ragıp Paşa'ya göre, kral bu ticaret anlaşması ile yetinirse mes'ele yoktu. Ancak asıl gayesi olan bir ittifak anlaşmasının akdinde ısrâr edecek olursa, o zaman bu teklife red cevâbı

123) BA. HH. Nr. 321; HH. Nr. 298-J.

124) Anlaşma taslağı: BA. HH. Nr. 298-M. Anlaşmanın teslim edilmiş tarihi: 20 Ekim 1760, Bkz. BA. HH. Nr. 306. Tansel'de (a.g.m. Belleten 37, 163) görülen 1761 kaydı herhalde baskı hatası olmalıdır.

125) BA. HH. Nr. 321; «Devlet-i Aliyye-i Osmaniye terğib olunmazsa ol tarafta ikamet in bilâ-semere olmağla izn alûb aydet edesun», BA. HH. Nr. 304.

126) BA. HH. Nr. 306.

127) BA. HH. Nr. 238-A.

128) Bu, anlaşma taslağında şu şekilde maddeleştirilmiştir: «Bundan böyle işbu musâfatın semeresi olmak üzere tarafeyne nâfil ya hayırlı ba'zı mevâddın iktizâda müzâkere ve tarafeyne mahzûrdan ârî olduğu vecihle tesviye ve tânzim ile işbu mevâdda ilhâk olunmak câiz ola», BA. HH. Nr. 298-M. Bu madde nihâi anlaşmaya da bu şekilde alınmıştır. «Tarafeyne mahzûrdan ârî» olması kaydının ileride ittifakin yapılamayacağına bildirilmesinde dayanılacak gerekçeyi teşkil edeceği ileride görülecektir. Krs. BA. HH. Nr. 234, Bkz. Sahife, 104.

129) BA. HH. Nr. 238-A. Bu anlaşma taslağı 18, Kasım 1760 da Prusya Kralı'na yollanmıştır. Bkz. BA. HH. Nr. 297.

130) BA. HH. Nr. 238-A.

131) BA. HH. Nr. 321.

vermek, ilâve olunan bu son madde ve işin şer'î mahzûrunun hâlâ var olduğu düşünülecek olursa zor olacaktı (132). Fakat bu durumda dahi bir çözüm bulmak mümkündü. Zirâ «ezmine-i sâlifede hasbe'z-zarûre şer'î şerife muvafakatı olmayan ba'zı maddelerin selâtin-i mâziye... hâzaratı ahd-nâmelerine idhâl ile nizâm-ı mülki tahsil eylemişler, hattâ muâhede husûsu ehl-i zimmete mahsûs olub, harbî tâife ile şer'en musâlaha ve mütarekeden gayrıya cevâz yoğiken, ezmine-i sâlifede muâhede olunub mevâdd-ı mün'akideyi müstemel olan senede ahid-nâme lâfzî itlâk olunmuş ve yirmi sene mukaddem Devlet-i Aliyye'nin İsveç Devleti ile hasbe'z-zarûre akd-ı mevâdd-ı ittifâk eylemesi ve harbî ile müebbeden musâlahaya cevâz-ı şer'î yoğiken Moskov Devleti ile musâlaha-ı müebbede akdolunub ol vecihle ahid-nâme verilmesi bilcümle nizâm-ı umûr-ı mülkiye için rey-i ulâû'l-emr ile nizâm bulmuş keyfiyâtandır» (133). Dolayısıyla eğer Padişah böyle bir ittifak yapılmasına devletin menfaâtı için karar verecek olursa, bahsolunan şer'î mahzûrun bu yöndeki mülâhazalar ile giderilebileceği böylece açık olarak ifâdesini bulmaktaydı. Ragıp Paşa'nın şer'î mahzûra rağmen anlaşmanın yapılmasına Padişah'ın bizzât karar verebileceği hakkındaki bu görüşü ise, III. Mustafa'yı tereddüde düşürmüs bulunuvordu (134).

Rexin, bu son gelişmeyi II. Friedrich'e bildirdiğinde (135) Kral, asıl hedefine bu şekilde erişebilmek ve böyle bir anlaşmayı ilk adım olarak telakki etmek fikrinden hareketle, bu teklife olumlu bir cevâb vermiş (136) ve bu işin hâllini Sadrîâzama havale ettiğini bildirmiştir (137). II. Friedrich gönderdiği ce-

132) BA. HH. Nr. 321.

133) BA. HH. Nr. 321.

134) Uzunçarşılı, OT, IV-I, 346 dipnot 1.

135) Rexin, Rapor, 30 Kasım 1760. Porsch, a.g.e, s. 55.

136) Friedrich'ten Rexin'e, 12 Ocak 1761, Porsch, aynı yer. Kır: BA. HH. Nr. 238-A ve HH. Nr. 297.

137) BA. HH. Nr. 238-A, «... Şimdilik taraf-ı Devlet-i Aliyye'den münâsib görüldüğü vecihle tüccar ve zuvvarâ dair olan mevâdd-ı mesâfatın akdî husûsuna kral-ı müşârûn-ileyh rızâ-dâde olub nizâmını rey-i çakir-âneme havale eylediği tahrir olunmağla...»

vâbta, Osmanlı Devleti ile dostluğun kendisine babasından «müntakıl» olduğunu belirttikten ve dostâne duygularını tekrar ifâde ettikten sonra, gönderilen anlaşma taslağında yer alan VIII. madde ile Osmanlı Devleti'nin iyi niyetini müşâhade ettiğini ve iki devlete faydalı olacak olan «arzû-yu kadîmin» gerçekleşmesinde sadrîâzâmın yardımcı olmasını rica etmekte, kendi galibiyet ve düşmanlarının perişan durumuna değindikten sonra iki devlet arasında tesisine çalıştığı ittifak maddesine, bu VIII. maddenin ışığı altında hâlâ tâlib olduğunu dile getirmekteydi (138). «İki tarafa adûv olan düşmanlarımızın tahaffûz ve ittihâdlarına nazaran mezbûrların umûriarı müttehid idüğünden nâşî canibeynin menfaâtine fi'len bir müzâheretin akd ü tertibiyle iki devletin umûriarı dahi râbîta-i ittihâd ile bend olunması lâzime-i hâlden olmağla», bu maddenin münâsib bir şekilde ve tehir olunmadan neticelenmesi, sadrîâzamdan göstermiş olduğu dostluktan ötürü umulmaktaydı (139).

Prusya Kralı'na teklif edilen sekiz maddelik ticaret anlaşması taslağı 9 Mart 1761'de sadrîâzam ve Şeyhül-İslâm tarafından tekrar müzakere olunmuş ve «mevâdd-ı mezbûrede şer'î bir mahzûr olmayub, aklen dahi mahzûru görülmemeğle musâfat-ı mezbûrenin bu vecihle akdinde beis» olmadığı takarrur etmiştir (140). Bu şekilde Padişah'ın onayına sunulan anlaşmanın «sâir ahid-nâmeler misillü iktizâsına göre tafsîl» (141) ve

138) BA. HH. Nr. 297.

139) BA. HH. Nr. 297.

140) BA. HH. Nr. 311-A.

141) Gerçekten anlaşma müsveddeleri üzerinde yaptığımız incelemede (Bkz. BA. HH. Nr. 298-D ve HH. Nr. 264) Rexin'e verilen «sebeb-i tâhrir-i vesika ve ba'is-i tafsîl-i nemika» şeklinde formüle edilen (Bkz. BA. HH. Nr. 298-D) «Anlaşma Punktation»unun (Scheel, a.g.e. 73-74), 7 Nisan 1740 tarihli Sicilyateyn Kralı ile yapılan Ticaret ve Dostluk Anlaşması nüshasından aynen kopya edilmiş olduğu görülmektedir. Bu müsveddede, Sicilyateyn Kralı Karlos'un adı çizilerek, üstüne Prusya Kralı'nın adı yazılmış, Sicilyateyn murahhası Cavaliere Finochetti (Hammer, GOR, II, Bsk. IV, 395)nin adı da Prusya Elçisinin adı ile değiştirilmiştir. Kezâ Padişahın ismi (I. Mahmud yerine III. Mustafa) ve babasının ismi (II. Mustafa yerine III. Ahmed) de aynı şekilde düzeltilmiştir. Sicilyateyn ile yapılan anlaşma

mu'ad üzre karşılıklı temessük ahzı ile Prusya murahhasına itâsına karar verilmiştir (142). Ticaret ve Dostluk Anlaşması bu durumda başka büyük bir zorlukla karşılaşmadan (143) 22 Mart 1761 de mübâdele olunmuş (144), bunu II. Friedrich 30 Mayıs 1761 de onaylamış (145) ve 27 Temmuz 1761 de de III. Mustafa tarafından «ahid-nâme» şeklinde tasdik edilmiştir (146).

21 madde olduğundan, bunun da üstüne bir çizgi çizilerek, altına 18 madde yazılmıştır. Geriye kalan bütün metin aynen alınmıştır. (BA. HH. Nr. 298-D) Verilen nihâi «ahid-nâme»ye de yine 4 Ekim 1756 tarihli Danimarka ile yapılan ticaret anlaşması (Hammer, GOR, II. Bsk. IV, 501, I. Bsk. VIII, 283) esas teşkil etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Danimarka ile yapılan anlaşmada yer alan 17 madde yerine Prusya ile yapılan 18 madde sıralanmakta, yine padişahın ismi (III. Osman) çizilerek üstüne (III.) Mustafa yazılmış, baba isimleri de buna muvâzi aynı tarzda değiştirilerek düzeltilmiştir. Kezâ Danimarka elçisi Gähler'in adı çizilmiş ve üstüne Karl Adolf Rexin yazılmış, Danimarka Kralı V. Friedrich'in de üstü çizilerek Prusya Kralı'nın ismi yazılmıştır. Yine metin dili «Latince» de «italyanca» olarak değiştirilmiştir. (Bkz. BA. HH. Nr. 264).

142) BA. HH. Nr. 311-A.

143) Rexin, ufak bazı pürüzlerin halli için sadrîazamın kasedârı Ali Ağa'ya 40 kese vermiş olduğunu kaydetmektedir. Kendi ifâdesiyle bu 1666 Taler etmekteydi. Rexin, Rapor, Nisan 1761, Porsch, a.g.e, s. 55.

144) BA. HH. Nr. 298-K; Scheel, a.g.e, s. 13; Tansel, a.g.m. Belleten 37, 163; Hammer, GOR, I. Bkz. VII, 240, II. Bsk. 526; Frédéric, Memoira, II, 171; Zinkeisen, GOR, V, 892; Uzunçarşılı, OT, IV-I, 561.

145) Prusya Devlet arşivin (Geh. St. Arch. Rep. XI. 275, Türkel, XIX. Bl. 25-27)den naklen Scheel, a.g.m, s. 48: «30 May 1761. Ratificatio Tractatus amicitie et commercii cum Porte ottomanica. Conclusi die 22 Martii 1761».

146) Scheel, a.g.m, s. 13-14. Tam metin için bkz. Scheel, a.g.m. 75-81. (Prusya Devlet arşivindeki nüshadan). Aynı kaynaktan neşreden, A. Şeref, a.g.m, s. 81-86. A. Şeref'in «sekiz madde üzerine Prusya ile akd ettiğimiz ittifak muâhedesi» kaydı (A. Şeref, a.g.m, s. 81) her halde Dostluk ve Ticâret Anlaşması olarak düzeltilmelidir. Kezâ diğer metinler için bkz. BA. HH. Nr. 309; BA. ND. VIII, 432-435; BA. ED. Nr. 72-I, 3-9; Ahmed Cavid, Hadîka-i Vekâyî, İÜKüt. TV. Nr. 6037, s. 58 b; Muâhede-i Umûmiyye Mecmûası, I, İstanbul 1294/1877, s. 83 vd.; E. F. von Hertzberg, Recueil des Deductions, Mémoires, Déclarations ect. Berlin 1778-1795, I, 486 vd.; Geo. Fréd. de Martens, Recueil de Traités d'Alliance, de Paix, de Treve, de Neutralité etc. Göttingue 1817, I, 1 vd.; G. Noradounghian, Recueil d'Actes internationaux de l'Empire Ottoman, Paris-Leipzig-Neuhâtel 1879, I, 315-319.

Anlaşmanın mübâdelesi esnasında yapılan merasimde Rexin, resmen Prusya elçisi olarak sadrîâzam tarafından kabul edildiğinde —kendi ifâdesiyle— Padişah III. Mustafa da tebdil-i kıyafet etmiş olarak hâzır bulunmaktaydı. Rexin, Ragıp Paşa'nın konuşmasında, yapılan bu anlaşmanın yalnızca daha büyük ve önemli bir anlaşmanın başlangıcını teşkil ettiğini özellikle vurguladığında, gözlerini padişaha çevirmiş olduğunu ifâde etmektedir (147). Böylece Rexin, anlaşmanın IV. maddesine göre İstanbul'daki diğer yabancı elçilerin sahib oldukları bütün haklardan istifade etmeğe hak kazanıyor ve şimdiye kadar resmen gizlenen ve tanınmayan varlığı (148) da artık açıkca kabul edilmiş oluyordu. Bu aynı zamanda Osmanlı-Prusya diplomatik münasebetlerinin de artık resmen başlatılmış olduğunun bir deliliydi (149)

II. Friedrich 1761 Hâziran başlarında Padişaha hitaben kaleme aldığı mektubta, anlaşmadan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve teşekkür ettikten sonra, Rexin'i fevkalâde elçilik rütbesiyle (Envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire) Orta Elçi olarak tayin ettiğini ve buna müsaade buyurulmasını rica etmiştir (150). Bu mektubta ayrıca iki devlet arasında teessüsü arzu edilen «muâhedât-ı ittifâk ve ittihâd»ın gerekliliğine de dikkati çekmiş bulunan II. Friedrich, iki devlet arasındaki mesafenin büyüklüğünün mahzûrlu olduğu yolundaki mülahazalara telmihen, bu mahzûrun iki devlete düşman olan komşu devletlerin arasındaki ittifak karşısında önemli olamayacağını ifâde etmekteydi. Kendisi altı seneden beri üstün düşman kuvvetlerine karşı başarı ile mücadele etmekteydi ve Osmanlı Devleti gibi bir devletin «kuvvet-i kahiresi» ile kendi

147) Rexin, Rapor, Nisan 1761: Porsch, a.g.e, s. 55. Padişahın tebdil-i kıyafet âdeti ve tebdil olarak Diwan görüşmelerinde müşâverelerde bulunması hakkında bkz. Hammer, GOR, II. Bsk. IV, 568.

148) «Bundan akdem Der-saâdet'te mestûren ikamet üzere olan Prusya Kralı'nın maslâhatgüzâr Bey-zâdesi» BA. HH. Nr. 321.

149) Bratter, a.g.e, s. 91.

150) BA. ND. VIII, 435-437.

gücü birleşecek olursa «me'mûl olunmayacak bir nêşne» düşünülemezdi (151). 20 Kasım 1761 tarihli ve Sadrîâzam Râgîb Paşa'ya yolladığı mektubunda ise II. Friedrich, düşmanlarına karşı Osmanlı Devleti'nin yalnızca silahlarını göstermesiyle yetinmemesini ve tecâvûzî bir ittifak akdiyle savaşa aktif olarak katılmasını talep etmekteydi (151 a).

Osmanlı Devleti ile böyle bir anlaşma yapmış olmasına rağmen II. Friedrich bundan müşâhade ettiği belirli bir huzursuzluk dışında (152), düşmanlarının pek fazla tedirgin olacaklarını sanmamaktaydı (153). Bu sebepten iki devletin sıkı bir ittifak içinde faaliyet göstermeleri hedefinden vaz geçmesi düşünülemezdi. Yapılan bu «basit» anlaşma için de «bütün İstanbul'a hediyeler vermek» niyetinde olmadığını, Regin'in gönderdiği hediye listesini uzun tutması üzerine, belirtmiş bulunuyordu (154). Bu anlaşmanın kendisine şimdilik sağladığı tek fayda, haberin yayılmasından beri «Kara Husâr» alayındaki (Schwarzer Husarenregiment) «Bosnalılar»ın sa-

151) BA. ND. VIII, 435-437. Tansel, a.g.m. Belleten 37, 273, dipnot 1'de bu defter numarası herhalde yanlışlıkla VII olarak gösterilmiştir. Yazılış tarihi «evâil-i Haziran 1761 ve tercüme veya Nâme Defterine kayd tarihi 27 Temmuz 1761 olan bu mektubun alındığına dair teşekkürü havi bir nâme yollanmış olmakla beraber (Bkz. Scheel, a.g.m, s. 60-61. Bu mektup nâme defterinde yer almamaktadır.), Regin'in İstanbul'da «orta elçilik rütbesiyle i'tibâr ve temekkün ve Der-saâdet'te kemâkân ikametinde» müsaâde kılındığı daha sonra bildirilmiş olduğu ve verilen cevabın oldukça gecikmiş olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. BA. ND. VIII, 491-492). Bu cevabın ise Ragîp Paşa'nın ölümünden sonra («tebdil-i câme-i hayat eden Sadrîâzam Ragîp Paşa») ve Berlin'e sefaretle gönderilen Ahmet Resmî Efendi ile («... ol tarafa ırsâl olunan Resmî El-hac Ahmed») gönderildiği tesbit edilmektedir. Bu gecikmenin sebebi olarak da, kralın elçisi ile yollanmış olduğu mektuba verilecek cevabın yine bir elçi ile gönderilmesinin «âdet-i kadime-i Devlet-i Aliyye» olması gösterilmektedir. (Başk. BA. ND. VIII, 492; Scheel, a.g.m, s. 64-67. Prusya arşivindeki aslından.

151 a) BA. AE (III. Mustafa), Nr. 29405.

152) Frédéric, Memoire, II, 172; Die Werke Friedrichs, I, 414.

153) Porsch, a.g.e, s. 56.

154) Aynı yer.

yılarında, kazakların ve Rus Husarları emrinde hizmet gören Türkler'in katılmaları ile görülen artış (155).

Rexin'in bildirdiği diğer önemli bir husus da sadrîâzâmın kessedârı Ali Ağa'nın kendisine yapmış olduğu teklifi. Buna göre Kırım Hanı'nın Rusya ile bozuşması sağlanacak ve bu arada Polonyalıların Ruslar hakkında yapacakları şikâyetler ve Ruslar'ın baskıları İstanbul'a duyurulup, bu yönde istismâr edileceklerdi. II. Friedrich böylece Osmanlı Devleti'nin daha kolayca harekete geçebileceğini hesaplamaktaydı. Zira Tatarların Ruslar'la sürtüşmelerinin doğuracağı çatışmalara, Osmanlı Devleti'nin sürüklenmemesi imkânsızdı (156). Bu sebepten Friedrich, Varşova'daki elçisi Benoît'ı, Polonya asilzâdelerinin Kırım Hanı'na ve İstanbul'a şikâyet mektupları göndermeleri için harekete geçirtmiştir (157). Bu yönde girilen faaliyetler sonucu Polonya asilzâdelerinden bazı şikâyetnâmelerin Bâbî-âlî'ye arz edildiği olduğu görülmektedir (158).

155) Friedrich'ten kardeşi Prens Ferdinand'a, 14. Haziran 1761, Porsch, a.g.e, s. 56. Bosnalılar hakkında: A. Grabe, «Die preussischen Bosniaken», In: Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, Bd. 45, Königsberg 1890, s. 102-119. Bosnalılar Birliği (Bosniaker Korps) 1745'de Prusya Ordusuna alınan Kazak, Tatar, Polonyalı ve her cinsden maceraperest «paralı» askerlerden oluşturulan bir birlikti. İlk sergerdesi ve sonradan süvari yüzbaşılığına kadar yükselen Bosnalı Serkis'ten ötürü böyle anılmışlardır. Bosnalı Serkis'in yanındaki diğer Türk askerleri arasında, süvari sancakdârı Ali, teğmen Osman adları bilinmektedir. Zamanla sayıları artmış ve etnik yapısındaki özelliği ve kaybolmuş olan bu birlik, gözü pekliği ve kahramanlığı ile şöhret bulmuştur. Bosnalılar Birliğinin sayıları özellikle 1761'den sonra artmış (Grabe, a.g.m, s. 106) ve bir alay haline getirilmiş olup, Prusya ordusu içinde uzun zaman gözde bir yer tutmuştur.

156) Friedrich'ten Rexin'e, 20 Mayıs 1761, Porsch, a.g.e, s. 56.

157) Friedrich'ten Benoît'ya, 20 Mayıs, 30 Haziran, 14 Temmuz 1761, Porsch, a.g.e, s. 56.

158) BA. HH. 316: «Devlet-i Aliyye Rusya Devleti'ne Leh memleketinde vus'at bulmasına rûhsat verüb, memleket-i mezbûreden Rusya(nın) hududlarına çekilmesine sa'y etmediği halde... mukaddema vuku'bulan hâlâtta düşvâr-ı müşkilât zuhûru muhtemeldir. Zirâ Leh memleketini zabt eylediği takdirde Devlet-i Aliyye'ye isâl-i muharebe husûsunda hod bahaneler bulurlar... Leh Cumhuriyeti Rusya Devleti'ne tâbi olur ise Devlet-i Aliyye'ye mûzir olur. vs. Başk. Arş. HH. Nr. 308, kezâ Rexin'in bu konuda takdim

Öte yandan II. Friedrich bizzat Kırım Hanı ile irtibat kurmaya da karar vermiştir. Bu yazıfe için Boskamp (159) Eylül 1761'de Kırım'a yollanmıştır. Bununla beraber kendisine şimdilik itimadnâme ve vekâletnâme verilmemişti. Ancak 1750 senesinde Berlin'e geldiğine değindiğimiz Kırım elçilik heyeti (160) içinde Bucak Seraskeri olarak yer alan (161) ve 1758'de Kırım'a Han olarak tayin olunan Kırım Giray'ın (162), Friedrich'in tekliflerini kabul etmesi ve Rusya ile Avusturya'ya sefer yapmayı kabul etmesi halinde, kendisine gerekli belgeler hemen gönderilecekti (163). Kasım ortalarında Berlin'e gelen ikinci bir Kırım elçilik heyeti Kral'ın bu yöndeki teşebbüslerinin desteklenebileceğini göstermek bakımından önem taşımaktaydı. Mustafa adını taşıyan ve Kırım Hanı'nın «berberi» olduğu anlaşılan temsilci, Kırım Hanı'nın 16.000 kişilik bir kuvvetle

ettiği takdirde Polonya asilzâdelerinin Prusya ve Osmanlı Devleti arasında işbirliğini arzu ettiklerini ve ancak bu yolla Rusya'nın «cerr-ü cefâsından halâs bulacaklarını müşâhade» ettikleri ilâh... işlenmektedir (BA. HH. Nr. 253). Rus askerlerinin Lehistan'a girmiş oldukları ise uzun zamandır bilinmekteydi. (BA. HH. Nr. 242; BA. CH. Nr. 1130; BA. AE. Nr. 3239 ve 3242. Krş. Tansel, a.g.m. Belleten 58, 278-279. II. Friedrich'te Rusya'nın Polonya'daki varlığının Osmanlı Devleti için doğuracağı mahzûrlara dikkati çekmekteydi. (BA. AE. Nr. 29046). Kezâ, «Ruslar'ın kendülerine külliye tâbi bir kimseyi Leh'e kral nasbetmek istedikleri», Leh topraklarının Rusya tarafından istilâ edilmiş olduğu Rusya'nın Lehistan'ı ilhâk ile sınırlarını takviye etmek istediği... ilâh. (BA. HH. Nr. 314. Prusya Kralı'nın 19 Mayıs 1761'de Kunzendorf'ta yazdığı mektubu.)

159) Boskamp aslen Hollandalı olup, Regin tarafından İstanbul'da Prusya hizmetine alınmıştı. Daha önce ilâhiyât tahsil eden, bir ara tıpkı Regin -Hauda- gibi Avusturya Husar Alayı'nda 'bayrakdârlık' yapan Boskamp, 1761 Prusya - Osmanlı Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nı, o sıralarda Şilezya'da bulunan II. Friedrich'e bizzat götürmüş, hattâ giymiş olduğu Türk kıyafeti içinde büyük bir ilgi uyandırmıştı. Kendisi yine Regin'in teklifi üzerine Bahçesaray'a yollanmıştır. (Mundt, a.g.e, s. 9; Bratter, a.g.e, s. 96-97.

160) Bkz. s. 20.

161) Mundt, a.g.e, s. 7-8; Frédéric, Mémoire, II, 216-217; Die Werke Friedrichs, I, 442-443.

162) Bkz. s. 20.

163) Porsch, a.g.e, s. 57.

kralın yardımına koşmaya hazır olduğunu bildirmekteydi (164). Kırım'da bulunan Boskamp, bu elçi ile buluşacak veya yapılacak müşterek hareketin plânlanmasına çalışacaktı. II. Friedrich bu askerî hareketin teferrûâtı için kürmay subaylarından Karl Alexander von der Goltz'u Mustafa Ağa ile birlikte Bahçeşary'a yollamış bulunmaktaydı (165). Aralık ayında Yakub Ağa adını taşıyan yeni bir Tatar elçisi, Kırım Hanı'nın Mart 1762'de Rusya'ya karşı harekete geçeceğini bildirmiş, bunun üzerine kral da Boskamp'a gerekli belgeleri yollamıştır. Bu iş için gerekli parayı İstanbul'da hazır tutan Friedrich, ayrıca Kırım Hanı'nın yapacağı fetihleri garanti ve Han'ın Çar'dan tâleb ettiklerinin yerine getirileceğini tekeffül etmekteydi (166).

Bu durumda İstanbul'da da büyük bir faaliyet gösterilmesi gerekmektedir. Regin, Bâbiâlî'ye Kırım Tatarları'nın harekete geçirilmesini zaten teklif etmiş bulunuyordu (167). Osmanlı kuvvetlerinin bir müdahalede bulunacaklarmış gibi harekette olmaları, Prusya'nın ezilmesine müsaade olunmayacağını İstanbul'daki yabancı elçilere imâ edilmesi ve Edirne'ye doğru harekete geçilmesi'nin düşmanları korkutmaya yeteceği de tekrar gündeme getirilmiş bulunuyordu (168). Osmanlı Devleti'nin bu konuda verdiği cevâb, siyasî tercihin Prusya lehine kuvvetle değişmekte olduğunu göstermektedir. Zira Sadriâzam —Regin'in İstanbul'da harbçi bir hava estiği ve ihtiyar Sadriâzamin otoritesinin sarsıldığını yazdığına göre (169), muhtemelen Padişahın tutumuna uygun davranarak, Padişahın 1762

164) Mundt, a.g.e, s. 7; Frédéric, Mémoire, II, 216; Die Werke Friedrichs, I, 443; Porsch, a.g.e, s. 57; Bratter, a.g.e, s. 97.

165) Friedrich'ten Regin'e, 17 Kasım 1761, Porsch, a.g.e, s. 57; Bratter, a.g.e, s. 97; Mundt, a.g.e, s. 13; Frédéric, Mémoire, II, 216; Die Werke Friedrichs, I, 443.

166) Friedrich'ten Boskamp'a, 24 Aralık 1761 ve 13 Ocak 1762, Porsch, a.g.e, s. 57; G. Kuntzel, «Friedrich der Grosse am Ausgang des siebenjährigen Krieges und sein Bündnis mit Russland», FBEG, 13. Band. Leipzig 1900, s. 80; Bratter, a.g.e, s. 131.

167) BA. HH. Nr. 314.

168) BA. HH. Nr. 244, kezâ, HH. Nr. 314.

169) Regin, rapor Ağusturs-Eylül 1761, Porsch, a.g.e, s. 58.

baharında Edirne'ye harekete karar verdiğini (170) ve «levâzım ve edevât-ı hareket tedârik ve rûyet olunmakta» (171) olduğunu bildirirken Osmanlı Devleti'nin Prusya lehine müdahale etme yoluna girdiğini de açığa çıkarmış bulunuyordu. «İhtiyar ve harb adamı olmayan ve bu yüzden bilmediği bir sahada harekete geçmekten ve gireceği bir riskin tehlikesinden korkan Sadrîâzam» (172) Ragıp Paşa'nın buna rağmen ihtiyadı elden bırakmadığı —sanki ileride işin sürümcemede bırakılması için bulacağı bahaneleri mazûr göstermek üzere— bu işin gerçekleşmesine mani olacak bir durumun ortaya çıkmaması veya muhtemel bir fikir değişikliğinin olmaması şartını da ileri sürmüş olduğu da gözden kaçmamaktadır (173). Alınan bu kararın şimdilik kendiliğinden İstanbul'daki elçilere duyurulmaması da uygun bulunmaktaydı. Zirâ sebebsiz yere —henüz iki devlet arasında ittifak anlaşması akdolunmadığına göre— (174) Edirne'ye gidilmesine ve Prusya'nın «tercih» edilmesi sebebine münâsib ve makûl bir cevap vermek zordu. Gerek Avusturya gerekse Rusya ile Osmanlı Devleti arasında «musâfat» hâlâ yürürlükteydi ve Prusya lehine cebhe alındığının ifâdesi, yürürlükte olan bu «musâfattan» ötürü «münâsib» değildi. Ancak sebep sorduklarında, Prusya elçisi ile tekrar mülâkat ile uygun bir cevap verilecekti (175). Bu gelişmenin İstanbul'daki Avusturya ve Rusya elçilerinin gözünden kaçmadığı anlaşılmaktadır. Avusturya elçisinin tercümanı «şaşırtıcı harb hazırlıklarının» sebeplerini sorduğunda, kendisine verilen cevap, «Maria Theresia'nın bütün gayretlerine rağmen Şilezya'yı ge-

170) «... Evvel bahar-ı hüceste-asârda sayd. ü şikâr ve seyr ü kıyâma tecrübe-i iktidâr bahanesiyle taht-gâh-i kadim olan mahmiye-i Edirne'ye teveccüh ve hareket sûreti tasmîm-gerde-i Hazret-i Cihân-bânî olub...» BA. HH. Nr. 244.

171) BA. HH. Nr. 244.

172) Frédéric, Memoire, II, 217; Die Werke Friedrichs, I, 443-444.

173) «... Meğer haricde bir sûret-i mahzûr-i mâni'-i mübâşeret veya hûd mülâhazada bir şekl-i müşkil ba'is-i teennî ve betâ'et ola». BA. HH. Nr. 244.

174) Vesikada bu gerekçenin üstü çizilmiştir. Zirâ böyle bir gerekçe nin Prusya'yı ittifaka davet etmek anlamına geleceği açıktır.

175) BA. HH. Nr. 244.

riye alamadığı, buna ilâveten de gelecek sene bütün Macaristan'ı kaybedeceği» yolundaydı (176). Rusya ile «Yeni Sirbis-tan» daki müstâhkem mevkiler yüzünden çıkan çatışma da tek-rar alevlenmiş bulunuyordu (177). Bütün bunlar II. Friedrich'in Türkler'in 1762 baharında harekete geçeceklerine olan inan-cını pekiştirmektedir. Bu gayeyi takviye için pek başarılı bul-madığı Rexin'e (178) yardımcı olması amacı ile François De-lon'un İstanbul'a yollanmasına karar vermiş bulunuyordu. De-lon aynı zamanda Padişah'a takdim edilecek hediyeleri de be-raberinde getirecekti. Kendisinin esas vazifesi, Türkler'in ger-çekten harb için hazırlanıp hazırlanmadıklarını tesbit etmekte. Kendisine aynı zamanda o ana gelinceye kadar olayların nasıl geliştiğini gösteren belgeler de açıklanmış bulunuyordu (179).

François Delon'un yollanışı ve her türlü masrafın goze alınışı, hattâ harb devam ettiği müddetce harb masrafı olarak Osmanlı Devleti'ne senede bir milyon 'Taler' verilmesinin tek-lifi (180) Friedrich'in 1762 baharında Türkler'in bir askerî mü-dahalesine ne kadar ihtiyac duyduğunu simgelemektedir. İçin-de bulunduğu fevkalâde kritik durumdan kendisini kurtaracak büyük müdahalenin icrâsı hakkında yapmış olduğu harekât plânına göre, önce 1761 Mart'ında 80 bin kişilik bir Osmanlı Orduşu tarafından desteklenen Tatar kuvvetleri Ukrayna'ya sal-dıracaktı. Bu saldırı kendisi üzerindeki Rus baskısını azaltaca-ğından, kuvvetlerini özellikle süvarilerinin bir kısmını Şilezya'-

176) Rexin, Rapor, Ağustos, Eylül 1761, Porsch, a.g.e, s. 58.

177) Porsch, aynı yer.

178) II. Friedrich Rexin'in işleri iyi yürütemediğinden şikâyetçiydi. Gönderilecek hediyeler konusunda sunduğu uzun raporlar vakit kaybına yol açarken, uzun ve teferrûâtlı, ancak istenilen haberlerin az yer aldığı mektupları da kralın canını sıkmaktaydı. Bu sebepten kral, kendisinden «Mon Viédase» diye bahseder olmuştur.

179) «Mémoire sur l'origine, les progrès et la situation actuelle des négociations entamées entre le roy et la Porte Ottomane» ve «Instruction pour le Sr. François Delon chargé de la part du roy, d'accompagner les présens, que la Majesté destine pour la Porte Ottomane, 26 Kasım 1761», Porsch, a.g.e, s. 60.

180) Porsch, a.g.e, s. 61. Bir milyon 'Taler' yaklaşık 3000 'Kese' et-mektedir. Kezâ, Küntzel, a.g.m, s. 80.

ya sevkedecek, bu kuvvetler orada von der Goltz tarafından karşılanıp, 6 bin kişilik bir Tatar kuvvetiyle birleşerek Macaristan'a girecekti. Daha sonra bu kuvvetler Pressburg'a kadar yayılacaklardı (181). Bu arada Osmanlı kuvvetleri 1762 Mart ve Mayıs ayları arasında 120 bin kişilik bir ordu ile Macaristan'a doğru hareket halinde olacaklardı. Türkler ya Belgrad veya Semlin üzerinde Banat'a girecekler ve Tımeşvar'ı muhasara edecekler veya önce 'Klausenburg' dolaylarında Banat'a varacaklardı. Aynı anda kuvvetlerden bir kısmı 'Titel' civarından Theiss Nehrini geçeceklerdi. Fakat Osmanlı kuvvetleri herşeyden evvel bir meydan savaşı vermekten kaçınacaklardı. Zirâ bir meydan muharebesinde Avusturya'nın galib geleceği korkusu kendisinde yer etmiş bulunuyordu. Türk kuvvetleri yapacakları akınlarla, mühimmat depolarını imha ile Avusturya'yı çok müşkil bir durumda bırakabilirlerdi. Türkler'in bu sıkıştırmaları üzerine Avusturya kuvvetlerinin Macaristan'a kaydırılmasından sonra, Friedrich bizzat saldırıya geçecek, Schweidnitz'i tekrar ele geçirdikten sonra Moravya'ya yönelecek ve Olmütz veya Brünn'ü muhasara edecekti. Daha sonra kardeşi Prens Ferdinand Bohemya'ya girerek Prag'a doğru ilerleyecekti (182).

Prusya'nın askerî yönden tamamen ümitsiz olduğu ve hattâ Friedrich'e, Türkler'in Şubat (1762) sonuna kadar harbe girmemeleri halinde hayatına bir son vermeği bile düşündüren (183) böyle bir anda Çariçe Elisabeth ölmüş (5 Ocak 1762) ve yerine III. Peter (5.I.-9.VII.1762) geçmiş bulunuyordu. II. Friedrich'e hayranlığını bir «tapınma» derecesine vardırان (184) yeni çarın verdiği ilk emir, Prusya topraklarına girmiş ve hattâ Berlin'i zabtetmiş bulunan Rus ordularına geri çekilmeleri hakkında olmuştur (185). Böylece Prusya tarihinde 'Mucize' (Mi-

181) Porsch, aynı yer; Kienast, a.g.m, s. 309-310; Votz, Fried. u. Osmanen, s. 85.

182) Aynı yerler.

183) Ludwig Reiners, Friedrich. dtv. Biographie. München 1980, s. 231; Franz Kugler, Geschichte Friedrichs des Grossen. Leipzig 1936, s. 419.

184) W. O. Kljutschewakij, Russische Geschichte von Peter dem Grossen bis Nicolaus I., I-II, Zürich 1945, II, 131; Küntzel, a.g.m, s. 52.

185) Kljutschewskij, a.g.e, I, 131-132; Stählin, a.g.e, II, 407-408; Gittermann, a.g.e, II, 189; Küntzel, a.g.m, s. 82.

rakel des Hauses Brandenburg) (186) olarak nitelenen olay gerçekleşmiş, Prusya kurtulmuş oluyordu (187). Rusya'nın yeni hükümdârı II. Friedrich'le 5 Mayıs 1762'de bir barış anlaşması yapılmış ve 19 Haziran'da akdedilen Prusya-Rusya ittifak anlaşması (188) ile de Rus kuvvetleri Prusya yanında, şimdiye kadar omuz omuza çarpıştıkları Avusturya kuvvetlerine karşı harekete geçmişlerdi. Böylece savaşın seyri Prusya lehine değişmekteydi (189).

Bu gelişmeler II. Friedrich'in durumunda umulmadık düzelmeilerin meydana gelmesine yol açmakla beraber, kendisinin İstanbul ve Bahçesaray'da takib etmek istediği politikasına da tamamen olumsuz bir yönde tesir etmiştir. Friedrich, Rusya ile oluşan bu yakınlığının, kendisinin Türk politikasına zarar vermeden sürdürebileceğini sanmaktaydı. Böylece artık Osmanlı Devleti'nin yalnızca Avusturya'ya karşı harekete geçirilmesi esas hedef olmaktaydı. Yeni Rus Çarı'nın Osmanlılar'ın Avusturya'ya saldırması halinde, Rusya'nın tarafsız kalacağını açıklamasının yeterli olacağı sanılmaktaydı (190). Tabii bu arada Kırım Hanı'nın Rusya'ya saldırması öngören plânlarına da bir son vermek gerekiyordu (191). Rusya ile Prusya arasındaki ittifaktan sonra, Regin'in faaliyet hedefi Türklerin ve Tatarlar'ın yalnızca Avusturya'ya karşı harekete geçirmeğe mâ'tûf olurken (192), Kırım'da bulunan Boskamp da bu yönde etkin olma gayreti içinde bulunmaktaydı. Bu tabii kendisi için daha zor bir vazife idi. Zirâ Kırım Han'ı herşeyden evvel Ruslar'a yönelik bir sefere ilgi duymakta olduğu bilinmekteydi. Gelişen bu yeni durum Avusturya ve Fransıya da tedirgin etmekteydi. Avusturya büyük masraflarla Osmanlı sınırlarında geniş askerî tedbirler alıp, müstahkem mevkillerini tah-

186) M. Freund, *Deutsche Geschichte*. Berlin-Wien-München 1973, s. 408; I. Mittelzwei, *Friedrich II. von Preussen*. Köln 1980, s. 126.

187) Kuntzel, a.g.m, s. 86; Immich, a.g.e, s. 379.

188) Anlaşma metni için bkz. L. B. de Marsangy, *Le Chevalier de Vergennes, son Ambassade à Constantinople*, I-II, Paris 1894, II, 215-217.

189) Kuntzel, a.g.m, s. 84.

190) *Die Werke Friedrichs*, I, 455; Frédéric, *Mémoire*, II, 232-233.

191) Porsch, a.g.m, s. 64; Zinkeisen, *GOR*, V, 896-897.

192) Friedrich'ten Regin'e, 5 Mart 1762 ve Deion'a, 5 Nisan 1762, Porsch, a.g.e, s. 64.

kim ve Macaristan'da muhtemel bir Tatar akını için halkı silahlandırırken (193), Fransa da Osmanlı Devleti üzerinde etkili olmaya çalışmakta ve Prusya-Rus ittifakının özellikle Polonya için doğuracağı tehlikeleri dile getirmekteydi (194). Öte yandan Fransa Kırım'da da Rusya aleyhine bir hava yaratmak için yoğun bir çalışma içindeydi (195). Avusturya'nın bir Türk saldırısından duyduğu endişe, özellikle yeni Avusturya elçisi Graf Penkler'in İstanbul'a yollanmak istenmesiyle kendini hissettirmekteydi. Penkler'in barışın muhafazası şartı ile Avusturya'nın Banat'ı Osmanlı Devleti'ne terk edeceği teklifini getirmekte olduğu etrafa yayılmış bulunuyordu (196).

Bu arada II. Friedrich Kırım Hanı ile beraber icrası düşünülen sefer için plânlar hazırlamakta, bunları Kırım'da bulunan von der Goltz'a yollamaktaydı (197). Bu plânlara göre General Werner, Goltz kumandasındaki 7-8 bin kişilik Tatar kuvvetini karşılamak üzere harekete geçecekti. Buluşma yeri olarak Zipserland ve Kavşan (198) seçilmişti. Buradan hareket edecek olan süvariler, eğer Osmanlı Devleti bir tepki göstermezse, Pressburg istikâmetine, hattâ Viyana'ya kadar akın edeceklerdi. Kırım Tatarları'nın yağma ve talanlarıyla Viyana önlerine kadar gelmeleri Avusturya'yı dehşete düşüreceğinden, kuvvetlerini bu taraflara sevk etmek zorunda kalacağı muhakkaktı. İşte bu esnada Friedrich bizzat Moravya'ya girecek ve General Werner ile Goltz kumandasındaki Prusya ve Tatar kuvvetlerinin arka cephesinin güvenliğini sağlayacaktı. Tabii bu faaliyet bir de Türkler'in Macaristan'a saldırmasıyla bütünleşecek olursa, General Werner daha cür'etle ve pervasızlıkla etrafı yakıp yakabilecekti (199).

193) Kienast, a.g.m, s. 311.

194) BA. CH. Nr. 8938; Zinkeisen, GOR, V, 897; Nottebohm, a.g.m, s. 132.

195) Porsch, a.g.e, s. 65.

196) Friedrich'ten Rexin'e, 5 Mart 1762, Porsch, aynı yer.

197) Friedrich'ten von der Goltz'a, Nisan-Mayıs 1762, Porsch, a.g.e, s. 66.

198) 1736 seferinde Kırım'ın Rus saldırısına uğramasından sonra Bahçesaray yerine kavşan merkez ittihaç edilmeye başlanmıştır.

199) II. Friedrich'ten General Werner'e talimat, 13 Nisan 1762, Porsch, a.g.e, s. 66.

1762 yazında II. Friedrich'in gerçekten bu plâni tatbika girdiğini görmekteyiz. General Werner Yukarı Şilezya'ya gönderilmiş, böylece seri olarak Macaristan'a girebilecek bir duruma gelmişti. Buna karşılık Kırım Giray'ın da Haziran başında Bahçesaray'dan harekete geçmiş olduğu görülmektedir. Von der Goltz ve Kırım Hanı Bender'de buluşmuşlar, fakat burada Kırım Hanı daha ileriye gitmeye hazır olmadığını ifade etmişti. Boskamp bu durumda hiç olmazsa 20 bin Tatar askerinin Goltz kumandasına verilmesini istemiş olmakla beraber, bundan olumlu bir sonuç çıkmamıştı (200). Sadriâzâmın emri ile böyle bir tutum içine girdiği anlaşılan (201) Kırım Hanı, Rusya'dan talep ettikleri için, II. Friedrich'in garantide bulunmasını, aksi hâlde Macaristan yerine Rusya'ya saldıracaklarını ve Osmanlı Devletini de peşinden sürükleyeceğini bir elçi ile bildirmiştir (202). Bunun üzerine II. Friedrich, Petersburg'taki elçisi vasıtasıyla Çar'a başvurmuş ve hiç olmazsa bir takım boş vaadlerle Han'ın arzularının yerine getirilmesini rica etmiştir. Ancak bu teşebbüsler Çar III. Peter'in ani olarak tahtan indirilmesi üzerine akim kalmıştır. Bu arada Kırım Giray ile Boskamp arasındaki münasebetlerde de bir bozulma meydana gelmiş, Boskamp'ın ısrarları, ikisi arasındaki ilişkileri koparıırken, Haziran'dan beri Kavşan'da karargâh kuran Han'ın daha fazla ilerlemek istememesinde, İstanbul'dan gelecek emri beklemekte olmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelişme Ekim ayında Boskamp'ın Han tarafından hiçte hoş olmayan bir şekilde geriye yollanması ile sonuçlanmıştır. Böylece Kırım Hanı'na bağlanan ümitler kendisine verilen büyük paralara rağmen tamamen yıkılmış bulunuyordu (203).

İstanbul'daki gelişmelere gelince : Delon 1762 Ocak sonunda İstanbul'a gelmiş bulunuyordu (204). Görüşmelerin he-di-yelerin takdim edilmesinden evvel sürdürülemediği anla-

200) Boskamp, Rapor, Özü 6 Haziran 1762, Porsch, a.g.e, s. 67.

201) Bkz. s. 96.

202) Porsch, a.g.e, s. 67.

203) Boskamp, Rapor, Kavşan 1 Ağustos. 1762, Porsch, a.g.e, s. 68. Kral bu iş için bir milyon 'Taler' harcamış bulunuyordu.

204) Kendisine «45 kuruş ta'yinât» ve «20 kuruş hâne icâresi» tahsis edilmiştir. BA. CH. Nr. 8719 ve 8823.

şılmış olduğundan, Mart sonunda gelmesi beklenen hediyelerin İstanbul'a erişmesi beklenmeden, İngiliz tâciri Barker'den gerekli olanlar satın alınmıştır (205). Bundan sonra Delon esas vazifesini ifâ için harekete geçerek, Regin'in südürdüğü görüşmeler hakkında bir fikir sahibi olmaya koyulmuştur. Her geçen gün kendisine, Regin'in böyle bir iş için ne kadar az uygun olduğunu kanıtlamaktaydı. Regin'in görüşmelerde istikrarlı bir tavır takınamamış olması, mektupları geç cevaplandırması, yabancı elçilere karşı ihtiyatsız oluşu, evinin «Nuhun Gemisi» gibi her millettten her tür insana açık olması, bir takım kişilerin iş yapacağız diye kendisinden paralar sızdırmış olması; Delon tarafından tesbit edilmiş bulunuyordu (206). Bunlardan başka Delon müzâkerelerin yürütülüş şeklini de tasvib etmemekteydi. Herşeyden önce görüşmeler için güvenilir bir tercümanın tutulmuş olmasını gerekli görmekteydi. Zira Divan tercümanları ellerine geçen her türlü bilgiyi en fazla verene satmaktaydılar (207). II. Friedrich bu durumu üzümlere öğrenmiş olmakla beraber, yapılmasına çalışılan anlaşmanın selâmeti için Regin'i şimdilik yerinde bırakmayı uygun bulmuştu (208).

Hediyelerin tamamlanması üzerine (209) 9 Mart 1762 Padişah'ın huzuruna kabul edilen Regin'e göre Ramazan Bayramı'ndan sonra Edirne'ye hareket edilecekti. Sadriâzam kanunların sebepsiz yere saldırmayı men etmeleri yüzünden, kaidesine uygun bir harb ilânında henüz bazı zorlukların bulunduğunu bildirmişti (210). Bununla beraber Rusya ile Prusya arasındaki yakınlaşma haberi geldiğinde Kırım Hanı'na hemen Rusya'ya saldırması için emir verilmiş bulunuyordu (211). Bu

205) Regin ve Delon, Rapor 30-31 Ocak 1762, Porsch, a.g.e, s. 69.

206) Delon, Rapor, Şubat 1762; Porsch, a.g.e, s. 69. Zaten Regin'in bu iş için uygun bir kişi olmadığı daha 1755'de İsveç elçisi Celsing tarafından vurgulanmış bulunmaktaydı. Bkz. Sahife, 26.

207) Delon, Rapor, 8 Mayıs 1762, Porsch, a.g.e, s. 69.

208) Friedrich'ten Delon'a, 5 Nisan 1762, Porsch, aynı yer.

209) Hediye listesi için bkz. Hammor, GOR. I. Bsk. VIII, 526-527.

210) Die Werke Friedrichs, I, 444; Frédéric, Mémoire, II, 217.

211) Bu vaziyette Kırım Hanı'nın Sadriâzamanın emri ile Rusya üzerine yönelmek ister bir tutum içine girdiği anlaşılmaktadır. Zaten Ragıp Paşa'nın Kırım Hanı ile irtibatla olduğu tesbit edilmektedir. BA. HH. Nr. 298-G.

durumda kendisi anlaşmayı imzalamaya hazırdı. Rexin, kendisine kralın artık Osmanlı Devleti'nin yalnızca Avusturya'ya saldırmasını arzu ettiğini ve Macaristan'da girişilecek sefer süresince Osmanlı Devleti'ne yılda bir milyon Taler ödemeye hazır olduğunu bildirmiştir (212). Delon'a göre sadriâzâmın Kırım Hanı'na verdiğini ileri sürdüğü, Rusya'ya saldırı emri, Prusya-Osmanlı ittifak görüşmelerinin uygun bir bahane ile akamete uğratılmasına ma'tûftu ve bu görüş Friedrich tarafından da paylaşılmaktaydı (213). Bununla beraber kendisinin böyle bir emir verdiğinden şüphe edilmekteydi. Sadriâzâmın Avusturya'nın yerine Rusya'ya savaş açılması için bazı sebeblerin vârid olduğunu ileri sürmesi ve —tıpkı daha önceleri, ittifakın yapılması için İngiltere'den gelecek garanti belgesinde ısrar etmesi gibi (214) bu defa— özellikle Rusya'ya saldırılması gerekeceğinde direnmesi (215) ve bu şartla ittifaka yanaşabileceğini ifâde etmesi, Prusya'nın Osmanlı Devleti'ni Rusya yerine Avusturya üzerine sevketmeye çalışması ve bu şartla ittifak anlaşmasının akdini istemesi ile tam bir tezâd halindeydi. Bu konudaki fikir ayrılığı ise Sadriâzâmın eline ittifakı akamete uğratmak için önemli bir koz vermektedir. Ragıp Paşa yazılı olarak yaptığı açıklamada Rusya ile harb etme sebeblerinin var olduğuna değindikten sonra, Prusya'nın Rusya ile anlaşmasının bir Prusya-Osmanlı ittifakını gereksiz kıldığı fikrinde olduğunu ileri sürmüştür. Zira böyle bir ittifakın gayesi olarak düşünülen, Prusya'nın düşmanlarının sayısını azaltmak, Prusya ile Rusya arasındaki bu barış ve ittifaktan sonra kendiliğinden gerçekleşmiş oluyordu ve Prusya yalnız başına Avusturya ile başarı ile mücadele edebilirdi. Zaten Avusturya ve Rusya'nın ye-

212) Rexin ve Delon'dan Friedriche, Rapor, Nisan 1762. Porsch, a.g.e, s. 70.

213) Friedrich'ten Rexin'e, 28 Mayıs 1762, Porsch, a.g.e, s. 69.

214) Bkz. Sahife, 46 vd.

215) «... Rusya Devleti'nin hudud-i İslâmiye'ye karib mahallerde bazı kal'a binâsı ve hudud-ı Devlet-i Aliyye dahilinde kendülere tâbî kazak eşkiyasının iskân ve ivâsı üzerlerine harekete sebeb ü illet ittihâz olunacak hâlâtta olduğuna binâen...» BA, HH. Nr. 298-G. (Tansel, a.g.m. Belleten 38, 281 de bu vesikanın numarasını yanlışlıkla yalnızca 298 olarak göstermektedir).

ni elçileri de daha henüz İstanbul'a varmış değillerdi ve bu devletlerin son tutumlarının tesbit edilmesi gerekmekteydi (216). Regin ve Delon'un bildirdiğine göre Padişah, Sadriâzam'ın bu son tutumu üzerine kendisini azletmek istemişti (217). Yeniçeriler bu barışçı politika karşısında memnuniyetsizliklerini belli etmişler ve şehirde görülen büyük yangınlar, onların bu huzursuzluklarının birer tezâhürüydü (218). II. Friedrich elçilerine verdiği talimatta, gizlice ve belli etmeden Yeniçeriler'in ve diğer gayr-ı memnûnların kışkırtılmalarını ve harbci tutumun desteklenmesini emretmekteydi (219).

Bu arada Kırım Hanı'na Friedrich tarafından yapılmış olan teklifler de İstanbul'da görüşme konusu olmaktaydı. Bu teklifleri havi «kağıtlar» Kırım Hanı tarafından sadriâzama yollanmış (220) ve Friedrich ile Kırım Hanı arasında gelişen olaylar İstanbul'a bildirilmişti (221). Buna göre Rusya ile yapılmış bulunan 1711 tarihli Prut Anlaşması Rusya tarafından tekrar onaylanacaktı. Ayrıca Osmanlı sınırlarında, «Yeni Sırbistan'da yapılan kaleler yıkılacak, Azak kalesi geri verilecek, Kabartay, Kosay ve Hasbolat-oğlu kabileleri ve bunlardan alınan rehinelere (222). Ruslar tarafından iade edilecek, Osmanlı hududları dahilindeki Potkalı Kazaklar'ı (223) Rusya içlerine nakl olunulacak, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında daimi bir dostluk tesis ettirilecekti (224). Prusya Kralı bu hususların Rus Çarı'na «cezman» ve «kat'an» kabul ve taahhüd ettirileceğini, Boskamp vasıtasıyla Han'a bildirmiş bulunuyordu (225). Bunun üzerine sadriâzam, Prusya Kralı'nın Han'a yapılan bu teklifleri

216) BA. HH. Nr. 298-G.

217) Delon ve Regin, Rapor Mayıs 1762, Varış tarihi Haziran 1762, Porsch, a.g.e, s. 71.

218) Aynı yer.

219) Friedrich'ten Regin'e, 15 Haziran 1762, Porsch, a.g.e, s. 72.

220) BA. AE. Nr. 11789; Tansel, a.g.m. Belleten 38, 282.

221) BA. CH. Nr. 515 ve HH. Nr. 298-I. (Bu vesika CH. Nr. 515 in müsveddesidir).

222) BA. AE. Nr. 11789; Tansel, a.g.m. Belleten 38, 282.

223) Sadriâzamanın bahsettiği Kazak eşkiyası için bkz. s. 98, n. 213.

224) BA. AE. Nr. 14170.

225) BA. CH. Nr. 515 ve HH. Nr. 298-I.

Osmanlı Devleti'ne karşı da garanti etmesini ve Rus Çarı tarafından da bu hususun tasdik ve teyidine ve Avusturya'ya karşı açılacak seferde Rusya'nın tarafsız kalacağına dair yazılı bir sened yollanması halinde, Prusya ile yalnızca Avusturya'yı hedef alan bir ittifakın gerçekleştirileceğini, Macaristan'a sefer edilip Kırım Hanı'nın da harekete geçirileceğini, Regin'e bildirmiştir (226).

Regin, zaman kaybetmemek amacı ile bu hususların hemen yapılabilecek olan anlaşmaya bir madde halinde derc olunmasını teklif etmiş, fakat bu sadrîâzam tarafından kabul edilmeyerek, Friedrich'ten istenen garantinin gelmesinde ısrar edilmiştir. Haziran ayı içinde Rus Kapu-Kethüdâsı Obreskov'un yazılı olmasa bile sözlü olarak, Türklerin Macaristan'a saldırımları halinde Rusya'nın buna müdahale etmeyeceğine dair verdiği garanti üzerine, herşey Friedrich'ten gelecek belgeye bağlı kalıyordu (227). Bu arada Regin, yapılacak tedafûi anlaşma taslağını yeniden hazırlamıştı. Buna göre Padişah, Avusturya ve Rusya arasında devam eden harbe bütün kuvveti ile Prusya lehinde müdahale edecek ve Prusya'nın ezilmesine ve toprak kaybetmesine müsaade etmeyecekti. Dört madde halinde hazırlanan bu tasarı 6 Haziran'da Regin tarafından imzalanmış bulunuyordu. Fakat belgelerin teâtisi, Padişah'ın emriyle Friedrich'ten gelecek belgenin varışından sonraya bırakılmıştı. Regin, bu anlaşmayı yeni şekliyle tasdik edilmek üzere Kral'a yolladığında, geçen zamanı muhalifleri ustalıkla kullanmasını bilmişlerdi. Özellikle Avusturya ve Fransa elçileri büyük bir faaliyet göstermişler, Avusturya elçisi Graf Penkler'in, bu sene barışın muhafazası şartı ile Osmanlı Devleti'ni Banat'ın terkini

226) BA. CH. Nr. 515 ve HH. Nr. 288-I; BA. AE. Nr. 11989; HH. Nr. 249-A. BA. AE. Nr. 29300: «Hürmetlü Prusya Elçisine takrîr-i destânedin» Elçiye teslim tarihi, 11 Haziran 1762. Kezâ, Regin, Rapor 23 aziran 1762. Varış tarihi, 12 Temmuz 1762, Porsch, a.g.e, s. 72.

227) Porsch, aynı yer. Osreskov'un böyle bir garantiyi sözlü olarak yapması ve Çar'ın direktiflerini böylece tam olarak yerine getirmemesi, III. Peter'in takib ettiği politikayı tasvib etmemesinden ileri gelmekteydi. 9 Temmuz'da III. Peter'in tahtan indirilmesi üzerine Çaliçe olan II. Katharina, kendisini, bu tutumundan ötürü takdir ve taltif edecektir. Stählin, a. g.e, II, 416 dipnot, 2. Nottebohm, a.g.m, s. 131.

teklif etme ile yetkilendirilmiş olduğu söylentileri zihinlerde te-
reddüdlere yaratmıştı (228). Ancak bunun gerçek olmadığı or-
taya çıkmış, 9 Temmuz'daki III. Peter'in tahtan indirildiğine da-
ir haberin Ağustos başında İstanbul'da duyulması üzerine de
Padişah, Regin ile anlaşmayı hemen akdetmemiş olduğuna piş-
man dahi olmuştu (229). Çarın tahtan indirilmesi ile, Türkler'in
Macaristan'a saldırmaları halinde Rusya'nın tarafsız kala-
cağına dair verilen garantinin hiçbir hükmü kalmamış olduğun-
dan, Ağustos ayının son günlerinde II. Friedrich'ten gelen ta-
lebb edilen garanti mektubunun da bu durumda hiçbir anlamı
kalmamış oluyordu (230).

II. Friedrich gerçekten sadriâzâmın istediğini garanti mek-
tubunu hiç vakit kaybetmeden hazırlayıp göndermişti (231).
Regin'e ise anlaşmanın bir an evvel yapılması için olağan üs-
tû bir gayret sarfetmesini emretmişti. Zirâ, kulağına Çar III.
Peter'in tahtan indirilmiş olduğuna dair haberler gelmekteydi
(232). Böylece bu vaziyette eski çarın kendisine sağladığı as-
kerî yardım büyük bir ihtimalle kesilecekti ve bu durumda Türk-
ler'in kesilecek bu yardımı telâfi etmek üzere kazanılması tek-
rar önem kazanıyordu (233). Ragıp Paşa'ya yolladığı mektubta
II. Friedrich, Kırım Hanı'na yaptığı teklifleri, kendisine karşı
da tasdik etmekte, Rusya'nın Avusturya'ya karşı yapılacak se-
fere müdahale etmeyip tarafsız kalacağını ayrıca Prut Anlaş-
ması'nın Osmanlı Devleti ile Çar arasında geçerli kalıp anlaş-
mazlık konularının barışçı bir yolla ve iyi niyetle halledileceği-

228) Regin, Rapor, 18 Temmuz 1762, Varış tarihi, 29 Ağustos 1762:
Porsch, a.g.e, s. 75.

229) Regin, Rapor, Ağustos 1762: Porsch, a.g.e, s. 76.

230) Porsch, aynı yer.

231) BA. HH. Nr. 249-A. Yazılış yeri: Seitendorf 12 Temmuz 1762,
terc. tarihi, 28 Ağustos 1762. Lâtince orijinali, HH. Nr. 289-F (Tercümede
yazılış tarihi 12 Temmuz olarak gösterildiği halde, orijinalinde bunun 13
Temmuz olduğu görülmektedir:» ...die decima tertia menois Julu, anno
millesimo...»

232) Friedrich'ten Regin'e, Seitendorf 19 Temmuz 1762, Porsch, a.g.e,
s. 72. Regin, Rusya'daki bu son gelişmeleri verdiği bir takrîr ile Bâbîâlî'ye
bildirmiştir. BA. AE. Nr. 29302.

233) Friedrich'ten, Regin'e, 21 Temmuz 1762, Porsch, a.g.e, s. 73.

ni ve gerekirse kendisinin buna muhavassıt olabileceğini temin etmiş ve bu gelişmelerden duyduğu büyük memnûniyeti teşekkür ile dile getirmiştir (234).

Bu durumda Prusya ile yapılacak anlaşma son anda yine akîm kalıyordu. Rusya'nın yeni hükümdârının, Friedrich hayranı III. Peter gibi davranıp, tarafsızlık garantisini ve Prut Anlaşması şartları ile iki devlet arasındaki dostluğu teyidi ve aradaki anlaşmazlık konularının barışçı yolla giderileceği beklene mezdi. Regin'in bu yoldaki mutabakatın yalnızca II. Friedrich ile III. Peter'in şahıslarını bağlamadığını ve devlet olarak Rusya'yı tekeffül altına sokmakta olduğuna dair yaptığı açıklamaları da teyid bulmamıştır. II. Katharina kocasının politikasını takib etmek niyetinde olmadığı gibi, Friedrich'in mektubunda, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında «bâ'is-i münâzaa olan husûslara tarafeynin imzimâm-ı rızâları derkâr olarak temşiyet ve nizâm» verilmesi için Prusya Kralı'nın «sa'y ve ihtimâm ve tavassut ve ikdâm» edeceği kaydının ve Boskamp'ın Kırım Hanı'na verdiği takrirden yer alan, II. Friedrich'in Rusya İmparatoru'na bu hususu ve «yirmi dört senesinde vâkı' müsâlahanın şurûtunu cüzmen ve kat'an kabul ve taahhüd ettirmek» şeklinde förmüle edilen kesin taahhüdünün anlamlarını tamamen kaybetmiş olduğu da gözlerden kaçmamaktaydı (235). Ayrıca İstanbul'daki Rus Kapu-kethüdâsı da —sözlü açıklamasının aksine— bu konuyu teyid edecek herhangi bir haberin devleti tarafından kendisine gelmediğini beyân etmiş bulunuyordu. Yeni Rus Çaricesinin mutat üze yollaması beklenen elçisi de henüz gelmemiş olduğundan Çarice'nin III. Peter'in bu konuda takındığı tavrı tasdik edip etmiyeceği de bilinmemekteydi. Bu sebeblerden yapılacak anlaşmanın meydana çıkacak yeni politik gelişmelere göre değerlendirilmesi hem Osmanlı Devleti hem de Prusya için faydalı olacaktı (236).

Sadırazam, Regin'in tekrar kat'i bir cevap ile kesin tutumun teyidini talep etmesi üzerine kendisine yazılı olarak ver-

234) BA. HH. Nr. 249-A.

235) BA. CH. Nr. 515; HH. Nr. 298-I.

236) Aynı vesikalar.

diğı diğer bir cevabta, 14 Ekim 1762 de Saray'da yapılan bir toplantı ile reddi kararlaştırılan (237) Prusya-Osmanlı ittifak anlaşmasının yapılamıyacağını sebepleri ile açıklamıştır (238). Ragıp Paşa verdiği bu cevabta anlaşmanın yapılmasına mani olan iki «mahzûr» serdetmeden önce, 1761 Dostluk ve Ticaret Anlaşması'na eklenen VIII. maddede, «bundan böyle devleteyne nâfi ve hayırlı olan ba'zı husûs müzâkere ve mahzûrdan âri olduğu halde karar-dâde ve mevadd-ı müsâlemete ilhâk câizola» denilmekte olduğuna dikkati çekmekteydi. Ancak bu maddenin tefsiri altında, yapılmak istenen «tahaffûzî ittifâk maddesinin akdi ve mevadd-ı musâfata ilhâkı husûs» mahzûrdan âri değildi. Bu mahzûrlardan biri, daha önce verilen takrirde de (239) belirtilmiş olduğu gibi, Çarçe'nin elçisinin henüz İstanbul'a varmamış ve yeni hükümdârın politikasının açıklığa kavuşmamış olduğuydu. Bu durumda anlaşmanın yapılması imkânsızdı. Zirâ, anlaşma Rusya'nın vereceğı garantiden sonra yapılacaktı. İkinci mahzûr, «Devlet-i Aliyye'nin hıfz-ı muâhedeyi menâfi-i kesîreye tercih etmesinden» doğmaktaydı.

Avusturya bu ana dek barışa mugayir bir harekette bulunmamıştı. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin durup dururken ve sebebsiz yere aradaki «müsâlahayı» fesfetmesi «şanına» uygun düşmemekteydi. «Nemce Devleti'nin za'f-ı hâli ve teferrûk-ı asker ve ricâli derke-i nihayette iken» saldırıya geçilmesi Osmanlı Padişahı'nın övünç kaynağı olan hasletlerine, «şefkat ve mürüvvet-i rahîm-ânelerine» yakışır bir davranış olamazdı. Birinci mahzûrdaki hususlar arzu edilen bir şekilde giderilmiş olsalar bile, «bilâ mücib Nemce Devleti ile meyânede olan musâlahanın feshi» düşünülemezdi. Bu sadriâzama göre en önemli mahzûrdu. Padişahın bu şekilde «hıfz-ı muâhedeye kemâl-i rîâyeti ve kanun-ı merd-âneye ve mürüvvete itinâ ve dikkati yalnız Nemce Devleti hakkında olmayub», Prusya Kra-

237) Hammer, GOR, I, bsk. VIII, 272; II. Bsk. IV, 548; Zirkeisen, GOR, V, 897; Gümeç Karamuk, Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeugnis des osmanischen Machtverfalls und der beginnenden Reformära 1975, s. 147.

238) BA. HH. Nr. 234, 18 Ekim 1762.

239) Bkz. BA. HH. Nr. 298-I; BA. CH. Nr. 515.

li hakkında dahi «mu'teber» di. Bu yüzden Prusya Kralı, «kendi devletine nâfi olduğu vecihile umuruna nizâm verub, Devlet-i Aliyye ile dermeyân kılınan akd-i ittifâk maddesini vakti mukadderi hulûlüne tevfiğ eylemeleri irâde-i aliyye-i hüsrev-âne-ye muvâfık ve tedâbîr-i erkân-ı saltanat-ı Devlet-i Aliyye'ye mutâbık»tı. (240).

Böylece Prusya ittifakı resmen reddedilmiş olurken, Ragıp Paşa da, daha önce koyduğuna değindiğimiz ve anlaşmanın yapılabilme imkânını, akde mâni olacak bir durumun ortaya çıkmaması ve herhangi bir fikir değişikliğinin olmaması şeklinde sınırlayan ihtiyad kaydı ile (241) ileri görüşlülüğünü kanıtlamış oluyordu.

Bu başarısızlık II. Friedrich için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Bu sonuçtan Rexin'i sorumlu tutmakta ve onu tenkid etmekteydi. Oysa Rexin'in ifade ettiği gibi, Avrupa'nın en mâhir başvekilleri İstanbul'da bir çocuk gibi kalırlardı (242). Bütün bunlara rağmen Rexin bir müddet daha vazifesinde bırakılmıştır. Bunda Rexin'in edinmiş olduğu bilgi ve tecrübe yanında, yerine geçecek bir kimsenin henüz bulunamamış olmasının da tesiri olmuştur. Bu durumda 'tutumlu' Prusya Kralı için senelerdir bir ittifak anlaşması için yaptığı masrafları sineye çekmekten başka yapacak bir şey kalmamaktaydı(243).

240) BA. HH. Nr. 234.

241) Bkz. s. 65.

242) Rexin, Rapor, 29 Ekim 1762, Porsch, a.g.e, s. 77.

243) Yalnız Rexin'in 1757-1762 yılları arasında İstanbul'da yaptığı masraf ve dağıttığı paraların yekünü bir milyon Taler'i (3000 Kese) geçmekteydi.

İKİNCİ BÖLÜM

A— Sadrîâzam Râgıp Paşa'nın ölümünden sonraki gelişmeler—

Râgıp Paşa, Prusya ile yapılması düşünülen ittifak anlaşmasının reddinden bir müddet sonra hastalandığından ötürü (1) devlet işlerini yetiştirmesi Hâmza Hamid Paşa'nın kaymakamlığına (2) devretmiş ve 7 Nisan 1763 deki ölümüne kadar devlet idaresinde aktif bir rol oynayamamıştır. Râgıp Paşa gibi kuvvetli bir şahsiyetin vefatı, Padişahın devlet idaresinde tek başına söz sahibi olmasının kapılarını açmaktaydı. Bununla beraber, Prusya ile yapılması Padişah tarafından arzu edilen ittifakın akdedilmesine şer'î cevâz verilmiş olsa bile, yapılmasının serdedilmiş bulunan mahzûrlar yüzünden câiz olmadığı, yeni sadrîâzam tarafından Padişaha bildirilmiş bulunuyordu (3). Böyle olmakla beraber, Regin'in daha Ocak

1) Şem'dânî-zâde, a.g.e, II, 54. «... Fî'lvâki' gurre-i Ramazan'da (16 Mart 1765) Râgıp Paşa hastalanup umûr mu'attal olmağla Nişancı Hâmza Paşa Sadr-ı âzam vekâletine mu'mûr oldu.»

2) Şem'dânî-zâde, aynı yer; Vâsıf, a.g.e, I, 221.

3) «... Ve Prusyalu'nun ittîfâkında olan mahzûrların hadd ü hasrı olmayub bizim düşmanlar ile mukabeleye kudretimiz ne derecede idüğü ma'lûm. Cümlesi birlik olub bahren adalar ve berren memâlik-i hüsrevâneyi taksim niyetinde olmalarından ve neticesinde Allah göstermesin mülk-i mevrûs-ı şahânenin düşman eline gideceği mülâhazasından havf olunur. Kulları ve cümleten ittîfâkı istihsan etmeyüb mücerred şer'ân hilâfına söz söylemekten hazar eylemiş olduğumuzu tekrar huzûr-ı hüsrev-âneyi arz ü beyân ederiz, yine mülk padişahıdır.» Sadrîâzam Hamid Hamza Paşa'nın III. Mustafa'ya verdiği takrirden, Uzunçarşılı, OT, IV, 349-350.

1763 de II. Friedrich'e, Padişahın Berlin'e bir elçi yollamak istediğini duyurmuş olduğunu görmekteyiz. Buna Friedrich de bir anlam verememekteydi. Zirâ, Osmanlı protokolünde bir elçinin ancak bir harbi sonuçlandıran anlaşmayı müteakib yollanmakta olduğu bilindiğinden, böyle bir elçinin gönderiliş gayesinin ne olabileceği sualine ma'kûl bir cevap verilememekteydi. Osmanlı devleti bir anlaşma yapmaya mı karar vermişti, yoksa böyle bir elçinin yollanmasıyla Prusya ile bir ittifak yapılacağı zannının uyandırılıp, Avusturya'nın uzatılması arafelerinde bulunan 1739 Belgrad Anlaşması'nın görüşmelerinde baskı altında tutulması mı düşünülmekteydi? Eğer Osmanlı Devleti, ifade edildiği gibi Krala duyulan sempatiyi göstermek ve iki sene evvel gönderilmiş bir mektuba ve hediyelere (4) cevap vermek istiyorsa (5), bu tutumlu bir Prusyalı olan II. Friedrich için ayda 3000 Talerlik bir masrafa karşılık pahalıya oturacak bir şerefti. Eğer Prusya-Osmanlı yakınlığının gözler önüne serilmesi ve Avusturya'nın böylece baskı altına alınması düşünülüyorsa bu faydasız bir teşebbüs olacaktı. Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile bozuşmaya niyetli olmadığını sezen Rexin ise, krala böyle bir elçinin gereksizliğini ve faydasızlığını bildiriyordu (6).

Bununla beraber II. Friedrich, yolanacak elçinin gelmesinden bazı faydalı sonuçlar çıkabileceğini de hesaplamaktaydı (7). Zirâ, 15 Şubat 1763 de yapılan ve Yedi Sene Harbleri'ne son veren Hubertusburg Barışı (8) Friedrich için büyük bir zaferle bitmiş sayılmakla beraber, kendisini büyük ve tehlikeli bir yalnızlık içinde bırakmıştı. Prusya'nın düşmanları, kralın kendi ifadesiyle, «çekilmiş hançerleriyle» hazır beklemekteydiler. Hastalığı ağırlaşan Polonya Kralı III. Ağust'un beklenen ölümü, tehlikeli Polonya mes'elesini yakın bir zamanda tek-

4) Bkz. s. 61, n° 151.

5) Nottebohm, a.g.m, s. 134; Bratter, a.g.e, s. 108.

6) Rexin'den Friedrich'e, 6 Ocak 1763: Nottebohm, a.g.m, s. 134; Pätz, a.g.e, 8-9.

7) Pätz, a.g.e, s. 10.

8) Immich, a.g.e, s. 301-302; Kuntzel, a.g.m, s. 96.

rar politik sahneye çıkartmaya gebeydi. Bu şartlar altında çıkacak anlaşmazlıklarda Prusyanın tekrar yalnız başına ve kendi gücüne dayanmak zorunda kalacağından endişe edilmekteydi (9). Bu durumda Osmanlı Devleti ile yapılacak bir tedafüi ittifak anlaşması, alınması gerekli bir tedbir olacaktı. Öte yandan, Avusturya ile yapılacak barış görüşmeleri ve özellikle Polonya'da yakın bir zamanda gelişecek olan ve Rusya ile de muhtemel bir çatışmaya sebebiyet verebilecek olayların hesabı ve tedirginliği içinde olan Osmanlı Devleti de Avrupa politikasında yalnız bırakılmış durumdaydı ve muhtemelen aynı kaygularla bir Prusya ittifakına talib görünüyordu. Bu görüş altında Friedrich, gönderilecek elçiye kabûla hazırlanırken, gelecek olan elçiye bir tedafüi anlaşma salâhiyetinin tam olarak verilmesini elzem görmekteydi. Fakat Hubertusburg Barışı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile —eskiden olduğu gibi— tecavüzî bir ittifakı artık gereksiz bulmaktaydı (10). Rexin Hubertusburg Anlaşması hakkında Osmanlı Devleti'ne malûmat verdiğinde, kralın isteğine uyarak, Prusya'nın Osmanlı Devleti'ne olan riâyetinden ötürü, bu anlaşma ile Avusturya'nın yalnızca Almanya cihetindeki diğer toprakları için bir garantide bulunduğunu özellikle bildirmiştir (11). Yollanacak olan elçiye, kendisinin arzu ettiği gibi bir salâhiyet verilemeyeceği, zirâ anlaşma imzalamaya yalnızca sadriâzâmın yetkili olduğu kendisine bildirildiğinde, Friedrich gelecek elçinin yalnızca masraflı bir protokol gezisi yapacağı zannına tekrar kapılmış oluyordu. Hattâ elçinin bu şartlarla yollanmaması için elinden geleni yapmasına dair Rexin'e talimat dahi vermiş bulunuyordu (12). Fakat bizzat padişahın bu işle ilgilenmekte olduğu, Rexin'i kralın bu emrini yerine getirilmesinde zorluklarla karşı karşıya bırakıyordu. III. Mustafa 6 Haziran'da Prusya'ya yollanacak elçinin kimliğini tesbit etmiş ve bu iş için vazifelendirilen «Ahmet Resmî

9) Frédéric, Mémoire, II, 313; Die Werke Friedrichs, I, 490.

10) Kuntzel, a.g.m, s. 104-105.

11) Friedrich'ten Rexin'e, 5 Şubat 1763; Nottebohm, a.g.m, s. 135; Die Werke Friedrichs, I, 495.

12) Friedrich'ten Rexin'e, 2 Mayıs 1763; Nottebohm, a.g.m, s. 135.

Efendi'nin (13) gerekli hediyelerle bir an evvel yola çıkartılması için her türlü hazırlığın tamamlanmasını emretmiş bulunuyordu. Ahmet Resmî Efendi'nin Hotin'den Prusya sınırına kadar Polonya içinde sürdüreceği (14) seyahatin gerekli masraflarının Prusya tarafından üstlenmesinin talebi ve bunun kral tarafından reddi, seyahat boyunca sürecek bir takım tatsız üç beş kuruş hesabı, mes'eleyi «cimri kral-hasis elçi» çekişmesi halinde komedileştirirken (15), 24 Temmuz'da (16) 73 kişilik sefaret heyetinin hareketinden sonra gelen, kralın elçinin ka-

13) Ahmet Resmî Efendi için hazırlanan menzil emri, BA. CH. Nr. 8333; Yapılan masraflar: BA. CH. Nr. 8629, 8188, 8824; Kendisine verilen Nâme-i Hümayûn: BA. ND. VIII, 489-491, kezâ, Scheel, a.g.m, s. 61-64.

14) Ahmet Resmî Efendi Polonya'ya vardığından birkaç gün sonra III. August ölmüş bulunuyordu. (5 Ekim 1763) Osmanlı Devleti, Ahmet Resmî Efendi'nin yeni kral seçimine kadar Polonya'da kaimasının yapılacak kral seçimine tesir etmek istenildiği şeklinde tefsir edilmesinden çekinmekteydi. Leh Başhatmanı Joharı Klemens Branicki'nin Osmanlı Devleti'ne meyyâl olduğunun bilinmesi, kendisinin muhtemel seçimini bölgeleyebilirdi. Zîrâ, Osmanlı Devleti Polonya'da kral seçimine herhangi bir devlet tarafından müdahalede bulunulmasını arzu etmemekte ve kendisi de bu tutuma iyi bir örnek olmak istemekteydi. (Bu konuda III. Mustafa'nın, Sadrîâzam ve Şeyhülislâm'ın fikirleri için bkz. TSA. Nr. E-7019/280 ve 719/281. Krş. Nigar Anafarta, Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) arasındaki münasebetlerle ilgili tarihî Belgeler, İstanbul 1980, s. 44-45). Bu sebepten Ahmed Resmî Efendi, Branicki tarafından iki gün ağırlandıktan sonra Polonya'da fazla oyalanmıyarak Şilezya sınırından Prusya topraklarına geçmiştir. (Ekim başı) BA. CH. Nr. 674.

15) Ahmed Resmî Efendi'nin Hotin'den Prusya sınırına kadarki yol masrafları, kendisini Hotin'de karşılayan Doktor Hevelcke ile yaptığı çetin müzakerelerden sonra sefaret heyetince karşılanması kararının alınması ile sonuçlanmıştı. (Votz, «Eine türkisch Gesandtschaft am Hofe Friedrichs des Grossen Im winter 1763/64» HJb. Berlin-Leipzig 1907, s. 34.) Fakat Prusya'daki ikametî eşnasında, kendisine ve diğer sefaret mensublarına verilecek ziyafet ve hediyeler konusu ve özellikle 'tâyinât' mes'elesi, Friedrich ile aralarında devamlı sürtüşmelere yol açmıştır. Friedrich, Ahmet Resmî Efendi'nin kendisini «soymak» istediğinden yakınırken, Ahmet Resmî Efendi de verilecek tâyinâtı (günde 60 Duka) yetersiz bulduğu gibi aldığı hediyelerden de memnun kalmamış ve bunları değersiz ve «cüz'î» (Vasîf, a.g.e, I, 256) olarak vasıflandırmıştır.

16) TSA. Nr. E-5033. Ahmed Resmî Efendi'nin Berlin'den döndükten sonra Sefaret vazifesi ile ilgili olarak sunduğu takrir.

bulünün reddedilmesine dair emri, Ahmed Resmî Efendi'nin yola çıkmasını önleyemediği gibi, Regin'i de müşkil bir durumdan kurtarıyordu (17). Elçilik heyetinde bulunan resmî tercüman Saloman Abraham Kamondi Fransız yanlısı olarak mimmendiğinden kendisine güvenilmemekteydi. Bu sebepten Regin, kendi tercümanı Janokaki Frankopulo'yu Ahmed Resmî Efendi ile beraber Prusya'ya yollamıştır (18). Sefaret heyeti 7 Kasım'da (19) merasimle ve bütün şehirde geniş bir yankı yaparak Berlin'e girmiştir (20).

Ahmet Resmî Efendi'ye talimât bizzat Padişah tarafından verilmiştir. Padişah ile yaptığı görüşmede kendisine söylenenden bilinen, Resmî Efendi'nin Regin'e ifşâ ettiği olup, o da genel olarak bir dostluk teminatı ile yetinileceği ve Prusya ile yakınlığın daha sağlam temellere oturtulmak istendiği idi. Ayrıca sefaret heyeti Büyük Çekmece'de iken Ahmed Resmî Efendi'nin Frankopulo'ya yaptığı, seyahatin sebebine değinen açıklaması da önem taşımaktadır. Buna göre bu seyahatin sebebi, «Prusya Kralı'nın hâlâ aynı fikirde —yani bir ittifak arzusunda— sebât-kâr olup olmadığının» araştırılmasına ma'tûftu (21). Friedrich ise, Osmanlı Devleti'nin gerçekten kendisi ile bir ittifak yapmayı düşünüyorsa, bunu neden açıklamadığına bir anlam veremiyordu. Avusturya-Osmanlı münasebetlerinin yeni gelişmelere gebe olduğu şu anlarda, Padişah'ın Avusturya ile barışa bir son vermeye ve bunun için Prusya'nın desteğini elde etmeye çalışacağını tahmin ediyor ve bu hususta Regin'e

17) Nottebohm, a.g.m, s. 137; Bratter, a.g.e, s. 109-110.

18) Nottebohm, a.g.m, s. 137; Bratter, a.g.e, s. 144, n. 1. «Sultan Abdülhamid Han berâtiyla» baş tercüman olan Frankopulo, 3 Şubat 1790 da «yerinde tecdid» olunmuş (BA. ED. Nr. 72-I, 155) ve bir müddet sonra da «Prusyalı addolunması» ve Prusyalı olarak kabûlü için kendisine «Nişân-ı Hümayûn» verilmiştir. BA. ED. Nr. 72-I, 53.

19) TSA. Nr. E-5033. Ahmed Resmî Efendi'nin takriri.

20) Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 37, 40; Bratter, a.g.e, s. 118. Ahmed Resmî Efendi 16 Kasım 1763 de Başvekil Finchenstein tarafından, 21 Kasım'da ise II. Friedrich tarafından huzura kabul edilmiştir.

21) Francopulo'dan Regin'e, Büyükçekmece 24 Temmuz 1763, Nottebohm, a.g.m, s. 137.

yeterli bilgi verilmemiş olabileceğini düşünüyordu (22). Friedrich, Polonya'daki gelişmelerin, Rusya'nın bu ülkeye yapmaya hazırlandığı müdahalelerin, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasını açacağını hesaplıyor, bu yüzden tecavüzî bir ittifak anlaşmasının akdini şu anda kendi menfaatlerine uygun bulmuyordu. Barışın korunması ve düşmanların bir Türk müdahalesi ihtimaliyle baskı altında tutulması için yapılacak bir tedafûî ittifak anlaşması kendisi için yeterliydi.

Ağustos başında Rus-Prusya ittifak anlaşması görüşmeleri başladığında, Friedrich kendi politikasını çizmek için çok kesin olarak öğrenmek istediği, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile gerçekten bozuşmak isteyip istemediği idi (23). Regin'e göre Osmanlı Devleti, Polonya mes'alesini dikkatle izlemekte ve yabancı bir kimsenin Polonya tahtına geçmesini istemediği gibi, Polonya «Hürriyetleri»ne de dokunulmasını tasvib etmiyecektir. Avusturya ile aradaki barışın gelecek sene bozulması beklenebilirdi. Padişah Banat ve Petervaradin'in tekrar zabtını düşünmekteydi. Bu durumda Ahmet Resmî Efendi'ye yalnızca bir tedafûî veya tecavüzî ittifak anlaşması yapması için talimat verilmiş olmalıydı. Öte yandan Fransız elçisi Vergennes, Osmanlı Devleti'nin dikkatini Polonya üzerine çekmek için gayret sarfetmekte, Avusturya elçisi Penkler ise Şeyhül-İslâm Dürri-zâde'yi kazanmaya ve aradaki barışın on iki sene daha uzatılmasına —kesenin ağızını açarak— çalışmaktaydı (24).

Kasım başında Polonya Kralı III. August'un ölüm haberi geldiğinde, Polonya mes'alesi bütün şiddeti ile alevlenmiş bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile bu yüzden bozuşması Avusturya ve Fransa için arzu edilen bir husus olurken, Friedrich de Osmanlı Devleti ile yapılacak bir tedafûî anlaşmanın kendisi için en faydalı bir tedbir olabileceği görüşünde tekrar karar kılıyordu. Böylece bu, Rusya ile yapacağı ittifak an-

22) Friedrich'ten Regin'e, Temmuz 1763, Nottebohm, a.g.m., s. 138.

23) Friedrich'ten Regin'e, 3 Ağustos 1763, Nottebohm, a.g.m., s. 139.

24) Regin'den Friedrich'e, 19 Eylül ve 14 Ekim 1763, Nottebohm, a.g.m., s. 139-140.

laşması ile bir uyum içinde olacağı gibi, Osmanlı Devleti'ni kendi düşmanlarına karşı da (özellikle Avusturya'ya karşı) kullanmasına imkân verecekti. Rusya ve Prusya elçileri, Obreşkov ve Rexin'in Bâbıâlf'ye, hükümetlerinin Polonya'ya dışarıdan bir kral seçilmesine ve Polonya «Hürriyetlerine dokunulmasına karşı olduklarını resmen ilettiklerinde (25), bu memnuniyetle karşılanmış ve aynı görüş hararetle paylaşılmıştı. (Aralık 1763) Osmanlı Devleti bu görüşünü 12 Nisan 1764 de İstanbul'daki bütün diğer devlet temsilcilerine verdiği birer nota ile de tekrar tasrih etmiş bulunuyordu (26). Bu konudaki uyuşma, Polonya yüzünden bir Osmanlı-Rus çatışmasını ortadan kaldırdığından, Friedrich Osmanlı Devleti'ne bir tedafûf anlaşma ile yanaşmakta artık hiçbir beis görmüyordu. Ahmet Resmî Efendi'yi gizli bir görüşme için 29 Kasım 1763 de Potsdam'da kabul ettiğinde (27) kendisine bir Osmanlı-Prusya ittifakının sağlayacağı faydaları harita üzerinde yaptığı açıklamalarla ortaya koymuştur. Ahmet Resmî Efendi, böyle bir ittifakı gerekliliği hakkında ileri sürülen açıklamalara katılmış ve bu hususu İstanbul'a yazacağını ifade etmekle yetinmiştir.

II. Friedrich'in teklif ettiği süresiz veya muayyen bir zaman ile —meselâ elli yıl— kısıtlı tahaffûzî bir ittifak anlaşması idi. Yalnızca Avusturya'ya yönelik olacak olan bu anlaşmaya göre, taraflar karşılıklı olarak birbirlerinin toprak bütünlüğünü garanti edeceklerdi. «Bir Hristiyan devletin» barışı bozması halinde saldıran tarafa, diğer müttefik olan taraf müdahale edecek ve müessir bir «diversion» da bulunacaktı. Friedrich Rusya ile komşu olmadığından ve büyük bir donanmaya da sahip bulunmadığından, bu devlete saldırılabilecek durumda değildi. Bu yüzden Rusya'ya karşı vermek istediği garantiyi ki-

25) TSA, Ruşen Eşref Ünaydın Arşivi, Nr. 97 (Krs. Anafarta, a.g.e, s. 37), Prusya elçisinin bu konuda sunduğu tahrir tercümesi. Kezâ, BA. CH. Nr. 674 ve 3104. Prusya elçisi ve Rus Kapu-kethüdası ile yapılan mükâleme. Bu mazbata sonunda iki elçinin açık imzaları görülmektedir: Carls Adolfo de Rexin ve Alexio Obrescoff. Ayrıca, S. Askenazy, Die letzte polnische Königswahl, Göttingen 1894, s. 46.

27) Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 48; Pätz, a.g.e, s. 15.

sıtlamak zorunda kalıyordu. Buna göre, Osmanlı Devleti şimdi veya ileride Rusya ile bir görüş ayrılığından ötürü anlaşmazlığa düşecek olursa, Prusya bu anlaşmazlığın giderilmesi için arabulucu olarak «en iyi hizmetini» sunacaktı. Güncel Polonya mes'elesine de değinen Friedrich, bu konuda Rusya ve Osmanlı Devleti arasında herhangi bir anlaşmazlık vuku'unda arabulucu olmayı ve barışçı yoldan uzlaşmayı sağlamayı tekeffül ediyordu. Özellikle Garb Ocakları ve Akdeniz Korsanları'na karşı verilecek bir garanti ise yapılacak anlaşmada yer alması olmalıydı. Prusya'nın bu sularda çok az gemisi bulunduğundan, verilecek böyle bir garanti ilgili tarafı pek fazla bir mâli fedakârlığa sürüklemeyecekti (28).

Ahmet Resmî Efendi bu görüşmede, kralın yaptığı tekliflere karşı ümit verici bir tavır takındığını yazmaktadır (29). Friedrich ayrıca bu hususları 3 Aralık 1763 tarihli bir mektubla Osmanlı Devleti'ne sunulmak üzere İstanbul'a yollanmıştır (30). Bunlar, 19 Ocak 1763'de Prusya elçisinin verdiği bir takrime ilâve edilmiş olarak sunulmuştur (31). Rexin, kralın Ahmet Efendi ile 3 Aralık 1763'de yaptığı görüşmeye değindikten sonra, kralın Osmanlı Devleti ile «muvakkat veyahûd müebbed bir in'ikâd-ı tehaffûz-i ittifâk» hususuna tâlib olduğunu te'kîd ve Rusya ile Osmanlı Devleti arasında doğacak anlaşmazlıklara «tavassut-ı dost-âne ile her bâr hâzır ve âmâde olduğunu» tasrih ederek, anlaşma taslağında yer alan maddeler hakkında bilgi vermiştir (32).

II. Friedrich, bu teklifinin içinde bulunulan politik durumda Osmanlı Devleti tarafından kabul edileceğini ummaktay-

28) Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 48; Nottebohm, a.g.m, s. 141.

29) Ahmet Resmî Efendi, Seyâhat-nâme, Vâsıf, a.g.e, I, 254.

30) Friedrich'ten Rexin'e, Potsdam, 3 Aralık 1763. Kralın bu mektubu Nâme Defterinde yer almamaktadır. Kralın Ahmet Resmî Efendiye âvdetinde vereceği mektubta buna bir atıfta bulunulmaktadır: «... Sene-i sâbika Kanun-ı evvelin üçüncü gününde savb-ı şevket-meâb-ı' hüsrev-âne-lerine tahrir olunan...» BA. ND. VIII, 501.

31) BA. CH. Nr. 8878.

32) Aynı vesika.

di. Haleflerine bırakacağı en güzel miras, düşmanlarının kendisi ile yaptığı barışa (Hubertusburg) tam olarak riâyet etmelerini sağlayacak böyle bir ittifaktı (33). İstanbul'da ise ittifak teklifi gerçekten müsâit karşılanmıştı. 1 Kasım 1763 de nasbelenen yeni sadrîâzam Mustafa Bahir Paşa, Padişahın Prusya ile teessüs ettirilen dostluğu daha sıkı ve bağlayıcı bir hâle getirmeyi ve başlanan bu girişimi daha sağlam temellere oturtmayı hararetle arzu ettiğini açıkca ifade etmiş bulunuyordu (34). Anlaşmada yer alması öngörülen hususlar herhangi bir zorlukla karşılaşmamıştı. Garb Ocakları'na karşı verilecek garanti kabul edilmişti. Osmanlı Devleti'nin yaptığı, anlaşmanın Avusturya ile yapılacak 1739 Bêlgrad Anlaşması'nın temdidinden sonra yürürlüğe girmesi ve «harb sebebi»nin barışçı arabulucu teşebbüslerin akamete uğramasından sonra geçerli olması hakkında mukabil teklifleri, kral tarafından müsâit karşılanmıştı (35)

Friedrich Bêlgrad Barış'ının on oniki sene daha uzatılmasına karşı değildi. Hattâ barışın bozulmamasını, değinildiği gibi tercih etmekteydi. Zirâ böylece, gerektiğinde Osmanlı Devleti'ni harekete geçirebileceğini Avusturya'ya karşı bir baskı aracı olarak kullanabilecekti (36). Ancak ittifak anlaşmasının Ahmet Resmî Efendi'nin İstanbul'a avdetinden sonra yapılabileceğinin bildirilmiş olması, kral için o kadar sevindirici bir

33) Friedrich'ten kardeşi Prens Heinrich'e, 4 Aralık 1763, Avusturya'yı üç cebheden saracak bir Prusya-Osmanlı-Rusya ittifakının oluşturulması ile defa bu sıralarda II. Friedrich'in zihninde yer ettiği anlaşılmaktadır. İleride değinilecek bu üçlü ittifak fikrine Friedrich 11 Kasım 1763 tarihli, Viyana'daki Prusya elçisi Rohd'a yazdığı bir mektubta kısaca değinmektedir: «L'envoyé a fait le 9 son entrée publique à Berlin et aura au premier jour son audience. S'il s'agira d'une triple alliance défensive à conclure entre moi, la Russie et la Porte, l'affaire saura prendre bientôt consistance». Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 54; Pätz, a.g.e, s. 12; Bräkter, a.g.e, s. 151.

34) Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 49; Nottebohm, a.g.m, s. 142.

35) Friedrich'ten Rexin'e 17 Ocak ve 5 Şubat 1764, Nottebohm, aynı yer; Pätz, a.g.e, s. 15-16.

36) Nottebohm, a.g.m, s. 142.

husus değildi. Sadrîâzam Mustafa Bahir Paşa'nın bu tutuma bulduğu gerekçe bir takım bahanelerden öteye geçecek şeyler değildi ; Kendisi iş başına yeni geçmiş olduğundan, iki devlet arasındaki görüşmelerin takib ettiği seyre henüz muttâli olmamıştı. Ayrıca Ahmet Resmî Efendi'nin şifâhî izâhatına da ihtiyaç duyulmaktaydı. Öte yandan şu anda iki tarafı da tehdid eden ve tedafûî anlaşmanın yapılmasını acil kılan bir tehlike de mevcûd değildi (37). Regin, bu tutumu anlaşmanın Ahmed Resmî Efendi eliyle gerçekleşmesi halinde İstanbul'dakilerin «ellerinin boş kalacaklarından korktuklarına» bağlamaktaydı (38). Bu konudaki açıklamayı getiren Divan-ı Hümâyûn tercümanı Georg Ghika da bu tutuma değinerek, «kral'ın bilge ve basiretli bir kimse olarak meş'elenin neden sekteye uğradığını göreceğini» söylemiş bulunuyordu (39). Friedrich ise meş'eleyi başka yönden mütalaa etmekteydi. Osmanlı Devleti böyle bir anlaşmayı ya faydalı kabul etmeliydi veya gereksiz buluyorsa reddetmeliydi. Faydalı buluyorsa, böyle bir anlaşmanın yapılabilmesi için devlet ricâlinin alacakları hediye veya paraları düşünmemeleri gerekmekteydi. Eğer anlaşma böyle bir menfaat karşılığında gerçekleşecekse kendisi, anlaşma imzalandıktan sonra, bunun bedelini ödemeye hazırды. Fakat şimdiye kadar olduğu gibi, hiçbir şey yapmadan kendisinden para sızdırılmasına razı değildi (40). Regin, Osmanlı Devleti'nin cevabını Berlin'e yolladığında, hediye ve para verilmesi gereken şahısların da bir listesini ilâve etmiş ve bu iş için 100 bin Taler gönderilmesini istemiştir. Friedrich ise bu teklife ya-

37) Bâbiâli'nin 5 Şubat 1764 tarihli açıklaması, Nottebohm, aynı yer; Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 49.

38) Regin, Rapor 5 Şubat 1764, Nottebohm, a.g.m, s. 142.

39) II. Friedrich'in Mustafa Bahir Paşa'yı sadrîâzam tayininden ötürü tebrik etmemiş olması da sadrîâzamin kırınlığına yol açmış bulunuyordu. Nottebohm, a.g.m, s. 144. Bunun üzerine kendisine hem Friedrich hem de Finckenstein tarafından birer tebrik mektubu yazılmış ve sadareti eşnasında iki devlet arasındaki dostluğun artacağına olan inanç dile getirilmiştir. Nottebohm, aynı yer. Gönderilen bu mektuplara Sadrîâzam'ın dostluk teyidi ve teşekkürü içeren cevâbî mektubu için bkz. BA. CH. Nr. 4100.

40) Friedrich'ten Regin'e, Mart-Nisan 1764, Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 49.

naşmakla kalmamış, Regin'in ettiği politikayı kontrol ve para hesaplarını denetlemek için İstanbul'a mu'temetlerinden Johann Christoph von Zegelin'in yollanmasına karar vermiş bulunuyordu (41). (10 Mart 1764). Oysa Osmanlı Devleti'nin bu tutumda —biraz ilerde değinileceği gibi— daha başka ve esaslı bazı sebeblerin rol oynamakta olduğu düşünölmemekteydi.

Anlaşmanın Ahmet Resmî Efendi'nin avdetinden sonraya kaldığının anlaşılması üzerine Friedrich, haklı olarak Resmî Efendi'nin bir an evvel İstanbul'a doğru yola çıkmasını arzu eder olmuştur (42). Ahmet Resmî Efendi'nin yol hazırlıkları için bir müddet daha oyalanmak istemesi ve işi ağırdan alması üzerine kral, kendisine verilen tahsisatı kesmek istemiş (43) bu işe Friedrich ve Ahmet Efendi arasında açık bir çekişmenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ahmet Resmî Efendi tahsisatın kesilmeden yola çıkışına kadar verilmesi gerektiğinde ısrar ederken, kral da kendisini veda ziyaretini yapmağa zorluyordu. Resmî Efendi bu teklife bir müddet direnmiş, durum yabancı elçilerin de dikkatlerinde kaçmadığından, oldukça soğuk bir hava esmiş ve bu çekişmenin iki ölke arasındaki münasebetleri olumsuz bir şekilde etkileyeceğinden endişelenmeye başlanmıştır (44). Neticede Ahmet Resmî Efendi ile yapılan görüşmelerde kendisinin 20 Nisan 1764 de veda için kralın huzûruna çıkması kararlaştırılmıştır. 20 Nisan'da Friedrich'in huzûruna çıkan Resmî Efendiye padişaha takdim edilmek üzere bir mektub verilmiş ve basit bir merasim ile vedalaşılmıştı

41) J. C. Zegelin, Rusların Mart 1760 da Berlin'e yaptıkları hücumda liyâkatı görölmüş ve harb boyunca Berlin kumandanlığı yapmıştır. Kendisi 14 Mayıs'ta İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Kendisine verilen talimât, İstanbul'da işlerin nasıl gittiğinin izlenmesi ve kontrolü, Osmanlı Devleti'nin gerçekten ittifak yapmayı isteyip istemediğinin tahkiki noktaları içer-mekteydi. Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 50; Nottebohm, a.g.m, 144; Bratter, a.g.e, s. 159.

42) Friedrich'ten Finckenstein'a, 10 Mayıs 1764, Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 50.

43) Ahmet Resmî Efendi'ye günde 60 Duka verilmekteydi. Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 34.

44) Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 50.

(45). Ertesi gün Finckenstein tarafından kabul edilen Resmî Efendi'ye, bu sefer kendisine verilen hediyeler ve padişaha takdim edilecek olanlar, aralarında özellikle tefrik yapılarak ve herhangi bir yanlışlık olmaması (!) kendisine tefhim olunarak teslim edilmiştir. Bu arada Resmî Efendi'nin giderayak yaptığı «uçunda kralın bir portresi bulunan, altın zincirli bir madalya»nın kendisine hediye edilmesi ricası, kralın kendisinin «tamen soyulmak istendiği» inîlâli ile reddolunmuştur (46).

Ahmet Resmî Efendi 2 Mayıs 1764'de Berlin'den hareket etmiştir (47). Hediye ve tâyinât konusundaki sürüşmeler ve

45) II. Friedrich Padişah'a yolladığı 16 Nisan 1764 tarihli mektubunda, gönderilen hediyeler için 31 Ocak 1763 tarihli mektubuyla teşekkür ettiğini ve kendisi tarafından arz olunan «mevâlât-ı dosti makbûl-ı tab'î hümayunları olduğu» ve iki devlet arasında «musammem olan ittîfâk ve ittihâdin mütezâyiden terbiye ve takviyesi husûsunda» gösterilen «niyet-i mülûk-ânelerinin» Ahmet Resmî Efendi'nin getirdiği nâmeden «münfehim ve ma'lûm» olduğunu ve bu hususta duyulan «meimnûniyeti» dile getirilmekte ve iki devlet arasındaki anlaşmaya (yani 1761 anlaşmasına) tam olarak riâyet olunacağını temin etmekteydi. Ahmet Resmî Efendi'nin vazifesini «zarâfet ve fetânet» ile ifâ ettiğine değinen Friedrich, kendisinin «muhib-âne îade ve ircâ» olduğunu ve «şeyân-ı nazar-ı inâyet-asâr-ı mülûk-âneleri» buyurulmasını «tavsiye ve sipariş» etmekteydi. BA. ND. VIII, 501.

46) Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 50.

47) TSA. Nr. E-5033. Ahmed Resmî Efendi'nin sefaret vazifesi ile ilgili olarak sunduğu tahrir. Ahmed Resmî Efendi Berlin'den döndükten sonra sunduğu bu tahrirde, yol esnasında ve Berlin'de bulunduğu sıralarda «muttali olduğu ahvâli mufassaica kaleme alup»; «kitâb resminde beyaz ettirüp»; «iki üç gün içinde» huzura sunacağını bildirmektedir. Kral'ın gönderdiği hediyeler hakkında da bu vesikada bilgiler verilmektedir; Osmanlı Devleti'nin «ba'zı edevât-ı harbiyye-i garbiyye'ye meyl ü rağbeti» Prusya kralının ma'lûmu olduğundan Resmî Efendi'ye Padişah'a takdim edilmek üzere, «altınlu ve taşlı bir yel tûfengi ve bir yel tabancası ve ke-zâlik başka iki demirli bir tûfenk ve iki demirli bir tabancalı ve Tuna misillü enhârdan ubûr iktizâ eden iki sûrette isti'mâlî âsan kayık resminde köprü sûreti ve gülle ve baruttan terkib olunmuş top hartucu gibi şeyler irsâl ve arabalar ile iki kıt'a musanna küçük top dahi hazırlayup» teslim etmiştir. Ancak bunların kara yolu ile sevkinde güçlük ile karşılaşıldığından Oder Nehri'nden denize ulaştırılmıştı. Resmî Efendi bunların Septe Boğazı'ndan geçerek yakında İstanbul'a varacaklarını ummaktaydı. Bkz. TSA. Nr. E-5033.

Resmî Efendi'nin bu konudaki memnûniyetsizliği duyulmuş olduğundan, Avusturya elçisi Penkler kendisini Kırkkilise'de bir mu'temedini yollayarak karşılatmış ve büyük bir meblağ karşılığında, vereceği raporun aleyhte olmasını sağlamak istemiştir. Öte yandan Prusya temsilcileri de kendisinin, gerçekleri dile getirmesini ve Prusya ittifakını olumlu çizgiler ile padişaha aksettirmesi için çalışmışlar ve hattâ yapılan vaâdlerle Resmî Efendi'den bu konuda bir de söz almayı başarmışlardı (48). 20 Ekim'de yapılacak ittifak anlaşması taslağı (49) İtalyanca olarak Osmanlı Devleti'ne sunulmuş bulunuyordu (50). 5 Kasım'da ise bu taslak kralın mektubuyla birlikte padişaha takdim olduğunda, Padişah, Şeyhülislâm ve sadrîâzam ile bu mes'eleyi görüşmüş ve Şeyhülislâm Dürri-zâde Mustafa Efendi böyle bir ittifaka 1762 de senesindeki gibi taraftar olduğunu ifade etmiştir (51). Fakat bu müsait gelişmelere rağmen görüşmelere bir türlü başlanamamaktaydı. Zegelin 26 Kasım'da Divan-ı Hümâyûn tercümanı Nicola Karaca'nın evinde kendisi ile görüşmüş ve anlaşmanın husûlü için girişimlerde bulunmuştur. Bu görüşmeden üç gün sonra (29 Kasım'da) Reisülküttâb Hamamî-zâde Ömer Efendi, Zegelin'e Osmanlı Devleti'nin an-

48) Rexin, Rapor 4 Ağustos 1764, Nottebohm, a.g.m, s. 148-149; Brätter, a.g.e, s. 165-166.

49) Hammer, GOR, I. Bsk. VIII, 527-529, İttifak anlaşması taslağı dokuz maddé halinde hazırlanmış olup, daha evvel Osmanlı Devleti'ne teklif edilen İttifak anlaşması taslaklarından farklı bir yanı yoktur. Buna göre iki hükümdâr ve bunların halefleri iki devlet arasındaki dostluğun devamını garanti etmekteydiler. (I. Madde) Her iki devlet komşuları ile barışçı bir zihniyetle münasebette bulunacak ve yapılacak ittifak tarafların barış ve güvenliliğinin teminini hedef alacaktı. (II. Madde) Taraflardan biri bir üçüncü devlet tarafından saldırıya uğrayacak olursa, taraflar önce barışçı yollarla tavassutta bulunmaya çalışacaklar (III. Madde), ancak bu teşebbüslerden bir sonuç çıkmazsa, o zaman saldıran devlete karşı bütün güçleri ile müessir bir «diversion» da bulunacaklardı. (IV-V. Mad.) Taraflar tek başlarına ve münferiden barış yapamayacaklardı (VI. Mad.). Diğer maddeler Prusya'nın diplomatik temsilleri ve ticarî ilişkileri yönünden «en fazla himayeye mazhar devlet» olmasını öngörmekteydiler.

50) Nottebohm, a.g.m, s. 151; Pätz, a.g.e, s. 28; Votz, Eine türkische Gesandtschaft, s. 50.

51) Aynı yerler.

laşmayı imzalamaya hazır olduğunu bildirmiştir. Gerek Padişah gerekse Şeyhülislâm bu konuda onaylarını esirgememekteydiler (52).

Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin anlaşmayı imzalamakta tereddüdü davrandığı anlaşılmaktadır. Bu kararsızlıkta herşeyden evvel, Prusya-Rusya tedafûi ittifak anlaşmasının 11 Nisan 1764 de imzalanmış olması (53) ve bu anlaşmanın Osmanlı Devleti aleyhine işleyebileceği endişesi, ve özellikle Polonya'daki gelişmeler etken olmaktadır. Prusya-Rusya ittifakı Osmanlı Devleti nezdinde Avusturya ve Fransa tarafından da yeterli bir şekilde istismar edilmekteydi (54). Friedrich, bu anlaşma-

52) Aynı yerler. İttifakın akdedilmeye ve bizzat Padişahın bunu onaylamaya hazır olduğunun kesin bir delili de III. Mustafa'nın yapılacak ittifak münasebetiyle Prusya Kralı'na hediye olarak bir «Sorguç» hazırlanmış olmasıdır. Bu hususu III. Selim devrine ait bir vesikadan öğrenmekteyiz. 1791 senesinde Sefaretle Berlin'e gönderilecek olan Ahmed Azmi Efendi ile Prusya Kralı'na verilmek üzere hediye olarak bir «Sorguç»un takdimi düşünülmüş, ancak Sadrîâzam «Sorguç»un padişahlara mahsûs birşey olduğundan bahisle, bunun yerine bir «Çelenk» gönderilmesinin daha münâsib olacağını ifade etmiştir. III. Selim, kendi hattı ile düştüğü kayıta bu husus için aynen şöyle yazmaktadır: «... Sorguç böyle gidecek değildir. Çelenk edâsi başka dürlü tûy yaptıracağım ve bu sorguçtu Peder-i merhûm yaptırmış idi. Kaldı. Ammim merhûm sonradan tûy kodurup sorguç yaptı. Mukadder şimdi imiş, yine iktizâ eyledi». BA. HH. Nr. 57457.

53) Yapılan bu anlaşmanın gizli maddesi, bir Osmanlı-Rus savaşında II. Katharina'ya Prusya'nın parasal yardımını ön görmekteydi. (Yılda 480 bin Taler). İki devlet Polonya'da anayasal düzenin ve «Hürriyetlerin» korunmasında ve Poniatowski'nin kral seçilmesi hususunda anlaşmışlar, ayrıca Polonya'daki Katolik olmayanların (Dissident) haklarına sahip çıkılmasını da karar altına almışlardı. Fransa'nın Prusya topraklarına saldırması halinde de Rusya, Prusya'ya asker ve para (senede 400 bin Ruble) yardımında bulunacaktı. Stählin, a.g.e, II, 456; Immich, a.g.e, s. 385; Frédéric, Mémoire, II, 319; Die Werke Friedrichs, I, 509-510. W. Striemy, Die Russland Politik Friedrichsdes Grossen 1764-1786, Würzburg 1966, s. 10-11. Özellikle daha geniş bilgi için, Küntzel, a.g.m, s. 107 vd. ve H. M. Scott, «Frederick II, the ottoman Empire and the origins of Russo-prussian Alliance of April 1764», ESR, VII, Bailrigg-Lancaster 1977, s. 153-175, 167.

54) Hammer, GOR, I. Bsk. VIII, 274; Zinkeisen, GOR, V, 899; A. Cevdet, Tarih-i Cevdet, I-XII, Tertib-i Cedid, İstanbul 1309, I, 79.

yı Bâbü'âlî'nin bilgisine sunduğunda, kendisine bu anlaşmanın, nasıl karşılandığına dair herhangi bir açıklamada bulunulmamış olması (55) duyulan kırılgınlığın bir ifadesiydi. Polonya'da III. August'un ölümü ile gelişen olaylar karşısında, Prusya ve Rusya elçilerinin yapmış oldukları, dışarıdan birisinin kral seçilmeyeceği ve Polonya «Hürriyetleri»nin korunacağına dair açıklaması, Osmanlı Devleti üzerinde belirli bir rahatlığı sağlamış olmakla beraber (56), özellikle Fransa'nın teşvikleri ile Poniatowski'nin adaylığı arzu edilmemeye başlanmış ve bu resmen ilgilil taraflara açıklanmıştı (57). Poniatowski'nin ileride II. Katharina ile evleneceği ve böylece Polonya-Rusya taçlarının birleşmesinden Osmanlı Devleti için büyük tehlikelerin doğabileceği endişeleri ve bu konudaki şayialar, Osmanlı Devleti'nin 24 Haziran da yaptığı bir açıklama ile Poniatowski'nin adaylığının tamamen reddetmesine sebep olmuştur (58). Bu tepki bir anda politik trafiği hareketlendirmiş, hattâ II. Friedrich Poniatowski'nin hemen bir Polonyalı hanım ile evlendirilmesini ve böylece Osmanlı Devleti'nin bu konuda duyduğu endişelerin giderilmesini bir tedbir olarak teklif dahi etmişti (59).

Bu durumda Petersburg'da gerektiğinde Poniatowski'nin adaylığından vazgeçilmesi ciddi olarak düşünülmüş bulunuyordu (60). Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin işi bir protestodan öteye götürmeye niyetli olmadığıının anlaşılması, Poniatowski'nin Rus ve Prusya işbirliği ve Rus silahlarının gölgesinde Polonya Kralı olarak seçilmesini kolaylaştırmıştır (7. Eylül 1764) (61).

55) Askenazy, a.g.e, s. 119-120.

56) Bkz. s. 115.

57) Askenazy, a.g.e, s. 64; Pätz, a.g.e, s. 18 vd.

58) Askenazy, a.g.e, s. 119; Pätz, a.g.e, s. 22.

59) Pätz, a.g.e, s. 22.

60) Askenazy, a.g.e, s. 122; Pätz, a.g.e, s. 25; Küntzel, a.g.m, s. 79.

61) Hans Roos, «Polen von 1688 bis 1795», HEG, IV, Stuttgart 1968, s. 741; G. Rhode, Kleine Geschichte Polens, Darmstadt 1965, s. 308; Pätz, a.g.e, s. 22.

II. Friedrich bu olayın böylece kapanmış olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin artık kendisi ile yapılacak ittifaka yanaşabileceğini ummaktaydı (62). Anlaşmanın Bâbıâlî'de tapılıp kalması ise dış politikadaki bu gelişmelerin ışığı altında, «eli boş kalma» kaygularının üstünde, devlet menfatini birinci derecede iltizâm eden bazı ciddi tereddütlerin var olduğunu göstermektedir. Öte yandan Prusya'ya yollanan elçi ve bir Prusya-Osmanlı ittifakı söylentileri, Rusya'yı Prusya'ya olan yakınlaşmasına rağmen Avusturya ile işbirliğine sevketmekten de alı koymamış ve Osmanlı Devleti nezdinde böyle bir anlaşmanın önlenmesi için gerekli girişimler ihmal edilmemişti (63). Bâbıâlî'nin kararsızlığını etkileyen bu durum, özellikle Fransız elçisi Vergennes'in verdiği notalarla daha da kuvvetlendirilmekteydi. Fransa, Poniatowski'nin kralığı altındaki Polonya-Rus işbirliğinin tehlikelerine dikkati çekmekte, Osmanlı Devleti'nin bu şahsın krallığını tanımadığı sürece, Fransa'nın da tanımayacağını, bir Osmanlı-Rus savaşının çıkması halinde, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yardım edebileceğini dile getirmekteydi (64). Poniatowski'nin kral seçilmesi ise Polonya'da politik huzûru sağlamaktan uzaktı. Nalblik devresinde (İnterregnum) başlayan anayasada bazı köklü reformlar yaparak, devlet mekanizmasını sekteye uğratan «Liberum Veto»nun ortadan kaldırılması teşebbüsleri (65), Polonya'yı «anayasal anarşi»si içinde zayıf bir durumda bırakmak isteyen komşu devletlere tedirgin ederken, Osmanlı Devleti de bu yönde yapılacak reformlardan büyük bir huzursuzluk duymakta ve kendisinde bu reformların Rusya'ya dayanılarak yapılmak istendiği izlenimi yanlış olarak uyanmaktaydı. II. Katharina'nın ilk anda verdiği bazı geçici tavizler yüzünden aynı yanlış zehaba kapılan II. Friedrich, Polonya'da Czartoryski Ailesi'nin Rusya'nın da yardımıyla bazı önemli anayasa reformları yapmak istediğini, Osmanlı Devleti'ne bildirdiğinde (66) bu Prusya-Rusya ittifakının

62) Nottebohm, a.g.m, s. 150.

63) Askenazy, a.g.e, s. 57; Brätter, a.g.e, s. 162-163, n. 1.

64) BA. CH. Nr. 1372, Fransız elçisinin takriri.

65) Ross, a.g.m, s. 742-743; Pätz, a.g.e, s. 29.

66) Friedrich'ten Rexin'e, 29 Kasım 1764, Nottebohm, a.g.e, s. 152; Pätz, a.g.e, s. 29.

işığı altında, Prusya'nın şimdiye kadar takib ettiği politikaya tamamen zıd bir davranış olarak değerlendirilmiş ve tereddüdlere yolaçmıştır (67). Şimdiye kadar Rusya ile ortak bir davranış içinde, Rusya'nın Polonya politikasını destekleyen ve bunu Osmanlı Devleti'nin menfaatlarına uygun göstererek tervicine çalışan Prusya, şimdi bu tutuma tamamen ters düşen bir politikayı, Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın Polonya'daki bu son girişimini takbih etmesini isteyen bir politikayı, takib eder olmuştur. Bu tutum Osmanlı Devleti tarafından Prusya'ya duyulan güvenin daha da sarsılmasına yol açmıştır. Zira bir müddet sonra II. Katharina'nın Polonya'da herhangi bir anayasa reformuna asla müsaade etmeyeceğinin anlaşılması ve Friedrich'in bu def'a Osmanlı Devleti'ne bu durumu bildirip, bu sefer de Rusya'nın tekrar desteklenmesi için çalışması, devleti daha büyük tereddüdlere sürüklemiş ve Prusya'ya duyulan güvenin bir kat daha sarsılmasına sebep olmuştur (68).

Zegelin, 17 Ağustos'da Karaca ile tekrar buluştuğunda, Osmanlı Devleti'nin anlaşmayı imzalamaya niyetli olmadığını hissetmiş bulunuyordu (69). Sadrîâzam ise Rexin'e 9 Ocak (1765) da anlaşmanın imzalanmasının Polonya mes'elesinin sonuna bırakıldığını ifade etmiştir (70). Bir müddet sonra sadrîâzâmın vuku' bulan azii ise (30 Nisan 1765) mes'elenin tamamen askıya alınmasına vesile teşkil etmiştir. 1765 ilkbaharında Zegelin şifâhî olarak açıklamalarda bulunmak üzere Berlin'e doğru yola çıktığında (71), Prusya-Osmanlı ittifakından hiçbir ümit kalmamış bulunuyordu.

67) Nottebohm, a.g.m, s. 153; Brätter, a.g.e, s. 171.

68) Brätter, a.g.e, s. 173-174.

69) Zegelin, Rapor, 21 Aralık 1765, Nottebohm, a.g.m, s. 155.

70) Rexin, Rapor, Nottebohm, a.g.m, s. 156; Pätz, a.g.e, s. 31

71) Pätz, a.g.e, s. 31-32.

B— 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı esnasında Prusya'nın tutumu

1765 den sonra Osmanlı-Prusya münasebetlerinde roller artık yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu ana kadar Osmanlı Devleti ile bir ittifak yapmayı şiddetle arzu eden ve bu gaye için olağan üstü bir gayretle çalıştığını gördüğümüz II. Friedrich, artık Rus-Osmanlı savaşı ile gelişecek olan 'Şark Mes'elesi'inde faal bir rol oynamak niyetinde görünmemektedir. Bundan sonra ve özellikle 1768 Osmanlı-Rus savaşının da başlaması üzerine, artık Osmanlı Devleti Prusya ile ittifak yapmanın yollarını arayacak ve Prusya'nın yardımlarını sağlamaya gayret edecektir.

1765 Ekim'inde Rexin nihayet geri çağırılmış bulunuyordu (72). Daha önce İstanbul'a gönderildiğine değinilen Zege-
lin Prusya elçisi olarak Rexin'in yerini almaktaydı (73). Prusya

72) Bratter, a.g.e, s. 175; Rexin için çıkartılan yol ve menzil emirleri için bkz. BA. CH. Nr. 8777, 8776, 8128, 8887.

73) BA. ND. VIII, 516-517: Aralık 1765 tarihli Prusya Kralı'nın Zege-
lin'in elçiliğine dair yazdığı mektub, «... atebe-i aliyye-i mülük-ânelerinde
ikamet üze olan erbâb-ı istişaremizden rağbetlü de Rexin nâm elçimizin
tarafımıza avdet ve infirakına karar verildiğinden yerine der-akâb hâlef nâsb
ve tayin olunmakta kusura cevâz gösterilmeyüb Devlet-i Aliyye-i ebed-pe-
zirleriyle meyânemizde mün'akid musâfât ve muvâlât ve saffet-i derûnumuz
sâdik-âne i'lâm ü beyândan hâli kalması münâsib görülmediğinden muha-
fazamıza me'mûr askerimizin mayörü mücerrebü'l-etvâr umûr-dide ve kâr-
gûzâr rağbetlü muhabbetlü Johann Christoph de Zegelin nâm bendeleri
der-i saltanat-ı seniyyelerinde tarafımızdan orta elçilik rütbesiyle ikamete
tayin ve irsâl olmuştur...» II. Friedrich'in bu mektubuna verilen cevap ile
Zegelin'in Rexin'in hâlefi olarak «rütbe-i mezkûre ile asitane-i aliyye'de
moks ve ikametine izn ü ruhsât» verildiği bildirilmiştir. Bkz. BA. ND. VIII,
518-519, 11-20 Mayıs 1766. Aynı mektub için bkz. Scheel, a.g.m, s. 67-70.
Almanca tercümesi, 36-39.

uzun savaşlardan yorgun olarak, memleketinin yaralarını sar-
makla meşgul olmayı tercih ederken, II. Katharina'nın hüküm-
darlığı altında Rusya, Kuzey-Avrupadaki siyasî durumda b -
y k değişiklikler yapma yolundaydı. Özellikle Polonya mes'ele-
si Osmanlı-Rus münasebetlerini s r'atle bir patlama noktasına
getirme istidadındaydı. 1768 de bu iki devlet arasında savaş
patladığında II. Friedrich, büyük bir kaygu duymakla beraber
(74), Osmanlı Devleti lehinde —Rusya ile arasındaki ittifak y -
z nden— (75) herhangi bir müdahalede bulunmaya pek taraf-
tar g r nmemekteydi. Ancak Rusya'nın, «ordu sevkinde ve
taktikde Türklerden de aşağı kalmayan acemiliklerine rağmen»
büyük bir başarı kazanmaları (76) II. Friedrich'i rahatsız etmek-
te ve kuvvetlenen komşusunun, ileride Prusya'ya karşı Polon-
ya'ya davrandığı gibi davranabileceğinin endişesini de bera-
berinde getirmekteydi (77). Bu durumda II. Friedrich, Rusya'-
nın Osmanlı Devleti aleyhine genişleyip fazla kuvvetlenmesi-
ni önlemek için harekete geçmek zorunda kalıyordu. II. Fried-
rich'in gelişen savaş karşısında aklında gittikçe daha kuvvet-
li olarak yer eden fikir, Osmanlı Devleti'nin, her ne kadar bu
devletin geleceğinden pek emin olamıyorsa da, hâl-i hazırdaki
Avrupa kuvvetler dengesinin korunması ve Avrupa'da sulh n
sağlanması için, yıkılmasına mâni olunmasıydı. Her tarafta
ağırlık kazandırmak istediği bu fikrin dayanağı, kendisinin özel-
likle şu savaş anlarında İstanbul'da gittikçe artan prestij ve
kuvvetli pozisyonu idi (78). Kendisinin ifadesinden de anlaşıl-
dığı gibi, II. Friedrich'ın bu tutumu Avusturya'nın takib ettiği
politika üzerinde ve özellikle Kaunitz'in kendi bildik politikası
 zerinde etkili olmuştur. Friedrich 1769 Neisse ve 1770 N us-
tadt görüşmelerinde, Avusturya'nın Prusya ile müşterek hare-
ket etmesi zar retini gözler önüne s rmiş ve bunda da ba-

74) P tz, a.g.e, s. 51, 54.

75) Die Werke Friedrichs, I, 509-510. Bkz. s. 125-126.

76) II. Friedrich, askerî durumları birbirinden pek de parlak olmayan
bu iki rak p arasındaki mücadeleyi alaylı bir şekilde, «k r rte tek gözlü-
lerin savaşı» olarak nitelemekteydi. P tz, a.g.e, s. 60; Votz, Fried. u. Os-
manen, s. 88.

77) Die Werke Friedrichs, I, 518-519.

78) Die Werke Friedrichs, I, 520.

şarılı olmuştur (79). Bu müşterek hareketin önce barışçı bir yol takibi ile gerçekleştirilmesi ve barışçı çözüm yollarının İstanbul ve Petersburg hükümetlerine teklif edilmesi bu arada karar altına alınmış bulunuyordu (80). Bu karara uygun olarak Avusturya ve Prusya elçileri, Thugot ve Zegelin İstanbul'da faaliyete geçmişlerdi. Osmanlı Devleti bu girişimlere karşı başlangıçta bazı zorluklarla karşı çıkmış, fakat gerek Çeşme faciası ve gerekse kara cephelerindeki başarısızlıklar yüzünden daha yumuşak ve barışı ister bir hava içine girmek zorunda kalmıştır. Barış yapılması için iki hükümdârın arabuluculuğunun kabul edildiği 12 Ağustos 1770'de bildirildiğinde Friedrich, II. Joseph'le görüşmekte olduğu Neustadt'ta bulunuyordu (81). Bu durum Rusya'ya bildirilmiş ve Osmanlı Devleti'nin kendilerinin tavassutu altında barışa yanaşmakta olduğu ifade edilmiştir. Harbin başından beri Yedikule'de bulunan Rus elçisi Obreskov'un serbest bırakılması da bu niyetin bir nişanesi olarak gösterilmekteydi (82). Bununla beraber gözlerini Kırım'a dikmiş bulunan Rusya'nın görüşmelere pek başlamak niyetinde olmadığı anlaşılmaktaydı. Çarice'nin yapılan teklife verdiği cevabı, Osmanlı Devleti'nin kabul edemeyeceği bir havaya büründürülmüştü. Zira Rusya yalnızca Azak'ı, Küçük ve Büyük Kabartay'ları, Karadeniz'de serbest seyrüsefâin hakkını ve Rumlar için genel bir af çıkarılmasını istememekte, aynı zamanda Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığını Eflak ve Boğdan'ın 25 sene müddetle harb tazminatı olarak devredilmesini, «Arşipel»de iki devlet arasındaki ticarete «depo» olarak kullanılmak üzere bir «ada»da talep etmekteydi. II. Friedrich ve Kaunitz aralarındaki anlaşma gereğince bu teklifleri uygun bulmamışlardı (83). Kaunitz, Neustadt'ta II. Friedrich'e, bu vaziyette Avusturya'nın, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a yerleşmesine asla müsaade etmeyeceğini

79) Die Werke Friedrichs, I, 520.

80) Die Werke Friedrichs, I, 521; Zinkeisen, GOR, V, 946; Strižbný, a.g.e, s. 40 vd; Immich, a.g.e, s. 396; Kezâ, Vâsıf, a.g.e, I, 196-197.

81) Die Werke Friedrichs, I, 522.

82) Hammer, GOR, II. Bsk. VIII, 565; I. Bsk. IV, 614; Pätz, a.g.e, s. 72, 81.

83) Die Werke Friedrichs, I, 522-524; Strižbný, a.g.e, s. 63 vd.; Pätz, a.g.e, s. 76-77.

ve savaşıñ Tuna'nın öte tarafına aşması halinde barışçı müdahalenin silahlı bir çatışmaya dönüşebileceğini açık bir şekilde ifade etmek zorunda kalmıştı. Avusturya bir taraftan Macaristan'daki garnizonlarını artırırken, diğer taraftan da Osmanlı Devleti ile 6 Temmuz 1771 de beş maddelik «mâlî yardım anlaşması»nı imzalamıştır (84). Kısa zamanda duyulan bu anlaşma geniş akisler yaratırken (85). II. Friedrich, Avusturya ve Rusya arasındaki kuvvetle muhtemel görünen bir savaşı önlemek için harekete geçmiş bulunuyordu (86). Bulduğu çözüm, Avusturya'nın gelişme hirsının başka bir yerde tatmin edilmesi noktasından hareketle, iki devletin gelişme ihtiraslarının şimdilik «Polonya'nın Paylaşması, ile» teskin edilmesi idi (87). Böylece Rusya, Eflak ve Boğdan ile Dinjester-Tuna arasındaki fetihlerden şimdilik vaz geçerken üç devlet arasında Polonya'nın ilk bölünmesi gerçekleştiriliyordu (88). Avusturya bu çözüm ile Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmaya artık ihtiyac duymazken, iki devletin giriştikleri arabuluculuk da kendiliğinden başarısızca sona ermiş oluyordu.

Böylece 30 Mayıs 1772 de yapılan 9 maddelik Yergögü mütarekesinden (89) ve 19 Ağustos'ta Avusturya ve Prusya

84) Hammer, GOR, II. Bsk. IV, 615; Pätz, a.g.e, s. 82. Geniş bilgi için özellikle, K. Soukop, Die Beziehungen Österreichs zur Türkei von 1770-1790 und die Tätigkeit des Freiherrn von Thugot, Wien 1955, s. 58 vd.

85) Zinkelsen, GOR, V, 950.

86) Votz, Fried. u. Osmanen, s. 90.

87) Die Werke Friedrichs, I, 525-526.

88) Roos, a.g.m, s. 745-746; Die Werke Friedrichs, I, 531-532; Stählin, a.g.e, II, 518; G. Stadtmüller, Geschichtliche Ostkunde, I, München - Stuttgart, s. 109; Stribny, a.g.e, s. 50 vd.

89) Vâsıf, a.g.e, II, 207-209, 220-221. Bu mütarekenin önce 10 Eylül tarihine kadar devam etmesi kararlaştırılmışken, «tahsil-i esbâb-ı asâyiş-i ibâd zımında» 20 Ekim'e kadar «tekrar kırk gün zâm ile temdid» edilmiştir. O sırada Bükreş'de Rus ve Osmanlı murahhasları, Obreskow ve Abdürrezzak Bahir Efendi bir araya gelmişler ve «maslahat-ı matlûbenin tanzimine medâr-ı suhûlet olmak niyyet-i hâlisânesiyle», mütarekenin 9 Kasım'dan itibaren yürürlüğe girmek üzere dört ay onüç gün daha uzatılmasına karar verilmiştir. Temdid edilen mütareke, Gürcistan havalesinin uzaklığı gözönüne alındığından, «ol tarafta otuz gün daha ziyâde mümted ve mu'teber» olacaktı. Bkz. BA. HH. Nr. 285. 21 Kasım 1772 tarihli Rus Feld-maraşalı Romanzow'a yollanan tasdiknâme sûreti.

temsilcilerinin mutavassıtlığı ile başlayan Fokşani görüşmelerinden (90), Ruslar'ın Kırım hususundaki direnişleri yüzünden bir netice çıkmamış, Kasım 1772 de tekrar başlatılan Bükreş görüşmeleri de iki devlet arasında silahlı mücadelenin yeniden hız kazanmasıyla akamete uğramıştı (91). Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın sadrîâzamlığı ile gelişen mücadele 1774 senesine gelinceye kadar başarısız bir şekilde sürdürülmüş ve 17 Temmuz da bilindiği gibi Küçük Kaynarca Anlaşmasının oluşmasıyla iki devlet arasındaki savaş durumuna bir son verilebilmiştir (92).

Bu arada III. Mustafa ölmüş ve yerine I. Abdülhamid geçmiş bulunuyordu (93). Küçük Kaynarca Anlaşması gerek umumî efkârda gerekse Divan üyeleri üzerinde genel bir hoşnutsuzluğun ve huzursuzluğun doğmasına yol açmıştır. Zegelin, Osmanlı Devleti'nin vakit kazanmak amacı ile bu anlaşmayı imzalamak zorunda kaldığını ve Avrupa politikasında doğacak değişikliklerle daha iyi şartlarda anlaşmanın tadil edilmesine çalışacağını yazmaktaydı (94). Anlaşma şartlarının ağırlığı bir mes'elenin de ortaya bütün çıplaklığı ile çıkmasına yardımcı olmuştu : Osmanlı Devleti artık, Ruslar'ın hedefinin İstanbul olduğunu açıkca görmüş ve Yenikale ile Kerç'in bu hedefin birer sıçrama tahtası olacağını anlamış bulunmaktaydı (95). Anlaşmanın yapılmasının hemen akabinde Osmanlı Devleti bu görüşten hareketle anlaşma şartlarının hafifletilmesi için harekete geçmiş bulunuyordu. Bu işde yardımını umduğu devlet ise Prusya idi. Daha Ağustos sonlarında Reis Efendi Zegelin'e bir takrir vermiş ve bazı noktalar üzerinde durmuş bulunuyordu. Buna göre II. Friedrich, herşeyden evvel

90) Enverî Tarihi, İÜKütb. TY. Nr. 5994, I, v. 251-a vd.; Vâsîf, a.g.e, II, 223 vd.; Soukop, a.g.e, s. 94 vd; Pätz, a.g.e, s. 97 vd.

91) Vâsîf, a.g.e, II, 232 vd.

92) Vâsîf, a.g.e, II, 302-308 vd.; Stählin, a.g.e, II, 625 vd.; Die Werke Friedrichs, I, 246; Pätz, a.g.e, s. 104-105.

93) Vâsîf, a.g.e, II, 278; Friedrich'in cülûs tebriği mektubu, 13 Haziran 1774, TSA. Nr. E. 6016.

94) Zinkeisen, GOR, VI, 7.

95) Zegelin, Rapor, Zinkeisen, GOR, VI, 76.

Petersburg üzerinde sahip olduğu büyük nüfuzu kullanarak, henüz yapılmış bulunan anlaşma şartlarının yumuşatılmasında yardımcı olmalıydı. Zegelin 3 Eylül 1774'de II. Friedrich'e, Osmanlı Devleti'nin, kendisinin dostluğuna güvenerek, mes'eleyi büyük bir enerji ile iltizâm edeceği hülyasına kapıldığını, herşeyin geriye alınamayacağını bilindiğine fakat Kralın arabuluculuğu ile Rusya'nın hakkaniyetine sığınıldığını bildirmekteydi (96). Osmanlı Devleti tarafından arzu edilen tadilât beş nokta üzerinde toplanmaktaydı: 1) Anlaşmanın III. maddesi ile kendisine tanınan Kırım Tatarları üzerindeki ruhanî hükümrânlık hakkı, eğer mümkün olursa kaybedilen bütün diğer topraklara da şâmil olmalıydı. Divan buralardaki cami'lerde Padişah adına hutbe okunmasını ve paralarında Padişah adına basılmasını ve bunların Osmanlı Sikkeleri ile eş değerde olmasını istemekte, Kadılar tayini ile yeni iş başına geçecek Hanlar'ın yine Padişah tarafından nasbedilmesini istemekteydi. 2) Anlaşmanın XI. maddesi ile Karadeniz'den Akdeniz'e geçecek gemilerin top adetlerinin dört veya beş taneden fazla olmaları önlenmeliydi. 3) Memleketeyn'in iki sene müddetle vergiden muaf tutulması Padişah'ın hükümrânlık haklarına ve hakkaniyete aykırı bulunmaktadır. 4) XIX. madde ile Rusya'ya verilecek Kerç ve Yenikale iade edilecekti. Buralara karşılık Kılburun'un verilmesi münasib görülmekteydi. 5) Varılan mutabakatta tesbit edilen harb tazminatının ödenmesine rıza gösterilemezdi. Memleketeyn ve Ege adalarının vergi muafiyeti, Kerç ve Yenikale'nin ilhakı, Tatarlar'ın müstakil hale getirilmelerinden başka bir de ağır bir tazminat ödenmesi adaletli bir talep değildi. Reis Efendi kalıcı bir barışın sağlanmasını Ruslar'ın bu tadilâta yanaşmalarıyla mümkün görmekteydi (97).

II. Friedrich, kendisine iletilen bu noktaları Petersburg elçisi Solms vasıtasıyla Rus hükûmetine iletmış ve Çarice'nin bunu kaâle almasını hararetle tavsiye etmiştir. Fakat bundan

96) Zegelin, Rapor, Zinkeisen, GOR, VI, 86.

97) Zegelin, Rapor, Zinkeisen, GOR, VI, 87; Die Werke Friedrichs, II, 8.

arzu edilen yönde bir netice alınamamıştı. Bilakis Graf Panin verdiği cevapta II. Friedrich'ten, Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu Rusya lehinde kullanarak, yapılan anlaşmanın Türkler için öyle zannedildiği kadar kahredici olmadığını ihsas edilmesini ve Türkler'in buna inandırılmasını rica etmekteydi. Aralık başında bu husus resmen bir nota ile II. Friedrich'e Çariçe tarafından da bildirilmiş bulunuyordu (98). Bütün bunlar Rusya'nın ne barış şartlarının yumuşatılmasına ne de bu şartlar üzerinde konuşulmasına taraftar olmadığını açığa çıkartmaktaydı. Çariçe, II. Friedrich'e verdiği bu konudaki notayı bile, Osmanlı Devletinin bu konuda yapmış olduğu müracaâta dolaylı bir cevap olarak dahi yorumlanmasını istememekteydi. Bunu, kendisinin dostu ve müttefiki olan bir krala samimi bir malûmât arzı olarak tefsir etmekteydi. II. Friedrich, Osmanlı Devleti'ne politikanın bir ustası olarak, kesin bir üslûpla barış şartlarında herhangi bir değişikliğin düşünülemediğini ifade etmeliydi. Kendisi Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı duyduğu şüphe ve itimadsızlığı gidermeye çalışmalı ve bu devletin dikkatlerini Avusturya'dan gelecek tehlikelere ve tehdidlere yöneltmeliydi (99).

Polonya sınır düzenlemeleri ve Danzig hakkındaki plânları yüzünden o sıralarda Rusya ile iyi münasebetlerde bulunmaya büyük bir özen gösteren II. Friedrich, Zegelin'e yolladığı talimâtta, Osmanlı Devleti'ni kendisi adına ikaz etmesini ve yapılmış bulunan anlaşmaya tam olarak riayet edilmesini tavsiye etmekteydi (100). Bu durumda Zegelin bir taraftan barış şartlarının hafifletilmesi için Prusya'nın harekete geçmesi için sıkıştırılmakta, diğer taraftan da kralı tarafından bunun tamamen aksi bir tutum içinde davranması beklenmekteydi. Ancak Rusya'nın herhangi bir tadilâta yanaşmayacağını anlaşılmaması ve bu hususda Prusya tarafından etkin bir yardımın beklenebileceğinin görülmesi Osmanlı Devleti'nin yapılan anlaşmayı

98) Zinkeisen, GOR, VI, 92.

99) II. Katharina'nın II. Friedrich'e yolladığı nota, Zinkeisen, VI, 93 vd.

100) Zinkeisen, GOR, VI, 98.

tasdik etmek durumuna sokmuş ve bu davranışta da Zegelin'in tavsiyeleri kadar Avusturya'nın Bukovina'yı ilhâk etmesiyle gerginleşen durumun da tesiri olmuştur (101).

Kendisinin 'Şark Politikası'nı Rusya ile aralarındaki ittifaka ve samimi dostluğa dayandırmış bulunan II. Friedrich için bu tarihten sonraki diplomatik faaliyetlerinde, Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıklara Rusya lehinde müdahalelerle çözüm bulunması esas politika ittihaz edilmiştir. Böylece Friedrich, Çarçe'nin Avusturya'ya meyletmesinin önüne geçmek istemekteydi. Zegelin bu durumda hem Prusya'nın, fakat belki de daha çok Rusya'nın menfaatlarına hizmet etmekteydi. II. Friedrich 1774 sonlarında mâlî sıkıntılar yüzünden Zegelin'i geri çağırıp, İstanbul'daki temsilciliğini konsolosluk seviyesine düşürmek istediğinde, bu Rusya'nın ricasıyla önlenmiş bulunuyordu (102). Graf Panin Zegelin'in İstanbul'daki şartları iyi tanıdığını ve her iki devlet için de çok faydalı hizmetler ifâ ettiğini beyân ile Zegelin'in yerinde bırakılmasında etken olmuştu. Prusya'nın Rus çizgisindeki bu politikasını bu tarihlerden sonra gelişecek olan Kırım probleminde de görmek ve takip etmek mümkündür. Avusturya'yı çemberlemek ve bunun için de Çarçe'nin dümen suyundan gitmek, Prusya'ya buna rağmen fazla manevra sahası bırakmamaktaydı. 1777 de Rusya ile Prusya arasındaki ittifak anlaşması (103) yenilenmiş bulunuyordu. Prusya Osmanlı-Rus savaşı boyunca zaten bu anlaşmaya riayeten Rusya'ya önemli bir mebiağ ödemek zorunda kalmıştı. 1777 deki bu yenileme ile Rusya'yı Osmanlı Devleti'ne karşı daha yumuşak davranışa sevketmeyi de gözden uzak tutmayan Friedrich, iki devlet arasındaki düşmanlıktan ötürü, Osmanlı Devleti'nin tamamen Avusturya'ya yaklaşmasından da kendisi için bazı tehlikeler sezmekteydi (104). Böylece iki dev-

101) Die Werke Friedrichs, II, 12; Bukovina için yapılan anlaşma, BA. ND. IX, 56-57; Zinkeisen, GOR, VI, 114-115. Geniş bilgi için bkz. Soukop, a.g.e., s. 149 vd.

102) Zinkeisen, GOR, VI, 128-129; Pätz, a.g.e., s. 108.

103) Bkz. s. 92.

104) Die Werke Friedrichs, II, 26.

let arasında oluşacak bir uzlaşma ile, Osmanlı Devleti'nin daha rahat hareket edebileceğini ve patlamak üzere bulunan «Bavyera Veraseti» meselesinde, Osmanlı Devleti'nin Avusturya aleyhine kullanılmasının kolaylaşacağını plânlamaktaydı. Bu plânlarının gerçekleşmesinde kral, Fransa'nın da kendisine yardımcı olmasını istemekteydi (105). Bu plânları dahilinde gerek Çarçe'ye gerekse Rus devlet adamlarına akıllar vermekten usanmayan II. Friedrich'in, iki devlet arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi ve karşılıklı güven hissinin yerleşmesi için düşündüğü, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti etmesi ve böylece Avusturya'nın Eflak ve Boğdan, Dalmasya sahilleri cihetlerinde genişleme heveslerinin önlenmesi teklifleri de pek i'tibar bulmamaktaydı (106). Rusya böyle bir garanti ile Osmanlı Devleti'ne karşı ellerinin bağlanmasını düşünmemekteydi (107).

1776 senesi başında Zegelin İstanbul'dan ayrılmış ve yerine Gaffron atanmış bulunmaktaydı (108). Gaffron 21-22 Ekim gecesi Reis Efendi'nin evinde gizli bir mülakatta bulunmuştur. Bu görüşmede Abdürrezzak Efendi'den başka Beylikci Ahmet Efendi, yeni Boğdan Voyvodası olan Mourusi ve Divan-ı Hümayûn tercümanı Nicola Karaca hazır bulunmaktaydılar (109). Yapılan uzun görüşme sonunda Osmanlı Devleti'nin Friedrich'in arzu ettiği gibi Rusya ile anlaşamayacağı bir kerre daha ortaya çıkmış bulunuyordu. Görüşmede salahiyetle konuşan ve kendisinin yakında Reisülküttâb olacağı söylenen (110) Abdürrezzak Efendi, Rusya'nın Şahin Giray'ı desteklemekten vazgeçmesini, Rus kuvvetlerinin Kırım'dan çekilmesini ve serbestçe Han seçimi yapılması taleb etmekte ve bu hususlarda taviz

105) Die Werke Friedrichs, II 26 vd.

106) Zinkeisen, GOR, VI, 180-181.

107) Petersburg elçisi Graf Solms'un raporu, Aralık 1777, Zinkeisen, VI, 183.

108) Zegelin'in geri çağırıldığı hakkında II. Friedrich'in yolladığı mektup; BA. ND. IX, 62. Yazılış tarihi 29 Temmuz 1775. Kendisine i. Abdülhamid tarafından verilen cevap ve yeni elçinin kabûlü, BA. ND. Nr. IX, 63.

109) Gaffron, Rapor, 30 Ekim 1777: Zinkeisen, GOR, VI, 186.

110) Gaffron, Rapor, 4 Mart 1776: Zinkeisen, GOR, VI, 186.

vermeye yanaşılmayacağını ifade etmekteydi. Bu görüşmeden sonra Friedrich'te Graf Panin'e Şahin Giray'ın desteklenmesi için bazı tavsiyelerde bulunmuş ve elde edilen barışın çok müsait olan şartları ile iktifa edilmesini istemiştir (111). Bu teşebbüslere rağmen Friedrich için Çariçe'nin dostluğu daima birinci derecede önem taşımıştır. Kendisi II. Katharina'nın iltifatlarına mazhar olabilmek için Türkler'e karşı girişilecek harpte kullanılmak üzere bir harb plânı dahi hazırlamış, hattâ bu plân çıkacak olan harpte General Rumenzov tarafından da kullanılmıştı (112). Friedrich Çariçe'ye yaranmayı o derecelere vardırmıştı ki, muhtemel bir harpte aralarındaki ittifak anlaşmasına riayeten vermek zorunda olduğu parayı bir senelik peşin olarak ödemeyi teklif dahi etmişti (113).

Bütün bu gibi davranışlara kendini iten şey ise Bayyera Veraseti yüzünden Avusturya ile girişeceği mücadelede Rusya'nın yardımına duyduğu büyük ihtiyacı. Zira, Bavyera Kurfürst'ü Maximilian Joseph 30 Aralık 1777'de ölmüş bulunuyordu (114). Friedrich giriştiği teşebbüslerle Çariçe'yi Osmanlı Devleti cihetinde vereceği bazı küçük tavizlerle Almanya camiası içinde daha büyük avantajlar elde edilmesi fikrine yaklaştırmış ve 1778 senesinde Osmanlı-Rus krizinde belirli bir gevşeklik meydana getirilirken, Rusya Bavyera mes'elesinde Prusya'nın yanında yer almış ve Avusturya'nın bu yöndeki emellerine bir gem vurulmuştur. 1779'da yapılan Tschen Barış'ının garantörlüğünü yüklenen Rusya, böylece Alman alemi içinde de büyük bir nüfuz kazanma fırsatını elde etmiş oluyordu (115).

13 Mayıs'ta Teschen'de barış imzalanırken, Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki tehlikeli sürtüşmelere Aynalı Kavak

111) Zinkeisen, GOR, VI, 197.

112) Zinkeisen, GOR, VI, 199-200.

113) Zinkeisen, aynı yer.

114) L. von Ranke, Die deutschen Mächte und der Fürstenbund. Deutsche Geschichte von 1780 bis 1790. I-II. Leipzig, 1871-72, I, s. 24. Stribny, a.g.e, s. 113-114; Die Werke Friedrichs, II, 22.

115) Die Werke Friedrichs, II, 56; Immich, a.g.e, s. 414.

Tenkihnâmesi ile bir son verilmiş bulunuyordu (116). Rusya'nın Prusya'yı desteklemiş olması II. Friedrich'e şimdiye kadar takib ettiği politikanın isabetliliği hakkında bir fikir verirken, bundan sonraki tutumunda da Rusya'ya bağlı bir politika izlemesi zârûretini kendisine bir daha göstermiş oluyordu.

116) Vâsıf, a.g.e, TSMKütb. Hazine, TY, Nr. 1406, v. 97-a, 60-a; Cevdet Tarihi, II, 118 vd.; Zinkeisen, VI, 927-931 (Fransızca Metin); G. F. Martens, a.g.e, II, 653 vd. Teschen Anlaşması metinleri için bkz. G. F. Martens, a.g.e, II, 661 vd.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Aynalı Kavak Tenkihnâmesi'nden II. Friedrich'in ölümüne kadar Osmanlı-Prusya münasebetleri : (1779-1786)

A— 1779 Osmanlı-Prusya-Rusya İttifak Anlaşması Teşebbüsü:

Aynalı Kavak Tenkihnâmesi büyük ölçüde Abdürrezzak Bahir Efendi'nin önderliği ile gerçekleşmiş ve barış taraftarlarının bir başarısı olarak yorumlanmıştır. Kendisi bu anlaşmanın imzalanmasından sonra 27 Mart 1779 da Reisülküttâblık makamına getirilmiştir (1). Böylece kendisi politika sahasında İmperatorluğun en kuvvetli şahsiyeti olarak sıvrılmış bulunuyordu. Abdürrezzak Efendi, Ruslar'la yapılan anlaşmanın, tatbikini samimi olarak arzu etmekteydi. «Tatarlar'dan» bu suretle «kurtulunmuş» bulunduğunu açıkca ifade eden Abdürrezzak Efendi, İngiliz Elçisine bu anlaşma hakkında görüşlerini açıklarken, İngiltere'nin de Amerikalılar yüzünden savaşmak zorunda kaldığını hatırlatarak, uygunsuz davranışları yüzünden metbû devletlerini daima gereksiz savaşlara sürükleyen bu buzursuz tebealardan, yani Tatarlar ve Amerikalılardan kurtulduğu için birbirlerini tebrik etmeleri gerektiğini söylemiştir. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Amerikalılar'dan vergi olarak tahsil ettiğinin üç mislini Tatarlar'a sarfetmek zorunda kalmıştı (2).

1) Vâsıf, a.g.e, TSMKütb. Hazine, Nr. 1406, v. 97-a, 98-a.

2) Gaffron, Rapor, 26 Temmuz 1779, Zinkeisen, GOR, VI, 226.

İstanbul'da ise bu anlaşma ile meydana gelen gelişmeler muhalif çevrelerin huzursuzluğuna ve kızgınlığına yol açmıştı. Söylentiler padişahın şahsına kadar uzanmış bulunuyordu. Bu günlük huzursuzlukların teskini yanında, devletin geleceği ile ilgili plânlara daha çok önem verdiği anlaşılan Abdürrezzak Efendi'nin, Prusya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında bir üçlü ittifak tesisi için harekete geçtiğine şahit olmaktayız. Kendisini böyle bir fikre yaklaştıran muhakkak ki imparatorluğun dış siyasi durumundaki tehlikeli yanlışlığıydı. Rusya ile yapılan uzlaşma, bu devletin böyle bir ittifaka dahil olmayı artık müsait karşılayabileceği ümidine kuvvet vermekte, II. Friedrich'in ise eskiden beri ısrarla yapmış olduğu ittifak teşebbüsleri ışığı altında böyle bir şeye yardımcı olabileceği mümkün görülmekteydi. Avusturya'nın memleketeyn üzerindeki niyetleri ve Osmanlı Devleti aleyhine genişleme temayülleri ise böyle bir ittifakın itici gücü olabiliirdi. Abdürrezzak Efendi ilk ciddi ve dolaylı teklifini 1779 Temmuz'u sonunda Gaffron'a büyük bir gizlilik içinde yapmıştır. Abdürrezzak Efendi mu'temedlerinden birini Prusya elçisinin tercümanı olan Francopulo'ya gizlice yollayarak, Prusya Kralı'nın Prusya-Rusya ve Osmanlı Devleti arasında gerçekleşebilecek bir üçlü ittifaka meyyal olup olamayacağını sordurmuştur. Francopulo bu konuda birşey söylemekten kaçınmış olmakla beraber, mes'eleyi Gaffron'a açmayı da ihmal etmemiştir. Gaffron bu önemde bir sorunun ancak Reis Efendi'nin bizzat kendisinden çıkmış olması gerekeceğini anlamış ve hemen bu konu ile ilgilenmeye karar vermiştir. Kendisi Abdürrezzak Efendi'nin fikrine muttali olmak için Francopulo vasıtasıyla Abdürrezzak Efendi'nin yollamış olduğu mu'temedine şu soruları yöneltmiştir. 1) Osmanlı Devleti, kendisine daha evvel teklif edilmiş olan Prusya ile bir ittifak tesisi fırsatlarını niçin daha iyi değerlendirilmemiştir. 2) Reis Efendi neden kendisi ile bizzat görüşmekten kaçınmaktadır. Oysa kendisi böyle bir ittifak teklifini müsbet karşılamaktadır. Prusya'nın ve onun müttefikleri Rusya'nın da bunu destekleyeceğinden emindir. Ancak kendisi krala bu konu hakkında yazmadan evvel, mes'eledede ne kadar samimi ve ciddi davranıldığını tesbit etmesi gerekmektedir. Bu sebepten bu konuda gerekli açıklamaları, gizlilik içinde dahi olsa bizzat

Reis Efendi'nin ağızından duymak istemektedir. 3) Acaba Reis Efendi samimi davrandığının bir delili olarak, bu konuda krala yazacağı mektubu salimen ve emin bir yolla gönderilmesini tekeffül edebilir miydi. Zirâ, böyle bir mektubun mutad olduğu gibi Viyana üzerinden yollanması rizikoluydu ve en emin yol, bu mektubun Varşova üzerinden gönderilmesiydi ki, bu da bir takım fazla masraflara katlanılmasını elzem kılmaktaydı.

Abdürrezzak Efendi, Gaffron'a hemen cevap vererek, kendisine yöneltilen noktalar doğrultusunda bir açıklamada bulunmakta vakit kaybetmemiştir. Kendisine göre, Prusya ile daha önce yapılmasına ramak kalan ittifak, o zamanki devlet adamlarının devletin menfaatlarını Avusturya'ya satmaları yüzünden gerçekleşmemiştir. Gaffron ile bizzat görüşmekten kaçınmış olması ise, ne gururundan ne de kendisine güvenmediğinden doğmaktaydı. Fakat mes'elenin büyük bir gizlilik içinde gündeme getirilmesi icâb etmekteydi ve ikisi arasındaki bir görüşme, gizlice yapılmış olsa bile duyulabilir ve şüpheleri üzerine çekebilirdi. Ayrıca daha önemli olarak, hükümetinin onayı olmadan kendisi ilk resmî teklifi yapamazdı. Böyle bir resmî teklifi hükümete getirmek ise, mes'eleyi her tarafa açık bir şekilde ilân etmek demektir. Eğer teklif edilen plân Çariçe'nin veya Prusya Kralı'nın muhalefeti ile akamete uğrayacak olursa, o zaman hayatını tehlikeye sokmuş olurdu. Bu sebepten, kendisi resmî bir teklif yapmadan ve mes'eleyi hükümetine getirmeden evvel, Çariçe'nin ve II. Friedrich'in fikirlerinin el altından soruşturulmasını gerekli görmektedir. Rusya'daki dinî zıddiyeten ötürü var olan muhalefet Çariçe'yi bu fikre yanaştırmayabilirdi. Bu tip ön yargılardan uzak olan Prusya Kralı için ise böyle bir kaygı söz konusu olamazdı. Bu sebepten Prusya, ilk resmî teşebbüsü yapabilecek yegane devletti. Eğer kral, Gaffron'a kendisini desteklemek için vazifelendirecek olursa, bütün zorluklar ve rizikolar kendiliğinden ortadan kalkabilirdi. Kendisi ancak böyle bir garantiden sonra, önce hükümetteki taraftarlarını gizlice bu mes'eleye meylettirecek ve bu yönde bir kararın alınmasına çalışacaktı. Abdürrezzak Efen-

di ayrıca Berlin'e yollanacak mektubun yerine ulaştırılması işini üzerine almaktaydı (3).

Gaffron, bu gelişmeden sonra durumu hemen II. Friedrich'e yazmış ve eğer böyle bir üçlü ittifakın gerçekleşme şansına inanıyorsa, hemen işe başlanması için kendisine talimât verilmesini istemiştir. Kendisine göre, acale edilecek olursa, mes'eleyi hiçbir kimse duymadan, ittifakı bir emr-i vakı' halinde gerçekleştirmek mümkün olabilirdi. Kendisi daha evvel, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile uzlaştıktan sonra Avusturya'ya karşı bir tedbir almak zorunda kalacağını görmüş bulunuyordu. Bu sebepten gelmesi beklenen yeni Avusturya elçisi Baron Herbert Rathkeal İstanbul'a varmadan bu mes'elenin sonuçlandırılmasında büyük faydalar vardı. Zirâ, yeni elçi bu mes'eleyi duyacak olursa, önlenmesi için her türlü vasıtaya tevessül etmekten çekinmeyecekti. Ayrıca Fransa elçisinden de bu mes'elenin gizlenmesi gerekiyordu. Ancak Fransa 1756'dan beri müttefik olduğu Avusturya ile aynı politik görüşü uzun zamandır paylaşmamaktaydı ve bu ittifak fiilen çözülmüş sayılmaktaydı. Dolayısıyla yapılacak böyle bir üçlü ittifaktan pek fazla huzursuz olacağı sanılamazdı. Eğer kral, Reis Efendi'nin bu teklifi için insiyatifi ele alır ve Rusya'yı bu konu için kendi tarafına çekerse, mes'ele başarı ile sonuçlandırılabilirdi (4).

Rusya-Prusya ve Osmanlı Devleti arasında kurulacak bir üçlü ittifak fikrinin bizzat Abdürrezzak Efendi'den çıkmış olduğu böylece anlaşılmaktadır. Abdürrezzak Efendi, değindiği sebeplerden ötürü, mes'eleyi resmen ortaya koyamadığı gibi, Bâbıâli'ye de bu konuyu ancak II. Friedrich'in olumlu bir cevap vermesinden sonra getirebilmiştir. Ekim ayı içinde (Şevval 1193) Padişah'a bu konu hakkında verdiği takrirden, mes'eleyi tamamen ters bir yönde aksettirmiş olduğu da görülmektedir. Temmuz sonuna doğru Gaffron ile bu mevzuuda irtibata geç-

3) Gaffron, Rapor, 5 Ağustos 1779, Zinkeisen, GOR, VI, 230-243; Erwin Peters, Die Orientpolitik Friedrichs des Grossen nach dem Frieden von Teschen. Halle 1914, s. 15.

4) Zinkeisen, GOR, VI, 230-233; Erwins, a.g.e, s. 15 vd.

tiğini ve üçlü ittifak fikrinin bizzat kendisi tarafından ortaya atıldığını gizleyen Abdürrezzak Efendi, böyle bir teklifin Prusya Kralı tarafından yapılmakta olduğunu ileri sürmekteydi (5). Bu takririnde, Avrupa'da en küçük devletlerin bile ittifaklar yaparak, kendilerini emniyet altına aldıklarına ve dış politikalarını tanzim ettiklerine ve böylece iç işlerinde rahatca her türlü icraatta bulunduklarına dikkati çeken ve böyle bir ittifakın, Osmanlı Devleti için ne kadar faydalı olabileceğine değinen Abdürrezzak Efendi, Prusya temsilcisinin «bu irâdının reddolunmayarak» kendisine, «menâfi-i mülkiyeyi şâmil şurût ile ittifâka kral cenâbları ve Rusya Devleti tâlib iseler» Osmanlı Devleti'nin de buna razı olacağı cevabı «havass-ı vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ile bil-müzâkere ve'l tecviz» verildiğini zikretmekteydi (6).

Gerçekten Gaffron, II. Friedrich'ten gelen olumlu cevap üzerine, Bâbîâlî'ye bu konuyu tekrar getirmiş ve «bir kıt'a mumzâ ve memhûr bir takrin» ile Friedrich'in Osmanlı Devleti ve Rusya ile Prusya arasına «akd-ı zâbita-i ittihâd ü ittifâka tâlib ve bu hususun tanzim ve tensiki aksa-yı amâli olduğu ve bu bâbda irâde ve meram-ı saltanat-ı seniyye ne ise hafiyeten kendisine ifâde olunmasını» istemekte olduğu bildirilmişti (7). Abdürrezzak Efendi Prusya ve Rusya ile yapılacak «tahaffûzî ve tecâvûzî» bir ittifak ile devletin geleceğinin güvence altına alınabileceği, Rusya ile sürtüşmelerin sona erdirilebileceği ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti aleyhine arzuladığı genişlemenin ve çevirdiği entrikaların önlenebileceği fikrindeydi. Yakın bir zamanda tek başına geçecek olan ve harbçi bir zihniyette olduğu bilinen Joseph'in Osmanlı Devleti'nin başına gaileler

5) Cevdet, Tarih, III, 327-332: «Prusya Kralı'nın Dersaadet'te Maslahat-güzârı tarafından bundan akdem be-gayet nihânî olarak tercümanı vasıtasıyla savb-ı çâkir-âneme bir haber vurûd edüb, hulâsa-i mazmûnunda Kral-ı mersûmun Devlet-i kavi-sevket ile akd-i ittifâk irâdesinde olduğu ve müsaâde ve meyl ü rûkûn buyurulduğu surette şerâit ve zevâbitinin müzâkere ve tanzimine şurû' olunacağı mezkûr olub...» Prusya ittifâkına dair Abdürrezzak Efendi'nin takririnden.

6) Cevdet, Tarih, III, 328.

7) Cevdet, Tarih, III, 329.

açacağına değinen (8) Abdürrezzak Efendi, Avusturya tarafından gelecek tehlikelere dikkati çektikten sonra, yapılacak ittifakı tasvib etmekte olduğunu ve Prusya ile daha önceleri, Ragıp Paşa zamanında bir ittifak yapılmamış olmasını bir hata olarak değerlendirmekteydi (9). Kendisine göre şimdi yapılması düşünülen ittifak için herhangi bir şer'î mahzûr bulunmamaktaydı. «Devlet-i Aliyye Nemce'nin aleyhinde Erdel ve Macar Kralları ile kerreten ba'da uhrâ ittihâd eylediği ve hattâ Gazi Sultan Süleyman Han... Maçar hakimlerine asker verüb ve lede'l-hace anlardan asker alub Nemce bilâdına havale ettiği ketebe-i tevârihde mastûr ve Prut senesinden mukaddem İsveç Kralı dahi Babadağ Seraskeri Vezir Yusuf Paşa vesatiyle akd-ı ittifak olunduğu Târih-i Râşid'de musarrâh ve mezkûr olmağla, milel-i efrenciye ile saltanat-ı seniyye'nin rabt-ı ittihâdî kazaya-yı mesbûkadandı». «Ve geçen sene Nemçelü'nün altı bin keseyi kapup neticede hıyle ve hud'aya sulûk ettiği dahi (10) cevâz-ı ittifâka delildi» (11).

Daha önce böyle bir üçlü ittifak fikrini zihninden geçirdiğine değindiğimiz (12) II. Friedrich'in 11 Eylül'de Gaffron'un bu konuda yazdığı mektubu eline geçtiğinde, insiyatifi gerçekten eline almış olduğunu görmekteyiz. Zaten kendisi 23 Temmuz 1779 tarihli talimâtında yeni Petersburg elçisi Graf von Görtz'e, Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlığın her ne kadar yeni anlaşma ile (Aynalı Kavak Tenkihnâmesi ile)

8) Cevdet, Tarih, III, 330-332.

9) «... Râgıp Paşa merhumun sadaretinde Prusya Kralı Nemçelü'yü ber-bâd ve perişân eylediği hilâlinde Devlet-i Aliyye'ye hâber irsâl ve Nemçelü'nün aleyhinde ittifâka tâlib olub ol vakt saltanat-ı seniyye kral-ı mersûmun meramını müsâid ve Zemun taraflarına yirmi otuz bin asker imrâr etmiş olsa Macar ve Erdel vesâir nice bilâd ve husûnu teshir eylemek ve Nemce Devleti hasmı elinde bil-küllîye mağlûb ve belki devletleri ber-keşte olmak imkânda iken zebûn-kûşlık vadisi ihtiyar olunmayub Prusya Kralı'nın iltiması reddolunduğu çok zaman değildir.» Cevdet, Tarih, III, 330. Abdürrezzak Efendi'nin takririnden.

10) Bkz. s. 100.

11) Cevdet, Tarih, III, 332.

12) Bkz. s. 87 dipnot, 33.

giderilmişse de, bunun zaman zaman tekrar patlak vereceğinden emin olduğunu, Kırım da her Han seçiminde bu anlaşmanın tekrar aievleneceğini ve Kırım'ın müstakil statüsü ile iki devlet arasında bir çekişme mevzuu olacağını dile getirmiş bulunuyordu. Bu endişeler altında Prusya için Fransa'nın dostluğu gittikçe önem kazanmaktaydı. Zirâ, Fransa üstün nüfuzu sayesinde Osmanlı Devleti'ni etkileyebilirdi. Avusturya ile Rusya'nın yakınlaşmasına daima mânî olacak tedbirleri almak da ise kusur edilmemeliydi (13). Bu politik esaslar dahilinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir yakınlaşma ve böylece Avusturya'nın tecrid edilip, üç taraftan sarılması, II. Friedrich için büyük önem taşımaktaydı. Maria Theresia'nın yaşlılığı ve yakın bir gelecekte bütün devlet idaresinin Joseph'in eline geçeceği (14) kayguları ise, Avusturya'ya karşı takib edilecek politikaya ayrı bir önem kazandırmaktaydı.

II. Friedrich, Gaffron'dan gelen mektup üzerine mes'eleyi hemen Rus Başvekili Panin'e iletmek üzere Petersburg elçisi Görtz'e yollamış ve 30 Eylül'de Devlet Nâzırları Graf von Finckenstein ve Graf von Hertzberg'e böyle bir ittifak için bir taslak hazırlamalarını ve bunu çok acale olarak kendisine takdim etmelerini emretmiştir. İstenilen bu taslakta, devletlerin bir saldırı karşısında birbirlerinin yardımına koşmaları ilk şart olarak yer almaktaydı. Bu iki nâzir ertesi gün (1 Ekim 1779) krala istenilen ittifak anlaşması taslağını hazırlayıp sunmuşlardır. Hazırlanan proje tam olarak kralın arzu ettiği bir şekildeydi. Üç devlet kurulacak dostluk ile alabildiğince yakın bir ilişki içinde olacaklardı. Bu gaye için her üç hükümdâr ve bunların halefleri arasında samimi ve kalıcı bir dostluk ve yakın bir ittifak, bütün zamanlara şamil olmak üzere ve asla ihlâl edilmeyecek bir tedafûi ittifak vasıtasıyla sağlanacaktı. (Par une

13) Zinkeisen, GOR, VI, 234-235; Erwins, a.g.e., s. 16; Stribny, a.g.e., s. 119.

14) Maria Theresia 29 Kasım 1780 de öldüğünde yerine 1765'den beri Macar Kralı olarak 'ortak hükümdâr' olan oğlu II. Joseph (1780-1790) geçmiştir.

alliance défensive perpétuelle et inviolable). Üç devlet karşılıklı olarak birbirleriyle iyi münasebetlerde bulunacaklar ve tam bir karşılıklı güven duygusu ile hareket edecekler, karşılıklı fikir alış verişinde bulunacaklardı. Müşterek meseleler tam bir dostluk duygusu içinde çözümlenecek ve ortak düşmanlara karşı her üç müttefik birbirlerine sadakatla ve en tesirli bir şekilde dayanışma göstereceklerdi. Üç devletten birinin Avrupa'daki topraklarının düşman bir devlet tarafından herhangi bir saldırıda bulunulacak olursa, diğer müttefikler saldırıya uğrayan tarafın yardımına koşacaklardı. Bu yardım ya yardımcı kuvvetler sevkiyle olacak veya müşterek düşmana karşı yapılacak müessir bir «diversion» ile gösterilecekti. Üç devlet arasında mevcut olan Dostluk ve Ticaret Anlaşmaları yürürlükte kalacak, fakat bunlar bu üç devlet ve bu devletlerin tebeaları arasındaki ilişkileri daha samimi ve sağlam bir hale getirmek hedefini esas ittihaz edeceklerdi. Bu gayenin tahakkuku için her üç devletin Tüccarları karada ve denizde en fazla mazhariyete sahip devlet tüccarları olarak, her türlü imtiyazdan müstefiden ticaret yapacaklardı. Yapılacak olan bu anlaşma gizlilik içinde kalacaktır (15).

Aslında, bu şartlarla yapılacak bir ittifak anlaşmasında, farklı menfaat noktalarından hareket eden bu üç devletin mutabık kalabilmelerinin ne kadar zor olduğu daha ilk bakışta kendini hissettirmektedir. Fakat II. Friedrich böyle bir ittifakın gerçekleşebileceğine inanmaktaydı. O, bu ittifak anlaşması ile Avusturya'nın ellerinin bağlanabileceğine tam olarak emindi. Ancak Osmanlı Devleti aleyhindeki daha büyük plânları tatbik etmek için uygun zamanı kolayan II. Katharina'nın kendisinin serbestce hareket etmesini önleyecek olan böyle bir anlaşmaya yanaşabileceğini düşünmek de pek o kadar gerçekçi bir davranış olamazdı. Bununla beraber hazırlanan ittifak taslağı Graf Panin'e iletilmiş ve kendisinden gelecek olan cevap ve değişiklik önerileri sabırsızlıkla beklenmeye başlanmıştır. Graf Panin bu ittifak taslağını müsaait karşılamış ve böylece II.

15) *Projet d'une triple alliance entre les Cours de Russie, de Prusse et la Porte Ottomane*, Zinkeisen, GOR, VI, 236-237.

Joseph'in ihtiraslarına bir gem vurulabileceğini ifade etmişti. Kendisine göre, herşeyden evvel bu ittifak tedafûî karakterde olmalıydı. Graf Panin, bu mes'eleyi II. Katharina'ya açtığı anda, Çariçe gazap sınırına varan bir hoşnutsuzluk ile, Osmanlı Devleti ile yapılması teklif edilen bu ittifaka karşı kesin bir tiksinti duyduğunu belirtmiş ve kraldan bunu münasib bir şekilde reddetmesini rica etmişti. Kendisi, kral ile arasında mevcûd olan ittifakı, II. Joseph'in sonsuz ihtiraslarını karşılamaya yeterli bulmaktaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti ile yapılacak bir ittifakın kolayca nelere sebebiyet verebileceğini tahmin etmek mümkün değildi. II. Katharina bütün bunları o kadar kesin bir ton ile ve tavırla söylemişti ki, Graf Panin böylece Çariçe'nin bu konuda yapılacak her türlü ısrarın başarısız kalacağına kanaât getirmiş bulunuyordu.

Graf Panin bu neticeyi Ekim başında hemen II. Friedrich'e bildirilmesi için Görtz'e iletmış, Görtz ise daha evvel Panin'in bu konuda ümitvar olması ve şimdi bu olumsuz sonucu kendisine bildirmesi karşısında şaşırmış olarak, haberi Berlin'e yazmış bulunuyordu. Bununla beraber bu gelişme II. Friedrich'in ümitlerini kırmamıştır. 19 Ekim'de Görtz'e yoladığı mektubta, Çariçe'nin mes'eleyi müsait karşılamamış olduğuna teessûf etmiş, ancak böyle bir ittifak ile Avrupa sulhünün en iyi bir şekilde korunabileceğine dair olan inancını tekrar dile getirmişti. Prusya ile Rusya arasındaki ittifakın Avusturyanın ihtiraslarına bir sed çekeceği doğrudur. Ancak bunun yeterli olduğuna kanaât getirememektedir. Bütün karşı cepheleri bir araya toplayan bir ittifak II. Joseph'e verilecek en güzel cevaptır. Bu yüzden Çariçe'nin fikrini değiştirecek girişimlerde bulunulmasını istemektedir (16). Graf Görtz, Panin'e yaptığı ikinci müracaâtında da olumlu bir gelişme emaresi görülemedi. Graf Panin, bu mes'eledede Graf Ostermann ve Prens Repnin'in de karşı fikirde olduklarını bildirmişti. Çariçe'nin bu ittifaka karşı duyduğu olumsuz hisler değişmemişti ve Graf Panin aynı teklifi tekrarlamaktan çekinmemektedir. Çariçe'nin bu muhalefeti şahsî fikirlerinden, umumî efkârın tutumundan ve

16) II. Friedrich'ten Görtz'e, Ekim 1779, Zinkeisen, GOR, VI, 240.

halkın böyle bir ittifaka dinî sebeplerden, ötürü karşıt olacağından neş'et etmekteydi. Çariçe bu ittifakın gerçekleşmesi halinde 1740 senesinde Osmanlı Devleti ile ittifak yapan İsveç Kralı gibi halkın hoşnutsuzluğuna ma'rûz kalacağından çekinmekteydi (17). Ancak II. Katharina'nın bu tutumunda, kendisinin Osmanlı Devleti'ne karşı hazırladığı plânların da en önemli etken olduğunu anlamamak imkânsızdır. Zirâ, böyle bir ittifakın oluşması her şeyden evvel Kırım'ın ilhakından vaz geçilmesini gerektirirdi. Rusya içindeki gayr-ı meşrû durumunu unutturmayı ve tahtını sağlamlaştırmayı, Osmanlı Devleti ile başarılı mücadelede gören ve Müslümanlara galebe çalmakla da Ortodoks Kilisesi'nin desteğini elde etmeyi ve halkın teveccühünü kazanmayı hedef alan II. Katharina için böyle bir ittifakı onaylamak mümkün değildi (18).

Graf Görtz buna rağmen Çariçe'nin hissiyatını ve düşüncelerini zedelemeyen bir orta yolun bulunabileceğini zannetmekteydi. Kendisinin teklifi Prusya ile Rusya arasındaki mevcut ittifak anlaşmasına eklenecek yeni bir madde ile problemin çözümlenebileceği merkezindeydi. Buna göre, taraflar şartlara göre aralarındaki ittifaka üçüncü bir devleti dahil etme hakkını mahfûz tutacaklardı. II. Friedrich bu teklifi ma'kul karşılamıştı. Bu teklif Graf Panin'e iletildiğinde, Çariçe'nin kesin tavrı değişmemiş olduğu için üzerinde durulamıyacağı ve bu ittifak hususunda ısrar etmenin iki devlet arasındaki iyi münasebetleri bozabileceği ifade edilmişti. Çariçe, Osmanlı Devleti'ni içine alacak bir ittifaka kat'iyen taraftar değildi ve her türlü ittifaklardan uzak kalarak Avrupa'da «hakemlik» rolü oynamayı tercih etmekteydi. Bundan başka dinî sakıncalar yüzünden Hristiyan olmayan bir devletle ittifaka girmeyi de istememekteydi (19).

17) Görtz, Rapor, 12 Ekim 1779, Zinkelsen, GOR, VI, 241; Erwins, a.g.e, s. 16 vd.

18) Kijutschewskij, a.g.e, II, 170, 180, 183; Stählin, a.g.e, II, 610.

19) Görtz, Rapor, 29 Kasım 1779, Zinkelsen, GOR, VI, 244; Erwins, a.g.e, s. 17-18.

Çarîçe'nin bu kat'i tutumuna rağmen II. Friedrich bu mes'e-
lenin peşini bırakmak niyetinde değildi. Mademki Çarîçe üç-
lû bir ittifaka taraftar değildi, acaba Prusya'nın Osmanlı Dev-
leti ile yapacağı ikili bir ittifak karşısındaki tutumu ne olabilir-
di? 9 Kasım 1779 da Graf Görtz'e bu hususun tahkikini emre-
den II. Friedrich, Osmanlı Devleti ile tedâfûl bir anaşmanın
Çarîçe üzerinde nasıl bir tesir yapacağını araştırılmasına ve
böyle bir ittifakın Rusya için de faydalı olabileceğinin izâhına
girişmiştir (20).

Çarîçe'nin bu mes'eledeki kesin tutumu yüzünden Osman-
lı Devleti'nin Avusturya'ya yanaşabileceğini ve Rusya aleyhi-
ne bir ittifakın oluşabileceğini ileri süren II. Friedrich, böylece
Çarîçe'nin fikrini değiştirmeye çalışırken, dikkatleri Avustur-
ya'nın Polonya'da çevirdiği entrikalara çekiyor, fakat herşeye
rağmen Graf Panin'i bu mes'ele için Çarîçe'nin karşısına çık-
maya iknâ ettiremiyordu. O sıralarda patlak veren Şahin Gi-
ray'a Hanlık alâmetlerinin, yapılan anlaşmada karar altına alın-
dığı gibi verilip, kendisinin müstakil olduğunun resmen tanınma-
sı mes'elesinde Padişahın gösterdiği imtinâ, Çarîçe'nin yeniden
hiddetlenmesine sebebiyet vermiş bulunuyordu. Çarîçe Aynalı
Kavak Tenkîhnâmesi mucebincâ Osmanlı Devleti'nin mükelle-
fiyetlerini aynen yerine getirmesi hususunda ısrar etmekte ve
durumu bir protesto notası ile Bâbîâlî'ye bildirmekteydi (21).
Aradaki bu sürtüşmeler Çarîçe'nin bu ittifak teklifindeki olum-
suz tutumunu perçinlemekteydi. Kendisi şimdi Panin'e, Fried-
rich'ten Osmanlı Devletini içine alacak herhangi bir ittifak tek-
lifini duymak istemediğini açıkca söylemekteydi. Prusya ile
Rusya arasındaki ittifak ise, kendisine göre Avusturya'yı diz-
ginlemeye yeterliydi ve ayrıca başka bir tedbire ihtiyac yoktu.
Bu durumda Graf Görtz, II. Friedrich'e bu konuda yapılacak
hiçbir şey kalmadığını yazmak zorunda kalıyordu (12).

Diğer taraftan İstanbul'da Gaffron ile Abdürrezzak arasın-
daki görüşmeler de devam etmekte ve başka türlü bir geliş-

20) Friedrich'ten Görtz'e, 9 Kasım 1779, Zinkeisen, GOR, VI, 245.

21) Zinkeisen, GOR, VI, 246.

22) Görtz, Rapor, 30 Kasım 1779, Zinkeisen, GOR, VI, 247.

me göstermekteydi. Kral bilindiği gibi teklifi onayladıktan sonra Gaffron'u bu konuda görüşmelerde bulunmak üzere vazifelendirmişti. Bu konuda ilk adımın kendisi tarafından atılmış olmasının bilinmemesini istediğimize değindiğimiz Abdürrezzak Efendi, II. Friedrich'in bu konuyu benimseyip destekleyeceğini öğrenince, artık Gaffron'la bizzat görüşmeye başlamıştı. Kendisi herşeyden önce şu konunun aydınlatılmasını beklemekteydi. 1) Kral yalnızca bir tedafûl ittifak mı yoksa hem tedafûl hem de tecavüzî ittifak mı düşünmekteydi. 2) Rusya'nın bu üçlü ittifaka yanaşmaması halinde Prusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılabilecek ikili bir anlaşmanın şartları neler olabilirdi. 3) Rusya'nın bu konuda kesin bir cevap vermesinin geçikmesi halinde görüşmeleri kış boyunca ikili olarak sürdürmek mümkün olabilir miydi? Böylece uzun yazışmalarla Petersburg'tan cevap gelmesi ile zaman kaybı önleneyeği gibi, Avusturya'nın çeşitli entrikalarla mes'eleyi çıkmaza sokması önlenebilecekti. Avusturya'nın rüşvet dahil her vasıta ile girişeceği karşı faaliyetle mes'ele akim kalacak olursa bu hem kendisinin hem de sadrazamın hayatına malolabilirdi (23).

Gaffron bu noktalara kendiliğinden yeterli bir cevap verecek durumda değildi. Rusya'nın bu mes'eledeki olumsuz tutumu yüzünden ise II. Friedrich işi Bâbîâlî nezdinde enerji ile takib ettiremiyordu. Kendisi herşeyden önce Çariçe'nin bu konuda ne düşündüğünü kesin olarak bilmek zorundaydı. Bu konuda Çariçe'nin yukarıda açıklanan tutumu İstanbul'da Gaffron ve Rus temsilcisi Stakiev arasında da sürtüşmelere yol açmakta, bu ise Bâbîâlî üzerinde hiç de iyi bir tesir yapmamaktaydı. Stakiev böyle bir ittifak düşüncesinin hiçbir samimi Hristiyan tarafından desteklenemeyeceğini açıklamakta ve şahsen böyle bir plân karşısında nefret duyduğunu ifadeden kaçmamaktaydı (24). Bu vaziyette Abdürrezzak Efendi'nin bütün ümidi II. Friedrich'in Çariçe'nin fikrini çelmesine bağlı kalıyordu. Çariçe'nin bilinen tutumu yüzünden bu üçlü ittifak te-

23) Gaffron, Rapor, 3, 17 Kasım 1779, Zinkeisen, GOR, VI, 249.

24) Gaffron, Rapor, 17 Aralık 1779, Zinkeisen, GOR, VI, 250.

şebbüsünün akamete uğraması gerçekten Abdürrezzak Efendi'nin mevkiinin sarsılmasına ve azline sebep olmuştur. Bunda, bu mes'eledeki başarısızlığının Avusturya elçisi ve diğer muhaliflerinin de istismarının payı büyük olmuştur. 8 Aralık 1779 da kendisi Reisülküttâblıktan azl, fakat buna rağmen vezaretle Aydın Valiliğine atanmıştır (25). Abdürrezzak Efendi'nin azlinde kendisinin kudretinin her gün biraz daha artmasından rahatsız olan sadrîâzam Kalafat Mehmet Paşa ve özellikle daha evvel İstanbul'dan uzaklaştırılmasında rol oynadığı Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'nın da tesiri olduğu anlaşılmaktadır (26).

Üçlü ittifak teşebbüsünün Çariçe'nin muhalefeti ile gerçekleşmemesi (27) iki önemli noktanın açığa çıkmasına vesile olmuştur : Bunlardan biri Katharina'nın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne dair herhangi bir garantide bulunmak ve böyle bir ittifak ile Osmanlı Devleti aleyhine tasarladığı genişleme plânlarına sekte vurmak istemediği açıkca anlaşılmış oluyordu. İkinci olarak da, bu ittifak teklifi sebebiyle Prusya ve Rusya arasında bir uzaklaşmanın başladığı, aradaki ittifakın çözülmeye yüz tuttuğu ve karşılıklı verilen bütün garantilere rağmen ileride tamamen çökeceğinin ortaya çıkmış olmasıydı (28). II. Friedrich'in bu ittifak için Çariçe nezdindeki teşebbüsleri, kendisinin Rusya ile Osmanlı Devletini aynı ittifaka dahil etmek istemesi, biraz da Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine tasarladığı genişlemeyi önlemeye matûftu ki, bu husus II. Friedrich'in bu son girişimiyle Çariçe tarafından da hissedilmiş bulunuyordu. Çariçe'nin bu hususta gösterdiği kesin ve reddedici tavırda, Rusya ile Prusya arasındaki dostâne münasebetlerin bozulmaya başladığı, II. Friedrich'in de gözünden kaçmamıştır (29). II. Friedrich ayrıca Avusturya ve İn-

25) Abdürrezzak Efendi bu vazifede Ocak 1781 de vuku' bulan ölümüne kadar kalmıştır. Bu ikinci Reisülküttâblığı ise 7 ay 10 gün sürmüştür.

26) Vâsıf, a.g.e, TSM Kütb. Hazine, TY. Nr. 1406, v. 99-A.

27) Stribny, a.g.e, s. 123.

28) Küntzel, a.g.m, s. 121.

29) Zinkeisen, GOR, VI, 255.

giltere'nin Rusya ve Prusya arasındaki ittifakı bozmak ve Rusya'yı kendi taraflarına çekmek için çalıştıklarını da bilmekteydi. İngiltere, Rusya'yı kendi yanında, devam etmekte olan Amerika savaşına karşı silahlı bir müdahalede bulunması için bir ittifak anlaşması içine çekmek istemekteydi. Bunu sağlayabilmek için Rusya'ya, Osmanlı Devleti aleyhine tam bir hareket serbestisi verecek bir ittifak anlaşması teklif etmekte ve hattâ Akdeniz'de Rusya'nın «üs» olarak kullanabileceği bir adanın tahsisini bile vaâdedebilmekteydi (30). Fakat Çariçe İngiltere lehine yapacağı bir müdahale ile Amerika yüzünden devam eden savaşın ve Fransa-İspanya-İngiltere arasındaki amansız mücadelenin bir an evvel sona ermesini sağlamakta kendisi için hiçbir fayda görememekteydi. Bilakis, Fransa ile İngiltere'nin Amerika savaşı ile meşgûl olmalarından ve bu devletlerin böylece, Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesiyle yeterli derecede ilgilenememelerinden memnûniyet duymaktaydı (31). Avusturya-Rusya yakınlaşması ise Haziran başlarında (1780) II. Katharina ile II. Joseph'in Mohilev'de buluşmaları ile açığa çıkmış bulunuyordu (32). Bu buluşmanın Rus-Prusya ittifakı aleyhine bazı gelişmelere yol açacağı ve Rusya ile Avusturya'nın ileride muhtemelen Osmanlı Devletine karşı ortak bir tutum içinde bulunabilecekleri II. Friedrich'i son derece rahatsız etmekteydi. Bu buluşmanın Petersburg'ta yarattığı tesirleri azaltabilmek için veliahd Prens Wilhelm'i Rusya'ya yollamış bulunan Friedrich, bunda umduğu başarıyı elde edememişti (33). Maria Theresia'nın ölümüyle tek başına hükümdâr olan II. Joseph'in bilinen plânlarına daha büyük bir enerji ile sarılacağı ise artık beklenmekteydi. Çariçe'nin fantazi dolu «Grek Projesi» (34) Kasım ayında etrafa yayılmış, II. Friedrich, duyupta uzun zamandır ciddiye alma-

30) E. Hölzle, *Russland und Amerikan*, München 1953, s. 32.

31) Hölzle, a.g.e, s. 31.

32) Stählin, a.g.e, II, 613; Immich, a.g.e, s. 427; Erwins, a.g.e, s. 19; Stribny, a.g.e, s. 37 vd.

33) Stribny, a.g.e, s. 132-133.

34) Hoesch, «das sogenannte Griechische Projekt Katharinas II», *JbGGE*, XII (1964) 168-186.

diği bu «proje»nin artık ciddi olarak düşünölen bir konu olduğunu, İstanbul'da olduğu gibi tedirginlikle müşahade etmek zorunda kalıyordu. Çarçe'nin Ocak 1779 da doğan torununa Konstantin adını verdiği ve bu çocuğu ileride «Bzans İmperatoru» olacaktı gibi yetiştirmek istemesi zaten bilinen bir şeydi (35). Hattâ bu çocuğa süt emdirmek için Ege Adaları'ndan Rum kadınlarının getirilmesi mes'eleyi biraz da gülünçlük sınırına yaklaştırmıştı (36). Ancak bu projeden Mohilev buluşmasında bahsedilmiş olması mes'eleye bir dereceye kadar ciddiyet kazandırmaktaydı. II. Friedrich fantazi dolu böyle bir projenin gerçekleşme olanağı bulamayacağından emin olmakla beraber, bu mes'ele için Rusya karşısında kesin bir tavır almak zorunda kalacağı için huzursuzluk duymaktaydı.

Mohilev buluşması Osmanlı Devleti üzerinde de kaygılar yaratmıştı. Yeni sadrıâzam Kara-vezir Seyyid Mehmed Paşa ve yeni Reisü'l-küttâb Halil Hamza Efendi, Rusya ile Avusturya yakınlaşmasının, Osmanlı Devleti için büyük tehlikeler doğurabileceğini sezmekteydiler. Gaffron, kralın bu buluşmadan sonra Osmanlı Devleti aleyhine gelişecek bütün olaylar için gerekli tedbirleri alacağını garanti etmiş olmakla beraber, bu duyulan endişelerin giderilmesine yetmemişti (37). Friedrich, Gaffron'a verdiği talimatlarla, bu buluşmanın hâl-i hazırda politik dengenin bozulmasına sebebiyet veremeyeceğinin telkinini emretmekte ve Petersburg'ta bulunan Prens Wilhelm'in bu buluşmanın tesirlerini silebileceğini ve Rusya ile arasında olan ittifakı tekrar canlandırabileceğini ummak istemekteydi. Bâbiâî, Ruslarla küçük teferruatlar yüzünden tartışmalara girmemeli, Avusturya'ya karşı da sert ve uyanık bir politika takip etmeye çalışmalıydı. Zirâ, Avusturya Osmanlı Devleti'nin en tabii düşmanıydı ve II. Joseph, Bosna'yı veya sınırlarda yer alan başka bir bölgeyi hile ile ele geçirmek için hazırlanmaktaydı. Fakat kendisi, Osmanlı Devleti'nin Bukovina'nın

35) Stählin, a.g.e, II, 612; Cevdet Tarihi. IV. 13 vd.: Driault, a.g.e, s. 86.

36) Zinkeisen, GOR, VI, 269; Gittermann, a.g.e, II, 294, n. 1.

37) Gaffron, Rapor, 17 Nisan 1780; Zinkeisen, GOR, VI, 280.

gasbı sırasında edindiği tecrübelerle istinaden, böyle bir durumda artık eskisi kadar zayıf davranmıyacağına inanmaktaydı (38).

Bütün bunlara rağmen Bâbiâli'yi tam anlamıyla teskin etmek mümkün olamamaktaydı. Dolayan çeşitli dedikodular endişeleri bir kat daha artırmaktaydı. Friedrich ise her zaman Osmanlı Devleti'nin yanında yer almakta olduğunun belirtilmesinde titizlik göstermekte ve Bâbiâli'nin Prusya tarafından yalnız bırakıldığı hissine kapılmamasına, Avusturya-Rusya yakınlaşmasının Prusya içinde büyük tehlikeler yarattığı şu anda özellikle ihtimam göstermekteydi. 1780 Aralık ayında Maria Theresia'nın ölüm haberi İstanbul'a geldiğinde, duyulan endişeler bir kat daha artmış bulunuyordu. Zirâ kendisi, genişleme politikası taraftarı olarak tanınan oğlu Joseph'e karşı bir denge unsuru olarak kabul ediliyordu ve şimdi iktidara tek başına sahip olan Joseph'in ihtiraslarını tatmin yoluna gideceğinden endişe edilmekteydi (39).

Dış politikadaki bu istikrarsız ve tehlikeli gelişmeler, Osmanlı Devleti için Prusya'nın dostluğunu vaz geçilmez yapmaktaydı. Bu husus gerek Kara-Vezir Mehmet Paşa'nın (1779-1781) gerekse halefi Mehmet İzzet Paşa'nın (1781-1782) sadaretlerinde değişmeden kalmıştır. Osmanlı Devleti dış politikadaki yalnızlığı içinde, Prusya ile bir ittifaka gitmeyi artık hayati bir mesele ve kurtuluş yolu olarak görmekteydi. Mehmet İzzet Paşa, kraldan Avrupa'daki gelişmelerden Bâbiâli'nin malûmâtta edilmesini istemekte, Avusturya, Rusya ve Prusya ordularının mevcudu hakkında bilgiler rica etmekte, ve böylece Osmanlı Devleti'nin bu bilgilerle kendisini muhtemel bir savaşta alınacak tedbirlere hazırlayacağını ifade etmekteydi (38). Friedrich ise bu hususlarda gerekli bilgileri vermekten

38) Friedrich'ten Gaffron'a, 7 Ekim 1780: Zinkeisen, GOR, VI, 279; Erwins, a.g.e, s. 22.

39) Cevdet, Tarih, III, 352.

40) Gaffron, Rapor, 11 Eylül 1780, Zinkeisen, GOR, VI, 290.

ve yardımcı olmaktan kaçınmamaktaydı (41). Kara-Vezir Mehmet Paşa sadareti esnasında önemli bazı yabancı gazetelerin gözden geçirilip, gerekli haberlerin itina ile tercüme edilip Bâbiâli'ye sunulduğu bir «kalem»in kurulduğunu duyan II. Friedrich iyi haber veren —fakat muhtemelen kendi tarafını tutan— bazı gazetelerin (Gazette de Clèves, Courrier du Bas-Rhin gibi) takib edilmesini tavsiye etmekteydi. Kral'ın Osmanlı Ordusunu islâh ve reorganize edilmesi için yaptığı, geniş ve köklü icraâtları içeren teklifleri ise, sadriâzam tarafından, devletin şartlarının bu reformların uygulanmasına müsait olmadığı mütaalası ile teşekkürle mukabele görmekteydi (42).

Halil Hamid Paşa sadaretinde (1782-1785), Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa'nın da ön ayak olmasıyla yürütülen askerî hazırlıklarda Prusya Ordusu'nun ideal bir örnek olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hasan Paşa, Gaffron vasıtasıyla yaptığı müteaddid müracaâtlarla, Friedrich'e topçu ve mühendis zâbitler yollanması için baş vurmuş bulunuyordu. II. Friedrich, Rusya ile arasındaki ittifaka işaretle, direk olarak böyle bir yardımda bulunamayacağını ifade etmiş, ancak Almanya içinde bu iş için yeterli zâbit bulunabileceğini bildirmiştir. Mesela, serbest imperatorluk şehirlerinden olan Hamburg ve Frankfurt bu iş için akla gelen yerler olarak gösterilmektedir. Hasan Paşa ayrıca Embden limanında bir hatt-ı harb gemisiyle iki fırkateyn inşâ ettirmek istemekte ve bu gemilere Prusya limanlarından barut, kurşun, mühimmât ve top gibi harb malzemeleri yükleyip, bunların İstanbul'a sevkedilmelerini plânlamaktaydı. Rusya'nın da bu gibi malzemeleri İngiltere ve İsveç'ten tedarik ettiğine dikkati çeken Hasan Paşa, bu

41) Friedrich'in 26 Kasım 1781 tarihinde bu konu ile ilgili olarak Bâbiâli'ye ilettiği bilgilere göre, Prusya sulh zamanında 188 bin, Avusturya 230 Rusya ise 150 bin kişilik ordu beslemekteydiler. Bu sayılara Millis kuvvetleri dahil değildi. Bu durumda her iki imparatorluk 380 bin kişilik bir askerî kuvveti, emre âmâde tutmaktaydılar. Bu kuvvetlerin 170 bini Prusya'ya karşı kullanılmak üzere ayrılmış olduğundan, Osmanlı Devleti 200 bin kişilik müşterek düşman ordusuna göre hazırlanmak zorundaydı. Erwins, a.g.e, s. 25.

42) Zinkeisen, GOR, VI, 291, n. 2.

yüzden herhangi bir itirazın meydana geleceğine ihtimal vermemekteydi. Hasan Paşa bu teklifinin kabûlü halinde bu işe 1,5 milyon «Taler» yatırmayı taahhüd etmiş bulunuyordu (43). Bütün bunların yanında, Prusya ile açık veya gizli, tedafûî karakterde veya kralın arzusuna uygun olarak yalnızca Avusturya'yı hedef alan, şartlarını kralın dilediği gibi tesbit edeceği bir ittifak anlaşması da teklif ediliyordu. II. Friedrich, Prusya'nın o anda tarafsız ve gözlemci bir tutum içinde bulunmasıyla, menfaatlerinin en iyi bir şekilde sağlanacağı görüşünü muhafaza ettiğinden, Rusya ile arasını açabilecek böyle bir teşebbüse girişmekten özenle kaçınıyor, Gaffron'a da bu yönde talimatlar gönderiyordu (44).

Gaffron, kralın talimatlarına uygun olarak tarafsız ve Osmanlı Devleti'ni Rusya aleyhine tahrik etmeyen bir tutum içinde vazifesini sürdürmek isterken, gelişen Kırım olayları, Ruslar'ın Şahin Giray'ı tekrar Han olarak iktidara getirmeleri ve Kırım'a asker sokmaları (45), Prusya'ya bağlanan umutların sarsılmasına yol açmaktaydı. Prusyanın «zoraki» tarafsızlığı, İngiltere ve Fransa'nın Amerika savaşı ile meşgûl olmaları Osmanlı Devleti'ni daha büyük bir çaresizlik ve yalnızlık içinde bırakırken, Amerika savaşı yüzünden Rusya'nın arabuluculuğa ihtiyaç duyan Fransa ve İngiltere'nin de yardıma koşamayacakları açığa çıkmış bulunuyordu. Çarice ile Kaiser arasındaki anlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma plânlarına, hattâ bu parçalanmayı gösteren haritaların hazırlanmasına kadar varmıştı. Çarice'nin teklif ettiği parçalanma plânında Avusturya, Bosna, Sırbistan ve Belgrad'ı alıyor, kendisi ise Özü ve Kırım ile sınırlarını daha iyi bir şekilde takviye ediyordu. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da kalan diğer toprakları, adalarla birlikte bir «Doğu İmparatorluğu» haline getirilmekteydi. Boğdan ve Eflak ise müstakil bir devlet halinde Prens Potemkin'in idaresine bırakılacaktı (46).

43) Gaffron, Rapor, 25 Nisan 1783, Zinkeisen, GOR, VI, 341.

44) Friedrich'ten Gaffron'a, 24 Aralık 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 342.

45) Stählin, a.g.e, II, 622.

46) J. E. von Görtz, Historische und politische Denkwürdigkeiten, Stuttgart-Tübingen 1827, I, 188 vd.

Gaffron bu durumu kralın emriyle Bâbiâli'ye bildirmiş bulunuyordu (47). Avusturya ve Rusya'nın devleti müzakerelerle işgal edip, gerekli tedbirlerin alınmasını önledikleri, her iki hükümdarın Kırım ve Özü, Sırbistan ve Bosna'yı ele geçirmek sevdasında oldukları ihbar edilmekte (48), Rusya'nın Kırım'ı tamamen ele geçirmeye azimli olması yüzünden yakın bir savaşın kaçınılmaz olduğu ifade edilmekteydi (49). Kaiser'in Eylül'de (1783) Bosna'ya hücumu muhtemel olduğu gibi, Polonya'daki 30 bin kişilik Rus ordusunun takviye edilip, Boğdan veya Bucak istikametine doğru saldırıya geçmesi ihtimalinin de kuvvetle muhtemel olduğunu belirten Gaffron, Harb çıkması halinde «Nemçe İmparatorunun kızkardeşi olan Fransa Kraliçesinin (Maria Antoinette) nüfuz-ı kelâmı derkâr olduğuna binâen Devlet-i Aliyye'ye Fransalı'nun açıkca yardımdan kaçınub ancak el altından yardım irsâline çalışmasının melhûz» bulunduğunu ve Rus donanmasının Akdeniz'den yapabileceği saldırı ihtimaline karşı tedarikli olunmasını ve Ruslar'ın Akdeniz'de liman tedariki için Cenova, Sardunya ve Sicilya'ya elçi yollama kararı aldıklarını verdiği bilgilere ilave etmekteydi (50).

47) Friedrich'in bildirdiğine göre, Rusya ordularını beş gruba ayırmış bulunuyordu: Potemkin idaresindeki 40 bin kişilik bir kuvvet Özi'nin muhasarasına; Romantzow emrindeki 24 bin askeri Bender'in zabtına, Repnin idaresindeki 12 bin kişilik bir kuvvet Hotin'in ele geçirilmesine tahsis edilmiş olup, Paul Potemkin idaresindeki 15 bin kişilik bir kuvvet Gürcistan cihetine sevk edilmişti. 12 bin kişilik bir kuvvet de ihtiyat olarak ayrılmıştı. Akdeniz'e 15, Karadeniz'e ise 8 harb gemisi tahsis edilmişti. Avusturya ise 60-70 bin kişilik bir orduyu Sırbistan, Bosna ve Belgrad'ın ele geçirilmesi için ayırmış bulunuyordu. Erwins, a.g.e, s. 31.

48) BA. HH. Nr. 778, «Prusya maslahatgüzârının tercümanı tarafından ihbâr edilen havadis».

49) BA. HH. Nr. 1069, «Prusya maslahatgüzârı tarafından ihbâr edilen havadis».

50) Aynı vesika. Bu konuda Maria Antoinette'in Fransa politikasını Avusturya lehine etkilediği hakkında ayrıca bkz. Stribny, a.g.e, s. 148.

B— Kırım'ın ilhâkı karşısında Prusya'nın tutumu ve Friedrich von Diez'in İstanbul'a gönderilişi, kendisinin ve II. Friedrich'in Osmanlı Devleti hakkındaki görüşleri.

1783 senesi başlarında Amerika yüzünden devam etmekte olan harbler yakın bir zamanda sona erecek gibi görünmekteydi. Taraflar 20 Ocak'ta önbarışı imzalamış bulunuyorlardı (51). Bu ise Fransa ve İngiltere'nin «Şark Mes'elesi»nde nihayet daha faal bir rol oynayabilecek duruma gelmeleri demekti. Rusya'nın Avusturya ile anlaşarak Osmanlı Devleti'ni ezmeye çalışması, parçalama plânları yapması, gittikçe sertleşen Kırım krizi yüzünden harb bulutlarının ufukları sarması, Amerika barışının bir an evvel yapılmasında ve Birleşik Amerika Devletleri'ne bağımsızlıklarının resmen verilmesinde en önemli bir etken olmuştur (52). 3 Eylül 1783'de Paris'te Barış imzalandığında (53) bu gelişmeden en fazla canı sıkılan, daha önbarıştan beri hoşnutsuzluğunu gizlemeyen II. Katharina olmuştur. Bu durumu memnuniyetle karşılayan Osmanlı Devleti ise, Prusya yanında İngiltere ve Fransa'nın da, Avusturya ve Rusya'nın bilinen ihtiraslarına karşı çıkacaklarının ümidi içindeydi. Bâbıâli, Prusya Kralı'nın ve diğer Avrupa devletlerinin, düşmanlarının Osmanlı Devletini yok etmelerini lâkaydı ile seyredemeyeceklerine olan inancını dile getirdiğinde, Gaffron, tedbirli ve sakin bir politika izlenmesini tavsiye etmiş ve Avrupa'daki dost devletlere zaman kazandırılması gerektiğine dikkati çekmişti. Bu arada özellikle Cezayirli Hasan Paşa tekrar bir Osmanlı-Prusya ittifakı için Gaffron'u sıkıştırmaktaydı. Hasan

51) The Cambridge History of British Foreign History, I, 138.

52) Hölzle, Russland und Amerika, 39; Die Werke Friedrichs, II, 78.

53) The Cambridge History, I, 138.

Paşa'ya göre böyle bir ittifakı kral onaylayacak olursa, kendisi Padişah ile birlikte mes'eleyi hararetle destekliyecekti (54). Avrupa'da ise Fransa'nın önderliğinde diplomatik bir faaliyet, Çariçe'nin plânlarını akîm bırakmaya çalışıyordu. Aynı şekilde Fransa da vakit kazanılmasını tavsiye etmekteydi. Kendisinin tavassutu ile Osmanlı Devleti ile diplomatik münasebetler kuran İspanya Bâbîâlî ile 14 Eylül'de bir Ticaret anlaşması akdediyor ve bu anlaşmaya ilave edildiği dedikodusu yayılan gizli bir maddenin ise, Cebel-i Tarık Boğazını Rus donanmasına kapalı tutacağı etrafa yayılıyordu (55). Bütün bunlar Çariçe'yi daha temkinli davranmaya ve fantazi dolu plânlarını bir tarafa bırakıp, yalnızca Kırım'la yetinmeye zorluyordu. Çariçe «Grek Projesi»nin gerçekleştirilmesi için II. Joseph ile II. Friedrich'in birbirine yaklaşımların sağlamaya teşebbüs etmişse de, bu Friedrich tarafından kesin bir şekilde reddedilmişti (56).

II. Friedrich politik durumun istikrarsızlığı muvacehesinde şimdiye kadar takib ettiği tarafsız tutumdan vaz geçmeyi hatâlı bulmakta ve böyle bir tutum içinde kalmayı tercih etmekteydi. Bu yüzden kendisi, Gaffron'un Mart ve Nisan ayları içinde kendisine bildirdiği, Reis Efendi'nin Prusya'nın Rusya ile olan ittifakından ayrılıp, Osmanlı Devleti ile ittifak yapması hakkındaki müteaddid tekliflerini oldukça soğuk karşılamıştır. Hatta Fransa ile Avusturya arasında 1756 ittifakının feshine çalışılıp, Fransa, Prusya ve Osmanlı Devleti arasında üçlü bir ittifaka gidilmesi teklifini de karşılıksız bırakmıştı. Friedrich, Osmanlı Devleti'nin kendisi için beslediği ümitleri hiç olmasa tamamen yıkmamak için Reis Efendi'ye, kendisinin şimdilik Osmanlı Devleti lehinde açıkca girişimlerde bulunacak durumda olmadığını, fakat günün birinde kendisinin yardımlarının silahlı bir müdahale kadar etkili olacağı anların geleceğinden emin olunmasını bildirmişti. Avusturya her iki devletin de komşusu ve düşmanı olduğuna göre, Prusya'nın da Osmanlı Dev-

54) Gaffron, Rapor, 18 Aralık 1782, Zinkeisen, GOR, VI, 357.

55) BA. HH. Nr. 1066 «İsveç elçisinin tercümanı ile kapuya gönderdiği havadistir. 21 Ekim 1783; Kezâ, immich, a.g.e, s. 429.

56) Friedrich'ten Görtz'e, 4 Şubat 1783, Zinkeisen, GOR, VI, 374.

leti'nin de birbirlerine güvenmeleri karşılıklı menfaatları icâ-bıydı (57). Düşmanların oyunlarını bozmak için onların savaş açmalarına sebebiyet vermemek ve onlarla savaşa girişmemek lâzımdı. Bu tavsiyelerin ışığı altında İbâbîâlî, Rusya ile sürtüşmekten kaçınmakta ve geniş ticarî hakları havi bir Ticaret Anlaşması'nın oluşmasına müsait davranmaktaydı (59). Fakat bütün bunlar Rusların Kırım'da ortalığı karıştırmak için giriştikleri faaliyetlere, çevirdikleri entrikalara bir son vermekten uzaktı ve Kırım'ın Rusya tarafından adım adım ilhâkına engel olunamamaktaydı. Avusturya ile Rusya arasında yapılmış bulunan ittifak anlaşması 1783 de açıklandığında (59) durum daha da tehlikeli bir gelişme istikameti almış oluyordu. Bu ittifak anlaşması Osmanlı Devleti'ni muayyen sınırlar içine geri püskürtmeyi hedef almakla beraber, Friedrich bunda kendisine karşı kurulan bir cephenin izlerini görmekteydi. Zirâ, Rusya'nın Avusturya ile anlaşmasından sonra, kendisinin Çarîçe ile olan anlaşmasının hiçbir değeri kalmıyordu. Bu ise kendisi için «Petersburg Sarayı ile vedalaşma demekti (60).

İstanbul'da ise Kırım'ın Rusya tarafından fiilen kontrol edilmekte olduğu, Kırım için savaşılması veya bu fiili kontrolün resmen tanınması şıklarından birinin tercih edilmesi kararının verilmesi, uzun ve hararetili tartışmalara yol açmış bulunuyordu (61). Osmanlı Devleti içinde bulunduğu askerî ve malî perisanlığı ve dış politikada yalnız bırakılmış olması kar-

57) Gaffron, Rapor, 10 Temmuz 1783, Zinkeisen, GOR, VI, 376.

58) Nitekim iki devlet arasında Rusya için çok müsait olan bir Ticaret Anlaşması 21 Haziran 1783 de yapılmıştır. Erwins, a.g.e, s. 32. Anlaşma metni için bkz. Ch. Martens - F. Cussy, Recueil manuel et pratique de traitis, conventions et autres actes diplomatiques. Leipzig 1849, I, 278-279.

59) Bu anlaşmanın yapılmasına iki hükümdar Mohilov'da buluştukları zaman (1780 yazı) karar vermiş bulunuyorlardı. Ancak protokolde hangi hükümdarın önde geleceği sorunu giderek bir mes'ele haline geldiğinden anlaşma o zaman gerçekleşmemiştir.

60) Immich, a.g.e, s. 430.

61) Vâsîf, a.g.e. (yay. M. İlgürel), 58-70; Cevdet, Tarih, III, 16-17, 32-45.

şisinde nihayet Kırım'da yaratılmış bulunan emr-i vâki'nin sês-siz sedasız kabûlüne karar vermişti (62). Bu kararda Kapudan-ı Derya Hasan Paşa'nın ağırlığını barış taraftarı grup lehine koymuş olmasının etkisi büyük olmuştu (63). Osmanlı Devleti'ni uzun süre tereddüdler içinde bırakan, son anda Fransa ve Prusya ile üçlü bir ittifakın gerçekleşebileceğine bağlanan ümitlerin kırılması da bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Gaffron, kralın bu konudaki talimatını hiçbir tereddüde mahal vermiyecek bir şekilde ifade etmiş bulunuyordu: Friedrich, böyle bir ittifakı engelleyen en büyük manianın Fransa'nın Avusturya ile hâlâ devam eden 1756 ittifak anlaşması olduğuna işaretle, kendisinin tek başına ve başka bir devletin iştiraki olmadan Osmanlı Devleti ile bir ittifaka gidemiyeceğini bir kere daha açıkca dile getirmek zorunda kalmıştı. Kendisinin tavsiyesi, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi için sıkıştırılmasıydı (64). Bu vaziyette Osmanlı Devleti 8 Ocak 1784 de düzenlenen bir «sened» ile Kırım'ı üstü kapalı bir şekilde Rusya'ya terk etmeği kabûllenmek zorunda kalıyor ve yeni bir harbi göze alamıyordu (65).

Bu sened vesilesi ile Prusya adına Gaffron tarafından verilen bir tahrir, Prusya ile Rusya'nın arasının biraz daha açılmasına ve Gaffron'un geri çağırılmasına sebebiyet vermiştir (66). Bu tahrirde Gaffron, Osmanlı Devleti'ni Prusya adına, Kırım, Kuban ve Taman'ın terkine rıza gösterilmesi ve bunu bir sened ile teyid edilmesi halinde, doğması muhtemel tehlike-

62) Vâsıf, a.g.e. (Yay. M. İlgürel), 100-106; Cevdet, Tarih, II, 43-44.

63) Bunun yanında Rus elçisi Bulgakov'un Kaptan Paşa ve taraftarlarına dağıttığı paraların da etkili olduğu Gaffron'un raporlarında yer almaktadır: Gaffron, Rapor, 18 Ocak 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 451.

64) Friedrich'ten Gaffron'a, Kasım 1783, Zinkeisen, GOR, VI, 452.

65) Vâsıf, a.g.e. (Yay. M. İlgürel), 105-106; Cevdet, Tarih, III, 56-57; Süret-i sened: 333-334 (Bu senedin fransızcası, Zinkeisen, GOR, VI, 933-934); Stählin, Gesch. Russlands, II, 623. Ayrıca, Stribny, a.g.e. s. 180; Erwins, a.g.e. s. 38.

66) Erwins, a.g.e. s. 38.

lere karşı uyarmakta ve devleti direnişe teşvik etmekteydi. (67). Bu takrirle Gaffron'un sened verilmemesi hakkında yaptığı tavsiyeyi, Rus elçisi Bulgakov bizzat Kapudan Paşa ağzından duyduğunu iddia etmekteydi. Tabii bu durum Petersburg'ta, Prusya'nın Rusya aleyhine faaliyet gösterdiği şeklinde yorumlanmış ve ona göre tepki görmüştü (68). II. Friedrich ise Gaffron'a böyle bir takrir için salahiyet vermediğini ileri sürmekteydi ve bu mes'eleyi Rusya-Prusya ilişkilerini bozmaya çalışan düşmanlarının bir komplosu olarak kabul ediyordu. Bu konuda Görtz'e verdiği teminatta, İstanbul'daki temsilcisinin Osmanlı Devleti'ne herhangi bir yardım vaaddeden veya onu Ruslara karşı tahrik eden, direnişe çağıran herhangi bir emir vermediğini kesinlikle açıklamaktaydı. Kapudan Paşa ve diğer Divan üyeleri birkaç defalar kendisi ile ittifak etmek için gayret göstermişler, ancak kendisi bu tip teklifleri daima kesin bir şekilde geri çevirmişti. Bu «takrir» mes'elesi ya daha iyi şartlarla Ruslar'la anlaşmak olanağı arayan Osmanlı Devleti'nin bir uydurması veya kendisi ile Çarice'nin arasını açmaya uğraşan düşmanlarının bir yalanıydı. Eğer Prusya gerçekten Osmanlı Devleti'ne yardım teklif edip, Rusya'ya karşı direnmeye teşvik etmiş olsaydı, Kırım hakkındaki bu sened'in meydana gelmesi zorlaşirdi. Kral bu durumda Gaffron'u geri çağırılmış bulunuyordu (69). Özellikle Kapudan Paşa'ya yaptığı

67) «Prusya elçisinin bu def'a devleti tarafından me'mûren verdiği takririn mefhûmunda Moskovlu'nun hilâf-ı ahd ü şart zabt eyledikleri Kırım ve Taman ve Kuban memâlikine Devlet-i Aliyye tarafından sûret-i rızâ mer'î olarak her ne kadar ihtiyarı zarûrî ise dahi sened l'tâsı mehâzir-i külliyyeyi mutazammım ve kilid-i memâlik-i mahrûseyi yedlerine teslim kabilinden olduğu müteayyin ve tarîk-i muvâzeneye i'tibâren müttefikî olan Nemcelû dahi memâlik-i mahrûseden bir kıt'a arza tâlib ve imtinâ' zuhûru akabinde... Rusyalu'yu isrârdâ müsterek edüb tahsil-i matlûbuna alet etmeyeceği ihtimâl-i gâlib olmağla...» Vâsıf, a.g.e. (yay. M. İlgürel), 59-60.

«Prusya elçisinin bu def'a devleti tarafından me'mûren verdiği takririn hülâsa-ı müeddasında ahd ü şartın hilâfı olarak Rusya'lu'nun Kırım ve Taman ve Kuban memleketlerini zabt etmesine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sûret-i kabûl ve rızâ gösterilmesi emr-i zarûrî ise de sened l'tâsı gayet muzır ve memâlik-i mahrûsenin kilidini yedlerine teslim kabilinden olduğu zâhirdir...» Vâsıftan naklen Cevdet, Tarih, II, 10.

68) Görtz, Rapor, 16 Ocak 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 463.

69) Friedrich'ten Görtz'e, 3 Şubat 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 464.

ifşaât yüzünden kızgın görünen Friedrich, Gaffron vasıtasıyla herhangi bir müdahalenin söz konusu olamayacağına tekrar değinmekte, Divan-ı Hümâyûn tercümanının Gaffron'a mahûd senedin verilîşi arafelerinde, Prusya ile ittifak yapılsa bile böyle bir senedin verilmesine yanaşılmayacağı hakkındaki ifadesini, Prusya'nın herhangi bir yardım teklifi yapmamış olduğuna delil olarak ileri sürmekteydi (70). Graf Görtz, kralın bu teminatlarını Çariçe'ye iletmekte ve kendisini teskin etmeye çalışmaktaydı. Kral, Gaffron'u, yalnız hizmetinden memnûn olmadığı için değil, ancak bu son adımı kendi inisiyatifi ile atmış olduğu için de geri çağırırmaktaydı (71).

Gaffron gerçekten de geri çağırılmış bulunuyordu. Kendisinin yerine Friedrich von Diez İstanbul'a Chargé d'affaires olarak atanması 17 Mart 1784 de karar altına alınmıştı. Diez 16 Temmuz'da İstanbul'a varmıştır (72). Öte yandan Gaffron da verildiği öne sürülen «takrir»den haberi olmadığını ve Osmanlı Devleti'ni direnişe teşvik etmediğini ısrarla ileri sürmekteydi. Kendisine göre bu bir iftira idi. Kendisi, kralın açık emirlerine aykırı olarak böyle bir takririni sunmuş olamazdı. Kapudan Paşa ile de aralarında herhangi bir konuşma geçmemişti. Kendisi Kapudan Paşa ile sadrîâzâmın bilgisi dahilinde yalnız bir defa görüşmüş, ancak bu görüşmede de kendisine isnad edilen sözleri sarfetmemişti. Sened'in verilîşine takaddüm eden günlerde ise, kendisi herhangi bir görüşmede bulunmamıştı. Zirâ, tercümanı Francopulo 3 Kasım 1783 ve 17 Ocak 1784 tarihleri arasında, yani o hareketli kriz günlerinde hasta bulunmaktaydı. Kendisi ise yalnızca 7 Ocak 1784 de Divan-ı Hümâyûn tercümanı ile görüşerek, kendisinden bilgi almak istemişti (73).

Diez'in İstanbul'a gelmesiyle Gaffron'un bu mes'eledeki mes'uliyeti araştırılmaya başlanmıştır. Kendisi böyle bir tak-

70) Friedrich'ten Görtz'e, 7 Şubat 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 465.

71) Aynı yer.

72) Zinkeisen, GOR, VI, 471.

73) Gaffron, Rapor, 24 Mart 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 471-472.

riri vermediğinde ısrarla direnmekteydi. 22 Ocak 1785 de Berlin'e vardığında ise tutuklanarak hapse atılan ve sorgusu yapılan Gaffron bu iddiasında yine ısrar etmiş bulunuyordu. 10 Mart 1785 de kralın emri ile Diez tarafından İstanbul'daki elçilik dosyalarında bulunan ve kendisine gönderilen mahûl takririn orijinali karşısında da bu tutumunu değiştirmemişti. Gaffron'un bu takririn verilmesini ısrarla reddetmesi üzerine şüpheler tercüman Francopulo'nun üzerinde toplanmıştı. Kendisinin Gaffron ile geçinememiş olması, Osmanlı ve Prusya düşmanları yanında yer alma çabaları ve Avusturya ve Rusya elçilerinden rüşvetler alması, hakkında beslenen şüphelerin kuvvetlenmesine yol açmaktaydı. Kendisinin bu mealde bir takrir hazırlayıp vermiş olabileceği zayıf bir ihtimal olmakla beraber mümkün görülmüşü (74).

Bununla beraber Prusya adına Osmanlı Devleti'ne, Rusya'ya Kırım hakkında sened verileceği günlerde Prusya elçisi tarafından iki takrir verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu takrirlerden biri «Prusya Kralı'nın elçisi vasıtasıyla arz eylediği takrir» olup (75), anlaşıldığı kadarıyla bu, Gaffron tarafından verildiği söylenen ve Diez'in krala yoliadığı orijinalinde Gaffron'un imzası bulunan takririn kendisidir (76). İkinci takririn ise Gaffron adına bizzat Francopulo tarafından verilmiş olduğu kesindir: «Prusya tercümanının Devlet-i Aliyye'ye Rusya-lu'ya Kırım'ı terk ve sened i'tâsiyla def'i gâile edemeyüb derakab Nemçelü tarafından ber-muktezâ-yı muvâzene ba'zı arâzi tâleb olunacağını mübeyyin takriri..» (77) ifadeleri bunu teyid etmektedir. Gaffron krala senedin verilmesine takaddüm eden günlerde Bâbıâli ile herhangi bir ilişkide bulunmadığını, zirâ 3 Kasım 1783 ve 17 Ocak 1784 tarihleri arasında tercümanı

74) Zinkelsen, GOR, VI, 473.

75) Vâsif, a.g.e. (Yay. M. İlgürel), s.

76) Zinkelsen, GOR, VI, 935-938, «Copie du Mémoire que le Sr. Gaffron a remis à la Porte, en date du 23 Novembre 1783, contre les deux Cours Impériales et la France; Péra de Constantinople, le 21 Novembre 1783. De Gaffron.»

77) Vâsif, a.g.e. (Yay. M. İlgürel), s. 62.

Francopulo'nun hasta olduğunu yazdığını hatırlayacak olursak, bu ifadedeki gerçek payının ne kadar zayıf olduğu ortaya çıkar. Çünkü kendi imzası ile sunduğu tahrir 21 Kasım 1783 tarihinde imzalanmış ve 23 Kasım'da teslim edilmiştir (78). Tercüman tarafından verilen tahrir de Gaffron'un bu ifadesini tekdüz etmektedir. Zirâ, yine aynı tarihlerde verildiği anlaşılan bu tahrirde, Kırım meselesi yüzünden Prusya Kralı'nın bir Osmanlı-Rus savaşının patlamasını beklediğini ve Kırım için sened verilmesinin mahzurlarının tekrarlandığı görülmektedir. Müverrih Vâsıf Efendi tarafından zikr olunan Frankopulo'nun bu tahririnin Başbakanlık Arşivi'nde bulunan tam metni şöyledir : «Bu def'a Prusya Kralı tarafından maslahât-güzârı dâ'ileri-ne havadise dâir bir nesne tahrir olunmadığı ve sebebi Prusya Kralı Devlet-i Aliyye ile Rusya beyrinde bu esnada muharebeye ibtidâr olunmuş i'tikadında olmağla maslahât-güzârı dâ'ileri tarafından bu hususa dâir bir hâber vusûlüne intizâr üzere olduğuna mebni idüğünü, ancak mah-ı Haziran'ın 17. günü tarihıyla Varvoşa ve Beç cânibinden gelen tahrirâtta Şahin Giray'ın Kırım hükûmetinden kasr-ı yeddi Avrupa'da şüyû bulmağla Devlet-i Aliyye bu bâbda acaba ne güne hareket eder, ahd-nâmeye meşrût olduğu minvâl üzere tavâif-i Tatar'ın serbestiyetini tahrir ve ibka kaydına düşer mi, yoksa tahammül ile muâmele edüb vaz geçer mi, deyu bil-cümle ahâli-i Avrupa tarassût üzeredir. Bu bâbda cânib-i Devlet-i Aliyye'den i'mâz olunduğu suretde indlerinde serbest hükûmünde olan Eflak ve Boğdan memleketleri dahi cendan tekellüfe hâcet olmaksızın Kırım hadisesi gibi hadiseye uğramak ihtimali vardır ve bundan mâ'adâ Nemçe İmparatoru dahi ol takdirde Rusya'ya taklid vadisinde, kendü mülkümdür deyu Kara Boğdan ve Belgrad ve Sırb eyaletlerine istilâya ibtidâr eder. Amma cânib-i Devlet-i Aliyye'den Kırım maddesinde lâyük olan vecihle hareket olunduğu sûretde Nemçe İmparatoru'nun mülâhazaları başka olur i'tikadı der-kârdır. Kaldiki hudûd-ı İslâmiyeye semt olan mahallerde İmparatorun vefret üzere askerî ve dehşet götürecektür mertebe mühimmât-ı tophânesi müheyyâdır. Ancak

78) Zinkelsen, GOR, V, 935-938.

Fransa ile İngiltere ve Prusya Devletleri'nin tavassutları sülh ve salâhin ibkasına mü'eddi olabilmek ümidi dahi fil-cümle görünmededir, deyü tahrîrât-ı mezkûrede mastûr idüğünü müş'ir bir kıt'a varaka bu günkü gün Prusya tercümanı kulları gelüb çâkîrlerine irâ'et eylemişdir. Emr ü ferman min le-hû'l-emr hazretlerininindir» (79).

Bu takrirlerin Bâbiâli üzerinde etkili oldukları, Rusya'ya verilecek sened için yapılan müzakerelerden anlaşılmaktadır. Rumeli Kazaskeri'nin böyle bir senedin verilmesine taraftar olmaması anında söylediği «bu bâbda kelâmımız şimdi okunan Prusya Kralı takriri gibidir» demesi de bunu göstermektedir (80). Müverrih Vâsıf, bu tutumu ile kralın kendi menfaatini kolladığını ve muharebe ateşini tutuşturmak istediğini yazarken (81), Cevdet Paşa da senedin verilmemesi ve Prusya ile ittifaka gidilmesi görüşünü savunmaktadır (82). Bütün bu mülâhazalar ve bu takrirlere dayanılarak yapılan hesaplar, II. Friedrich'in bu konuda görülen tutumu ile tamamen mesnetsiz kalmaktadır. Prusya'nın Osmanlı Devleti'ne, Rusya'ya karşı hiç olmazsa Friedrich'in kendi ifadesiyle tek başına-(83) arka çıkmıyacağı göz önüne alınmalıdır. Ayrıca Francopulo'nun sunduğu «varaka» dan da Kralın bir müddetten beri İstanbul'a mektub yollamamış olduğu resmen ifade edilmektedir (84). Bu durumda fırtına yaratan bu takrirlerin salâhiyetsiz olarak sunulmuş olduklarına karar vermek durumundayız. Bununla beraber Kralın, Kırım'ın savaşılmadan Ruslar'a terkedilmesi ile Osmanlı Devleti'nin itibar kaybettiğini ve böylece Avrupa'daki toprak bütünlüğünün fevkalâde tehlikeye düştüğünü, Kırım'ın ele geçirilmesinin ise doğal olarak Boğazlar'a doğru bir tazyik yaratacağını ve bunun tarih içinde örneklerinin yeterince bulunduğunu, Ekim 1784 de Gaffron'a yazmış olduğunu da unutmamak lâzımdır (85).

79) Başk. Arş. HH. Nr. 1068.

80) Vâsıf, a.g.e. (Yay. M. İlgürel), s. 63.

81) Vâsıf, a.g.e. (Yay. M. İlgürel), s. 61.

82) Cevdet, Tarih, III, 10-11.

83) Bkz. s. 132.

84) BA. HH. Nr. 1068, bkz. s. 136.

85) Erwins, a.g.e. s. 35, 38.

Rusya'ya Kırım hakkında verilen senede rağmen iki devlet arasındaki barışın uzun zaman devam edemeyeceği aşıkardı. II. Friedrich 1787 senesi içinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaşın yeniden patlak vereceği fikrindeydi (86). Gerçekten olayların gelişmesi kendisinin bu uzak görüşlülüğünü teyid edecektir. Zaten Ocak 1784 de Beylikçi Efendi Gaffron'a Osmanlı Devleti'nin vakit kazanmak ve Rusya'nın karşısına daha kuvvetlice çıkabilmek için bu senedin verilmesine rıza gösterdiğini söylemiş bulunuyordu (87). Yeni temsilci Diez ise ilk edindiği izlenimler muvacehesinde Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında karamsar yargılara saplanmıştı. Kendisi devletin direniş gücünü yetersiz bulmakta, yeterli para ve asker tedarikini mümkün görmekle beraber, modern politik ve askerlik ilminin yetersizliğine kanaât getirmekteydi. Reform çabaları iz bırakmadan kaybolup gitmişti ve askerî disiplin mevcut değildi. Devletin mâli durumu ise çok kötü bir durumdaydı ve mevcut güç ve kaynaklar yeterince harekete geçirilememekteydi. Tek kelime ile böyle bir imperatorluğun bu şartlar içinde hâlâ nasıl nasıl ayakta durduğuna şaşmaktaydı. Devlet bu durumda ancak çok köklü sivil ve askerî reformlar ile yeniden yükseltilirdi. Ancak bunun için de bir dehaya ihtiyaç vardı. Ancak Fatih veya Kanunî capında bir hükümdâr, eğer sarsılmaz bir cesaretle işe can alıcı noktasından başlama maharetini gösterebilirse, belki bunu gerçekleştirebilirdi (88). II. Friedrich, Diez'e verdiği cevaplarda kendisinin görüşüne iştirak etmediğini ifade etmekteydi. Gerçekten Osmanlılar'ın harb san'atında bir gerileme görülmekteydi. Bu onların katı bir taassub içinde Avrupa'daki gelişmelere ayak uyduramamış olmalarından doğmuş bulunuyordu. Fakat kendisi Diez'in bu milletin karakter ve kaynakları hakkında yanlış fikirlere zâhip olduğunu sanmaktaydı. Osmanlı Devleti ne kadar «dejenere» olmuş

86) Erwins, a.g.e, s. 53.

87) Gaffron, Rapor, 24 Ocak 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 494. Öte yandan Ruslar'ın da aynı şekilde düşünmekte oldukları ve Osmanlı Devleti ile aralarındaki barışı bir «mütareke» olarak telâkki ettikleri anlaşılmaktadır. Erwins, a.g.e; s. 39-40.

88) Diez, Rapor, 10 Eylül 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 496.

olursa olsun, kendisini sevkedecek ve harekete geçirecek bir «deha» bulacak olursa, tehdidkâr bir tehlike karşısında tekrar şahlanabilir ve dinin müteharrik gücü vasıtasıyla gayrete gelebilirdi. Friedrich'in görüşüne göre, Fransa Osmanlı Devleti'nin bütün Avrupa'dan atılmasına varacak bir tehlike karşısında, kendi öz menfaatlarını tanımayacak kadar işi oluruna bırakamazdı. Kırım'ın terki karşısında Fransa, kendisinden bekleneni yerine getirmemişti. Ancak bu uzak ve Osmanlı Devleti'nin kaderi ile hayatî bağı olmayan toprakların terkini tavsiye etmekle hem Osmanlı Devleti'ni hem de kendisini masraflı ve zor bir savaşın tehlikelerinden korumuştur (89). Çariçe'nin en uygun bir fırsatta Osmanlı Devleti aleyhine harekete geçeceğinden ve kendisinin «Grek Projesi»ni gerçekleştirmek isteyeceğinden ise kimsenin şüphesi olmamalıydı. Çariçe'nin bizzat kendisi kuvvetlerini Güney'den çekmiyeceğini, zirâ Osmanlı Devleti ile yaptığı barışın ne kadar süreceğini kestiremediğini ve bunu yalnızca bir mütareke olarak telakki ettiğini ifade etmekteydi (90). Osmanlı sınırlarındaki kuvvetler takviye edilirken, Avrupa'nın hemen hemen her tarafından kovulan Cizvit Tarikatı rahipleri, Rusya'nın maddî desteği ile Osmanlı Devleti'nin her tarafına yayılıp, hem Müslümanların hırsını tahrik ediyor ve onlara devlette herşeyin sivil ve askerî hiçbir reforma ihtiyaç göstermiyecek kadar mükemmel olduğuna inandırmaya çalışıyor, hem de Hristiyan ahaliyi metbû'ları aleyhine ayaklanmaya teşvik edip, bol para sarfıyla Rusya lehine çok yoğun bir propaganda sürdürüyorlardı (91). Bol rüşvetle devlet kapılarının aralanmasını sağlayan bu faaliyet, İstanbul'da bir Rus taraftarânî ve sempatizanlığı yaratmaya dahi muvaffak olmuştu (92).

II. Friedrich Diez'e verdiği talimatlarda Osmanlı Devleti ile herhangi bir ittifaka yanaşılmayacağını açıkca belirtmiş ve

89) Friedrich'ten Diez'e, 27 Kasım 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 496-498; Erwins, a.g.e, s. 45.

90) Görtz, Rapor, 23 Mart 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 499; Erwins a.g.e, s. 39-40.

91) Diez, Rapor, 25 Ekim 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 499.

92) Zinkeisen, GOR, VI, 500.

böylece son zamanlarda devam ettiği politikadan ayrılmak niyetinde olmadığını ortaya koymuştu. Eğer kendisine, beklendiği üzere, iki devlet arasında bir ittifak tesisi için müracaat edilecek olursa; Prusya'nın Rusya ile bir ittifak içinde bulunduğu hatırlatılacak, ayrıca Fransa'nın da takib ettiği politikaya atıfta bulunularak, Prusya'nın tek başına bir şey yapamayacağı belirtilecekti. Bununla beraber 1761 anlaşması ile sağlanan ticarî hakların korunması ve işlerliliğinin kolaylaştırılması ve Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika Korsanları'na karşı etkinliğinin artırılması hususuna itina gösterilecekti (93).

Istanbul'da Prusya lehinde ve özellikle II. Friedrich'in şahsına duyulan büyük hayranlığa şahit olan Diez, sadrîâzam Halil Hamid Paşa'nın Divan-ı Hümâyûn tercümanı aracılığı ile kendisine yönelttiği Prusya Kralı'nın Avusturya ile bir savaş halinde hangi tarafı tutacağı ve yapılması arzu edilen ittifak anlaşması hakkındaki sorularına, kendisine verilen talimatlara uygun olarak cevap vermiş kesin ve bağlayıcı bir şey söylemekten özenle kaçınmıştır (94). Sadrîâzamin daha kendisini huzûruna kabul edip, itimadnâmesini almadan (95) böyle sualler tevcih etmiş olmasını yadırgayan II. Friedrich, Diez'e yolladığı cevabta, ittifak gibi nazik bir soru karşısında, kendisinin sarîh ve kesin bir emri olmadan herhangi bir açıklamadan kaçınmasını ve belirsiz cevaplarla işin içinden sıyrılmaya çalışmasını tekrar tenbih etmiş bulunuyordu (96). II. Friedrich, aslında Avusturya ve Rusya'nın Prusya ile meşgul olmalarındansa, Osmanlı Devleti ile uğraşmalarından memnundu. Rusya'nın yapılan son barışı bir mütareke olarak vasıflandırması ve iki üç sene içinde harbin yeniden patlayacağını hesaplanmasını, bu açıdan ferahlatıcı bulmaktaydı. Eğer bu devletler kendi top-

93) Instruction pour le Sr. Diez an qualité de Chargé d'Affaires du Roi a la Porte Ottomane: Zinkeisen, GOR, V, 501.

94) Diez, Rapor, 24 Temmuz 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 512; Bratier, a.g.e. 198.

95) Sadrîâzamin huzûruna 22 Eylül 1784 de çıkmıştır.

96) Friedrich'ten Diez'e, 17 Ağustos 1784, Zinkeisen, GOR, VI, 512-513.

raklarını genişletmek istiyorlarsâ, bunu Prusya yerine Osmanlı Devleti üzerinde gerçekleştirmeleri ancak memnuniyet uyandırabilirdi. Böylece Prusya, sıra kendisine gelinceye kadar müttefikler bulmak ve Almanya içinde Avusturya'ya karşı bir Alman-Prusya Birliği meydana getirmek imkân ve vaktini bulabilecekti (97).

97) Zinkeisen, GOR, VI, 515.

C— Yaş Konsolosluğu mes'elesi

Prusya'nın eskiden beri Boğdan'dan süvari küt'aları için at satın almakta olduğu ve hattâ ilk Osmanlı-Prusya münasebetlerinin bu bahane ile başlanmış olduğu bilinmektedir. Bu yüzden Yaş'ta bir konsolosluk açılması ve ticarî işlerin de yürütülmesinin böylece kolaylaştırılması Friedrich tarafından arzu edilmekteydi (98). Kendisinin bu konuda yaptığı müracaâtlar Avusturya ve Rus elçilerinin müdahaleleri yüzünden başarı ile sonuçlanamamış ve bu iş için gerekli «Berat» elde edilememişti. Bu durum II. Friedrich'in tarizlerine sebebiyet vermekte ve Bâbîâlî'yi dost ile düşmanı aynı kefeye koyma ile suçlamasına yol açmaktaydı. Diez bu konuda 1785 sonbaharından itibaren müteaddid baş vurularda bulunuyordu. Kendisine göre, Osmanlı Devleti Prusya'nın dostluğuna riayeten Yaş'ta bir konsolosluk açılmasına müsaade etmeliydi (99). Ancak bu konudaki teşebbüsler özellikle Avusturya ve Rus temsilcileri tarafından akamete uğratılmakta ve her iki devlet elçileri, böyle bir imtiyazın verilmesinden devletlerinin memnun kalamıyacaklarını ifade etmekteydiler. Reisülküttâb Seyyid Feyzullah Efendi (100) ise Diez'e Prusya'ya verilecek böyle bir imtiyazın Avusturya, Fransa ve diğer devletler için de kötü bir örnek olacağını ifade ile, bu devletlerin de aynı hakka talib olabileceklerini ileri sürmekte ve böylece mes'eleyi sürüm-cemede bırakmaya çalışmaktaydı.

98) Üstelik Çarçe Prusya ordusu için Rusya'dan «at» tedarik edilmesini yasaklamış bulunuyordu. Erwins, a.g.e, s. 54.

99) Zinkeisen, GOR, VI, 518-519.

100) Vâsıf, a.g.e. (Yay. M. ligürel), s. 129.

II. Friedrich Almanya içinde çeşitli hükümdârlarla Avusturya'ya karşı bir «Alman Hükümdârlar Birliği» oluşturmak için harekete geçtiğinde (101), bu Osmanlı Devleti tarafından memnuniyetle karşılanmış ve bu konuda duyulan memnuniyet Diez'e bildirilmişti (102). Diez bu vesile ile Prusya Kralı tarafından talep edilen Yaş konsolosluğu beratının lütfedilmesini tekrar rica etmişti (103). Bununla beraber kendisine müsbet bir cevap verilmemişti. Yapılan mükerrer müracaâtlar Ocak 1786 tarihine kadar eski minval üzere sürüncemede bırakılmış iken, bu mesele Ocak ayı içinde yeni Reisülküttâb Seyyid Mehmed Hayri Efendi'nin yaptığı mukabil bir teklif ile başka bir vecdheye büründürülmek istenmiştir. Zira Hayri Efendi, Diez'e Osmanlı Devleti'nin arzu edilen «beratı» vermeye hazır olduğunu bildirmekle beraber, buna karşı başka bir mukabil teklif de getirmiş bulunuyordu. Prusya ile yapılan 1761 Ticaret ve Dostluk Anlaşması, Eflak ve Boğdan'da, oralarda ne liman ne de ticaret istasyonları bulunduğundan, tatbik edilememişti. Şimdi buralarda konsolos açılmasına müsaade edilmesi, dolayısıyla 1761 anlaşmasıyla sağlanan imtiyazların tam olarak buralarda da kullanılmasına karşılık, Prusya da Osmanlı Devleti'ne dengeli ve aynı derecede menfaat sağlayacak bir karşılıklıta bulunmalıydı. Bu suretle Avusturya ve Rusya'ya böyle bir «Berat»ın verilisinin, Prusya'nın yaptığı bazı fedakârlıklar neticesinde olduğu gösterilebilecekti. Diez, bu tip tekliflere herhangi bir cevap verme salahiyetinde olmadığını bildiğinden, Reis Efendi'ye yalnızca Prusya ile Osmanlı Devleti arasındaki irtibatın ve Prusya'nın Yaşta temsil edilmesinin faydaları üzerinde durmak istemişti. Mutakabiliyet olarak teklif ettiği ise, Osmanlı Devleti'nin de Prusya'da bu tip konsolosluklar açabileceği idi. Ancak Reis Efendi bu gibi mesnetsiz imtiyazlarla Osmanlı Devleti'nin menfaatlarına katkıda bulunulamıyacağını ve

101) P. Baillieu, «Der Ursprung des deutschen Fürstenbundes», HZ, 41, München 1879, s. 410-433; L. Ranke, a.g.e, I, 223-224; L. Häusser, Deutsche Geschichte vom Tode Friedrichs des Grossen bis zur Gründung des deutschen Bundes. Leipzig 1854, I, 204 vd.

102) Erwins, a.g.e, s. 52.

103) Diez, Rapor, Eylül 1785: Zinkeisen, GOR, VI, 520.

müşahhas menfaatlara itibar olunulacağını, mesela iki devletin resmî bir ittifak anlaşmasına lüzüm göstermeden, birbirinin müttefiki olduklarını ilân edebileceklerini ifade etmiştir. Bu konuda belki bazı ön şartlar dahi tesbit edilebilirdi. Mesela, kral Osmanlı Devletini bir harb esnasında bir harb gemisi ile destekleyebilir ve Prusya'nın harbe girmesi halinde Osmanlı Devleti kendisine dört gemi ile yardımcı olabilirdi. Veya, Prusya bir topçu birliği ile Osmanlı Devleti'nin yardımına koşabilir hiç olmazsa mühimmat ve benzeri harb malzemelerinin peşin para ile satılmasına tekeffül edebilirdi. Diez bu tekliflerin mes'eleyi tamamen başka bir mecraya soktuğunu ileri sürerek kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Reis Efendi kendisine, böyle bir ittifakın karşılığının Yaş'ta açılacak bir konsolosluğu dengelemediğini takdir ettiğini, ancak Prusya ile sıkı bir ilişki içinde bulunmak istendiğini ve iki devlet arasında bir ittifak tesisinin arzu edildiğini açıkca ifade etmiş bulunuyordu. Diez, birbirinden tamamen farklı özellikteki bu iki konunun birbiri ile karıştırılmaması gerektiğine işaret etmiş ve bu mesele de böylece kalmıştı (104).

Bu son teklif Friedrich'e bildirildiğinde; kendisi herhangi bir ittifak yanaşmak istemediğini tekrar belirtmiş (105) ve Yaş'a yollamış bulunduğu şahsın konsolos olarak tanınması ve beratlandırılması mahzurlu görülüyorsa bunun «agent» veya «maslahatgüzar» olarak adlandırılabileceğini ifade etmiştir. Diez'den temkinli ve angaje olmayan bir «gözlemci» olarak politikasını sürdürmesini bekleyen Friedrich, Bâbîâlî'ye kendisinin dostluk izhârını ve «Alman Hükümdarlar Birliği» hakkındaki çalışmalarının iki tarafa sağlayacağı faydaları «sözlü» olarak yapmasını ve «yazılı» belge vermemesini özellikle emretmekteydi (106). Böylece Prusya'nın Bâbîâlî'ye bir takım «takrir»lerle akıl vermekte olduğu ve elçisinin bu gibi konulardaki yazılı müracaatlarının düşmanlarının eline geçmesi tehlikesi önlemek istenmiş oluyordu.

104) Diez, Rapor, 25 Ocak 1786: Zinkeisen, GOR, VI, 521-522.

105) Erwins, a.g.e, s. 54.

106) Friedrich'ten Diez'e, Şubat 1786, Zinkeisen, GOR, VI, 523.

Ocak 1786 da Yaş'a konsolos olarak atanmış bulunan König İstanbul'a, Diez'in yanına varmış ve «berat» işinin halledilmesini beklemeye koyulmuştu. 1786 başlarında sadrîâzamın tekrar değişmesi ve Hazine-dar Şahin Ali Paşa yerine 24 Ocak'ta Koca Yusuf Paşa'nın sadrîâzam olması (107) mes'eleye olumlu bir gelişme ümidi vermekteydi. 5 Nisan tarihli bir taktirde Diez mes'eleyi tekrar gündeme getirmiş bulunuyordu: Konsolosluk beratının verilmesi için onyediyedir beklemekte olduğunu ve bu konu hakkında birçok müracatta bulunduğunu ifade eden Diez, şimdiye kadar hâlâ olumlu bir cevap verilememiş olmasını hayretle karşıladığını dile getirmekteydi. İki devlet arasındaki uzaklığın böyle bir beratın verilmesi ve Yaş'da konsolos açılmasının Osmanlı Devleti için bir tehlike yaratmasının düşünülemediğini ve konsolosluk izninin verilmemesinin Prusya Kralı'na itibar edilmediği anlamını taşıyacağını ileri süren Diez, kralın şu sıralarda Alman Hükûmdarlar Birliği meselesi ile meşgul olduğunu ve uzun uzadıya müzakeresi edilmesine gerek olmayan bu konsolosluk maddesinin olumlu bir sonuca vardiirılmasının beklendiğini ve kendisine bu hususda kesin bir cevap verilmesini talep etmekteydi (108).

Prusya Kralı'nın bu talebi Diez tarafından «ilhâh ve tâcil olundukca» (109) «birer vesile ile tehir ve ihmâl olunarak iki sene mikdarı imrar-ı vakt» olunduktan sonra artık karar verilme zarûreti hâsıl olduğu anlaşılmaktadır (110). Bu konuda Şeyhülislâm Efendi'nin konağında başka bir mes'ele için akdolunan meclis-i şûrada bu mes'eledede görüşülmüş ve Prusya Kralı'nın Osmanlı Devleti'ne «hulûsu olduğundan» isteğinin reddolunmaması ve «dört ay imhâl ile» berat verileceğinin vaâd edilmesinin elçisine ifade olunmasına karar verilmiştir (111). Diez'in bu cevabın kendisine yazılı olarak verilmesini talep etmesi ve bunda da ısrarlı davranması üzerine, kendisine bu

107) Vâsıf, a.g.e. (Yay. M. İlgürel), s. 314.

108) BA. ND. Nr. IX, 444. «Prusya Maslahatgüzârının memhûr ve mumzâ takrir-i tercemesidir.

109) BA. ND. Nr. X, 444. Sadrîâzam Koca Yusuf Paşa'nın arzı.

110) Aynı yer.

111) Aynı yer.

konuda yazılı bir belge verilmesi, padişaha danışıldıktan sonra takarrur etmiş ve bu konuda bir hatt-ı hümayûn sâdır olmuştur. Buna göre 30 Mayıs 1786 dan itibaren gelecek dört ay sonunda, yani 25 Eylül de kendisine talep edilen konsolosluk beratının verilmesi yazılı olarak taahhüd ediliyordu (112).

Dört aylık bekleme sürecinin nihayetinde (25 Eylül) Diez, kendisine verilen bu takririn suretine istinaden, konsolosluk beratının verilmesi için bir «arzuhâl» ile müracaât ettiğinde II. Friedrich ölmüş bulunuyordu. (17 Ağustos 1786) (113). Durum tekrar Padişaha arz edildiğinde, I. Abdülhamid, «konsolos maddesi Devlet-i Aliyye'ye bir faideli şeyden olmayub, lâkin li-ecl-il-maslaha verilmesi — iktizâ etmeğle tanzim olun» mülâhazasını hatt-ı destiyle keşide etmiş ve konsolosluk beratının i'tâsına «ittifak-ı ârâ» ile karar verilmiştir (114). Böylece hem verilen söz yerine getiriliyor hem de yeni Prusya Kralına bir cemilede bulunulmak isteniyordu. Ayrıca bu beratın verilmesi ile aynı hakkın diğer devletler için de doğmuş olamayacağı tasrih edilmekteydi (115).

112) «Rağbetli Prusya Maslahatgüzârı dostumuzun Yaş kasabasında ikamet eylemek üzere devleti tarafından me'mûren nasbını ve Berât-ı Şerif isdârını istid'â eylediği konsolos maddesine Devlet-i Aliyye'den mücerred haşmetli Prusya Kralı cenâblarına derkâr olan saffet ve meveddedi muktezâsı üzere taraf-ı devlet-i seniyyeden dostâne müsaade olunup, lâkin berât i'tâsı hasbe'l-iktizâ bir müddet tehirî icâb etmeğle, bi-avnü'l-lahu-teâlâ işbu girecek mâh-ı Şa'ban'ın guresinden (30 Mayıs 1786) i'tibâren dört ay murûrunda zikrolunan konsolos beratını şerâit-i lâzimesi ile dostâne isdâr ve i'tâ edileceğini Devlet-i aliyye va'd eylediğini müş'ir Elçi Bey dostumuza işbu tahrir i'tâ olundu», BA. ND. Nr. IX, 444.

113) Vâsıf, a.g.e. (Yyay. M. İlgürel), s. 336. Vâsıf Efendi kralın ölümlü ile ilgili olarak düştüğü ilgi çekici kayıta, 15 Ağustos'ta öldüğünü belirttiği kralın, hile ve şeytanlıkta eşsiz ve milleti aldatma ve fesâda salmada bir iblis (Mekr ü şeytanetde bi-adil ve igvâ ve ifsâd-ı nâsda sâni-i Azâzil) olduğunu; Osmanlı Devleti'ne görünüşte sadık bulunduğunu, girdiği savaşımlardan galiben çıktığını, topraklarını genişletip kendisine büyük bir ün sağladığını ve askerlik san'atı hakkında birçok eser yazmış olduğunu ifade etmektedir.

114) BA. ND. Nr. IX, 444. Sadriâzâmın arzı bâlâsındaki Hatt-ı Hümayûn sûreti.

115) Zinkeisen, GOR, VI, 525, Yaş'ta açılan konsolosluğun faaliyetleri Boğdan Voyvodası Alexander tarafından izlenmekteydi. (BA. HH. Nr.

1076). Bu konsolosluğun uzunca bir zaman sonra, 1816'da kapatılıp Eflak'a naklolduğu anlaşılmaktadır. Prusya, Eflak'ta da gelip giden tüccar ve adamları için ayrı bir konsolosluk açılması için teşebbüse geçmişti. Eflak'ta diğer devletlerin konsoloslukları bulunduğunu ve Prusya ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmaların Eflak'ta bir konsolosluk açılmasına cevaz vermediğini ve Prusya'nın gösterdiği dostluğa riayeten böyle bir iznin kendilerine verilmesi gerektiği bildirilmişse de, bu teklif pek müsaait karşılanmamıştı. Yapılan görüşmelerden sonra ancak Bogdan'da açılmış bulunan konsolosluğun kapatılması ve Eflak'a naklolunmasına müsaade edilmiş bulunuyordu. Sadrâzâmin bu konuda 29 Ağustos 1816 tarihinde sunduğu tahrir bâlâsına II. Mahmud şu hatti düşürmüştür: «Benim Vezirim, takrirde beyân olunduğu üzere fîmaba'd Bogdan'da konsolos ikame olmamak şartıyla Eflak'ta Prusyalı tarafından bir konsolos ikamesine rûhsat verilen berat i'tâ olunay» BA. ED. Nr. 72/1, 29) I. Abdülhamid'in sonuna kadar (1789) imparatorluğun bir çok yerlerinde Prusya konsolosluklarının açıldığını da tesbit etmek mümkündür. Konsolosluk açılmasına izin verilen yerler: Haleb, Kıbrıs, İzmir, Girid ve tevâbiî, Sayda ve tevâbiî, Mora, Trablusşam, İskenderiyye-i Mısır, Ağrıbez, Selânik, Bağdat, Sayda, İstanköy, Rodos (BA. ED. Nr. Deft. 72/1, 55-56-57).

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

A— II. Friedrich'in ölümünden sonra Osmanlı-Prusya Münasebetlerinin gösterdiği gelişme ve Graf Ewald Friedrich von Hertzberg'in Planı

II. Friedrich ömrünün son yirmi senesinde Osmanlı Devleti'ne karşı ihtiyatlı ve herhangi bir ittifaka girmeye niyet olmayan, açıkça taraf tutmaktan çekinen, temkinli bir politika takib etmeye özen göstermiştir. Bunda kendisinin Rusya ile olan ittifak anlaşmasının, dolayısıyla Rusya ile arasındaki iyi münasebetleri zedelemeyip, Rusya'nın Avusturya ile kendi aleyhine bir cephe oluşturmasını önlemek istemesinin payı büyük olmuştur. Diez, Osmanlı Devleti'ne karşı daha faal bir politika izlenmesi taraftarı olmakla ve böyle bir politik tutuma kralı yaklaştırmaya gayret etmekle beraber, ihtiyar kral uzun senelerin verdiği derin tecrübelerin ışığı altında böyle bir şeye yaklaşmak istememekteydi. Hubertusburg Barışı'na (1763) kadar izlediğimiz, Osmanlı Devleti ile mutlak surette bir ittifaka gidilmesinde Prusya için hayati zarûret gören, politikasının takibinde artık Prusya için önemli bir zorunluluk kalmamıştı. Özellikle Kaynarca Anlaşması'ndan sonra değişen roller daha belirgin hale gelmiş bulunuyordu. Şimdi Prusya ile bir ittifakı elzem ve hayati gören ve böyle bir ittifak için ısrarlı bir şekilde faaliyet gösteren Osmanlı Devleti'nin kendisi olmaktadır. Oysa Prusya ile daha evvel yapılacak bir ittifak, şimdiki sıkıntılı durumun ortaya çıkmasını önleyebilir, belki de Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine bu kadar genişlemesine mâni

olabilirdi. II. Friedrich Osmanlı Devletinin zayıf ve istikrarsız tutumundan yakınırken son yıllarda nasihat ve tavsiyelerde bulunmaktan da kaçınır bir hale gelmişti. Kırım için verilen sened hadisesindeki Prusya'nın tavsiyelerinin düşman devletlere ifşası ile gelişen kriz kulağına küpe olmuştu (1). Kendisi Osmanlı Devleti'nin Prusya'ya karşı iyi ve dostâne duygularla dolu olmasını yeterli bulmaktaydı. Osmanlı Devleti'ne yapılacak en iyi tavsiyenin, kendi güvenliği için silahlanmaya ve savaşa hazır bir durumda bulunmaya gayret sarfetmesinde görmekteydi. El altından Tatarlar'ın Ruslar'a karşı direnişe sevk edilmeleri ve Ruslar'ın bunlarla meşgûl edilmesi düşündüğü tedbirler arasındaydı (2). Ancak Diez bu gibi düşünceleri kimseye açmamalıydı ve bu gibi tavsiyelerin duyulması Prusya için tehlikeli gelişmelere sebebiyet verebilirdi (3).

Kralın bu çekingen ve mutedil politikası ile kendisini her zaman daha faal bir politikaya itmeye çalışan Bâbüâlî arasında kalan Diez, resmî yazışmalarında daha aktif bir politikayı tavsiye etmeğe çalışmakta ve bu konuda aynı fikri paylaştığı anlaşılan Graf von Hertzberg ile gizliden gizliye yazışmalarda bulunmaktaydı. Hertzberg, Prusya'nın daha faal bir politika ile Şark'ta kendine düşen rolü oynamasını arzu etmekteydi ve böyle bir politika değişikliğinin ancak ihtiyar kralın ölümünden sonra gerçekleşebileceğini gizlememekteydi (4). Diez de Bâbüâlî'nin kuru dostluk sözleri ile artık avunmak istemediğini ve müşahhas deliller ile bu dostluğun teyid edildiğini görmek istediğini yazmaktaydı (5).

II. Friedrich'in ölümünden sonra Prusya politikasında önemli değişiklikler olacağı böylece anlaşılmaktaydı. İlk ham-

1) Friedrich'ten Diez'e, 25 Şubat 1786, Zinkeisen, GOR, VI, 593; Ranke, a.g.e, I, 259.

2) Erwins, a.g.e, s. 52-53.

3) Friedrich'ten Diez'e, 5 Ağustos 1786, Zinkeisen, GOR, VI, 594.

4) Hertzberg'ten Diez'e, 6 Haziran 1786, Zinkeisen, GOR, VI, 594-595.

5) Diez'den Hertzberg'e, 24 Haziran 1786, Zinkeisen, GOR, 595.

İde görülen Prusya temsilciliğinin Maslahatgüzarlıktan Orta Elçiliğe yükseltilmesi olmuştur (6). Yeni kral II. Friedrich Wilhelm, I. Abdülhamid'e tahta çıkışını bildirdiğinde, iki devlet arasındaki dostluğu teyid ettikten başka, temsilciliğin Orta Elçilik haline getirildiğini de bildirmiş ve gerekli müsaadenin verilmesini rica etmiştir (7). Kendisine verilen cevap dostluk teyidi ve bu ricanın memnuniyetle kabul edildiğini dile getirmekteydi (8). Prusya'nın orta elçilikle İstanbul'da temsili memnuniyet yaratmakta ve bu Prusya'nın daha faal bir politika takip etmek istediğini yorum bulmaktaydı. Bu görüş ışığı altında yeni kralın tahta çıkışının özel bir elçi ile bildirilmemiş olması herhangi bir kışkırtılığın doğmasına yol açmamıştı. Zaten böyle bir elçinin gönderilmesi gereksiz masraflar yol açar endişesiyle kral tarafından kabul edilmemişti (9). 20 Mart 1787 de Sadrîâzam Koca Yusuf Paşa tarafından kabul edilen ve itimad-nâmesini sunan Diez, 10 Nisan da Padişahın huzuruna çıkmış bulunuyordu (10). Prusya'nın orta elçilik ile İstanbul'da uyandırdığı memnuniyeti dile getiren Diez, Padişah'a sunulan hediyelerin değer itibarıyla emsallerinin sunduklarından daha

6) BA. ND. Nr. IX, 196.

7) 1786 Aralık ayı başında Berlin'den yazdığı mektubun yeni kral, Abdülhamid'e tahta çıktığını bildirmekte, iki devlet arasındaki büyük mesafeye rağmen aradaki dostluğun sağlamlığına ve bakıy kalacağına dikkati çekmekteydi. II. Friedrich tarafından «mer'î tutulan musafat-ı müstâhkemenin bil-mukabele dahi ibkasına ve revâbit-ı muhalesatın takviyyesine gayret olunacağından şüphe edilmediğini» ifade eden kral, maslahatgüzar olarak vazife gören Diez'e «Orta Elçilik rütbesi» verildiğini ve kendisinin bu rütbe ile kabulünü rica etmekteydi. «Hazret-i Hilâfet-penâhiye Prusya Kralı'nın irsâl eylediği nâmesi tercümesi. BA. ND. Nr. IX, 196.

8) Bu cevapta yeni kralın tahta çıkışı tebrik ve iki devlet arasındaki dostluğun devam edeceği teyid olunmaktaydı. Diez'in orta elçiliğe yükseltilmesinden duyulan memnuniyet de dile getirilmiş bulunuyordu. BA. ND. Nr. IX, 212-213 «Taraf-ı Hümâyûn-ı Hazret-i Cihân-dâriden Prusya Kralı'na yazılacak Nâme-i Hümâyûn müsveddesidir» Tarih: 5-15 Haziran 1787.

9) Friedrich Wilhelm'den Diez'e, 5 Kasım 1786, Zinkeisen - GOR, VI, 602.

10) Vâsıf, a.g.e. (Yay. M. İlgürel), s. 384-385; BA. ND. Nr. IV, 37; Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden, I-III, Gratz-Köln-Berlin, 1985, II, 341; Zinkeisen, GOR, VI, 603-604.

az olmasının duyulan bu memnuniyet yanında önemsenmediğini ve bu durumun diğer elçilerin kıskançlıklarına mucib olduğunu yazmaktadır (11).

Bu sıralarda Bâbîâlî Prusya ile ittifak yapmak ve Prusya aracılığı ile Rusya ile kötüleşen münasebetlerini bir düzene sokmak fikrinden uzaklaşmış değildi. Bununla beraber, yeni kralın ilk hükümdarlık aylarında böyle bir fikri destekleyecek davranış kesinliği içinde olma olanağı da henüz mevcut değildi. Buna rağmen yeni Reisülküttâb Süleyman Feyzî Efendi 1787 senesi Şubat başından itibaren iş başına geçişinden (12) beri tekrar Prusya ile bir ittifak fikrine zahib olmuştu. Süleyman Feyzî Efendi bu gaye ile Diez'ı sıkıştırıyor ve şartlarını bizzat kralın tesbit edeceği bir ittifaka Osmanlı Devleti'nin hazır olduğunu ifade ediyordu. Prusya'nın daha aktif bir politika gütmesine taraftar olan Diez ise bu teklifi hararetle destekleyerek, hükümeti nezdinde teşebbüse geçiyordu. Kendisi Prusya'nın Rusya ile olan ittifakını unutmamakla beraber, kralın Türk dostluğuna, gerektiğinde bu dostluktan istifade edebilecek bir şekilde önem vermesini de istemekteydi. Kendisine göre Osmanlı Devleti'nden elde edilebilecek bütün menfaatlar için fırsat, yapılan bu teklif ile ortaya çıkmış bulunmaktaydı. Yapılacak bir ittifak anlaşması Osmanlı Devleti'ni bazı tefekküllere sokabilecek, fakat Prusya'nın ellerini serbest bırakabilecek bir şekilde förmüle edilebilirdi (13).

Bu teklif Berlin'de müsait karşılanmamış bulunuyordu. Fakat bunda, teklifin cazib olmadığından çok Prusya'nın o sıralarda Hollanda'daki meşgûliyeti etken olmuştur. Bu durumda varılan karar Osmanlı Devleti'nin hoş tutulması ancak hiçbir ittifak vaâdi ile ümidlendirilmemesi idi. İki devlet herhangi bir ittifaka girmeden de birbirlerine faydalı olabilirlerdi (14). II.

11) Diez, Rapor, 24 Mart 1787, Zinkelsen, GOR, VI, 605.

12) Vâsıf, a.g.e. (Yay. M. İlgürel) s. 378.

13) Diez, Rapor, 10 Şubat 1787, Zinkelsen, GOR, VI, 606.

14) Kralın Diez'e yolladığı talimât, 8 Mart 1787, Zinkelsen, GOR, VI, 607.

Friedrich Wilhelm şimdilik Çariçe ile iyi geçinmeyi hedef almaktaydı. Zira Hollanda'da eniştesi V. Wilhelm'i iktidarda tutmak için giriştiği diplomatik faaliyet ve askerî harakatta Rusyanın kendisine destek olmasına ve yardım etmesine ihtiyaç duymaktaydı (15).

Daha kralın bu cevabı İstanbul'a gelmeden, Süleyman Feyzî Efendi, Prusya'nın Fransa ile beraber Rusya ile aralarındaki anlaşmazlıklara çözüm bulunması için arabulucu olmasını teklif etmiş bulunuyordu. Diez, bunu da olumlu bir yorumla krala bildirmiş ve Prusya'nın böylece Avrupa ve Osmanlı Devleti'nin mes'elelerine daha etkili bir şekilde karışabileceğini ve Çariçe ile Kaiser arasındaki ittifakı daha rahat çözebileceğini ifade etmiştir (16). Böyle bir arabuluculuğun Prusya'nın itibarının artmasına yardımcı olacağı kabul edilmekle beraber, şu andaki genel politik durum böyle birşeye imkân vermemekteydi. Diez'e verilen talimât Bâbîâlî'yi ümitsizlendirmek, itidale davet etmek ve Prusya ile Rusya arasındaki dostluğu zedeleyecek hadiselerle mahal vermemekti (17). Tabii bütün bu girişimler Osmanlı Devleti'nin Rusya ile çatışma arafelerinde Prusya'nın arabuluculuğuna ve ittifakına ne kadar önem verdiğini de sergilemekteydi. Diez'in politik tutumun değiştirilmesi ve Prusya'nın itibar kazandıracak bir girişim içinde bulunması zımında yaptığı uyarıları da başarısız kalmaktaydı: Prusya hiç olmazsa aracılık vazifesini üstlenebilirdi. Prusya'nın itibar ve menfaati atıl ve sessiz kalıp, pasif bir politika takibiyle korunamazdı. Eğer Prusya'nın kazanmış olduğu üstün durum şarsıllacak olursa onu tekrar ihya etmek o kadar kolay olamayacaktı (18). Kral, Osmanlı Devleti'nin beka ve selametine samimi bir alaka duyduğundan, Bâbîâlî'ye mükem-

15) Zinkeisen, GOR, VI, 607; Immich, a.g.e, s. 439-441; Hertberg, Recueil des Dédutions, Manifestes, Déclarations, Traités... I, Berlin 1789, s. 394 vd., Ranke, a.g.e. II, 65 vd.; L. P. Ségur, Geschichte der vorzüglichsten Begebenheiten..., Paris 1801, s. 47 vd.; Häusser, a.g.e, I, 207 vd.

16) Diez, rapor 24 Mart 1787, Zinkeisen, GOR, VI, 608.

17) Hertberg'ten Diez'e, 24 Haziran 1787, Zinkeisen, GOR, VI, 609.

18) Diez'den Hertberg'e, 7 Haziran 1787, Zinkeisen, GOR, VI, 610.

mel bir surette silahlanmasını ve mutedil bir yol izleyerek harbten kaçınmasını tavsiye etmekle yetinirken (19) Hertzberg Diez'e yolladığı şahsî cevabta, Reis Efendi'ye gayr-ı resmî olarak, kralın Avusturya ve Rusya'nın taleb etmeleri halinde arabulucuğu memnuniyetle kabul edebileceğini ihsas etmesini asgarî bir taviz olarak ifade etmekteydi. Böylece Osmanlı Devleti Prusya tarafından herhangi bir taahhûde girilmiş olmandan bir dereceye kadar hoşnud edilmiş olacaktı (20). Osmanlı Devleti bu durumda yaklaşan Rus harbi karşısında Prusya'nın desteğini elde edememiş olarak kalmakta ve 17 Ağustos 1787'de harb ilanı kaçınılmaz olmaktaydı (21). Bir müddet sonra Avusturya'nın da harbe Rusya'nın yanında iştiraki (9 Şubat 1788) durumu daha da ümitsiz bir şaşkınlığa çevirmiş bulunuyordu (22).

1787'de patlak veren savaş Prusya-Rusya münasebetlerini de etkileyecek bir gelişme gösterme eğilimindeydi. Çarîce Osmanlı Devleti'nin savaşçı tutumunda İngiltere'nin yanında Prusya'nın da teşviklerinin payı olduğu zamanını taşımaktaydı. Gerçekten Osmanlı Devleti'nin bu savaşçı tutumunda ve gösterdiği «metânet» ve «celâdette» bazı devletlerin teşvikçi olabilecekleri ileri sürülmüştü (23) ve hattâ Prusya elçisi tercümanı vasıtasıyla verdiği 15 Mart 1788 tarihli bir takrirle Avusturya'nın görüşmelerle devleti oyalamak istediğini ve «tedârîkât-ı seferiyyede ihmal yaratmak» gayesinin güdülmek istendiğini uyarı yolu bildirmişti (24). Bununla beraber kral, Prusya'nın Osmanlı Devleti'ne cesaret veren herhangi bir faaliyet içinde olmadığını da temin etmek zorunluluğunu da duymaktaydı. Hattâ bu konuda Çarîce'yi ikna edebilmek için, son aylarda

19) Kral'dan Diez'e, 7 Temmuz 1787, Zinkeisen, GOR, VI, 611.

20) Hertzberg'ten Diez'e, 7 Temmuz 1787, Zinkeisen, GOR, VI, 611.

21) BA. ND. Nr. IX, 6; Cevdet, Tarih, IV, 340-342.

22) BA. ND. Nr. 185, 10; Cevdet, Tarih, V, 343-348; Zinkeisen, GOR, VI, 639-640; Jorga, GOR, V, 54.

23) BA. HH. Nr. 1105, «Nemçe elçisinin kağıdlarında bulunan gazete evrâkı derûnunda münderiç olan ba'zı havadisın tercümesidir».

Diez'e yolladığı emirnâmelerin birer kopyalarını incelemeye amâde tuttuğunu da açıklamış bulunuyordu (25).

Savaşın başlamasıyla beraber Prusya'yı barışın tekrar sağlanması için gayret gösteren bir tutum içinde görmekteyiz. Prusya, Osmanlı Devleti'nin güvenini kazanmış bir devlet olarak, önce Rus elçisi Bulgakof'un serbest bırakılmasına çalışmış, bu gaye için Reis Efendi ile görüşen Diez, Bulgakof'un serbest bırakılmasını kralın şahsî bir ricası olarak iletmiştir. Reis Efendi bu rıcaıyı hemen reddetmemekle beraber, bu konuda acele edilmemesini istemiştir. Diez bu teşebbüsü ile hem Rusya'yı memnun etmek ve şikayetlerine bir son vermek istemiş, hem de Prusya'nın Bâbîâlî üzerindeki mümtaz mevkiini gözler önüne sererek, Rusya'nın Avusturya'ya olan teveccühünün azalabileceğini ve yalnızca Avusturya elçisinin Bulgakof'un serbest bırakılması için yeterli olamayacağını göstermek istemişti (26). Berlin'de Diez'in bu davranışı genel bir tasvib görmüş olmakla beraber, kendisine bu konuda göstereceği faaliyette fazla ısrarcı olmaması ve tarafsız bir tutum içinde görünmeye dikkat etmesi emredilmişti. Böylece hem başka bir devlet rencide edilmemiş hem de Rusya memnun bırakılmış olacaktı. Özellikle Rusya'nın memnun bırakılması önem taşımaktaydı. Zirâ Petersburg da hâlâ Prusya'nın Bâbîâlî'yi savaş teşvik ettiği hakkında şüpheler beslenmekteydi (27). Hertzberg'e göre Osmanlı Devleti gücünü aşan böyle bir savaşa girişmekle hiç de iyi etmemişti. Duruma göre kendisine yardıma koşacak hiçbir devlet de görülmemekteydi. Diez, Bâbîâlî'ye Prusya adına herhangi bir şekilde ümitler vermekten kaçınmalıydı ve İstanbul'daki vazifesini basit bir «gözlemci» olarak sürdürmeliydi. Rusya ve Avusturya karşısında Prusya'nın tarafgirliğine delil olabilecek herhangi bir adım atmaktan özellikle kaçınmalıydı (28).

24) BA. HH. Nr. 622, «Prusya tercümanı kulları elçisi tarafından me'mûren tahrir eder». Kezâ, BA. HH. Nr. 546.

25) Zinkeisen, GOR, VI, 632-633.

26) Diez, Rapor, 25 Ağustos 1787, Zinkeisen, GOR, VI, 671.

27) Kral'dan Diez'e, 24 Eylül 1787, Zinkeisen, GOR, VI, 672.

28) Hertzberg'ten Diez'e, 18 Eylül 1787, Zinkeisen, GOR, VI, 673.

Prusya'nın takib ettiği bu pasiv politikadaki ilk değişiklik emareleri, harbin başlamasından bir müddet sonra Graf von Hertzberg'in girişimleri ile görölmeye başlanmıştır. Bunda Prusya'nın Hollanda'daki başarılarının ve mes'eleyi kendi arzusunca halletmesinin rahatlığı kadar Avusturyanın Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın yanında savaşa girmesinin de büyük payı vardı. Bununla beraber bu değişiklik önceleri, Osmanlı Devleti'nin barışa yanaşması anında arabuluculuğun Prusya'ya bırakılması şeklinde kendini hissettirmişti (29). Bir müddet sonra bu düşünce, barışa tavassut ile Prusya'ya bazı büyük menfaatlar sağlanması şeklinde bir gelişme göstermeye başlamıştır. Hertzberg bunun sağlanması için bu kriz devresinde, bütün tarafların menfaatlarına uygun bir çözüm bulunabileceğini sandığı bir plân geliştirmiş bulunuyordu. Kendisi tasarladığı bu plânını önce gizli olarak Diez'e açmıştır: Prusya Hollanda mes'elesini başarı ile halletmişti ve şimdi elleri serbest kalmaktaydı ve bu durumda Hertzberg Osmanlı-Rus-Avusturya savaşından istifade ederek kendi «nâzirliğini şan katmak» arzusunu duymaktaydı (30). Bu konuda Diez kendisine büyük bir enerji, iz'an ve gizlilik içinde yardımcı olabilirdi. Ancak bu konuda yapılacak yazışmalar şimdilik ikisi arasında kalacak ve deşifre edilecekti. Kendisine göre Bâbüâlf'nin iki imparatorlukla başarılı bir şekilde mücadele etmesi zayıf bir ihtimaldi. Fransa ise Osmanlı Devleti için büyük bir yardımda bulunamazdı ve büyük bir menfaat ummadan kendisini Bâbüâlf için ortaya atacak başka bir devlet de yoktu. Kendisi büyük bir gizlilik içinde kalması gereken bir plân tasarlamış bulunuyordu: Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan'ı Kaiser'e; Kırım, Özü ve Besarabya'yı Çarçe'ye terk etmeye zorlanabilirdi. Bunun şartı ise, kendisinin bu işe dahil etmeyi düşündüğü Prusya, Fransa ve diğer devletlerin, Osmanlı Devleti'nin Tuna'nın beri tarafındaki sürekli varlığını ve Tuna ile Unna nehirlerinin Osmanlı Devleti ile Hristiyan alemi arasında ebedî bir sınır olmasını garanti etmeleri idi. Rusya bunun bedeli olarak Gürcis-

29) Hertzberg'ten Diez'e, 20 Kasım 1787; Zinkeisen, GOR, VI, 674.

30) Zinkeisen, GOR, VI, 674; Häusser, a.g.e, I, 225-226; Karamuk, a.g.e, s. 171.

tan ve Kuban'ın öte tarafındaki bütün topraklardaki hükûmdârlığından ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahaleden vaz geçmeli ve ticarî ve seyr-i sefâin imtiyazların Bâbiâli'nin hükûmrânlık haklarıyla uzlaşır ve âdil bir sınıra irca etmeliydi. Hertzberg bunlara karşılık iki imparatorluktan uygun bir karşılık alınmasını düşünmekteydi. Osmanlı Devleti'nin ise herhangi bir fedakarlıkta bulunmasına gerek yoktu. Prusya'ya Akdeniz'de serbest seyr-i sefâin imkânını tam olarak sağlamak ve Kuzey Afrika korsanlarına karşı korumak yeterliydi. Mamafih Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya'ya terkinî ön gördüğü yerleri, her ne kadar buralarını yakında tamamen elden çıkartmak zorunda kalacaksa da, o kadar kolay terk etmeye yanaşabileceği düşünülemezdi. Eflak ve Boğdan'ın zaten birkaç sefil Rum'u ve saraydaki bazı çevreleri zengin etmekten veya bazı Tatar gürûhunu beslemekten başka ne faydası dokunuyordu. Osmanlı Devleti için yapılacak bu küçük fedakarlıklara karşılık, Prusya ve diğer devletlerin garanti edecekleri, Avrupa'daki diğer geri kalan topraklarının sürekli sahipliğini elde etmek daha önemli bir kazanç olmalıydı. Eğer Tuna bir kere tabîî sınır olacak olursa, ileride hiç kimse Bulgaristan, Bosna ve Sırbistan gibi yerler için didinip ilgilenmiyecekti. Diez böyle bir şeyin kabul edilip edilemiyeceğini ve eğer edilirse bu iş için Prusya Kralı'nın tavassutunun taleb edilip edilemiyeceği hakkında, Bâbiâli'nin nabzını yoklamalıydı. Bu plân henüz kendisine aitti ve kralın dahi bundan daha haberi yoktu. Ayrıca Hertzberg bu plânın başarı kazanması halinde Diez'e parlak bir istikbal vaâdediyordu (31).

Hertzberg'in ilk bakışta insanı şaşkınlığa düşüren, fantazi dolu bu plânı, II. Friedrich gibi gerçekçi bir hükümdârın ölümünden sonra Prusya'nın Şark politikasında hâkim olan havayı yalnızca aksettirmekle kalmamakta, bu plânın tatbike konulması ile Friedrich sonrası Prusya'sında ne kadar ehliyet-siz

31) Hertzberg'ten Diez'e, 24 Kasım 1787, Zinkeisen, GOR, VI, 676-677; P. Bailieu, «Graf Hertzberg» HZ, 42, München 1879, 471 vd.; P. Wittichen, Preussens polnische Politik 1788-89. Göttingen 1890, 2-7; Häusser, a.g.e, I, 225-226; Karamuk, a.g.e, s. 172.

ellerin iş başında olduğunu da sergilemektedir. Gerçekten Hertzberg bu plânın tatbik kabiliyeti olduğuna kendisini inandırmıştı. Hattâ böyle bir plâna karşı çıkacak mantıklı bir insanın bulunmaması gerektiğini düşünüyor ve bunu Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için yegane vasıta olarak görüyordu. Her akli başında Osmanlı Devlet adamı bu plânı onaylamak zorundaydı (32).

Diez ilk anda bu plânın tatbik kabiliyeti bulunduğuna pek inanmak istememekteydi. Kendisi daha çok Prusya'nın Osmanlı Devleti ile bir ittifak içinde faal bir politika takib etmesine taraftardı. Ayrıca İstanbul'daki siyasî hava tamamen başkaydı ve genel efkâr barış sözünün edilebileceği bir tansiyonda değildi. Böyle bir plânı belki en makûl bir şekilde yorumlayabilecek olan Reis Efendi bile, bu genel eğitim muvacehesinde bir parçaya bölünme tehlikesini göze almadan barış lafını ağızına almaya cesaret edemezdi. Türkler iki devlet ile birden başarılı bir şekilde belki mücadele edemeyeceklerdi. Fakat şu anda kendi arzuları ile herhangi bir şeyi elden çıkartmaktansa mahvolmayı tercih etmekteydiler. Diez, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan atılmasının ileride Prusya için felaketlere mucib olacağını bilmekle beraber, Hertzberg'in plânını da açmaya cesaret edememekteydi. Kendisine göre Osmanlı Devleti'nin savaştan evvel Prusya ile bir ittifak için yaptığı teklif kabul edilmiş olsaydı daha iyi olurdu. Fakat şimdi, Bâbıâli'ye kim barıştan söz ederse düşman olarak telâkki edilecekti. Bahsi geçen topraklardan ise Osmanlı Devleti'nin kendi isteği ile vazgeçmesi bekienemezdi. Bu ancak belki büyük bir hezimetten sonra derceklesebilirdi (33).

Hertzberg ise plânının taraftar bulamama ihtimaline rağmen durumun değişmesine amil olacak şartların oluşabileceğine ve mesela Belgrad, Özü, Eflak ve Boğdan'ın savaşta kaybedilmesi halinde Osmanlı Devleti'nin şimdiki tutumunu değiştirebileceğine ihtimal vermekte ve bunun içinde bulunulan

32) Hertzberg'ten Diez'e, 9 Ocak 1788, Zinkeisen, GOR, V, 676.

33) Diez'ten Hertzberg'e, 10 Ocak 1788, Zinkeisen, GOR, VI, 677.

1788 senesinde muhakkak gerçekleşebileceğini hesaplamak-
taydı. Bu sebepten Diez, plânını ilerideki görüşmelerin istinad
edeceği bir zemin olarak kullanmalıydı. Ayrıca kendisine yar-
dımıcı olacak bir mutemedini ve plânın tatbiki için gerekecek
meblağı yollamaktaydı (34).

Bir müddet sonra Hertzberg, plânından krala da bahset-
menin zamanı geldiğine kanaat getirmiş ve bu plânı kendisine
açtığında kralın fikirlerini tasvib ettiğini memnuniyetle müşa-
hade etmişti. Daha 1788 Şubat'ın da kral, Bâbiâli'nin iki impe-
ratorluğun üstün kuvvetleri karşısında şeref ve haysiyetine ha-
lel getirici bir barış yapmak zorunda kalabileceğini ve Prus-
ya'nın belki Fransa ve İngiltere ile birlikte tavassutta buluna-
rak, Osmanlı Devleti'nin tahammül edebileceği bir barış yap-
masına çalışması gerektiğinden bahsetmişti. Fakat böyle bir
barış için Osmanlı Devleti Kırım'ı tekrar ele geçirme fikrinden
tamamen vaz geçmeli ve mutavassıt devletlerin garantî ede-
cekleri istikbaldeki varlığı için daha bazı fedakarlıklara hazır
olmalıydı. Kendisi Avrupa'da tarafsızlığı iyi niyetle birleştiren
ve makûl bir barışın tahakkuku için gerekli vasitalara da sahip
olan yegane hükümdardı (35).

Kralın tasvibi üzerine Hertberg plânını genişletmek ve ay-
rıntıları ile ortaya koymak üzere çalışmalarına devam eder-
ken, Mart ayında Kral, Diez'e bu iş için yollanması düşünülen
paraların tahsis edilmesine müsaade etmiş bulunuyordu. Ay-
rıca Diez'in yanına bir yardımcı yollanması için de faaliyete
geçilmişti. Nitekim İstanbul'a emir subaylarından, Hollanda
harakatında başarılı hizmetleri görülen Klonel von Götze'nin
yollanması için kral talimat vermiş bulunuyordu. Götze tüccar-
dan «Schmidt» takma adı altında seyahat edecek ve yanında
gerekli paralar ve talimatlar olduğu halde yola çıkacaktı. Göt-
ze'ye 25 Mart tarihinde verilen talimat aynı zamanda Diez'e de
yöneltmiş bulunuyordu. Buna göre kral hal-i hazırdaki du-
rumda her ne şekilde olursa olsun Prusya lehine faideler is-

34) Hertzberg'ten Diez'e, 22 Ocak 1788, Zinkeisen, GOR, VI, 678.

35) Kral'dan Diez'e, 9 Şubat 1788, Zinkeisen, GOR, VI, 678.

tidraç edilmesini ve ilk önce Osmanlı Devleti'nin Prusya'nın iştiraki olmadan ve mutavassıtlığı sağlanmadan Avusturya ve Rusya ile acaleye getirilmiş bir barışa razı olmasının önlenmesini emretmekteydi. Kralın görüşüne göre Avusturya ve Rusya Osmanlı Devleti'nin yapacağı bazı fedakarlıklarla barışa yanaşsalar bile, bir müddet sonra Prusya ve Almanya'daki plânlarını tatbik ettikten sonra tekrar müttehiden Bâbiâli üzerine yönelecekler ve Avrupa'daki Türk hakimiyetine tamamen son vereceklerdi. Bu tehlike büyüktü ve Diez bütün kabiliyet ve maharetini kullanarak Bâbiâli'nin dikkatini bu noktaya tek-sif etmeye çalışmalıydı. Bâbiâli, Prusya'nın bu tehlikeyi ber-taraf edebileceği ve tahammül edilir bir barış ile Osmanlı Dev-leti'nin varlığını istikbalde garanti edebileceği hakkında iknâ edilmeliydi (36).

Götze için ayrıca 3 Nisan tarihini taşıyan biri genel diğeri «çok gizli» kayıtlı iki talimâtnâme daha hazırlanmış bulunuyor-du. 3 Nisan tarihli genel talimâtnâmede kral, her üç impera-torluğun da fazla düşünmeden harbe girmiş olduklarını ve bu durumdan Prusya için bazı faydaların doğabileceği teması tekrar işlenmekteydi : Osmanlı Devleti için şimdiki durumda iki şık söz konusu idi. Ya şimdiki sadrîâzam Yusuf Paşa'nın iktidarda kaldığı ve harb meydanlarında büyük bir mağlubiye-te uğranılmadığı müddedce, savaş enerji ve kararlılıkla devam ettirilecekti veya mağlûb olunarak acele ve uygun olmayan bir barışa razı olunacaktı. Birinci şıkkın gerçekleşmesi halin-de yapılacak şey, Bâbiâli'nin mümkün olduğu kadar uzun bir müddet bu harbçi zihniyette olmasını sağlamaktı. Böylece harb eden taraflar kendi ordularını telef ederken Prusya si-lahlı kuvvetlerini esirgemiş ve takviye etmiş olacaktı. Bu teş-vik etme ise ne Fransa'nın ne de Rusya ve Avusturya'nın şî-kâyetlerine sebebiyet vermiyecek bir şekilde olmalıydı. Bâbiâli kesin bir muharebe vermekten kaçınmalı ve küçük çatışmalar-la düşmanı hırpalamaya bakmalıydı. Osmanlı Devleti Prusya'nın kendisini savaşa teşvik ettiğini görünce, haliyle bir ittifa-ka gidilmesini isteyecekti. Ancak bu tip teklifler daima güzel

36) Plan et instruction secrète pour Mr. de Diez et de Götze.

bir tarz da ve münasib bahanelerle geçirilecekti. Prusya, Osmanlı Devleti ile bir ittifaka girip, Avusturya ve Rusya'nın saldırılarına hedef olmayı istememektedir. Bununla beraber Prusya ile Avusturya arasındaki münasebetlerin soğukluğu yüzünden Kaiser şu anda bile 100 bin kişilik bir kuvvetini Prusya sınırlarında tutmak zorunda kalmıştır ve bu da Osmanlı Devleti için güzel bir «diversion» du. Barış yapıldıktan sonra Osmanlı Devleti ile Prusya arasında bir ittifak tesisi ve böylece Osmanlı Devleti'nin topraklarının garanti edilmesi düşünülmekteydi.

İkinci şıkkın gerçekleşmesi ve Osmanlı Devleti'nin mağluben acele bir barış yapmak zorunda kalması halinde, Diez bütün maharetini ve her türlü vasıtayı kullanarak, barışın yalnızca Prusya kralının ve İngiltere'nin tavassutu ile meydana gelmesini temin etmeye çalışacaktı. Zira yalnız bu iki devlet Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da muhafaza edilmesini arzu etmekteydiler ve bunu sağlayacak imkanlara da sahiptiler. Avusturya ve Rusya'nın coğrafi konumu ve üstün askerî gücü itibariye kendisinden çekindikleri Prusya'dan başka hangi devlet olabilirdi? Bu mes'ele için belki Fransa, İsveç ve İspanya dahi kazanılabiliyordu. Eğer Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya'ya bazı topraklar terketme zorunda kalacak olursa, o zaman Bâbü'lî bu devletlerin bu konuda Prusya kralı ile anlaşmak zorunda oldukları ve bunların kendisinden alacağı topraklara karşılık Prusya'ya, sınırlarını genişletebilmesi için aynı derecede veya kendi kazançları ile dengeli bir arazi terkine zorlamayı tekeffül edecekti, —ki bu bütün plânın en önemli ve vazgeçilmez noktasını teşkil ediyordu.— Prusya'nın Avusturya ve Rusya karşısında Avrupa muvazenesini koruyabilmesi ve Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekten faydalı bir dost olduğunu gösterebilmesi için bu vaz geçilmez bir zarurettili. Osmanlı Devleti'nin barış için, savaştığı devletlerin önce Prusya Kralı'nın şartlarını yerine getirmelerini sağlamasına karşılık, barıştan sonra yapılacak bir anlaşma ile Prusya'nın Osmanlı toprakları için vereceği bir garanti, yapılacak bu hizmetin bedeli olarak düşünülmüyordu. Kral bütün bu işler için sarfedilmek üzere Diez'e şimdilik 50 bin 'Duka'lık bir meblağ havale etmektey-

dı. Diez bu paraları müessir bir tarzda ve kralı başarı kazanmadan bu işe bulaştırmayacak bir şekilde kullanacaktı. Bu konuda İngiliz elçisi Robert Ainslie (37). ile işbirliği yapılacağı ihtimali vârid olmakla beraber, kendisine Prusya'nın «büyümesine» (Aggrandissement) taalluk eden niyetlerinden hiç bahsedilmemesi daha uygun olacaktı. Ayrıca İspanya ve İsveç Elçilerinin de kazanılmasına çalışılacaktı. Bâbiâli'ye yalnızca acele ve kötü barışlar getirmek isteyen Fransa ise bu işten mümkün mertebe uzak tutulacaktı. Fransa yapılacak barıştan sonra Osmanlı İmperatorluğu'nun topraklarının müşterek kefalete alınmasına dahil edilebilirdi (38).

Yine 3 Nisan tarihli gizli talimatta ise kral, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya'ya terketmesi gerekeceği topraklardan ve Prusya'nın denge tesisi için bu son iki devletten almayı tasarladığı yerlerden bahsetmekteydi. Hertzberg'in daha evvel değindiğimiz 14 Kasım 1787 tarihli talimâtname siyle aynı karakterde olan bu gizli talimata göre, Prusya belki bir daha ele geçmeyecek olan böyle bir fırsattan tam anlamıyla istifade etmeliydi. Osmanlı Devleti Kırım'dan edebiyen vaz geçmeli ve bundan başka Özü bölgesini Rusya'ya, Boğdan ve Eflak'ı Avusturya'ya terketmeliydi. Besarabya'nın Avusturya'ya mı yoksa Rusya'ya mı ait olacağı, bu iki imparatorluğun sonradan yapacakları görüşmelerle tesbit edilecekti. Ruslar, Gürcistan ve Kuban'ın öte tarafındaki topraklar üzerindeki haklarından vaz geçecekler ve İstanbul, İzmir ve Sinop hariç, diğer bütün Osmanlı şehirlerindeki konsoloslarını kapatacaklardı. Zira bu konsolosların Ruslar arasında ilka ettiği bitmez tükenmez fesatlar, Bâbiâli'nin devamlı olarak haklı ve ciddi endişelerine sebep olmaktaydı. Nihayet Tuna Nehri'nin Osmanlı İmperatorluğu ile Hristiyan alemi arasında ebedî sınır (La limite éternelle) olduğu en mukaddes bir tarzda (de la manière la plus sacrée) taahhüd ve tesbit edilmeliydi. Prusya, İngiltere ve

37) Ali İhsan Bağış, The Embassy of Sir Robert Ainslie at Istanbul 1776-1794. Unpublished Ph. Thesis, London 1974 [görülememiştir].

38) Instruction générale pour Mr. de Diez a Constantinople, Seconde instruction secretissime Zinkeisen, GOR, VI, 679-685.

Fransa bu nehrin beri tarafındaki toprakları Osmanlı Devleti'ne garanti edecekler ve bu yörelerde yapılacak herhangi bir müdahaleye karşı Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunacaklardı. Bundan sonra Osmanlı Devleti'ni Avusturya ve Rusya'ya karşı yaptığı ölçüsüz imtiyazlarla zarara sokmayan ve mutavassıt diğer devletlerin de aynı orandaki haklarla müstefid olabilecekleri, Karadeniz'de ticaretî dengeli bir şekilde düzenleyen bir anlaşma da yapılabilirdi. Buna göre Karadeniz Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında doğal bir sınır olarak kabul edilecekti. Böylece hem bu üç devletin aralarındaki sürüşmelere bir son verilmiş olacaktı hem de Karadeniz'de ticaret yapan ve politik ve ticarî menfaatları cihetiyle Osmanlı Devleti'nin bekasını arzu eden devletler tatmin edilmiş olacaktı.

Eğer Bâbiâlî bu teklifi kabul edecek olursa, Avusturya'nın Galiciya ve Lodomirya'yı ve 1773 Polonya paylaşmasından elde ettiği toprakları Polonya'ya geri vermesi şart koşulacaktı. Buna karşılık Polonya'da Danzig ve Thorn ile «daha bazı sınır bölgelerini» Prusya'ya terk edecekti. Bâbiâlî'nin bu teklifi kabul etmesinden sonra kral, Rusya ve Avusturya'yı silahlı bir taraf-sızlık ile bu anlaşmaya katılmaya zorlayacak ve bu iki devlete, kendisinin bu «barış plânı»na karşı çıkılmasına mukavemet edeceğini bildirecekti. Diez de Bâbiâlî'ye nazik ve dikkatli bir ifade ile, bu plânı kabule yanaşmaması halinde, kendisini tehlikeye atmış olacağını ve aksi halde kralın Avusturya ve Rusya ile birlikte harekete mecbur olacağını ihsas edecekti. Bununla beraber Diez bütün bu plânlardan ancak Osmanlı Devleti'nin Eflak ve Boğdan'ı elde tutmak için bütün ümitlerini kaybettiği ve barışa ancak önemli bazı fedakarlıklarla kavuşabileceği zarûretine kanî olduğu bir anda açıklayacak (39).

Graf von Hertzberg bu resmî talimatlara ilave ettiği özel mektubunda Diez'e kralın fikirlerini tamamen tasdik ettiğini ve bunların bütün gücü ile tatbikine kararlı olduğunu teyid etmekteydi. Polonya'nın Danzig ve Thorn dışında Prusya'ya bi-

39) «Seconde instruction sécrétissime», Zinkeisen, GOR, VI, 683-685.

rakması plânlanan ve kralın talimatında açıklanmamış bulunan «bazı sınır bölgeleri»nden kasdedilen Posen ve Kalış Palatinliği idi. Bu plânlardan şimdilik yalnızca Kral ve kendisinin haberi vardı. Diğer hükümet üyelerinin dahi henüz haberleri yoktu. Bu yüzden Diez, bu konuda ancak kendisi ile yapacağı özel yazışmalarında bahsedecek, ancak resmî yazışmalarda bu mes'eleye değinmeyecekti (40).

Böylece Zıştovi Anlaşmasına kadar sürecektir ilgi çekici bir gelişme kendini göstermeye başlamaktaydı. Bu ürkek fakat fevkelâde iddialı politikanın zayıf taraflarını belirtmeye ve her taraftan, fakat özellikle Osmanlı Devleti tarafından kesin bir redde uğrayacağını vurgulamaya gerek yoktur. Böyle bir plânın herhalde hiçbir kimseyi rencide etmeden, kendini ortaya atıp tehlikelerine katlanmadan, mevcut şartlardan istifade ile yan yollardan ve başkalarının hesabına tatbik edilmesi ve başarı kazanacağını umulması, II. Friedrich politikası ile tanıdığımız tutuma yaraşır gerçekçi bir davranış olamazdı. Diez bunun böyle olduğunu söylemekten ve plânın tatbik edilme imkânı ve şansı bulunmadığını ifade etmekten çekinmemiştir. Düşmanların Prusya aleyhine Bâbîâlî nezdinde yarattıkları güvensizliği ve şüpheleri silmede karşılaştığı güçlük kendisi için zaten büyük problemler yaratmaktaydı. Prusya'nın, Avusturya ve Rusya ile anlaştığı ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının bölüşülmesini plânladıkları etrafta dolaşmaktayken böyle bir plânın gündeme getirilmesine imkân yoktu (41). Öte yandan Bâbîâlî özellikle şu anda Prusya'nın kesin bir müzaheretini beklemekteydi. Yirmi beş seneden beri Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında bir savaş çıkar çıkmaz, Prusya'nın bundan istifade edip, Avusturya'ya saldıracağına inanılmıştı. Fakat Avusturya ile savaşın devam ettiği şu anda, Prusya'nın hâlâ Avusturya'ya saldırmamış olmasına şaşılmaktaydı. Diez de aslında Prusya'nın böyle bir «diversion»da bulunmasını arzu etmekteydi. Zaten kendisi işin başından beri bu görüşü paylaşılmaktaydı. Kendisi Prusya'nın bütün kuvveti ile harekete

40) Hertzberg'ten Diez'e, 4 Nisan 1788, Zinkeisen, GOR, VI, 686.

41) Diez'den Hertzberg'e 10 Mart 1788, Zinkeisen, GOR, VI, 686.

geçip, Avusturya ve Rusya'nın yükselen güçlerine karşı bir sed peyda etmesine taraftardı. Bunun için en makûl yol Prusya'nın İsveç, Polonya ve İngiltere ile bir ittifak oluşturmasıydı. Bunun yanında Macarlar ayaklandırılır ve Avusturya'dan ayrı müstakil bir Macaristan kurulmasına çalışılabilinirdi. Prusya'yı Avrupa'nın önde gelen üstün devleti haline getirmek için şu anda şartlar çok müsaitti. Bu gayenin husûlû için birkaç senelik bir savaşı göze almaktan kaçınılmamalıydı. Zirâ karışılığında Avrupa'da Prusya önderliğinde en az yüz sene sürecektir bir barış devri söz konusuydu : «Eğer majesteleri bu şartlar altında Türkler'e hiçbir şey yapmak istemezlerse, bu onlar üzerinde öyle derin bir tesir icrâ edecektir ki, bunu bir daha asla unutmayacaklar ve majesteleri kendilerinin itimadlarını ileride ne tekrar kazanabilecekler ne de bunu muhafaza edebileceklerdir» (42).

Diez'in bu muhalefeti Berlin'de hiç de iyi karşılanmamış bulunuyordu. Özellikle Hertzberg kendisine acı tenkidlerle dolu mektuplarla mukabele etmekteydi. Hertzberg'e göre Diez'in ileri sürmüş olduğu gibi İngiltere, İsveç ve Polonya arasında bir ittifak yapılmasına imkân yoktu ve Prusya Osmanlı Devleti'ne güvenerek Avusturya ve Rusya'ya karşı silahlı bir mücadeleye girişemezdi. Diez, Türkler'i bitmez tükenmez bir şekilde methetmeyi bir tarafa bırakıp, plânı tatbik için faaliyete geçmeliydi (43).

Bu şartlar altında Diez kendisine verilen talimâtlara uygun olarak mahûd plânın tatbiki için faaliyete geçeceğini bildirmek zorunda kalıyordu. Fakat bu konuda başarılı olabilecek bir gelişme henüz meydana gelmemişti. Kendi ifadesine göre, Bâbiâli'nin bazı fedakârlıklarla barış yapmasından şu anda bahsetmeye imkân yoktu. İstanbul'da herkes, Padişah başta olmak üzere, kendisinin belirlenmiş halefi Selim, sadrîâzam, kapudan paşa, bütün ülema ve halk savaşın devam etmesinde

42) Diez'den krala, 8 Nisan 1788, Zinkeisen, GOR, VI, 687.

43) Hertzberg'ten Diez'e, 30 Haziran 1788, Zinkeisen, GOR, V, 687-688.

ısrar etmekteydiler. Sadrıâzamlık makamında herhangi bir de-
ğişiklik olsa bile, Berlin'de böyle bir ihtimale bağlandığı an-
laşılan ümitler hilâfına, bu harbçi tutumun değişmesine etkili
olamazdı. Fakat şu anda zaten böyle bir sadaret tebeddülünden
söz edilemezdi. Zirâ sadrıâzam Yusuf Paşa tam bir güvene
mazhardı. Kendisi muaşeret sahibi olup, sağlam fikirlere ma-
lik, namuslu, rüşvet kabul etmeyen, korkusuz, yorulmak bil-
mez derecede faal ve Osmanlı silahlarının zaferi için yanıp
tutuşan ve devletin eski şevketini tekrar ihya etmek isteyen
azimli bir şahsiyeti (44). Ayrıca devlet harbi başarı ile sürdü-
rebilecek bütün imkânlarla, asker, mühimmat ve paraya sahib-
ti. Buna rağmen Diez, kralın talimatı istikametinde İstanbul'da
fikirleri çelmeye başlamıştı. Fakat görüşme merkezi artık İs-
tanbul değil, sadrıâzamin Ordu-yı Hümâyûn ile bulunduğu Sof-
ya idi. Kendisinin orada da çok iyi irtibatları vardı. Para sarfı
için kendisine açık bono (carte blanche) verilecek olursa daha
iyi olacaktı (45).

Bu arada İstanbul'a yollanan von Götze, Nisan ayında ay-
rıldığı Berlin'den uzun bir seyahatten sonra Ağustos başında
gelmiş bulunuyordu. Savaş yolları değiştirdiğinden yazışma-
larda uzun zamana ihtiyac gösteriyordu. Götze'nin Diez'e ilet-
tiği 3 Nisan tarihli talimâtlar ise bu durumda genel olarak gün-
cellliğini kaybetmiş bulunuyordu ve hızla değişen askerî ve
siyasî duruma artık tam manasıyla hitab etmiyordu. Buna rağ-
men daha önce değinmiş olduğumuz bu talimât mucebince
Bâbıâli'ya savaşa teşvik etmeye pek lüzüm yoktu. Zirâ savaşa
büyük bir hırsla devam edilmesi yaygın bir fikir olark durmak-
taydı. Barış ancak Kırım'ın tekrar zabtı ile düşünülebiliyordu.
Götze'nin sadrıâzamin yanına, Ordu-yu Hümâyûn'a yollanması
ise oldukça zor bir işti ve Diez kendisi de birlikte gitmedikçe
böyle bir izinin verilebileceğini zannetmemekteydi. Öte yandan

44) Yusuf Paşa'nın 1791 de Prusya Kralı'nın tavsiyesi ile ikinci defa
sadarete getirilmesinde, kendisi hakkındaki bu yargıların tesiri olmuş olsa
gerektir. Bkz. K. Beydilli, 1780 Osmanlı-Prusya İttifakı. (Meydana Gelişi -
Tahlili - Tatbiki) İstanbul 1984, s. 112 vd.

45) Diez, Rapor, 22 Mayıs 1788, Zinkeisen, VI, 688-689.

devam eden savaşın takib ettiği seyri de Prusya tarafından dikkatle takib edilmekteydi. Cezayirli Hasan Paşa'nın Özü Limanındaki mağlubiyeti ve Osmanlı Gemilerinin imhası (15 Temmuz 1788) (46), Hertzberg'e Osmanlı Devleti'nin mağluben barışa tâlib olma yolunda olduğu ve bu durumun plânının tatbiki için müsait şartları doğuracağı görüşünü benimsetirken, kara harbinin müttefiklerce oldukça başarısız sürdürülmekte olduğu, kendisini tekrar çaresiz bir ümitsizliğe sevketmekteydi. «300 bin nizâmî askeri ile Avusturya ve Rusya'nın Türkler'i Tuna'nın öte yakasına atamıyacaklarını hiç kimse evvelden kestiremezdi» (47) diyerek, kendini mazûr göstermeye çalışan Hertzberg, gönderdiği raporlara Viyana ve Petersburg'tan gelen haberlerden çok daha az kulak verildiği için yakınan Diez'den de kendisinin plânı hakkındaki görüşlerinde haklı olduğunu ifade ederek özür diliyordu (48).

İstanbul'a gönderilen Götze'nin vazifesi ise artık gerçek gayesinden oldukça uzaklaşmış bulunuyordu. Herşeyden evvel kendisine tevdi edilen vazife, gelişinin sebebi ve Prusya'nın malûm plânları diplomasi alanında herkesin bildiği bir «sır» durumuna girmişti (49). Öte yandan Götze de kısa bir zaman içinde Hertzberg plânı dahilinde yapabilecek hiçbir şeyin olmadığını görmüş bulunuyordu. Kendisine hak verdiği Diez, bu plânı Berlin'e yolladığı mektuplarında tenkid ederken yalnızca gerçekleri dile getirmişti. Ekim başında Diez'in vazifeden alınması hakkındaki müracaâtı geri çevrilirken, Götze de aynı senenin sonuna doğru geri çağrılmasını talep etmekteydi. Her ikisinin de birleştiği nokta, bu plânın Osmanlı Devleti'ne teklif edilemeyeceği idi. Bâbîâli'nin Rusya ile Prusya arasında vaadesi sona eren ittifak anlaşmasının akibeti hakkında sorular yönelttiği ve Prusya'nın şimdi savaşa iştirakinin beklendiği bir anda, kendisine bazı topraklarından vazgeçmesinin

46) Uzunçarşılı, OT, IV-I, 537-538; Cevdet, Tarih, V, 22.

47) Baillieu, «Graf Hertzberg», s. 484; Häusser, a.g.e, I, 234.

48) Hertzberg'in 30 Ağustos 1789 tarihli mektubu, Zinkeisen, GOR, VI, 691-692.

49) Götze, Rapor, 15 Ağustos 1788, Zinkeisen, GOR, VI, 692.

teklif edilemeyeceği anlaşılmalıydı (50). Osmanlı kuvvetlerinin Muhadiye ve Şebeş savaşlarında başarı kazanmaları ve Avusturyalılar'ın yenilgileri (30 Ağustos-Eylül 1783) Berlin'de yapılan plânlara da tesir etmekteydi. Kral Eylül 1788'de Hertzberg'e Bâbıâliye arazi terki hakkında kat'iyen herhangi bir şey söylenmemesi gerektiğini, zirâ bunun her şeyi berbart edebileceğini kendi el yazısı ile bildirirken, Hertzbergde Rusya ve Avusturya'nın savaşı böyle olımyacak bir şekilde sürdürmeleri ve Avusturya'nın bir muharebe daha kaybetmesi halinde Prusya'nın «büyüme» plânlarının tamamen başka bir şekilde düzenlenmesi gerekeceğini ifade etmekteydi (51). Nitekim Avusturya'nın Şebeş ve Logoş mağlubiyetleri (20 Eylül 1788) (52) böyle bir değişikliği zaruret haline sokmaktaydı. Berlin'de şimdi Diez'in daha evvel bildirdiği ihtimalin gerçekleşmesinden, Osmanlı Devleti'nin başarı ile mücadele edip, müttefikleri barışa yanaştırmasından korkulmaktaydı ve bu durum 3 Nisan talimât-nâmelerinde ön görülmeyen şartların ortaya çıkması demekti. Bu durumda eski plânı bir tarafa bırakmak, Diez'e hâl-i hâzırdaki son duruma uygun yeni bir talimât-nâme yollamak icâb etmekteydi. Yine Hertzberg tarafından hazırlanan bu yeni talimâtta, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile barış yapmakta acele etmemesi ve Prusya ile İngiltere'nin tavassutlarının kabul edilmesi esas olarak yer almaktaydı. Bu yeni talimâtta da değişmeden yer alan en önemli ve vazgeçilmez nokta, Osmanlı Devleti'nin Avusturya'dan elde ettiği yerleri, ancak Avusturya'nın Galicya'yı Polonya'ya iade etmesi halinde geri vermesi kabul etmesi idi. Tabii buna karşılık Polonya'da daha evvelki plânda zikrolunduğu gibi Prusya'ya adı geçen yerleri terk edecekti. Diez, Bâbıâli'ye Polonya'ya terkinden hasıl olacak faydaları açıklayacak, ancak Polonya'nın Prusya'ya terk etmek zorunda kalacağı topraklardan söz etmiyecekti. Böy-

50) Diez, Rapor, 8 Temmuz 1788. Zinkeisen, GOR, VI, 694. Prusya ile Rusya arasındaki 1763'den beri devam eden ittifak 31 Mart 1788'de sona ermiş ve uzatılmamıştır.

51) Kral ve Hertzberg arasındaki yazışmalar, 11 Eylül 1788, Zinkeisen, GOR, VI, 694.

52) Uzunçarşılı, OT, IV-I, 532-534.

İnce Polonya'nın şüphelenmesi ve diğer devletlerin işin başında bu plâna karşı cebhe almaları önlenmek isteniyordu. Eğer savaş devam edecek olursa, kralın bu savaşa iştirak etmesi bir zorunluluk hâline gelebilirdi. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde Polonya ve İsveç ile bir ittifak yapılması ön görülmüyordu. Bununla beraber Diez, ittifak konusunda Bâbüâlî'ye şimdilik herhangi bir vaâdde bulunmamalıydı. Zirâ, Bâbüâlî buna güvenerek cesaretlenir ve barış için sert bir tutum içine girebilirdi. Bu konuda genel ve belirsiz bir takım ifadelerle mübhem bazı ümitler uyandırılması yeterliydi. Sadriâzamla görüşmek üzere Diez ve Götze'nin Ordugâha gitmeleri ise şarttı. Diez orada tıpkı 1736 da Belgrad Barışı esnasında Fransız Elçisi Marquis de Villeneuve'ün yaptığı gibi görüşmeleri enerji ile şahsen sürdürmeye bakmalıydı. Tabii bunun için herşeyden evvel Bâbüâlî'nin müsaadesini elde etmek gerekmektedir. Eğer sadriâzamin acele ve kazançlı olmayan bir barış için Avusturya ve Rusya tarafından «rüşvet» aldığı hissedilecek olursa, para dahil eldeki bütün imkânlarla Pağışaha bu durum aksettirilecek ve Prusya'nın menfaâtlerini daha iyi kollayabilecek başka bir şahsın sadriâzam tayinini sağlamak için saraya giden bütün kapılar zorlanacaktı. Böyle bir şeyi eskiden, XII. Karl ve Graf Poniatowski başarı ile gerçekleştirmişlerdi (53).

53) Diez'e gönderilen talimât, 10 Ekim 1788, Zinkeisen, GOR, V, 695-696.

B. — Barışa tavassut için Prusya'nın talep ettiği 'Sened' mes'elesi.

1788 Sonbaharı ile yoğunlaşan barış müdahaleleri başlangıçta Fransa ve İspanya'nın bu işe ayrı ayrı tâlib olmaları ile resmiyet kazanmış bulunuyordu (54). Bu husus işe gizli tutulmadığından kısa zamanda her tarafa yayılmıştı (55). Bu gelişmeler üzerine Diez 25 Kasım 1788 de Bâbiâlî'ye sunduğu bir kîta takrir ile Reis Efendi'den bir mülakat rica etmiş ve 29 Kasım'da Kaymakam Paşa'nın Bahçe Kapusu yakınlarındaki konağında biraraya gelinmişti (56). Söze Prusya'nın öteden beri Bâbiâlî'yi «havadis kâğıtları ile» maiûmât iletmekte olduğu ve dostâne davranışlarının serdi ile giren Diez, Bâbiâlî'nin kendi tutumunu aksettirecek herhangi bir açıklamada bulunmadığının serzenişiyile, Prusya'nın gösterdiği dostane yakınlığı, «yardım ve hizmeti» Bâbiâlî'ye ancak «mülûk-i islâmiyeden Devlet-i Aliyye'nin sadık müttefiki bir hükümdârın» gösterebileceğini özellikle tebarüz etmiş bulunuyordu (57). Prusya'nın, Avusturya hududlarında yığıldığı kuvvetler ile Avusturya'nın bütün gücü ile Osmanlı cephelerinde faaliyet göstermesinin önlendiğini, İngiliz ve Felemenk devletleri ile yapılan taarûzî ve tedafûî ittifak anlaşması ile Rus donanmasının bu sene Akdeniz'e çıkmasının engellendiğini ve İngiltere'nin bu konuda Rusya'ya yardımcı olmasının önüne geçildiğini, Polonya'da mev-

54) Başk. Arş. HH. Nr. 8032, kezâ Cevdet, Tarih, IV, 11-262.

55) Cevdet, Tarih, IV, 165.

56) Cevdet, Tarih, IV, 167; Zinkeisen, GOR, VI, 701.

57) Cevdet, Tarih, IV, 168 «Prusya elçisi ile yapılan mükâleme mazbatasından naklen», Kezâ, Zinkeisen, GOR, VI, 701-702 «Substance du discours tenu zu Reis Efendi dans la Conférence du 29 Novembre».

cud zâhirenin Prusya tarafından satın alınması ile buradaki Rus kuvvetlerinin iâşe zorlukları ile karşılaşmasının sağlandığını ve Rusya'nın Prusya'dan aldığı mallara karşılık peşin para ile ödeme zorunluluğunun getirildiğini ve böylece Rusya'daki malî muzayakanın artmasına çalışıldığını, Prusya'nın dostâne yardımlarının misâlleri olarak sıralayan Diez, Polonya mes'elâsi üzerinde özellikle durarak dikkatleri bu ülke üzerine çekmede ayrı bir hassasiyet göstermiştir. Bu memleketteki Rus taraftarlarının Çariçe ile Osmanlı Devleti aleyhine yapmak istedikleri iş birliği ve ittifak plânları, Prusya'nın 12 Ekim'de verdiği bir protesto notası ile ve aldığı askerî tedbirlerle akim bırakılmıştı. Böylece Polonya'nın bağımsızlığı ve eski «anayasal düzeni» içinde tutulması gerçekleştirildiği ve bunun Prusya menfaâtleri bakımından da elzem olduğu belirtilmiştir. Diez, Sadriâzam veya Reis Efendi'nin Polonya'ya Rusya ile yapacakları herhangi bir ittifakın hoş karşılanmıyacağını ve böyle bir durumda düşman muamelesi göreceklerinin, yazılacak bir mektupla bildirilmesini rica etmekte ve Polonya'ya yollanmasını istediği «uyarı» mektubunun bir taslağını da Reis Efendi'ye sunmaktaydı (58). Diez'in yaptığı açıklamalara göre Rusya, şu anda Osmanlı Devleti ile savaşmakta olduğundan Prusya'nın Polonya için yaptığı müdahalelere mukabele edememektedir. Ancak, Osmanlı Devleti ile yapılacak bir barış akabinde Prusya ile bu konuda büyük bir anlaşmazlığa düşeceği ve işin bir silahlı çatışmaya kadar varacağı beklenmekteydi. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Prusya'nın haberi olmadan Rusya ile «müsalahaya» yanaşmamalı ve Prusya'yı yalnız bırakmamalıydı (59). Bu durumda Prusya, Osmanlı Devleti'nin tutumunun nasıl olacağını bilmek ve bunu bir «sened» ile kayıtlanmış olarak görmek istemektedir. İstenilen bu «sened»te Osmanlı Devleti, düşmanları ile barışı Prusya ve İngiltere'nin haberi olmadan yapmıyacağını ve yapılacak barış anlaşmasında Polonya'da yürürlükte olan «anayasal düzenin aynen korunması, kralların eskisi gibi seçim ile işbaşına

58) «Formulaire remis a la Porte pour la lettre a la République de Pologne», Zinkeisen, GOR, VI, 701.

59) Mükâleme mazbatasından naklen, Cevdet, Tarih, IV, 170.

getirilmesi ve sınırlarında herhangi bir değişiklik yapılmaması hususlarına yer verilmiş olmalıydı (60). Osmanlı Devleti'nin vereceği «sened» Prusya'nın Rusya'ya karşı göstereceği mukavemeti arttıracığından Bâbiâli'nin de lehine olacaktı. Aksi halde Prusya yalnız kalmamak için Rusya - Polonya yakınlaşmasına müdahale edemeyecek, hattâ bu devletler belki de Prusya'yı kendi taraflarına çekeceklerdi. Reis Efendi bu son söz üzerinde özellikle durduğunda, bu üstü kapalı tehdidin başta serdedilen dostluk izhârı ile bağdaşamayacağını belirtmiş, ayrıca bu konuda kendisinin şu anda hiçbir şey söyleyemeyeceğini de ifade etmiştir.

Görüşme sulha tavassut bahsinde devam ederken Diez, Prusya'nın coğrafi konumu itibarıyla «tavassut hususunda dahi diğer devletler üzerine tercih olunması» gerektiğini ileri sürmüş ve böyle bir tavassutun yükleyeceği vecibelerin üstesinden Prusya'nın gelebileceğini belirtmiştir. Zira ancak Prusya Kralı gibi «maldâr ve asker sahibi» bir devlet «hem tavassutu hem de tekeffülü» icrâ edebilirdi. İngiltere'nin tavassuta iştiraki ise Prusya ile İngiltere arasındaki ittifak gereğince kaçınılmaz görülüyordu. Böylece Prusya karadan İngiltere denizden etkin bir şekilde Rusya'ya müdahale edebilirdi. Daha sonra Diez, sözü kendisinin Ordu-yu Hümâyûn'a izâmî mes'elesine getirmiş ve kralın kendisini «ister mûsâlaha ister muhârebe şıklarından hangisi mukarrer olursa olsun ma'iyet-i Sadr-ı âzamî'de bulunmak üzere me'mûr kıldığını» ifade etmiştir. Kendisi, Bâbiâli'ye bundan dört beş ay önce Kolonel von Götze'nin «tüccar kisvesi» altında İstanbul'a gönderilmiş olduğunu bildirmiş bulunuyordu (61). Götze, «muhârebede mahâret-i kâmile» olan bir kimseydi ve muhârebeye dâir hususlarda kendisine yardımcı olmak üzere yollanmıştı. Musalaha hususunda acele edilmemesi gerektiğini ifade eden Diez, asıl memuriyetinin bu «sened i'tâsı» ve «Ordu-yu Hümâyûn'a azimeti» mes'elesi olduğunu tekrar belirtmiş ve 250 bin kişilik kuvvetli ordusu ile hazır duran bir kralın dostluğuna kay-

60) Mükâleme mazbatasından naklen, Cevdet, Tarih, IV, 171.

61) Mükâleme mazbatasından naklen, Cevdet, Tarih, IV, 175

gırsız kalınmaması gerektiğine işaretle, kralın düşmanlığının kazanılması ile Osmanlı Devleti'nin bütün Avrupa'yı karşısına alma durumunda kalacağını özellikle vurgulamıştır (62).

Diez ve Götze'nin orduya gitmek istemeleri Reis Efendi tarafından çeşitli nedenler göstererek kabul edilmek istenmemiştir. Herşeyden evvel elçinin orduya vurûdu asker arasında yaklaşan musalahaya hamlolunacağından, ordu içinde disiplinin bozulmasına ve gayretin azalmasına sebebiyet verecektir. Ayrıca bu diğer elçilerinde aynı talep ile müracaatta bulunmalarına yol açabilecekti. Bununla beraber mes'ele sadrîâzama arzolunacak ve görüşülecekti (63).

Bu görüşmenin akabinde Diez, tercümanı vasıtasıyla yolladığı bir varaka ile talep edilen «sened»in, bir taslağını sunmuştur. Buna göre Osmanlı Devleti, Prusya ve İngiltere'nin tavassutunu tanımayacak, Lehistan'ın hürriyet ve istiklâlini garanti etmeyecek ve bu devlete ait meseleleri Prusya'nın arzularına göre çözüm getirmeyecek bir barışa yanaşmayacaktı (64).

Diez, Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki yakın ilişkilerden ötürü kendisine kısa zamanda arzu edilen yönde bir cevap verileceğini ummaktaydı. Fakat böyle bir cevap verilmesi için Diez'in hemen hemen hergün yaptığı müracaatlar karşılıksız bırakılmakta, bir takım bahanelerle savsaklanmaktaydı. Götze de bu durumdan ümitsizliğe düşmüştü. Kendisinin ordu-yu hümâyûn'a yollanması reddedilmiş olduğundan geri çağırılması için yazışmalarda bulunuyordu (65). 1789 başlarında Özû'nün düşüşü kendilerinde Bâbîâlî'nin tekrar barışa yanaşacağı fikrini uyandırmıştı. Berlin'den gelen talimât, Diez'in

62) Mükâleme mazbatasından nakien, Cevdet, Tarih, V, 176, Kezâ Zinkeisen, GOR, VI, 702, «Substance du discours tenu au Reis Efendi dans la Conférence du 29 Novembre».

63) Mükâleme mazbatasından nakien, Cevdet, Tarih, IV, 167-168 Zinkeisen, GOR, VI, 701-702.

64) Cevdet, Tarih, IV, 178.

65) Götze, Rapor, 1 Ocak, 22 Şubat 1789, Zinkeisen, GOR, VI, 703

özellikle şu anda faaliyetlerinin arttırmasına amirdi. Zirâ dedikodular hem Kaiser'in hem de Çariçe'nin barış görüşmeleri için teşebbüslerde bulunduğu yolundaydı. Çariçe bu iş için 250 bin Ruble ayırmıştı, hattâ Prusya'nın Polonya siyasetini tecziye etmek için Kırım'ı dahi gözden çıkartarak acele bir barış yapmak istediği etrafta konuşulmaktaydı. Böyle bir şey Prusya ile Rusya arasında savaşın patlaması demekti. Bu durumda Osmanlı Devleti ile tecavüzî bir ittifakın yapılması için acele edilmesi gerekecekti. Fakat daha önce Osmanlı Devletinden talep edilen mutavassıtlığın kabûlün dair olan «sened»in verilmesi gerekmekteydi. Bu sebepten Bâbıâli kesin bir «evet» veya «hayır» cevabını yazılı olarak vermeliydi (66).

Öte yandan Diez'in 29 Kasım'da Reis Efendi ile yaptığı görüşme ve matlûb «sened»te yer alması istenen hususlar için verdiği «varaka» ile keyfiyet «rikab-ı hümâyûn'a» arz olunmuş bulunuyordu (67). I. Abdülhamid böyle bir sened verilmesine taraftar görünmekteydi. Tavassutun Prusya eliyle olması Fransa'nın iğbirarına sebep olsa bile bunda büyük bir sakınca görülüyor ve Diez'in ordu-yu hümâyûna gitmek istemesinin düşmanlar tarafından, Prusya'nın Osmanlı Devleti yanında yer aldığı açık bir nûmayişî olarak yorum bulacağı sanılıyordu. Bununla beraber mes'elenin bir meşveret meclisinde görüşülmesi ve bazı devletlerin tercümanları ile «nihanî» konuşulması ve nabız yoklanması karar altına alınmış ve durum ordu'da bulunan sadrîâzama da bildirilmişti. Kendisinin fikri sorulan Cezayirli Hasan Paşa da Reis Efendi'ye İspanya'nın tavassutu hususunda, bu ülkenin coğrafi konumu ve askerî durumu itibariyle üzerine düşeni tam anlamıyla yerine getiremeyeceğini ifade etmiş ve Prusya'nın tavassut etmesini en faydalı bir çözüm olarak değerlendirmişti. Zira, Prusya, «İngiltere'nin müttefiki idi ve kendi memleketi Moskova ve Nemçe memâlikî arasında» bulunmaktaydı. «İngiltere dahi Septe Boğazında olmaçla» bu iki devletin «tavassutu ile

66) Hertzberg'ten Diez'e, Aralık 1768, Zinkeisen, GOR, VI, 704.

67) Cevdet, Tarih, IV, 179.

maslahat bittikten sonra Moskovlu ve Nemcelü'den biri akdin-
de durmaz ise men'ine ikisi dahi muktedir» olabilirlerdi (68).
Ordudan da gelecek cevabın beklenmesinin münasib olaca-
ğını kaydeden Hasan Paşa, Devletin menfaatinin sülhün bir an
evvel yapılmasını emrettiğini ifade etmiştir: «Zirâ seferin istim-
rarı vakti değildir. Din ve devlete hizmet ve sadakat bunu bi-
türmeğe olur» (69).

Ruscuk'ta bulunan Ordu-yu Hümâyûn'da bu mes'ele için
Aralık ayı sonunda toplanan mecliste hazır bulunan ordu er-
kânı mes'eleyi görüşmüş ve bu toplantıda Diez'in orduya gel-
mesinin asker arasında «musalaha şayialarının» doğmasına
yolaçacağı ve «askere futûr» geleceği ileri sürülmüş ve her-
hangi bir devletin eline peshinen mutavassıt olacağına dair bir
belge verilmesinin görülmüş bir şey olmadığı ve bunun ancak
iki devletin birbirleriyle müttefik olmaları şartıyla ve birbirleri
arasındaki itimadı takviye ve şüpheyi def için verilebileceği
görüşü ağırlık kazanmıştır (70). Oysa Prusya ile Osmanlı Dev-
leti arasında böyle bir ittifak mevcut olmadığı gibi Prusya'nın
politik tutumundaki istikrarsızlık bazı eski tecrübelerin ışığı
altında güvenilmezlik yargısının yerleşmesine yolaçmış bulu-
nuyordu. Daha önceleri Prusya ile bir ittifak yapılması söz ko-
nusu oldukça, o zaman Prusya Kralı bulunan II. Friedrich, Fran-
sa'nın iştirak etmesi halinde böyle bir anlaşmanın yapılabil-
ceğine işaret ettiğinde (71), durum Fransa elçisine sorulmuş
ancak Prusya Kralı'nın bütün devletler arasında «adem-i sebat
ve döneklikle marûf» bulunduğu ve «sözüne güvenilmemesi
gerekeceği ve karşı taraftan daha büyük bir menfaat umduğu
an taraf değiştirmekte tereddüd etmiyeceği» ileri sürülmüş
olduğundan kendisine güvenilmediğinden, ittifak konusunda
pek ısrar edilmemişti. Prusya'nın hâlâ bu güven vermeyen po-
litikasını devam ettirip ettirmediğinin tahkiki de ihtiyaden göz
önüne alınmalıydı. Bununla beraber Prusya'ya «sened» veril-

68) Cevdet, Tarih, IV, 179.

69) Cevdet, Tarih, IV, 179.

70) Cevdet, Tarih, IV, 181.

71) Bkz. s. 132.

memesi halinde, elçisinin üstü kapalı bir şekilde ifade ettiği «dostluk hizmetinden yani havadis vermekten» vazgeçmesi o kadar kötü ve teessüfe şayan bir durumun ortaya çıkmasına yol açamazdı. Ancak bu durumdan münfailen düşman cebhesinde yer alması düşünülmeli gereken önemli bir husustur. Bu sebepten orduda varılan karar, elçinin gelmesindeki mahzurların tekrar kendisine ifadesi ve Prusya'nın İngiltere ile birlikte Osmanlı Devleti ile tecavüzî ve tedafül bir ittifaka davet edilmesi şeklinde kesinleşmiş bulunuyordu. Bu karar ve yapılan görüşmelerin mazbataları Ordu-yu Hümayûn'da Reisül-küttâb Hayri Efendi tarafından «Reisül-küttâb-ı Rikab-ı Hümayûn» olan Raşid Efendi'ye yollanmış, ayrıca varılan netice Serdâr-ı Ekrem tarafından da Rikab-ı Hümayûn'a arz ve telhis olunmuştur (72).

Mes'elenin İstanbul'da görüşülmesi Raşid Efendi'nin hastalanması ile inkitaya uğrarken, Diez de girişimlerine devam etmekteydi. I. Abdülhamid, Prusya elçisine kat'î bir cevap verilmesi ve mümkünse hasta olan Reis Efendi'nin evinde Prusya tercümanı ile müzakerede bulunmasını arzu etmekteydi (73). 19 ve 23 Ocak 1789 tarihli takrirleriyle Bâbîâlî'den kesin bir cevap talebinde bulunan Diez, Bâbîâlî'nin işi savsaklaması ve bir cevap vermemesinden doğacak mahzurları dile getirmekte ve bu gidişin kralın takib ettiği 'hayırhah' politikanın değişmesine müncer olacağını ifade etmekteydi (74). Bunun üzerine Prusya elçisine tekrar kesin bir cevap verilmeden evvel, gizlice İsveç ve Fransa elçilerinin fikirlerinin sorulması yoluna gidilmiş, İsveç elçisi Prusya'nın «elden bırakılmaması» gerektiğine ancak «ipiyle de kuyuya inilmeyeceğine» dikkati çekmiş, Fransız elçisi ise, resmen verdiği bir takrir ile ve gayr-ı resmî yaptığı açıklamaları aynı tarzda ifadelerle, Prusya'ya güvenilmemesi gerektiği, Prusya'nın ileride Rusya ile anlaşarak Polonya hakkında beslediği emellerinin tahakkukuna ça-

72) Cevdet, Tarih, IV, 182.

73) BA. HH. Nr. 350, kezâ, HH. Nr. 830.

74) Diez, Rapor, 22 Ocak 1789: Zinkeisen, GOR, VI, 709; Cevdet, Tarih, IV, 183.

İşabileceğini, «Rusya ile tecdid-i ittifak edip, Danzig şehrini ve Leh memâlikinin bazı mahâl-i sairesini ihtilas hususlarına daima derûn-ı dilden arzumend olduğunu» ifade etmiştir (75).

İstanbul'da tavassut hususunda hangi tarafın tercih edileceğine kesin olarak karar verilemediğinden mes'elenin bir «meşveret meclisi»nde görüşülmesinde zaruret hasıl olmuş bulunuyordu. Padişahın emri üzerine 29 Ocak 1789 da Şeyhülislam Efendi'nin konağında «devlet ricâli ve sudûr-i kiram» bir araya gelmişlerdir (76). Meclis üyeleri konuşulacak konuların dışarıya aksettirilmemeleri için yemin ettirilmiş (77) ve tavassut için Fransa - İspanya veya İngiltere - Prusya devletlerinden birinin seçilmesi ve bu meselelerin artık bir karara bağlanması bir hatt-ı hümayûn ile tebliğ edilmiştir (78). Görüşmede hangi devletin tavassuta muktedir ve Osmanlı Devleti'ne daha fazla faydalı olacağı uzun uzun tartışılmıştır. Sudûrdan birçok kimselerin ahval ve mes'elelerden ne kadar habersiz ve bilgisiz oldukları ise görüşmeler esnasında göze çarpmaktadır. Sabık Rumeli Kazaskeri Tevfik Efendi (79). «Prusya dedikleri hangi devlettir?» diyerek, görüşmede bulunanların bir kısmının dış politikada bazı temel bilgilerden bile yoksun olduklarını ortaya koymuştu. Hazır bulunanlarca da itiraf edilen bu husus, kararın «seyf ü kalem eshâbının rey'ine havale» edilmesine yol açmıştır (80). Prusya'nın askerî ve coğrafi durumu, kendisini genel olarak mutavassıtlığa en uygun devlet haline getirmekteydi. Ancak bu devletin «daima kendi menfaatini» düşünmekte olduğu, «sözünde sebat ve devamı olmağa şöhret» bulması (81), kendisine tam olarak güvenilme-

75) Cevdet, Tarih, IV, 183-186.

76) Cevdet, Tarih, IV, 188.

77) Bu konudaki «ketm-i esrara dair hatt-ı hümayûn sureti: Cevdet, Tarih, IV, 320.

78) BA. HH. Nr. 350; Cevdet, Tarih, IV, 320.

79) İsmail Soysal, Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması münasebetleri, 70, dipnot 1'de bu zâtın ismi yanlış olarak Hamidi-zâde olarak gösterilmektedir.

80) Cevdet, Tarih, IV, 191.

81) Cevdet, Tarih, IV, 196.

mesine yol açmaktaydı ki, bu yargının yerleşmesinde başta Fransa olmak üzere diğer devletlerin de ilkaatinin payı büyüktü. Bununla beraber, İngiltere'nin Prusya yanında yer almakta olduğu ve İsveç'in dahi aynı cebheye idhali, yapılacak sulhda Prusya'nın mutavassıt olarak kabul edilme kararının alınmasında etkili olmuştur. Varılan karara göre, Prusya elçisine şu hususlar teklif edilecekti: 1) Arzu edilen «sened» iki devletin bir ittifak anlaşması yapması halinde verilecekti. 2) Avusturya harbe sebepsiz yere girmiş olduğundan Osmanlı Devleti'ne harb tazminatı ödeyecek ve eline geçirdiği yerleri iade edecekti. Osmanlı Devleti ise zabt ettiği bazı yerleri mümkünse elinde tutacaktı. 3) İngiltere ve Felemenk, Prusya'nın müttefiki olmak hasabıyla İsveç ile yapılacak bu ittifaka dahil edilmek üzere celb olunacaklardı. 4) İngiltere Rus donanmasının Septe'den Akdeniz'e geçmesine manî olacaktı. 5) Kırım'ın Rusya'dan istirdadına Prusya tekeffül edecekti. 6) Osmanlı Devleti sefere başlıyalı iki sene olduğundan, şimdi ittifak yapacak olan Prusya'nın iki senedir yapılan masraflara ortak olması gerekmektedir. 7) Avusturya ve Rusya'nın Karadeniz'deki «ticaret-i Bahriyeleri»nin önlenmesi sağlanacaktı (82)

Teklif edilecek bu şartlar padişaha arz olundukta, I. Abdülhamid Prusya'dan yapılan sefer masrafları için para talebini münasib bulmamış, Kırım'ın iadesine tekeffülünü de tereddüdle karşılamıştı. Bu madde derkenarına Padişah, «henüz Özü gitti. Kırım'ı bir söz ile nasıl terk eder. Hemen Allah galibiyet nasib eyliye. Lâkin ne manî, bir kere yâd olunsun» hatt-ı hümayûnunu keşide etmiştir (83).

9 Şubat 1789 da Diez ve tercümanı Pangali Kaptan Paşa'nın Tersane'deki konağında Reisülküttâb vekili Raşit Efendi ve Hamamî-zâde Mustafa Efendi, Anadolu Kazaskeri Aşîr Efendi, Kaptan Paşa ve iki Divan-ı Hümayûn tercümanı hazır

82) Cevdet, Tarih, IV, 197.

83) Cevdet, Tarih, IV, 197.

bulundukları halde biraraya gelmişlerdir (84). Bu görüşmede aydınlanması gereken iki önemli nokta bulunmaktaydı. Bunlardan biri elçinin Ordu-yu Hümâyûn'a gitmesine müsaade edilmesi, diğeri ise Prusya'nın mutavassıtlığına dair talep edilen «sened»in verilmesi mes'elesiydi. Raşit Efendi yaptığı açıklamada, Diez ve Götze'nin Ordu-yu Hümâyûna izâmlarının Prusya'ya verilen değere rağmen mümkün olamayacağını ifâde etmiştir. Gerekçe olarak ise daha evvel ileri sürülen hususlar tekrarlanmaktaydı. Bununla beraber görüşmesi bir saati geçen bu konuda kesin bir red cevabı verilmemiş ve son sözün bizzat padişahın rey'ine bırakılmasına karar verilmiştir. İkinci mes'ele hakkında Raşid Efendi'nin yaptığı açıklama da Prusya'nın arzularını tam olarak karşılamamaktaydı. Raşid Efendi, talep edilecek sened'e karşılık Prusya'nın da bazı «mütekabil tekeffüller» yüklenmesinin gerektiğine işaretleyerek, Prusya'nın Osmanlı Devleti ile bir ittifak yapmasının mes'eleye en uygun çözümü getireceğini ifade etmiştir. Diez, Prusya'nın Osmanlı Devleti ile ittifak etmekten ve düşmanlarına savaş açmaktan kaçınmadığına değinerek, harb sebebi vârid olmadan Prusya'nın silahlı bir müdahalede bulunmasının mahzurlu olduğunu ileri sürmüş, bir sebep zuhûrunda ise Prusya'nın harbe girmekten kaçınmayacağını vurgulamıştır. Osmanlı Devleti'nin barışa Prusya'nın iştiraki olmadan yanaşmamasının vaâdi halinde, Prusya'nın da Osmanlı Devleti'nin menfaatini şartlar el verdiği ölçüde gözeteceğini ve bu şartları haiz geçici bir anlaşmanın yapılabileceğini asgarî bir karşı teklif olarak getiren Diez; Raşid Efendi'nin bu genel hükümlerle bir anlaşmaya razı olmadığını gördüğü gibi, daha evvel Prusya'ya teklif edilmesine karar verilen yukarıdaki hususların derci karşısında da büyük bir şaşkınlığa düşmüştür. Kırım'ın geri alınmasına Prusya'nın tekeffülü, Avusturya'nın harb tazminatı ödemesi, Karadeniz'de seyr-i sefâin yasağı vs..., Diez verdiği cevapta, kralın diğer hususları müsait karşılasa bile, İngiltere'nin Septe'yi kapatması hususunda bir söz veremeyeceğini, zira bunun İngiltere tarafından tekeffül edilmesi gerekeceğini belirtmiştir.

84) Diez, Rapor, 15 Şubat 1789, Zinkeisen, GÖR, VI, 709-713; Cevdet, Tarih, IV, 197-201.

Bununla beraber, İsveç donanmasının tek başına, Ruslar'ın Baltık'ta tutulmalarında başarılı olduğu görülmekteydi ve bu iş, Prusya'nın İsveç'i desteklemesi halinde daha da mükemmel bir şekilde yapılabilirdi.

Raşid Efendi, Prusya'nın gerçek niyet ve maksadının ne olduğunu sorması ise Diez'i şaşkınlığa sevk etmiş bulunuyordu. Kendisinin Avrupa muvazenesinden hareketle yaptığı açıklamalar, Reis Efendi'yi tatmin etmekten uzak kalmıştı. Hepsini iyi hoştu ama müşahhas menfaat ve niyetlerden hâlâ bahsolutmamıştı. Diez buna ancak, Osmanlı Devleti'nin var olması ile Prusya'nın varlığını sürdürebileceğini ve birinin başarısı ile diğerinin büyüme olanağı kazanabileceğini ifade ile mukabele edebilmiş, fakat Prusya'nın artık bilinen gerçek niyet ve plânlarından açıkca bahsetmekten kaçınmıştı: Her iki devlet de aynı devletlere komşu idiler ve bu devletlerin müstahak oldukları sınırlar içinde tutulmaları için her iki devlet de ne kadar kuvvetli olsalar yine de yetersizdi. Bu söz üzerine Raşid Efendi, böyle bir durumda iki devletin tecavüzî ve tedafûl bir ittifak içinde olması ve birbirlerine daha da yaklaşmaları gerektiğini yerinde olarak hatırlatmıştır. Diez bu konuda kesin bir şey söylemeye yetkili olmadığını ifade ettikten sonra, Prusya'nın mutavassıtlığı red olursa bile, kralın Avusturya ve Rusya'yı sıkıştırmaya devam edeceğini belirtmiştir. Altı saat süren bu görüşme sona erdiğinde, durumun sadriâzama nakli ve bir neticeye varıldıktan sonra tekrar toplanılmasına karar verilerek dağılmış bulunuyordu (85).

Bunun üzerine 11 Şubat 1789 da Şeyhülislâm Hamidî-zâde Mustafa Efendi'nin konağında tekrar bir meşveret meclisi akdölünmüş ve mes'ele tekrar görüşülmüştür (86). Prusya'ya «sened» verilemeyeceği gibi böylece bu devletin kırınlığına sebep verilmesi ve düşman tarafında yer almasına yol açılması görüşünün iki ana kaygusunu teşkil etmekteydi. Bu durum

85) Diez'in bu görüşmeye dair yolladığı rapor, 15 Şubat 1789, Zinkeisen, GOR, VI, 709-713; Cevdet, Tarih, IV, 197-201.

86) Cevdet, Tarih, IV, 202.

da bu iki noktadan hangisinin «ehven-i şer» olduğunu tesbit edilmesi gerekmekteydi. Dört beş saat süren görüşmede Prusya elçisi ile tekrar mülakat edilerek, önce kendisine yapılmış olan ittifak teklifinde ısrar edilmesine ve bu ittifaka İngiltere, Felemenk ve İsveç'in de dahil edilmesine çalışılmasına eğer kabul edilmeyecek olursa, talep edilen senedin biraz değiştirilerek it'âsına karar verilmiş bulunuyordu. Buna göre «sened» şu şekilde formüle olunacaktı: Prusya harb sebebi zuhûr edip, savaşa girinceye kadar, karşı taraf başka devletler aracılığı ile müsalahaya talib olursa, bu Prusya'nın tavassut etmesi şartıyla reddolunmayacak ve önce Prusya'ya bildirilecekti. Prusya bunu kabul ederek tavassuta diğer devletler ile beraber talib olursa, bu kabul edilecek eğer reddedecek olursa, bu durumda Bâbîâlî diğer devletlerin tavassutunu tercih etmekte serbest kalacaktı. Böylece Prusya'ya kesin bir red cevabı verilmemesi karar altına alınmış oluyordu (87).

Alınan bu karardan sonra 15 Şubat'ın aynı şahıslar tekrar bir araya gelmiş bulunuyorlardı. Raşid Efendi, Diez'e Prusya'nın Osmanlı Devleti ile ittifak ederek Avusturya ve Rusya'ya karşı savaş açması şartıyla matlûb senedin verilebileceğini ifade etmiştir (88). Bu şart kabul edilecek olursa diğer bütün hususların kolayca çözümlenmesi mümkündü. Diez'in geçen görüşmelerde ileri sürdüğü mukabil fikirlerin tekrarı hiçbir fayda vermemiştir. Ne Prusya'nın böyle bir savaşa iştiraki için herhangi bir sebebin var olmadığı ne de Prusya'nın İngiltere ile arasındaki ittifakın tecavüzî değil tedafûî karakterde olduğunun serdi herhangi bir etki husule getirememiştir. Raşid Efendi, Prusya'nın Diez'in dediği gibi hemen bir savaşa girmesi mümkün değilse, altı ay hattâ iki sene içinde savaşa girmeği yazılı olarak Bâbîâlî'ye taahhüd etmesinin dahi yeterli görülebileceğini bir çözüm olarak ortaya atmaktaydı. Diez savaşa girilip girilmeyeceğinin ancak gelişecek olaylarla tesbit edilebileceğini ileri sürerek bu teklifi kabul etmemiştir. Bu durumda Raşid Efendi, Prusya'ya ancak bir ittifaka yanaşması ha-

87) Cevdet, Tarih, IV, 203.

88) BA. HH. Nr. 17492 «Prusya Elçisi ile 22 Cümâde'l-ûlâ 1204 tarihinde yapılan mükâleme mazbatası».

linde bir sened verilmesi ve aksi halde senedin bazı şartlar ilavesi ile değiştirilerek itâsı hakkında alınan karara uygun olarak şu teklifte bulunmuştur: Osmanlı Devleti barışın Prusya'nın tavassutu ve iştiraki olmadan yapılmamasını taahhüd edecekti. Ancak buna karşı bir şart ileri sürmek istemekteydi. Eğer barış için başka bir devlet, Prusya'nın mutavassıt olarak sağlayacağı faydalardan daha avantajlı bir şekilde barışın yapılmasını garanti edecek olursa, bu husus Prusya'ya önce haber verilecek ve kendisinin yapılacak bu barışa iştiraki istenecekti. Bu davet Prusya tarafından kabul edilmezse o zaman Osmanlı Devleti, barışın yapılmasında mutavassıt tarafı seçmekte tamamen serbest kalacaktı.

Diez, bu son formüle edilişte bazı değişiklikler yapılmasına çalışmışsa da neticede verilecek «sened»in bu şekilde kâleme alınmasını uygun görmek zorunda kalmıştır. Kendisinin ordugâha izâmı ve sadrıâzamlâ görüşmesi de şu anda kabul edilemiyordu. Ancak iki devlet arasında bir ittifak oluşacak olursa, böyle bir ziyaret zaten kaçınılmaz olacaktı. Anlaşmaya varılan noktada sadrıâzamlâ onayı alındıktan sonra, kendisine on iki gün içinde kesin bir cevap verilecekti. Son olarak Diez'in yaptığı bir uyarı da kabul görmüştür. Diez'e göre, başta Fransa olmak üzere düşmanların İstanbul'da ve ülkenin sair yerlerinde hadise çıkartmak üzere bazı «mevhûş ve fenâ havadisler» neşretmekteydiler. «Bundan garâzları devlet-i aliyye vükelâsını birbirine düşürüp beynlerine nefsanîyyet ve adem-i ittifâk ve burûdet ilka» etmektir. Bunun önlenmesi için camilerde vaizler halkı «ceng ü harbe tahris ve teşvik» etmeii ve bu tip dedikodulara itibar edilmemesini tavsiye edip ahaliyi uyarmalıydılar. Kabul edilen bu maddenin dernekarına I. Abdülhamid kendi hattı ile «Samahatlü Efendî dâîmiz tarafından tanzîmi» kaydını düşürmüştür (89).

89) BA. HH. Nr. 17492; Hülâsa olarak: Cevdet, Tarih, IV, 203-204; Diez, Rapor, 22 Şubat 1789, Zinkeisen, GOR, VI, 715-716. Bizzat padişah'ın görüşmenin yapıldığı Kaptan Paşa köşkünde yarılacak neticeyi beklemekte olduğuna dair Diez'in bu raporunda görülen kayıt, I. Abdülhamid'in o sıralarda hasta olduğu ve hattâ telhisler üzerine hattları dahi başkasına yazdırılmakta olduğu (Uzunçarşılı, OT, IV-I, 546) gözönüne alınacak olursa, bir yapılmadan doğmuş olmalıdır.

Bu görüşmeden sonra Diez, kaleme aldığı bir «Sened» sûretini Raşid Efendi'ye iletmiştir. Buna göre, Osmanlı Devleti Rusya ve Avusturya ile yapacağı barışta Prusya'nın tavassut etmesini kabul edecekti. Ancak başka bir devlet tarafından daha faydalı bir barış sağlanacak olursa, durum Prusya'ya bildirilecek ve Prusya'nın da buna iştiraki istenecekti. Kral bu tavassuta katılmak istemezse, o zaman Osmanlı Devleti Prusya'nın mutavassıt olması hususundaki sözünü yerine getirmiş sayılacağından, barışı istediği gibi akdedebilmekte serbest olacaktı (90).

21 Şubat'ta Prusya elçisine verilmesi düşünülen senede son şeklini vermek üzere Şeyhülislâm Efendi'nin konağında tekrar biraraya gelen devlet ricâli, Diez'in hazırladığı sened sûretinde bazı değişiklikler yapılması ve tashih edilecek şekliyle kabûlüne karar vermiştir. Bununla beraber, gizlice Fransa ve İsveç elçilerinin de fikirlerinin alınması takarrur ettiğinden, elçiler «istimzac» olunmuşlar ve Fransa elçisinin, Prusya'ya «pek güvenilmemesi ve ipi ile kuyuya inilmemesi» uyarısında bulunduğu ve Prusya elçisinin, «Prusya, Nemçe ve Moskova ile muhârebeye âmâdedir ve şimdiki hareketi giderek düşmanları ile muhârebeyi mücib olur» tarzında yapmış olduğu açıklamanın, verilecek senede «mukaddime» olmak üzere derc olunmasını tavsiye etmiş olduğu görülmüştür (91). Fransız elçisinin bu tavsiyesinde fayda mülâhaza edildiğinden, verilecek senede böyle bir «mukaddime» ilâve edilmesine kesin olarak karar verilmiştir. Elçinin Ordu-yu Hümâyûn'a izâmı ve verilecek sened mes'elesinin Sadrîâzam'a yazılması gerekli olduğundan, Diez'e verilecek cevap bir buçuk ay kadar gecikmiş bulunuyordu. Padişah ise, Diez'in Ordu-yu Hümâyûn'a gitmek istemesini, «Prusyalı bizimle beraber olup öte taraftan düşman üzerine hücum edecekmiş şayiâsı verildiği sûrette, elçi-

90) Prusya elçisinin sened sûreti: Cevdet, Tarih, IV, 205; Zinkeisen, GOR, VI, 716, Diez, Rapor, 1 Mart 1789; «Traduction de la promesse, que la Porte m'a communiquée pour l'inspection».

91) Cevdet, Tarih, IV, 206.

nin Ordu'ya gitmesinden bir hatar melhûs olmamak gerektir» hattı ile meseleyi onayladığını tekrar belirtmiştir (92).

Fransız elçisinin tavsiye ettiği hususun bir «mukaddime» halinde ilavesiyle hazırlanan sened metni son şeklini almış bulunmaktaydı (93).

Verilecek senedin bu son şekli ve Diez ile yapılmış olan mükâleme mazbataları Rusçuk'ta bulunan Ordu-yu Hümâyûn'a yollandığında, 5 Mart 1789 da Serdâr-ı Ekrem'in riyâsetinde toplanan bir «meşveret meclisi» durumu tekrar gözden geçirmiştir. Prusya'nın tavassut için eline sened verilmesinin doğuracağı mahzûrlar üzerinde durulduğunda, düşmanların sulha talib olmaları halinde mutavassıtlığın kabûlü için yapılması gereken yazışmaların vakit kaybına yol açabileceği endişeleri dile getirildiğinden, İstanbul'dan yollanan sened metnin-

92) Cevdet, Tarih, IV, 207.

93) «Prusya Devleti bir seneden beri Devlet-i Aliyye'nin taraftarlığını iltizâm ve tertib-i asker ve techiz-i leşker ile Devlet-i Aliyye düşmanları olan Moskovlu ve Nemçelü hududlarına tesyir ve bu vecihle düşmanlarının Devlet-i Aliyye hududları karşılarında nisf kuvvetleri izâle eylediğini ve devlet-i müşârûn-ileyhin bu hareketi çok geçmeyüp zikrolunan Devlet-i Aliyye düşmanları ile muharebesini mücib olacağı ve Devlet-i Aliyye'ye dostluğu bu derecede idüğünü haşmetlü Prusya Kralı'nın Astâne-i Aliyye'de mükim elçisi cenâbları mecâlis-i mükâlemenin herbirinde beyân ve ihbâr edüp, ilcl-il-itminân taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zikr-i âti husûs için bir sened mutalebe etmeyle Devlet-i Aliyye dahi Kral-ı müşârûn-ileyhin şimdiye dek zuhûr eden gayret ve taraftarlığının makbûliyeti ve bundan sonra zuhûru mev'ûd olan gayret ve sadakatının nezd-i Devlet-i Aliyye'de meczûmiyetini ilân için taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zikr-i âti şurûtu muhtevi iş bu senedin itâsı lâzım gelmiştir. Devlet-i Aliyye, Moskov ve Nemçelü ile birden veya hûd başka başka müsâlaha oldukta, Prusya Kralı tavassutuyla akd-ı müsâlaha etmek üze va'd eder. Kaldiki ahar bir devlet tarafından arz-ı tavassut-ı müsâlaha-i hayriyye olunur ise veyahûd düşmenler kendileri müsâlaha-yâ tâlib olurlar ise, dostâne Prusya Kralı'na ihbâr oluna. Eğer kral-ı müşârûn-ileyh ol arz-ı tavassut eden devlet ile şirket eder ise ve bilâ vasıtâ düşmanlar tarafından arzolunan müsâlaha-yâ tavassut eder ise, febiha ve'l şirket ve tavassut etmek istemez ise ol takdirde Devlet-i Aliyye va'dini ifâ etmiş olup müsâlahayı her kimin ma'rifetiyle etmek isterse bilâ mâni' akd eyliye». BA. İEH. Nr. 1450; Cevdet, Tarih IV, 207-208.

de bazı önemli değişikliklerin yapılmasına karar verilmiştir. Buna göre herşeyden evvel İstanbul'daki Prusya elçisi, sulh teklifi geldiğinde, kralın tavassutu kabul edip etmediği hakkında yazılı bir açıklama yapmasını beklemeden ve bu yüzden doğacak zaman kaybına sebebiyet vermeden, mutavassıtlığı re'sen kabul veya red etmek ile salahiyâtta kılınmış olmalıydı. Ayrıca Osmanlı Devleti, Prusya'nın mutavassıtlığının kabul edilmemesi halinde tek başına barış yapmakta serbest bırakılmalıydı. Bu yüzden İstanbul'dan gelen sened sûreti taslağında görüldüğünün aksine Osmanlı Devleti, Prusya'yı mutavassıtlığa yalnızca «davet» etmekle yetinmeliydi. Dolayısıyla Prusya'nın mutavassıtlığı «mecbûrî» değil «ihtiyârî» olmalıydı (94).

Diez ve Götze'nin orduya gelmeleri de, asker arasında huzursuzluğa ve gevşeklîğe sebebiyet vereceği gerekçesi ile kabul edilmemekte, «tebdil» olarak «hekim suretinde» gelmeleri de uygun bulunmamaktaydı (95). Bu esaslar dahilinde tasahh olunmasına karar verilen sened hazırlandıktan sonra 8 Mart'ta toplanan başka bir «meşveret meclisi»nde tekrar ele alınmış ve bu haliyle İstanbul'a yollanması ve orada da müzakere olunarak karara bağlanması kabul edilmiştir (96).

Prusya'ya verilecek sened böylece esaslı bir değişikliğe uğratılmış olarak İstanbul'a geldiğinde, I. Abdülhamid, «Prusyalı bütün bütün elden bırakılmasın, İngiliz, Fransız ve sair-

94) Cevdet, Tarih, IV, 223-224.

95) Cevdet, Tarih, IV, 225.

96) İstanbul'a yollanan sened taslağının sonuna şu satırlar ilâve edilmiş bulunuyordu: «... Bilâ mâni' akd eyliye. Kaldıkî hin-i vuku'-ı müsâlahada ekseriya ta'cil olunmak tabi'at-ı maslâhattan olmaktan nâsi ber-minvâl-i meşrûh kral-ı müşârûn-ileh takrîr ile isticlâb-ı cevâb ile imhal etme, yûp derhâl lâ ü ni'âm cevâb vermeğe terhis kılınmış ola. Cevâb i'tâsında tereddüd eğerse Devlet-i Aliyye maslâhatını görmek câiz ola ve eğer müsâlahâ olacak devlet Prusya Kralı'nın tavassutunu kabul etmez ise dost dostun imtidâd-ı muhârebe ile zararını tecviz eylememek muktezâ-yı saffet olmağla, ol vakit Devlet-i Aliyye ma'zûr olmuş olur, yani Devlet-i Aliyye Kral-ı müşârûn-ileyhin tavassutu bulunmaksızın akd-ı müsâlahâ eder». Cevdet, Tarih, IV, 226-227.

leri dahi boşlanmasun» hattı ile mes'elenin tekrar görüşülmesini 22 Mart'ta toplanan bir meşveret meclisine havale etmiştir (97). Bu meclis ordudan gelen kararın aynen kabûlüne ve Prusya elçisine senedin bu son şekliyle verilmesine ve kendisinin orduya izâmı hakkındaki ricasının reddine karar vermiştir.

29 Mart'ta, Raşid Efendi'den başka Kapudan Paşa, Şeyhülislam Hamidî-zâde Mustafa Efendi'nin de hazır bulunduğu bir mecliste Diez'e bir buçuk aydır beklemekte olduğu cevâb verilmiştir. Kendisinin orduya izâmının reddi şaşırtıcı bir etki yapmamış olmakla beraber, 16 Şubat'ta tesbit edilip onaylanmasını beklediği matlûb senedin şimdi karşısına bambaşka bir şekilde çıkartılmış olması tam bir sürpriz olmuştu. 16 Şubat'ta kabul edilen sened sûretinde Prusya'nın mutavassıtlığı her hal-ü kârda garanti edilirken, şimdi bu konuda yalnızca bir «davet»ten söz edilmekteydi. Hem de eğer teklif edilecek barışın çok acele olarak yapılması gerekecek olursa, Bâbiâlî önce kralın tavassutu kabul edip etmiyeceğini bildirmesini beklemekte kendini bağlı hissetmiyecekti. Böyle bir ihtimal için Diez o anda kesin bir cevap vermekle salahiyâtta kılınacaktı (98).

Böylece Osmanlı Devleti'nin Prusya mutavassıtlığını, «mecbûrî» değil «ihtiyarî» olarak görmek istediği ortaya çıkmaktaydı. Bâbiâlî'nin bu mutavassıtlığı şartlara göre ve tamamen kendi menfaatlarına uygun olarak kullanmak istemesi, devletin kendi öz çıkarlarını koruması bakımından olumlu bir davranıştır. Diez'in buna karşı yaptığı itirazlar, verilmiş olan sözün bozulmuş olduğuna dair protestoları etkisiz kalmıştır. Raşid Efendi Prusya'nın mutavassıtlığının şükranla karşılandığını ancak devletin ellerini kollarını bağlamak istemediğini ifade etmiş bulunuyordu. Bu tutum aynı zamanda devletin hükûmrân-

97) Cevdet, Tarih, IV, 227.

98) Prusya elçisi ile yapılan mükâlemeden naklen, Cevdet, Tarih, IV, 227-228; Bu konuda Diez'in 3 Nisan 1789 tarihli raporu, Zinkeisen, GOR, VI, 717-718.

lık anlayışının da bir gereği olarak nitelendirilmekteydi. Bâbiâli'den yapılacak müsait bir barış teklifi karşısında, bunu kabul etmeden evvel, Prusya Kralı'nın aradan belki altı ay geçmesini gerektirecek bir cevap vermesinin beklenmesi nasıl istenebilirdi? Bu konunun görüşülmesi böylece sona ererken, Diez kendisine verilmiş bulunan talimat gereğince, Rus elçisi Bulgakov'un Yedi Kule'den salıverilmesini rica etmiş ise de, bu istek Rus elçisinin serbest bırakılması ile barışın yaklaşmakta olduğu izleniminin doğabileceği gerekçesiyle geri çevrilmiştir. Avusturya ve Rusya'nın barış tekliflerinde bulundukları, hattâ bu barış şartı olarak Rusya'nın Özü ve Kırım'ın kendisinde bırakılmasını öne sürdüğü ise, hiddetle red edilmiştir. Kaptan Paşa, limanda tam donatım hazır bekleyen donanmaya pencereden gururla işaret ederken, bunların boşuna hazırlanmadıklarını söylemekte ve kaybedilen yerlerin geri alınacağına olan ihancını dile getirmekteydi (99).

Mükâlemenin ertesi günü Diez tercümanını yollayarak bu son durumu kralına bildirdiğini ve Götze'nin bu yüzden geriye dönmesi gerekeceğini ve kendisine gerekli olan «yol emri»nin çıkartılmasını rica etmiştir. Durum padişaha arz olunduğunda, öteden beri Prusya'ya meyyal bulunan I. Abdülhamid »Prusya elden çıkarılmasun» hattı ile duruma müdahale etmişse de, İstanbul'dakilerin fikirleri ile Ordu'dakilerin kararları arasındaki zıddiyet yüzünden ne yapılacağına kesin bir karar verilememekteydi. Durum yine I. Abdülhamid'in bir hattı ile kesinleşmiştir. Padişah, hiç olmazsa Götze'nin Ordu-yu Hümâyûn'a izâm edilmesini ve böylece Prusya'nın gücendirilmemesini uygun görmüş bulunmaktaydı (100). Bunun üzerine durum tekrar orduya yazılmış ve hiç olmazsa Götze'nin kabul edilmesine çalışılması kararlaştırılmış ve bu husus ayrıca Diez'e de bildirilmiştir.

Berlin'de ise bu gelişmeler dikkatle izlenmekteydi. Kral Diez'in ittifak teklifini kabul etmemiş olmasına memnun ol-

99) Diez, Rapor, 3 Nisan 1789, Zinkeisen, GOR, VI, 717-718.

100) Cevdet, Tarih, IV, 229.

makla beraber, başarısızlığın yükünü yine de Diez'in sırtına yüklemekteydi. Tatbik edilmek istenen plânın başarı şansı olmadığı hâlâ görülememekteydi. Kral'a göre Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki varlığı yalnızca Prusya'ya bağlıydı (101). Diez, barışın Prusya'nın iştiraki olmadan yapılmasını önlemek için var gücü ile çalışmalıydı. Ancak bu faaliyette genel efkârın kendisini barışa mâni' olucu olarak suçlamasına meydan vermemeliydi. Kral'a göre Türkler hâlâ kendilerine çok güveniyorlardı. Ancak Özü, Hotin ve Kırım'ın tekrar ele geçirilmesi herhalde katiyen düşünülemezdi. Bu yüzden malûm plânın tatbik mevkiine konulabilmesi için gayretlere devam edilmeliydi. Türkler'in şansı savaş meydanlarında yaver gidecek olsa dahi, kral yine de sırf onlarla aynı akibeti paylaşma tehlikesine marûz kalmamak için Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girmeyi ve bir ittifak anlaşması ile bağlanmayı istememekteydi (102).

Olayların bu aşamasında I. Abdülhamid ölmüş ve yerine III. Selim geçmiştir (7.IV.1789). Yeni hükümdârın harbin kötü gidişatını değiştirmeyi ve harbi galiben sona erdirmeyi, hattâ Kırım'ın tekrar zabtını hedef alan enerjik tutumu, Berlin'de yapılan plânların gerçekleşmesinde büyük zorluklarla karşılaşacağını göstermekteydi. Prusya'nın Hertzberg Plânı'nın ruhuna uygun olarak, yapılacak barışa arabulucu olmak üzere istediği «Sened» ve böylece Prusya'nın topraklarını genişletme emelleri ise, kralın Osmanlı Devleti ile bir ittifâka gidip, onunla aynı mukadderatı paylaşmak istemediğini söylemesine rağmen, 31 Ocak 1790 da meydana gelecek Osmanlı - Prusya ittifâkı ile önceden hedeflenmeyen ve tamamen başka bir sonuca ulaşacaktır (103). Bu hesapta olmayan gelişme ise, gerçekleşmesi şüpheli hedefler peşinde koşmanın ve mevcut ortamdaki istifade yerine, olayları zorlayarak müsait ortamlar yaratmak ve bundan bir takım menfaatlar elde etmek arayışının

101) Kral'dan Diez'e, 13 Mart 1789, Zinkeisen, GOR, VI, 719.

102) Kral'dan Diez'e, 27 Nisan 1789, Zinkeisen, GOR, VI, 720-721.

103) Bu konuda bkz. K. Beydilli, 1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı. Meydana geliş-Tahlili-Tatbiki, İstanbul 1984.

ilgi çekici bir örneği olmuştur ve bu haliyle Büyük Friedrich'in haleflerine ve devlet adamlarına bıraktığı «Politik Vasiyeti»ne tamamen ters düşmektedir: «Politika herşeyden evvel, elverişli durumlar yaratmaya çalışmaktansa, mevcut bu gibi durumlardan istifade etmek san'atıdır. Bu yüzden önceken sonu belirsiz olaylar hakkında ileriye matûf anlaşmalar yapmamanızı ve ellerinizi bağlanmamanızı tavsiye ediyorum. Böylece zaman, yer ve şartların elverdiği gibi olaylara müdâhale etmeniz, yani bir kelime ile menfaatlarınıza göre davranmanız mümkün olur» (104).

104) II. Friedrich'in Nisan-Temmuz 1752'de kaleme aldığı «Politik Vasiyetnâmesi». Zikredildiği yer; Friedrich der Grosse. Porträt des Genius Band 6. Mit einem Essay von Constantin von Grünwald, Hamburg 1967, s. 103.

S O N U Ç

İncelemeye çalıştığımız bu uzun dönem içindeki Osmanlı - Prusya münasebetleri hiç şüphesiz II. Friedrich'in geniş çaptaki faaliyet ve üstün şahsiyeti ile karakter kazanmaktadır. Rusya ve Avusturya ile amansız bir mücadeleye girişen ve bunu herşeye rağmen başarı ile sürdürmeyi bilen küçük Prusya krallığının, bu iki büyük imparatorluğa karşı giriştiği mücadelede, kendisinin cephelerdeki yükünü hafifletecek ve hattâ savaşın mukadderatına kesin olarak etkileyecek bir kuvvet olarak Osmanlı Devleti'ni görmüş olması ve Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya'ya karşı harb açmasındaki büyük faydaları tanınması, her iki devletin coğrafi konumu ve bu konumun yön verdiği politik davranışı içinde, etkilerini yakın zamanlara kadar sürdürecektir. Küçük Prusya krallığından büyük Alman İmparatorluğuna kadar varacak olan bu sürecin karşılıklı menfaat noktalarından yansımaları, başlangıçta her iki tarafca aynı isabet ve uzak görüşlülük ile tesbit edilememiştir. II. Friedrich devrinde, özellikle Prusya'nın cephelerde sıkıştığı ölçüde önem ve yoğunluk kazanan bir «Türk müdahalesine» bağlanan ümitler, Yedi Sene Savaşları'nın hitamında, özellikle Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan (1774) sonraki Osmanlı Devleti için pek de müsait olmayan siyasî gelişmelerde, yerini bir «Prusya Müdahalesi» ne terk etmiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile olan mücadelesinde, tıpkı II. Friedrich devrinde bir Türk ittifakına ve Türkler'in harekete geçmelerine bel bağlandığı gibi, Prusya'nın bu iki devlete karşı harekete geçmesine çalışmış ve bu sıkışık savaş yıllarında en önemli hedef Prusya'nın bir ittifaka çekilecek askerî yardımının sağlanması olmuştur.

II. Friedrich devrinde, özellikle 1756-1762 yılları arasındaki fevkalâde yoğun olan, Osmanlı Devleti'ni «müşterek komşu durumundaki düşmanlara karşı» ittifak dahiline çekme çalışmaları, görüldüğü gibi arzu edilen bir sonuca ulaşamamış ve iki devlet arasında Avusturya ve Rusya'yı hedef alan bir ittifak meydana getirilememiştir. Bu sonucun alınmasında, Prusya elçisi olan Rexin'in acemiliği ve «Avrupa'nın en mâhir politikacısının bir çocuk gibi kaldığı» İstanbul'daki politik düzeye uygun bir şahsiyet ve kabiliyetten yoksun oluşu kadar, Prusya'nın yeni münasebet kurduğu Osmanlı Devleti ile herhangi eski, tecrübeli ve sözü geçen bir devletin yardımını sağlayamamasının ve görüşmeleri tek başına sürdürmek zorunda kalmasının da payı büyük olmuştur. II. Friedrich'in değişen siyasî havaya an farkı ile uyan politik kıvraklığı yanında, harekete geçirilmesi zor bir yapı içinde isteksizlik sınırına varan Eâbîâlî'nin, ittifak fikrine yanaştırılması oldukça zordu. Prusya muhaliflerinin mükemmel çevre oluşumları, kadim ilişkiler ve tecrübeli politikacıları ile gelişen ve rüşvet dahil her türlü vasıta ile yaptıkları yoğun ve usta propaganda, ama herşeyden evvel İngiltere'nin özellikle vurgulanması gereken engelleyici tutumu, İstanbul'da Prusya'ya çok az bir şans bırakmaktaydı. Buna rağmen küçük Prusya krallığının Avusturya ve Rusya gibi nefret edilen iki ezeli düşmana karşı gösterdiği üstün başarı, İstanbul'da halka kadar inen geniş bir Prusya hayranlığının doğmasını önleyememiştir. Özellikle Padişah III. Mustafa'nın şahsında bu hayranlık, devletin en üst kademesinde kendini hissettirmekte ve bir ittifak ile Prusya kralının yanında Avusturya ve Rusya'ya karşı savaşılmaması fikrine kuvvet kazandırmaktaydı.

1756-1762 yılları arasındaki yoğun Prusya faaliyetleri karşısında Osmanlı Devleti'nin bir ittifaka girmemesinde ve Padişah'ın bu konudaki arzusuna rağmen II. Friedrich'in yanında savaşa iştirak etmemesindeki en büyük etken, o sıralarda Sadriazam bulunan Koca Râgıb Paşa'nın üstün şahsiyeti ve takib ettiği akılcı politikası ile bu işe muhalif olmasıdır. Râgıb Paşa, Prusya ile yapılmasına çalışılan ittifakı devamlı olarak ve çeşitli bahanelerle sekteye uğratmakta, yapılmasına mut-

lak gibi bakıldığı anlarda da talep ettği makûl garantiler ve ileri sürdüğü mahzûrlarla işin akamete uğratılmasında büyük bir ustalık göstermekteydi. Kendisi, eğer Prusya ile bir ittifa-ka girilecekse, bunun sağlam temellere oturtulması ve gerekli garantilerle donatılmış olmasını elzem görmekteydi. Bu yüzden yapılacak ittifağa İngiltere'nin iştirâkini haklı olarak talep ederken, ittifağı akamete uğratacak en önemli engeli de böylece ortaya çıkarmış oluyordu. İngiltere'nin Prusya ile müttefik olmasına rağmen, yapılacak ittifağı Rusya ile olan semereli ticârî ilişkilerini bozabileceği kaygusu ile garanti etmekten kaçınması, Osmanlı - Prusya ittifağı çalışmalarının başarılı bir şekilde sonuçlanmasını önlemiştir. Ancak düşmanlarına karşı başarılı bir mücadele veren Prusya'nın «tamamen elden çıkarılmaması» devlet menfaatlarına uygun bir tutum olarak görüldüğünden, iki devlet arasında 1761 de Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nın yapılmasına karar verilmiştir. Bununla beraber yapılan anlaşmaya ilave edilen son madde, ittifaq ümitlerini yeniden arttırmaktaydı. Bu yüzden 1762 baharında Türkler'in Prusya yanında savaşa katılacakları ihtimali kuvvetlenmekte ve II. Friedrich bu en sıkışık günlerinde Türk müdahalesini büyük ümitlerle beklemekteydi: Türkier'in savaşa katılması Prusya'yı kurtaracak, «Deus ex Machina» böylece gerçekleşecekti (1).

Rusya'da Çariçe Elizabeth'in ölümü ve yerine Friedrich hayranı III. Peter'in tahta çıkması, «kurtarıcı ilâhı» başka bir şekilde ortaya çıkarmış (2) ve Prusya'yı kurtaran «Mucize» gerçekleşmiştir. Değişen şartlar karşısında oluşması tekrar kesin gibi görülen ve talep edilen bütün garantileri içeren ittifaq anlaşmasının akdi ise, yine Râgıb Paşa'nın çeşitli oyalmaları ile ertelenmiş ve bir müddet sonra II. Katharina'nın kocasını bertaraf ederek tahta sahib çıkması ile de kendiliğinden akamete uğramıştır.

Prusya ile yapılması düşünülen ittifağın dinî yönden de mahzurlu olup olmadığı üzerinde tartışılan bir konu olmuş ve

1) Küntzel, a.g.e, s. 78.

2) Küntzel, a.g.e, s. 86.

«işin şer'i» yani, ülemanın birbirini tekzib eden «fetva»larıyla münakaşa edilmiştir (3). Buna rağmen neticede devlet menfaatlarının dinî kaygulardan daha üstün tutulması gerektiği, bu vesile ile bir defa daha ve açıkça dile getirilmiş ve «Hristiyan bir devlet ile ittifak» işine «şer'an» cevâz verilmiştir. Bu hususta takınılan tutum, aynı konuda Avrupa'da duyulan tepkilerle mukayese edilemeyecek kadar yumuşak olmuştur. Bunda dünyevî ve uhrevî otoritenin tek bir şahısta toplanmış olmasının da önemli bir rol oynadığı açıktır. Oysa, Müslümanlarla dolayısıyla Türkler'le ittifaka kadar varan ilişkiler içinde bulunmak, Avrupa'da münakaşalarını yakın zamanlara kadar sürdüren bir konu olmuştur. Fransa ve Osmanlı Devleti arasında 1536 da yapıldığı söylenen ittifak anlaşması ile hararet kazanan bu tartışmalar, özellikle Kilise'nin muhalefeti ile karşılaşmakta ve iki ayrı dünyanın içinde bulunduğu dinî tezâdi gözler önüne sermekteydi. Ancak Hristiyanlar'ın aralarındaki mezheb kavgaları yüzünden birbirlerine karşı duydukları nefret, zaman zaman bunların Müslümanlar'a karşı duydukları nefretten hiç de aşağı kalmamaktaydı. «Mu'tezil» Papa'nın elindeki «Birinci Roma'yı, Türkler'in eline geçen «İkinci Roma'yı kaybedilmiş sayan ve «Üçüncü ve son Roma'nın «Moskova» olduğunu iddia eden Rus Ortadoksisi'nin Katolikler'e karşı duyduğu düşmanlık, Müslümanlar'a duyduğundan hiç de az değildi. Öte yandan, Katolik Kilisesi de uzun zaman «Ortodoks Rusları», «Müslüman Türkler» ile aynı kefeye koymaya devam etmiştir. 1536 yakınlaşmasının Osmanlı dünyasında nasıl bir akis bıraktığı incelenmemiş olmakla beraber, Fransa'da ve Avrupa'da yarattığı çalkantıları takib edebilmek mümkündür. Dinî ayrılıkların siyasî birleşmelere her zaman engel olabilmese bile, sert tepkiler ile karşılaştığının ve işleminin engellendiğinin örnekleri, 1740 Osmanlı - İsveç ittifakı karşısında İsveç'de duyulan hoşnutsuzlukta, 1779 Prusya - Osmanlı - Rus üçlü ittifak projesine karşı Rusya'da duyulan infialde takib etmek mümkündür. 1771 Temmuz'unda Avusturya ile yapılan ve Türkler'in para yardımını öngören it-

3) Bkz. s. 53-54.

tifak anlaşması da aynı hoşnutsuzluğun izlerini taşımış ve köyü bir Katolik olarak tanıyan Maria Theresia, anlaşma metni derkenarına, «bu adamlardan parayı istemiyerek alıyorum» diye bir not düşürmekten kendisini alamamıştı (4). Oysa bu ittifak anlaşması için gerekli «fetva»nın alınmasında hiçbir zorlukla karşılaşmamıştı.

II. Friedrich şahsen «Ateist» ve devlet adamı olarak da gerek iç gerekse dış politikasında her türlü dinî önyargılardan uzak bir hükümdar olarak, Türkler'le yapmaya çalıştığı ittifakın dinî engellere çarpabileceğini düşünmek istememekte, böyle bir ittifakı mazûr gösterecek deliller serdini de çoğu zaman gereksiz bulmaktaydı. Avrupa'nın her tarafından dinî baskılar yüzünden kaçıp gelenlere kapılarını ardına kadar açan bir hükümdar olarak o, bu konudaki fikrini çoktandır açıklamış bulunuyordu: «Eğer Türkler ve Dinsizler gelip ülkeye yerleşecek olsalar, onlara camiiler ve mabedler yapardık» (5). Bununla beraber, bu konuda kendisine karşı yapılan tenkidleri de göğüslemek zorunda kalmakta ve Hristiyanlığı elden bırakmayan diğer hükümdarların Müslümanlar'la yaptıkları işbirliklerinden ve dinî riyâkârlıklarından örnekler vermekteydi. Nitekim, 1761 senesinin en sıkışık günlerinde Türkler'den gelecek yardımı büyük bir ümit ve sabırsızlıkla beklerken yazdığı şiirlerde, kendisini bu yüzden tenkid edenlere ve «dinsizlikle» suçlayanlara: «Bütün düşmanlarımin yüzüne haykırıyorum. Benim yardımına gelen benim dinimdendir ve benim zenginliklerimi, memleketlerimi yağmalayanlardan ve bunları yaparken adaleti ve dini bir tarafa bırakanlardan yüz kat daha Hristiyandır. Asıl benim mahvolmamı isteyen dinsizdir» diyecektir (6).

Râgib Paşa'nın da İslâm'daki mezheb ayrılıklarının yol açtığı mücadeleleri ortadan kaldırmak için ilgi çekici uzlaş-

4) Peters, a.g.e, s. 3.

5) Peters, a.g.e, s. 4.

6) Pätz, a.g.e, s. 5.

tirici fikirlere sahip olduğunu hatırlamak (7), konuya ayrı bir boyut kazandırmaktadır. Her iki devletin dinî duyguları bir tarafa bırakıp, devlet menfaatlarını ön plâna alarak hareket etmeleri herhalde cağını asan bir davranış olmuştur.

1763 de yapılan Hubertusburg Barışı ile Avrupa'da savaşlar sona erdiğinde, Osmanlı Devleti Râgıb Paşa'nın tedbirli ve akılcı politikası sayesinde savaş ve «macera» dışında kalmıştır. Böylece Osmanlı Devleti, II. Friedrich'in vaktiyle Fransa'nın Avrupa'daki düşmanlarına karşı bir «Alet» (8) olarak kullanıldığını söylediği ve Yedi Sene Harpleri boyunca da kendisinin aynı şekilde kullanmak istediği bir devlet olmadığını da göstermiş oluyordu. Bununla beraber, Prusya gibi bir müttefik yanında savaşa girmekten kaçınan bir devlet adamlığı zihniyeti ile, 1768 de müttefiksiz ve zamansız, büyük bir düşmana karşı mücadeleye atılmakta bir beis görmeyen tedbirsiz politikacı telaşının, ne kadar birbirine zid ve devlete felâketler getirici olduğu, 1774'e kadar ve hattâ ondan sonra da vahim bir şekilde gelişen olaylarda kendini göstermiştir. 1774 de yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması, Kırım'ın elden çıkması ve her an artarak hissedilen Rus baskısı ise, Osmanlı Devleti'ni Prusya'ya biraz daha yaklaştırmakta ve ittifakın vaktiyle yapılmamış olmasından esef duyulmasına yol açmaktaydı (9). Ancak rollerin artık değişmiş olduğu da açıkça görülmekteydi: Şimdi böyle bir ittifakı şiddetle arzu eden, hattâ yapılacak ittifakın bütün şartlarının kral tarafından tesbât edilmesine razı olan Prusya değil Osmanlı Devletidir. II. Friedrich ise, 1786'daki ölümüne kadar Osmanlı Devleti ile değil ittifak yapmak, Rusya ile arasındaki yakınlığa zarar verebilecek her türlü davranıştan uzak durmaktaydı. Bununla beraber, Osmanlı Devleti'ne düşmanlarının askerî durumu ve siyasi plânları hakkında gizliden gizliye bilgiler vermekten de kaçınmamaktaydı (10). Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bir takım reformlar yap-

7) Şemdanizâde, a.g.e, I, 123; Uzunçarşılı, OT, IV-I, 307, n 4; Karatay, TSMKat, II, 364.

8) Votz, Fried. u. Osmanen, s. 82.

9) Bkz. s. 114.

10) Bkz. s. 125.

ması gerektiğini de ifade etmekte ve bu konudaki görüşlerini Bâbü'lî'ye bildirmekteydi. Kendisine göre, Türkler'e yardım edecek -haklarında pek iyi düşünenlere sahip olmadığını birçok defalar açıkladığı- yabancı askerî «uzmanlar» değil, yalnızca kendi elleri ile yürütecekleri reformlardı. Bu konuda yapılması gereken, sağlam kafalı ve yetenekli gençleri tahsil için Avrupa'nın çeşitli merkezlerine yollamak ve bunların oralarda ekonomi, askerlik, mühendislik, ticaret ve benzeri sahalarda yetişmelerini sağlamak ve bütün Avrupa devletlerinin durumlarını iyice incelemektir. Bunlar tahsilden döndükten sonra devletin islâhını kendi elleri ile yürütmeliydiler. Kendisine göre, bu konudaki başarı şansı, bu gençlerin önyargı ve saplantılardan uzak olarak, onurlarına dokunsa bile «Gavur» diye andıkları milletlerin medeniyetlerinden tam olarak istifade etmelerine bağlı idi (11). Kralın bu hususta önerdiklerinin, bu konuda III. Selim ile başlayan ve Tanzimat devrinde devam eden reform çalışmalarında takib edilen yoldan pek farklı olmadığını görmek ilgi çekicidir.

Osmanlı Devleti'nin Prusya ile bir ittifaka gitmek zorunluluğunu duyması, dış politikada yalnız kaldıkça, Rusya ve Avusturya ile savaflara giriştikçe, daha da kuvvetlenerek devam etmiştir. Bâbü'lî'nin bu konudaki devamlı tekliflerine karşı, Yedi Sene Savaşları esnasında kendisinin yaptığı ittifak tekliflerine olumlu bir cevap verilmediği ve fırsatların kaçırılmış olduğuna işaret eden II. Friedrich, bu iş için vaktin «artık çok geç» (12) olduğunu haklı olarak ifade etmekteydi.

Bu şartlar altında, II. Friedrich'in ölümünden sonra Prusya ile Avusturya ve Rusya'ya karşı verilen mücadele esnasında bir ittifaka gidilmiş olması ve Friedrich'in yıllarca uğraşıpta yapamadığı işin gerçekleştirilmiş olması, Osmanlı Devleti için büyük bir başarı olarak kabul edilmelidir (13).

11) Votz, Fried. u. Osmanen, s. 105.

12) Votz, Fried. u. Osmanen, s. 90.

13) Bu konuda bakınız, Kemal Beydilli, Meydana Gelişi-Tahlihi-Tatbiki, İstanbul 1984.

GENEL DİZİN

Aachen Barışı, 17.

Abbas Efendi, 46.

Abdi Efendi (Mühürdâr), Reisülküttap, 29.

Abdullah Paşa (Seyyid), Sadriazam, 20, 29.

Abdürrezzak Bahir Efendi, Reisülküttap, 100 (n 89), 105, 109, 110, 111, 112, 113, 113 (n 5), 114, 114 (n 9), 119, 120, 121, 121 (n 25).

Abdülhamid I., 83 (n 17), 101, 105 (n 108), 147, 147 (n 115), 151, 151 (n 7), 175, 177, 179, 183, 183 (n 89), 186, 188, 189.

Adolf Friedrich, İsveç Kralı, 13 (n 57), 17, 18.

Ağriboz, 147 (n 115).

Ahmed III., 58 (n 141).

Ahmed Efendi (Beğlikci), 105.

Ahmed Efendi, Sabık Sadr-ı Rum, 46.

Ahmed Cevdet Paşa, Müverrih, 137.

Ahmed Resmî Efendi, Prusya Elçisi, 61 (n 151), 81, 82, 82 (n 13), 82 (n 14), 82 (n 15), 82 (n 16), 83, 83 (n 19), 83 (n 20), 84, 85, 86, 86 (n 30), 87, 88, 89, 89 (n 43), 90, 90 (n 45), 90 (n 46), 91, 92 (n 52).

Ahmed Vâsıf Efendi, Müverrih, 136, 137, 147 (n 113).

Ainslie, Robert, İngiltere'nin İstanbul Elçisi, 162.

Akdeniz, 4 (n 18), 26, 28, 102, 112, 127, 127 (n 47), 117, 171, 179.

Alexander, Boğdan Voyvodası, 147 (n 111).

Ali, Prusya Boşnak Birliği Süvari Sancakdârı, 61 (n 155).

Ali Ağa, Sadriazam Kesedârı, 59 (n 143), 61.

Ali Paşa, (Hekimoğlu), Sadriazam, 5, 9, 28, 28 (n 11), 29, 29 (n 14).

Ali Pasa, (Şahin), Sadriazam, 146.

Alman, (Imperatoru, Imperatorluğu, Alemi, Almanya, Kutsal Roma Imperatorluğu), 6, 19, 81, 106, 125, 141, 144, 160, 191, Alman Hükümdarlar Birliği, 145, 146.

Amerika, (Amerikalılar, İstiklal Savaşı, Birleşik Devletleri), 109, 122, 126, 129.

Arşipel, 99.

Asya, 40 (n 69).

Aşir Efendi, Anadolu Kazaskeri, 179.

August III., Polonya Kralı, 80, 83, 93

Avrupa (Devletleri), 1, 17, 26, 28, 34, 36, 37, 39, 40 (n 69), 43, 81, 101, 113, 116, 117, 118, 124, 126, 129, 130, 136, 138, 139, 153, 157, 158, 159, 161, 164, 165, 174, 181, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 197.

Avusturya/Nemce, (Devleti, Imperatoru, Elçisi), 8, 9 (n 39), 10, 11 (n 50), 13 (n 56), 13 (n 57), 15, 16, 17, 18, 19, 21, 12, 23, 25 (n 2), 27 (n 5), 28, 32, 34, 35, 36, 40, 40 (n 69), 43, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 63, 63 (n 159), 65, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 77, 80, 81, 83, 84, 85, 87, 91, 92, 94, 98, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 114 (n 9), 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125 (n 41), 126, 127, 127 (n 47), 127 (n 50), 129, 130, 131, 132, 133 (n 67), 135, 136, 140, 141, 143, 144, 149, 154

154 (n 23), 155, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
167, 168, 169, 171, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 184,
185 (n 93), 188, 191, 192, 194, 197.

Avusturya Orient Ticaret Şirketi, 25 (n 2).

Aydın, 121.

Aynalı Kavak Tenkîhnâmesi, 106, 109, 114, 119.

Azak Kalesi, 48, 73, 99.

Babadağ, 114.

Bâbüâli, 5, 9, 12, 13 (n 57), 15, 16, 17, 19, 28, 29, 31, 35, 40, 41,
50, 51, 56, 62, 64, 85, 94, 113, 119, 119, 120, 123, 124,
125 (n 41), 127, 129, 130, 131, 135, 137, 143, 145, 150,
152, 153, 115, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163,
164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 175, 177,
182, 187, 188, 192, 197.

Bağdad, 147 (n 115).

Bahçe Kapusu, 171.

Bahçe Saray, 63, 63 (n 159), 68, 69 (n 198).

Baltık Denizi, 181.

Banat, 16, 45, 60, 69, 74, 84.

Barbareskler, 19.

Barker, İngiliz Taciri, 70.

Bartholdi, Prusya'nın Viyana Elçisi, 4

Başbakanlık Arşivi, 7 (n 29), 11, 136.

Bavyera Veraseti, 105, 106.

Beç, 136.

Belgrad (Barış), 16, 17, 40, 48, 66, 80, 87, 126, 127 (n 47), 136,
158, 169.

Bender, 6, 7, 69, 127 (n 47)

Benoît, Prusya'nın Varşova Elçisi, 62.

Berlin, 3, 5, 20, 28, 38 (n 53), 39, 40, 63, 80, 82, 82 (n 16), 83, 88, 89 (n 41), 90, 90 (n 47), 92 (n 52), 95, 112, 117, 135, 151 (n 7), 152, 165, 166, 167, 168, 174, 188, 189.

Besarabya, 156, 162.

Bestushew Rjumin. Alexei Petrowitsch, Rus Başvekili, 18, 23.

Beşir Ağa (Hafız), Kızlar Ağası, 21.

Boğazlar, 137.

Boğdan (Voyvodası), 5, 8, 9, 10, 11, 11, 12 (n 54), 39, 45 (n 86), 99, 100, 105, 126, 136, 143, 144, 147 (n 115), 156, 157, 158, 162, 163.

Bohemya, 67.

Bonneval, Claude Alexandre, (Humbaracı Ahmed Paşa), 5, 8, 15, 17 (n 73).

Boskamp, Prusya'nın Kırım Hanı nezdindeki temsilcisi, 63, 63 (n 159), 68, 69, 70, 76.

Bosna, 123, 126, 127, 127 (n 47), 157.

Bosnalılar Birliği, 6 (n 25), 61, (n 155).

Bucak (Seraskeri), 7, 20 (n 91), 63, 127.

Budin, 40, 47.

Bukovina, 104, 104 (n 101), 123.

Bulgakov, Fedor Michajloviç, Rusya'nın İstanbul temsilcisi, 132 (n 63), 133, 155, 188.

Bulgaristan, 157.

Bourbon Hanedanı, 34.

Bükreş, 100 (n 89), 101.

Büyük Çekmece, 83, 83 (n 21)

Brandenburg, 37 (n 47).

Branicki, Johann Klemens, Leh Başhatmanı, 82 (n 14).
Brünn, 67.
Bzans Imperatoru, 123.
Cebel-i Tarık Boğazı, 130.
Celsing Gustav de, İsveç'in İstanbul Elçisi, 25 (n 2), 28, 28 (n 8),
 28 (n 10), 29, 30, 31, 32 (n 25), 33, 71 (n 206).
Cenova, 127.
Çeşme (Faciası), 99.
Cizvit Tarikatı, 139.
Courrier du Bas - Rhin, 125.
Czartoryski (Ailesi), 94.
Çırağan Yalısı, 29.
Dalmaçya, 105.
Danimarka, 58 (n 141).
Danzig, 6, 103, 163, 178.
Dragon (Alayı), 50.
Daun, Leopold Joseph, Avusturya Feldmaresalı, 40.
Delon, François, İstanbul'a yollanan Prusya temsilcisi, 65, 66,
 70, 71, 72.
Desalleurs, İstanbul'daki Fransız Elçisi, 17 (n 73), 19, 19 (n 86),
 31 (n 22).
Diez. Friedrich von, Prusya'nın İstanbul Elçisi, 129, 134, 135,
 136, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 151
 (n 7), 151 (n 7), 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171,
 172, 173, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184,
 186, 187, 188, 189.
Dinjester, 100.

Dresden Barışı, 16, 18.

Edirne, 39, 52, 64, 65, 71.

Eflak (Voyvodası), 34 (n 28), 39, 99, 100, 105, 126, 136, 144, 147
(n 115), 156, 157, 158, 162, 163.

Ege Adaları, 102, 103.

Elbe, 4.

Elizabeth Petrowna, Rus Çarıçesi, 22, 22 (n 103), 45 (n 87), 67,
193.

Emden Limanı, 125.

Erdel, 16, 114, 114 (n 9).

Esat Efendi, Rumeli Kazaskeri, 13 (n 57).

Ferdinand, Prusya Prensi, 61 (155), 67.

Feyzullah Efendi (Damadzâde), Şeyhülislam, 29.

Feyzullah Efendi (Seyyid) Reisülküttap, 143.

Finckenstein Karl Wilhelm, Prusya Basvekilî, 83 (n 20), 88 (n
39), 90, 115.

Finochetti, Sicilyateyn murahhası, 58 (n 141).

Frankfurt, 125.

Frankopulo, Janokaki, Prusya tercümanı, 83, 83 (n 8), 83 (n 21),
110, 134, 135, 136, 137.

Fransa (Kralı, Devleti Elçisi), 1, 4, 15, 16, 17, 18, 19, 19 (n 83),
20, 21, 21 (n 101), 23, 33, 34, 34 (n 34), 35, 36, 40, 43,
45 (n 86), 54, 68, 74, 84, 92, 92 (n 53), 93, 94, 105, 112,
115, 122, 126, 127, 127 (n 50), 129, 130, 132, 137, 139,
140, 143, 153, 156, 159, 160, 162, 163, 169, 171, 175, 176,
177, 178, 183, 183, 185, 186, 194, 196.

Friedrich I, Brandenburg Kurfürst'ü ve ilk Prusya Kralı, 4.

Friedrich II (Büyük), Prusya Kralı, 1, 4, 6 (n 25), 8, 9, 10, 11, 11
(n 50), 12, 13, 13 (n 57), 15, 16, 17, 18, 19, 19 (n 83), 19

(n 86), 20, 20 (n 90), 21, 21 (n 101), 23, 25, 26, 28, 29, 33, 33 (n 27), 34, 35, 36 (n 40), 39, 40, 40 (n 69), 41, 43, 43 (n 77), 44, 45, 45 (n 88), 46, 50, 51, 52, 52 (n 109), 57, 60, 61, 62, 62 (n 158), 63, 63 (n 159), 63, 65, 65 (n 178), 66, 67, 68, 69, 69 (n 199), 70, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 80, 81, 82 (n 15), 83, 83 (n 20), 84, 85, 86, 77 (n 33), 87, 88, (n 39), 89, 90 (n 45), 92, 93, 94, 97, 97 (n 73), 98, 98 (n 76), 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 104 (n 108), 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 125 (n 41), 126, 127, 127 (n 47), 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 147, 147 (n 113), 149, 150, 151 (n 7), 157, 164, 176, 190, 190 (n 104), 191, 192, 193, 195, 196, 197.

Friedrich V., Danimarka Kralı, 58 (n 141).

Friedrich Wilhelm I., Prusya Kralı, Büyük Friedrich'in babası, 1, 2, 5.

Friedrich Wilhelm II., Prusya Kralı, Büyük Friedrich'in halefi, 50 (n 103), 150, 152, 153. 159. 162. 166. 183. 189.

Fokşani (Görüşmeleri), 101.

Fouqué, Avusturya Generali, 51, 52.

Gaffron, Christian Friedrich von, Prusya Elçisi, 105, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 119, 120, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 132, 132 (n 63), 133, 134, 135, 136, 137, 138.

Galiçya, 163.

Garb Ocakları, 26, 86, 87.

Gazette de Clèves, 125.

Gaehler, Danimarka Elçisi, 58 (n 141).

Georg III., İngiltere Kralı, 52.

Ghika, Alexander, Divan Tercümanı, 11 (n 54).

Ghika, Gregor, Bogdan Voyvodası, 5, 8, 9, 10, 12 (n 54), 13, 88.

Gbisen, Prusya Ajanı, 9, 10 (n 42).

Girid, 147 (n 115).

Goltz, Karl Alexander von der, Prusya Generali, 63, 66, 69.

Görtz, Johann Eustach Grafen von, Prusya'nın Petersburg Elçisi, 114, 115, 117, 118, 119, 133, 134.

Götze Klonel von (Schmidt), Prusya Subayı, 159, 160, 166, 167, 169, 173, 174, 180, 186, 188.

Grek Projesi, 122, 130, 139.

Gürcistan, 100 (n 89), 127 (n 47), 156, 162.

Haag (Barış Görüşmeleri), 44, 45.

Habsburg (Hanedanı), 21, 34.

Haleb, 147 (n 115).

Halil Hamid Paşa, Sadriazam, 125, 140.

Halil Hamza Efendi, Reisülküttap, 123.

Hamburg, 4, 125.

Hammer, Joseph, Müverrih, 1, 7, 30.

Hamza Hamid Paşa, Sadriazam, 79, 79 (n 1), 79 (n 3).

Hasan Paşa, Sadriazam, 13 (n 57).

Hasan Paşa (Cezayirli - Gazi), Kapudan Paşa, 121, 125, 126, 129, 130, 132, 132 (n 63), 133, 134, 167, 175, 176, 179, 187, 188.

Hasbolatoglu Kabilesi, 73.

Hauer, Georg, Boğdan Voyvodası Ajanı, 5.

Haus - Hof - und Staatsarchiv, 30.

Hayri Efendi, Reisülküttap, 177.

Heinrich, Prusya Prensi, 87 (n 33).

Hertzberg, Ewald Friedrich von, Prusya Başbakanı, 115, 149.

150, 154, 155, 156 157, 158, 159, 162, 163, 165, 167, 168, 189.

Hevelcke, Doktor, 87 (n 15).

Hristiyanlar, 19, 118, 139, 156, 162, 194, 195.

Hollanda/Felemenk, 151, 153, 156, 159, 171, 179, 182.

Hotin (Muhafızı), 6, 22 (n 108), 48, 82, 82 (n 15), 127 (n 47), 189.

Höpkén, İsveç Başvekili, 5, 28, 33 (n 27).

Hubertusburg Barışı, 80, 81, 87, 149, 196.

Husar (Kara Husar Alayı), 12, 50, 61, 63 (n 159).

Hübsch, Friedrich, Avusturya Orient Şirketi İstanbul temsilcisi, 25 (n 2).

Ilyas Pasa, Hotin Muhafızı, 6.

İngiltere, (Kralı, Elçisi), 3, 4, 9, 19, 22, 34, 35, 35 (n 36), 42, 42 (n 75), 43, 44, 45, 46, 50, 52, 53, 53 (n 113), 54, 55, 72, 109, 121, 122, 126, 129, 137, 154, 159, 161, 162, 165, 168, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 182, 186, 192, 183.

İslâm Giray, Bucak Seraskeri, 7.

İsmail Asım Efendi, (Celebizâde). Seyhülislâm, 46, 48 (n 101), 52, 53.

İstanbul, (Dersaadet), 2, 4, 10, 12, 13, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 25 (n 2), 27, 27 (n 6), 28, 32, 32 (n 25), 33, 33 (n 27), 35, 36, 37, 37 (n 47), 38, 44, 45, 47, 48 (n 101), 50, 51, 51, 53, 60, 61 (n 151), 62, 63 (n 159), 64, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 76, 77, 85, 87, 89, 90 (n 47), 97, 99, 101, 104, 105, 109, 110, 112, 113 (n 5), 119, 121, 123, 124, 129, 131, 133, 133, 135, 137, 139, 140, 151, 153, 155, 158, 162, 165, 166, 167, 177, 178, 185, 185 (n 93), 186, 186 (n 96), 192.

İstanköy, 147 (n 115).

İran, 16.

İskenderiyye-i Mısır, 147 (n 115).

İspanya, 122, 130, 161, 162, 171, 175, 178.

İsveç, (Kralı, Devleti, Elçisi), 5, 8, 11, 13, 13 (n 57), 15, 17, 18, 19, 19 (n 87), 20, 21, 28, 29, 30, 30 (n 18), 30 (n 21), 33 (n 27), 42 (n 74), 48, 57, 114, 118, 130 (n 55), 161, 162, 165, 169, 177, 179, 181, 182, 184, 194.

İtalya, 19.

İzmir, 33, 35, 147 (n 115), 162.

Joseph II. (Kaiser), 99, 113, 115, 115 (n 14), 116, 117, 122, 123, 124, 126, 127, 130, 153, 156, 161, 175.

Jurgowsk, Johannes, Prusya Elçisi, 1.

Kabartay (Büyük - küçük), 73, 99.

Kaliç Palatinliği, 164.

Kalmükler, 19.

Kamendi, Salamon Abraham, Divan Tercümanı, 83.

Kara Boğdan, 136.

Kara Deniz, 3, 99, 102, 127 (n 47), 163, 179.

Karaca, Nicola, Divan Tercümanı, 91, 95, 105.

Karl XII., (Demirbaş), İsveç Kralı, 169.

Karlson, İsveç Elçisi, 5, 8, 9, 11, 13 (n 52), 15.

Karlos, Sicilyateyn Kralı, 58 (n 141).

Katharina II. / Çariçe, 15, 74 (n 227), 76, 77, 92 (n 53), 93, 94, 95, 98, 99, 102, 104, 105, 106, 111, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 129, 130, 131, 133, 134, 139, 143 (n 98), 153, 156, 172, 175, 193.

Katolikler, 13 (n 57), 194, 195.

Kaunitz - Rietberg, Wenzel Anton Fürst von, Avusturya Başbakanı, 18, 98, 99.

Kavşan, 69, 70.

Kazaklar, 61, 61 (n 155).

Kerç, 101, 102.

Kıbrıs, 147 (n 115).

Kiew, (Voyvodalığı, Palatini, Voyvodası), 6, 9, 11, 12.

Kılburun, 102.

Kırım, (Hanı, Tatarları), 6, 7, 16, 20, 20 (n 91), 21, 39, 43, 62, 63, 64, 68, 69, 69 (n 198), 70, 71, 71 (n 211), 72, 73, 74, 76, 99, 101, 102, 105, 115, 118, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 133 (n 67), 135, 136, 137, 138, 139, 150, 156, 159, 162, 166, 175, 179, 180, 188, 189, 196.

Kırım Giray, Bucak Seraskeri, Kırım Hanı, 20 (n 91), 39, 63, 69, 70.

Kırk Kilise, 90.

Klausenburg, 66.

Knyphausen, Bodo Heinrich, Prusya'nın Londra Elçisi, 46.

König, Prusya'nın Yaş Konsolosu, 146.

Kuban, 132, 133 (n 67), 157, 162.

Kuzey Afrika Korsanları, 140, 157.

Kuzey Devletleri, 13 (n 57), 98.

Kunersdorf Savaşı, 43.

Kunzendorf, 62 (n 158).

Küçük Kaynarca Anlaşması, 101, 149, 196.

Konstantin, Rus Prensi, 123.

Kosay, 73.

Landeshut Hezimet, 51.

Landon, Gideon Ernst von, Avusturya Feldmareşali, 51.

Liegnitz Zaferi, 52.

Lodomirya, 163.

Logoş Mağlubiyeti, 168.

Lothringen, Karl von, 21.

Macaristan (Macarlar, Macar Kralları), 10, 11, 15, 17, 40, 46, 50, 65, 66, 67, 88, 69, 70, 71, 73, 74, 100, 114, 114 (n 9), 165.

Mahmud I., 25, 58 (n 141).

Mahmud II., 147 (n 115).

Maria Antoinette, 127, 127 (n 50).

Maria Theresia, 10, 15, 17, 18, 65, 115, 115 (n 14), 127, 124, 195.

Marsilya, 33.

Maximilian, Joseph, Bavyera Kurfürst'ü, 106.

Mavrokordato, Constantin, Boğdan Voyvodası, 12 (n 54).

Mehmed II., (Fatih), 188.

Mehmed Hayri (Seyyid), Reisülküttap, 114.

Mehmed İzzet Paşa, Sadriazam, 124.

Mehmed Paşa, (Divitdâr), Sadriazam, 21.

Mehmed Paşa, (Hacı İvaz), Sadriazam, 7 (n 29).

Mehmed Paşa, (Kalafat), Sadriazam, 121.

Mehmed Paşa, (Kara Vezir Seyyid), Sadriazam, 123, 124, 125.

Mehmed Paşa, (Nişancı), 1.

Mehmed Paşa, (Muhsinzâde), 101.

Mehmed Efendi, (Pirîzâde), Şeyhülislâm, 13 (n 57).

Mehmed Ref'i Efendi, Anadolu Payeli Reisülettibbâ, 46.

Memleketeyn, (Bkz. Eflâk - Boğdan), 12, 102, 110.

Mengli Giray, Kırım Hanı, 6.

Mohilev Buluşması, 121, 123, 131 (n 59).

Mora, 147 (n 115).

Morawya, 50, 67, 69.

Morowa, 5.

Moskova, 194.

Mourusi, Eflâk voyvodası, 105.

Muhadiye Muharebesi, 168.

Mustafa II., 58 (n 141).

Mustafa III., 37, 38 (n 49), 38 (n 50), 54 (n 118), 57, 58 (n 141),
59, 60, 79 (n 3), 81, 82 (n 14), 92 (n 52), 101, 192.

Mustafa Ağa, Berlin'e giden Tatar Elçisi, 20.

Mustafa Ağa, Berlin'e giden Tatar Elçisi, Han'ın «Berberi», 20
(n 91), 63.

Mustafa Bahir Paşa, Sadriazam, 87, 88, 88 (n 39).

Mustafa Efendi, (Hamîdîzâde), Şeyhülislâm, 178 (n 79), 179
(yanlışlıkla Hamâmîzâde olarak geçmektedir), 181, 187.

Mustafa Efendi, Bender Defterdarı, 7.

Mustafa Efendi, (Dürrîzâde), Şeyhülislâm, 84, 91.

Mitchell, Andrew, 43, 43 (n 77).

Müslümanlar, 19, 42 (n 74), 53, 54 (n 117), 118, 139, 194, 195.

Nâilî Abdullah Paşa, Sadriazam, 29 (n 14), 30.

Neisse Görüşmesi, 98.

Neplujew, Iwan İwanowitsch, Rus Elçisi, 20.

Neustadt Görüşmesi, 98, 99.

Nova Serbin, (Yeni Sırbistan, Sırb-ı Cedîd), 22, 23, 40 (n 67),
46, 65, 73.

Obreskow, Rus Kapu Kethüdası, 22 (n 108), 23, 23 (n 110), 74,
74 (n 277), 76, 85, 85 (n 25), 99, 100 (n 89).

Öder Nehri, 4, 5, 90 (n 47).

Olmütz, 67.

Ortadokslar, (Kilisesi), 118, 194.

Osman III., 32, 38, 38 (n 52).

Osman, Prusya Bosna Birliği'nde Teğmen, 61 (n 155), 46, 48 (n 101).

Osmanlı, (Devleti, Imperatorluğu, Devlet-i Aliyye), 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13 (n 57), 15, 16, 17, 18, 19, 19 (n 87), 10, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 30 (n 21), 33, 33 (n 27), 34, 35, 36, 37, 38 (n 52), 39, 40, 40 (n 69), 41 (n 70), 41, 42, 42 (n 74), 42 (n 75), 43, 43 (n 76), 44, 45, 45 (n 86), 46, 47, 48, 48 (n 101), 49, 50, 51, 52 (n 109), 53, 53 (n 113), 53 (n 114), 56, 56 (n 125), 57, 57 (n 137), 58, 60, 61, 61 (n 151), 62, 62 (n 158), 63 (n 159), 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 72 (n 215), 73, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 82 (n 14), 83, 84, 85, 86, 87, 87 (n 33), 88, 89, 89 (n 41), 90 (n 47), 91, 91 (n 49), 92, 92 (n 53), 93, 94, 95, 97, 97 (n 73), 98, 99, 100, 100 (n 89), 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 112, 113, 114, 114 (n 9), 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 125 (n 41), 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 133 (n 67), 134, 135, 136, 137, 138, 138 (n 87), 139, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 147 (n 112), 147 (n 113), 147 (n 115), 148, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185 (n 93), 186, 186 (n 96), 187, 189, 191, 192, 194, 196, 197.

Ostermann, Andrej Iwanowitsch, Rus Başvekili, 117.

Ömer Efendi (Samânîzâde), Rumeli Kazaskeri, 91.

Özü Kalesi, 48, 126, 127, (n 47), 156, 158, 167, 179, 188, 189.

Pangalı, Prusya Elçiliğinde tercüman, 179.

Panin, Nikita Iwanowitsch, Rus Hariciye Nazırı, 103, 104, 106, 115, 117, 118, 119.

Papa, 19.

Pazegna, Marini, Boğdan Voyvodası ajanı, 9, 9 (n 39), 13 (n 56).

Pasarafça Barışı, 1.

Paris, 45 (n 87).

Paris Anlaşması, 129.

Penkler, Avusturya Elçisi, 9 (n 39), 10 (n 42), 11 (n 50), 68, 74, 84, 91.

Peter III., Rus Çarı, 67, 70, 74, 74 (n 227), 76, 143.

Petersburg, 10, 16, 23 (n 110), 70, 93, 99, 102, 114, 115, 120, 122, 131, 133, 167.

Pitt, William, İngiltere Başbakanı, 50 (n 105).

Podewils, Heinrich, Prusya Başvekili, 15, 19 (n 83), 20 (n 90).

Polonya İlehistan, (Kralı), 6, 18, 11, 61 (n 155), 62, 62 (n 158), 68, 80, 81, 82, 82 (n 14), 84, 85, 86, 92, 92 (n 53), 93, 94, 95, 98, 100, 103, 114, 127, 163, 165, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178.

Pomeranya, 28.

Poniatowski, Stanislaus August II, Son Polonya Kralı, 92 (n 53), 93, 94.

Poniatowski, Stanislaus, Leh Generali, 169.

Porter, İngiliz Elçisi, 35, 35 (n 36), 50, 50 (n 105).

Potemkin, Grigori Alexandrowitsch, Rus Orduları Aldmareşali, 126, 127 (n 47).

Potemkin, Paul, Rus Generali, 127 (n 47).

Posen Palatinliği, 164.

Potocki, Joseph, Kiev Voyvodası (Palatini), 9.

Potkalı Kazakları, 73.

Potsdam, 32, 85.

Potsdamer Garde, 6 (n 25).

Prag, 67.

Prusya, (Devleti, Kralı, Krallığı, temsilcisi), 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 13 (n 57), 15, 16, 17, 18, 19, 19 (n 87), 78, 79, 79 (n 3), 80, 81, 82, 82 (n 14), 82 (n 15), 83, 83 20, 20 (n 91), 21, 23, 24, 25 (n 2), 26, 27, 29, 30, 30 (n 18), 30 (n 21), 33, 33 (n 27), 34, 34 (n 34), 35, 36, 36 (n 40), 37, 37 (n 47), 38, 38 (n 49), 38 (n 52), 39, 39 (n 57), 40, 40 (n 69), 41, 42, 42 (n 75), 43, 43 (n 76), 44, 45, 47, 48, 48 (n 101), 51, 53, 53 (n 113), 53 (n 114), 54, 55, 56, 56 (n 129), 58, 58 (n 141), 59, 60, 61 (n 155), 63 (n 159), 64, 65, 65 (n 174), 67, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, (n 18), 84, 85, 81 (n 25), 86, 87, 87 (n 33), 90 (n 47), 91, 91 (n 49), 92 (n 52), 92 (n 53), 93, 94, 95, 97, 97 (n 73), 99, 100, 101, 103, 104, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 113 (n 5), 114, 114 (n 9), 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 115, 125 (n 41), 126, 129, 130, 132, 133, 133 (n 67), 134, 135, 136, 137, 140, 141, 143, 143 (n 98), 134, 145, 146, 147, 147 (n 112), 147 (n 115), 149, 150, 151, 151 (n 8), 152, 153, 154, 155, 155 (n 24), 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, (n 44), 167, 168, 168 (n 50), 169, 171, 171 (n 57), 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 185 (n 93), 186, 186 (n 96), 187, 188, 189, 191, 192, 193, 196, 197.

Prusya Gizli Devlet Arşivi, 7, 10, 59 (n 145), 59 (n 146), 61 (n 151).

Pрут Anlaşması, 48, 73, 76, 114.

Pressburg, 9, 66, 69.

Protestanlar, 13 (n 57).

Putperestler, 20.

Râgıb Paşa, (Koca), Sadriazam, 30 (n 21), 36, 38, 38 (n 50), 42, 42 (n 74), 45 (n 88), 45 (n 89), 46, 52, 54, 55, 56, 57,

60, 61 (n 151), 64, 71 (n 211), 72, 77, 78, 79, 79 (n 1),
114, 114 (n 9), 192, 193, 195, 196.

Rakoci Ferenc, (Rachocy, François), 1.

Râşid Efendi, Reisülküttâb-ı Rikâb-ı Hümâyûn, 177, 179, 180,
181, 182, 184, 187, 188.

Rathkeal, Herbert, Avusturya Elçisi, 112.

Repnin, Nikita İwanowitsch, Rus Prensi ve Feld Mareşali, 117,
127 (n 47).

Rexin, Karl Adolf von (Gottfried Fabian Haude), Prusya Elçisi,
25, 25 (n 2), 26, 27, 27 (n 3), 27 (n 6), 28, 29, 30, 32, 32
(n 25), 33, 33 (n 17), 35, 36, 37, 37 (n 47), 38, 39, 42, 45,
35 (n 89), 36, 48 (n 101), 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58 (n 141),
59 (n 143), 60, 61, 61 (n 151), 63 (n 159), 64, 65, 65 (n 178),
68, 70, 71, 71 (n 206), 72, 74, 76, 78, 78 (n 243), 79, 81,
83, 83 (n 21), 85, 85 (n 25), 86, 88, 89, 95, 97, 192.

Rodos, 147 (n 115).

Rohd, Prusya'nın Viyana Elçisi, 87 (n 33).

Roma, 194.

Rumanzow, Peter, Rus Feldmareşali, 100 (n 89), 196, 127 (n 47).

Rumeli, 137.

Rum, 99, 123, 157.

Ruşçuk, 176, 185.

Rusya, (Devleti, Elçisi), 10, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 27
(n 5), 33 (n 17), 34, 35, 36, 39, 40, 40 (n 69), 42 (n 74),
43, 44, 45 (n 87), 37, 48, 52, 54, 55, 57, 62, 62 (n 158),
63, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 71 (n 211), 72, 72 (n 215), 73,
74, 76, 77, 81, 84, 85, 86, 87 (n 33), 92, 92 (n 53), 93,
94, 95, 97, 98, 99, 100, 100 (n 89), 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 117, 118, 119, 120,
121, 122, 123, 124, 125, 125 (n 41), 127, 127 (n 47), 129,
130, 131, 131 (n 58), 133, 133 (n 67), 135, 136, 137, 138,

138 (n 87), 139, 140, 143, 143 (n 98), 144, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 168 (n 50), 169, 171, 172, 173, 176, 178, 179, 181, 182, 184, 185 (n 93), 188, 191, 192, 193, 194, 196, 197.

Saksonya, 40.

Sardunya, 127.

Sayda, 147 (n 115).

Sattler, Johann von, Prusya Ajanı, 6, 7, 8, 9.

Seewald, Joseph von, Prusya Ajanı, 9, 11, 11 (n 50), 11, 13.

Selanik, 137 (n 115).

Selim III., 92 (n 52), 165, 189, 197.

Septe Boğazi, 90 (n 47), 175, 179, 180.

Serkiz, Prusya Bosna Birliği'nde Yüzbaşı, 61 (n 155).

Sicilyateyn, (Kralı, Elçisi), 58 (n 141), 127.

Sinop, 162.

Sırbistan, 12, 126, 127, 127 (n 47), 136, 157.

Sofya, 166.

Solms, Prusya'nın Petersburg Elçisi, 102.

Sprea Nehri, 4.

Suphi, (Tarihi), 6, 7.

Sutton, İngiliz Elçisi, 4.

Süleyman I., (Kanunî), 21, 114, 138.

Süleyman II., 21.

Süleyman Feyzi Efendi, Reisülküttap, 152, 153.

Stakiev, Rus Elçisi, 120.

Stanyan, Abraham, İngiliz Elçisi, 2, 3, 4.

Şahin Giray, Kırım Hanı, 105, 106, 119, 126, 136.
Şebeş Muharebesi, 168.
Scheel, Helmuth, 70, 30.
Şilezya Savaşı, 11, 24, 24 (n 2), 28, 63 (n 59), 65, 66, 69.
Schwachheim, Avusturya Elçisi, 32.
Schweidnitz, 67.
Taman, 132, 133 (n 67).
Tanzimat Devri, 197.
Târîh-i Râsîd, 114.
Tatarlar, 20, 26, 50, 61 (n 155), 62, 64, 66, 68, 69, 102, 109, 136, 157.
Fersane, 179.
Teschen Barışı, 106, 107 (n 116).
Tevfik Efendisi, Sabık Rumeli Kazaskeri, 178.
Theiss Nehri, 66.
Thorn, 163.
Thugot, Franz, Avusturya diplomatı, 99.
Titel, 66.
Timeşvar, 40, 47, 50, 66.
Tobitsche, 5.
Trablusşam, 147 (n 115).
Tuna, 4, 90 (n 47), 100, 156, 157, 162, 167.
Türkler, 10, 11, 13, 13 (n 57), 15, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 25 (n 2), 26, 27, 39, 40, 40 (n 69), 43, 45, 50, 51, 52, 63 (n 159), 65, 66, 67, 68, 74, 84, 98, 103, 106, 152, 158, 160, 165, 167, 189, 191, 193, 194, 195, 197.
Ulrike Luise, İsveç Kraliçesi, 13 (n 57), 17, 18.

Ukrayna, 22, 40 (n. 647), 46, 66.
Unna Nehri, 156.
Varadın, 40, 84.
Varenne, Albert Friedrich, 33, 35, 35 (n. 36).
Varşova, 62, 111, 136.
Veli Paşa, (Elhac), Bender Seraskeri, 6, 7 (n. 29).
Velîyüddin Efendi, Sadr-ı Rum, 46, 47, 48 (n. 101), 52, 53.
Venedik, 10.
Vergennes, Charles Gravier, Fransız Elçisi, 32, 32 (n. 22), 84, 94.
Versailles Anlaşması, 34.
Vidin, 7.
Villeneuve, Louis - Saveur, Fransız Elçisi, 169.
Viyana, 8, 10, 12, 16, 22, 30, 69, 87 (n. 33), 111, 167.
Werner, Prusya Generali, 69, 69 (n. 199).
Westminster Anlaşması, 34, 44.
Wilhelm V., Hollanda Kralı, 153.
Wilhelm, Prusya Prensi ve Veliahdı, 122, 123.
Yakub Aga, Berlin'e gelen Tatar Elçisi, 63.
Yaş, 9, 143, 144, 145, 146, 147 (n. 112).
Yedi Kule, 188.
Yedi Sene Savaşları, 11, 23, 33 (n. 27), 34, 40 (n. 69), 80, 191, 196, 197.
Yeniçeriler, 26, 40 (n. 69).
Yeni Kale, 101, 102.
Yergöğü Mütarekesi, 100.
Yusuf Paşa, (Koca), Sadrazam, 146, 151, 160, 166, 166 (n. 44).

Yusuf Paşa, (Vezir), Babadağ Seraskeri, 143.

**Zegelin, Johann Christoph von, Prusya Elçisi, 89, 89 (n 41),
91, 95, 97, 97 (n 73), 99, 101, 102, 103, 104, 105, 105
(n 108).**

Zemun, 114 (n 9).

Zipserland, 69.

Ziştovi Anlaşması, 164.